

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**20. YÜZYILIN İLK YARISINDA TÜRKİYE'DEKİ
SÜRYANİLER**

**Hazırlayan
Haşim ERDOĞAN**

**Danışmanlar
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK
Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR**

Doktora Tezi

**Haziran 2013
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**20. YÜZYILIN İLK YARISINDA TÜRKİYE'DEKİ
SÜRYANİLER
(Doktora Tezi)**

**Hazırlayan
Haşim ERDOĞAN**

**Danışmanlar
Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK
Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR**

**Haziran 2013
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Haşim ERDOĞAN

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

“20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Haşim ERDOĞAN

Danışman

Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK

Danışman

Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

ABD Başkanı

Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK ve **Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR** danışmanlığında, **Haşim ERDOĞAN** tarafından hazırlanan “20. Yüzyılın İlk Yarısında Türkiye’deki Süryaniler” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalında **Doktora** tezi olarak kabul edilmiştir.

14 / 06 / 2013

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK
 Üye : Prof. Dr. Mustafa KESKİN
 Üye : Prof. Dr. Mustafa ÜNAL
 Üye : Doç. Dr. Fatih Mehmet DERVİŞOĞLU
 Üye : Yrd. Doç. Dr. Mücahit ÖZÇELİK

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 21.06.2013 tarih ve10 Sayılı kararı ile onaylanmıştır.

21 / 06 / 2013

Enstitü Müdürü
 Prof. Dr. Lütfullah ÇEBECİ

ÖNSÖZ

Kültürleri, dilleri ve inançlarıyla tarihin en eski halklarından biri olarak kabul edilen Süryaniler Hıristiyanlığı kabul eden ilk topluluklardan olmaları dolayısıyla da Mezopotamya medeniyeti içinde önemli bir yere sahiptirler. Türkiye Cumhuriyeti'nde bugün halen varlıklarını devam ettiren Süryaniler her ne kadar sayıları diğer gayrimüslimlere göre az olsa da yaşantıları ve inançlarıyla devletin siyasi, sosyal ve ekonomik durumuna katkıda bulunmuşlardır.

Süryanilerin bu özelliklerine rağmen fazla göz önünde bulunmamaları ve kapalı bir toplum özelliği göstermeleri hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yaşayan diğer gayrimüslim ahaliye oranla geri planda kalmalarına neden olmuştur. Süryanilerin bu durumu son yıllarda tarihçiler başta olmak üzere birçok toplumbilimcinin ilgisini ve dikkatini Süryaniler üzerine yöneltmelerine sebep olmuştur. Bu bilimsel merak durumu bu konuda araştırmacıları çalışmalar yapmaya ve yıllarca karanlıkta kalmış olan tarihi açığa çıkarmaya yöneltmiştir.

Süryanilerin 20. yüzyılına ışık tutması adına yaptığımız bu çalışmanın 1. bölümünde Osmanlı yönetiminde Süryaniler konusu açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin son çeyreğinde millet sistemi içinde bulunan Süryanilerin durumu, 2. bölümde bir geçiş devresi olarak Milli Mücadele Dönemi'ndeki Süryanilerin durumu başlığı altında Anadolu'daki Süryanilerin bağlı buldukları devlete ve batılı devletlere karşı tutumları incelenmiştir. 3. ve 4. bölümde ise Türkiye'de yaşayan Süryanilerin Cumhuriyet Türkiye'si içerisindeki konumları ve onlara yönelik uygulamalar anlatılmaya çalışılmıştır.

Bu konuda çalışma yapmam için bana yön gösteren ve çalışmam sırasında bana her türlü rahatlığı sağlayan danışman hocam Prof.Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e, beni Mardin şehri ve Süryanilerle tanıştıran, araştırma sırasında yön gösteren, bizzat çalışmamın her aşamasıyla ilgilenerken ortaya bilimsel bir çalışma konması konusunda çaba sarf eden ikinci danışmanım Doç.Dr. İbrahim ÖZCOŞAR'a, çalışmalarım sırasında değerli görüşlerinden yararlandığım ve bana samimiyetle yaklaşan Prof.Dr. Mustafa KESKİN ve Prof.Dr. Mustafa ÜNAL'a, Süryaniler konusunda bazı kaynaklara ulaşabilmem adına yardım eden Kadim Süryani cemaatinden Mardin Kırklar Kilisesi Horepiskoposu Gabriyel AKYÜZ'e, Midyat'taki çalışmalarım sırasında bana mihmandarlık eden Artuklu Üniversitesi Öğretim Görevlisi Ömer TÜRK'e, Midyat Süryani Kültür Derneği

2. Başkanı Ayhan Gürkan'a, Midyat Mor Hobil-Mor Abrohom Manastırı yetkilisi Yusuf TÜRKER'e, Midyat Kiliseleri Ruhanişi Papaz İshak Ergün'e yoğun çalışmam sırasında bana moral olarak ve teknik anlamda destek veren Orhan Veli ÇETİNDAG, Yunus Emre UÇAN ve Latif DİNÇASLAN'ın şahsında bütün arkadaşlarıma ve son olarak uzun süren bu çalışma sırasında bana sonsuz sabır gösteren aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Haşim ERDOĞAN

KAYSERİ 2013

20. YÜZYILIN İLK YARISINDA TÜRKİYE'DEKİ SÜRYANİLER

Haşim ERDOĞAN

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora Tezi, Haziran 2013

Danışmanlar: Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK, Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

KISA ÖZET

Hristiyanlığın ilk temsilcilerinden kabul edilen ve halen bu dinin geleneksel halini yaşamaya çalışan Süryaniler, kilise etrafında oluşturmuş oldukları cemaat örgütlenmesiyle yoğun olarak yaşadıkları Mardin ve civarında özellikle kültürel yönden önemli bir rol oynamaktadırlar. Osmanlı Devleti'nin Millet sistemi içerisinde yer alan Süryaniler devlet tarafından bağımsız bir cemaat olarak görülmemiş ve Ermeni Patrikliğine bağlı kabul edilmişlerdir. Bu durum devlet ile olan irtibatlarının Ermeniler aracılığıyla yürümesini zorunlu kılmıştır. Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girdikten itibaren uzun yıllar Ermenilerin içinde sayılma durumu, onların 20. yüzyıla kadar Ermenilerin gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Kadim Süryani Cemaati kendi çabaları ve 20. yüzyıldaki gelişmeler ile birlikte bu devlette *sayılır* hale gelmişlerdir. 1914 yılında hazırlanan Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesi ile birlikte resmen devlete kendilerini tanıtan Süryaniler, Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş döneminde kendi başına hareket edebilmenin rahatlığı içerisinde yaşamışlardır. Bu dönemde yönetimle görüşebilmek için Ermenileri aracı tutmak zorunluluğu da ortadan kalkmıştır.

Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Süryaniler genel olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde Mardin, Diyarbakır, Adıyaman, Urfa civarında yaşamışlardır. Bu nüfus dağılımında Süryani Kadimlerin Patriklik merkezinin uzun yıllar boyunca Mardin Deyruzzafaran Manastırı'nda kalmış olmasının payı büyüktür. Patriklik merkezinin Türkiye'den ayrılması ve önce Suriye'nin Humus kentine ardından da Şam şehrine taşınması Süryanilerin dinî olarak artık buradan yönetileceği anlamına gelse de Türkiye'deki Kadim Süryaniler halen Deyruzzafaran Manastırı'nı ve dolayısıyla Mardin şehrini merkez olarak görmeye devam etmektedirler.

20. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere iki farklı devlet yönetimi altında yaşayan Süryanilerin en bilindik özellikleri devlete bağlılık bildiren sadık cemaat olmalarıdır. Bazı dönemler özellikle misyonerlik faaliyetlerinin etkisiyle devlete karşı kışkırtıldıkları görülse de bu olaylar uzun süreli ve çok yoğun katılımlı olmamıştır.

Misyonerlik faaliyetleri Süryanilerde farklı zamanlarda farklı sonuçlar doğurmuş, başlangıçta kilise temelinde birleşen bu cemaatte önce kiliseler birbirinden ayrılmış, daha sonra kiliseye karşı tavır alan fikirlerle birlikte Süryani rönesansı adı verilen değişim süreci başlamıştır. Misyonerler Süryanilerin sadece Protestanlaşmasına yada Katolikleşmesine sebep olmamış aynı zamanda Süryanilerdeki kimlik anlayışının “din” merkezinden “etnik milliyet” merkezine dönmesine neden olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Lozan Antlaşmasıyla birlikte azınlıklara verilen haklardan yararlanıp yararlanamama durumu da Süryaniler açısından halen daha tartışma konusudur.

Süryanilerin 20. yüzyılın başlarından itibaren farklı zamanlarda özellikle yurtdışına yapılan göç hareketleri Türkiye'deki Süryani sayısını oldukça azaltırken ABD başta olmak üzere Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bir Süryani diasporasının oluşmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Süryaniler, Patrik İlyas Şakir, Kadim Süryani, 20.Yüzyıl, Seyfo.

**THE ASSYRIANS LIVING IN TURKEY AT THE FIRST PART OF 20th
CENTURY**

Haşim ERDOĞAN

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Doctorate Thesis, June 2013

Supervisors: Prof. Dr. Ayhan ÖZTÜRK, Assoc. Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR

ABSTRACT

The Assyrians who are accepted as the first representatives of Christianity and try to practice this religion traditionally play a major role particularly in terms of cultural aspect with its congregational organization in Mardin and its vicinity where they lived densely. Taking place in the Millet system of Ottoman Empire, The Assyrians, , was not regarded as an independent congregation, and they were accepted as if they were bound by Armenian Patriarchate. This situation made it compulsory that the contacts with the State conducted by means of Armenians. As from the Assyrians had fallen into Ottoman's power, that they were thought as a part of Armenian for many years caused them to stay in shadow of Armenians until the 20th century. The Assyrian Orthodox began to be respected in this state along with their own efforts and the developments in the 20th century. The Assyrians who gained acceptance officially with the Patriarchate Regulation of Assyrian Orthodox regulated in 1914 lived in comfort of acting on their own during the process of the collapse of Ottoman Empire and founding of the Turkish Republic. In this period; the mediation of Armenians was no longer necessary to contact with the government.

The Assyrians in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey lived in generally Southeastern Anatolia, Mardin, Diyarbakir, Adiyaman and around Urfa. The center of the Ancient Assyrian Patriarchate had been in Mardin Deyrulzafaran Monastery for many years. Although the separation of Patriarchate center and moving from Turkey to Homs city of Syria first and to Damascus later means that Assyrians will be governed from there, Ancient Assyrians in Turkey have still accepted that Deyruzzafaran Monastery, that is, Mardin as their center. The most known feature of the Assyrians who lived under the administration of two different States in the 20th century (Ottoman

Empire and Republic of Turkey) is being a loyal congregation. In some periods they were provoked to the State especially by the effects of the missionary activities but they did not last long and the participation was not so intensive

Missionaries' activities had different results in different times, firstly churches separated from each other in this congregation based on the church, later the period of change called Assyrian renaissance started with the opposite opinions against the church. Missionaries caused Assyrians not only to become Catholic or Protestant but also changed the understanding of the identities of the Assyrians from the center of religion to the center of ethnic nationalism. With the Treaty of Lausanne forming the basis of the Turkish Republic the problem whether or not to profit from the rights given to the minorities is still under debate to Assyrians.

Since the beginning of 20th century while the movements of the Assyrians particularly the emigrations in different times decreased the number of Assyrians in Turkey it caused to form an Assyrian Diaspora in the different countries of Europe especially the USA.

Key words: Assyrians, Patriarch İlyas Şakir, Auld Assyrians, the 20th century, Seyfo.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
ONAY:	iii
ÖNSÖZ	iv
KISA ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	16
1.1. PROBLEM	16
1.2. AMAÇ	17
1.3. ÖNEM	18
1.4. YÖNTEM.....	19
1.4.1. Verilerin Toplanması.....	19
1.4.2. Verilerin İşlenmesi, Çözümü, Yorumlanması	20
1.5. SINIRLILIKLAR.....	21
1.5.1. Konu Bakımından Araştırmanın Sınırlandırılması	21
1.5.2. Araştırmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması	21
1.5.3. Araştırmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması	22
1.6. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR	22
1.7. TANIMLAR: SÜRYANİLER.....	25
1.7.1. Süryani Adı:	25
1.7.1.1. Coğrafi Yaklaşım	25
1.7.1.2. Tarihi Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım	26
1.7.1.3. Filolojik Yaklaşım.....	26
1.7.2. Süryanilerin Kökeni	26
1.7.2.1 Süryanilerin Kökeni Aramî midir?.....	27
1.7.2.2. Süryanilerin Kökeni Asurî midir?.....	27
1.7.3. Süryani Geleneğine Bağlı Kiliseler.....	28
1.7.3.1. Antakya Kilisesi	28
1.7.3.2. Teolojik Tartışmalar ve Antakya Kilisesinde Bölünmeler	28
1.7.4. Yakubî ve Süryani Kadim Tabirleri	30

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI YÖNETİMİNDE SÜRYANİLER

1.1. OSMANLI MİLLET SİSTEMİ İÇERİSİNDE SÜRYANİLER	32
1.1.1. Ermeni Patrikhanesinden Bağımsız Olma Girişimleri	37
1.1.2. Süryani Ortodoks Patrikhanesine Mahsus Nizamname Hazırlanması	38
1.1.3. Nizamnamede Değişiklikler Yapılması	46
1.2. OSMANLI İDARÎ YAPISINDA SÜRYANİLER	47
1.3. MİSYONERLİK VE SÜRYANİ MODERNLEŞMESİ	49
1.3.1. 20. Yüzyılda Süryanilere Karşı Misyonerlik Faaliyetleri	49
1.3.1.1. Amerikan Misyonerleri	50
1.3.1.2. Katolik Misyonerler	54
1.3.2. Süryani Milliyetçiliğinin Oluşması	55
1.3.3. Süryani Modernleşmesi	59
1.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA SÜRYANİLER	60
1.4.1. I. Dünya Savaşı Sırasında Süryanilerin Politik Eğilimleri	61
1.4.1.1. Bağımsızlık İsteyenler	61
1.4.1.2. Ermenilerle İşbirliği İçinde Olanlar	62
1.4.1.2.1. Midyat-Cizre-Hazak Olayı	62
1.4.1.3. Osmanlı'ya Bağlı Kalmak İsteyenler	70
1.4.2. Tehcir Sırasında Süryaniler	71
1.4.3. Tehcirden Dönen Süryanilerin Durumu	74

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SÜRYANİLER

2.1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARDİN'DEKİ SÜRYANİLER	78
2.1.1. İngiliz Noel'in (Növil) Mardin'e Gelişi ve Süryanilerin Tutumu	80
2.1.2. Fransız Albay Normand'ın Mardin'e Gelişi ve Süryaniler	83
2.1.3. Patrik İlyas'ın Süryani Cemaatini ve Padişahı Ziyareti	87
2.1.4. İngilizlerin Patrikliğin İstanbul'a Taşınması İsteği	95
2.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE URFA'DAKİ SÜRYANİLER	96
2.3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇUKUROVA'DAKİ SÜRYANİLER ...	103
2.4. MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA SÜRYANİLERİN POLİTİK EĞİLİMLERİ	107
2.4.1. Süryanilere Verilen Bağımsızlık Sözleri	107

2.4.2.Süryanilerin TBMM ve Ankara Hükümetine Bakışı	110
2.3. SEVR VE LOZAN'DA AZINLIKLAR MESELESİ ve SÜRYANİLER	113
2.3.1. Sevr Antlaşmasında Azınlıklar ve Süryaniler.....	113
2.3.2. Lozan Konferansı.....	119
2.3.3. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıkların Korunması.....	122
2.3.3.1. Süryanilerin Azınlık Sayılmama Nedenleri.....	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLER

3.1. TEK PARTİ DÖNEMİ İLİŞKİLER	134
3.1.1. Şeyh Sait İsyanında Süryanilerin Tutumu	134
3.1.2. İngilizlerin Musul Meselesi Projesinde Süryanileri Kullanması	137
3.1.3. Patrik İlyas'ın Vatandaşlıktan Çıkarılması ve Patrikhanenin Türkiye'den Suriye'ye Taşınması.....	138
3.1.4. Devlet Temsilcilerinin Süryanileri Ziyaretleri.....	147
3.1.5. Türklük ile Övünen Bir Cemaat.....	151
3.2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SÜRYANİLER	152
3.3. SÜRYANİLERİN CUMHURİYETE BAKIŞI	155
3.4. AZINLIKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR VE SÜRYANİLER.....	161
3.4.1. Askere Alımlar ve Süryaniler	161
3.4.1.1. Osmanlı Son Dönemi Askerlik Durumları	161
3.4.1.1.1. Amele Taburları İçinde Süryaniler.....	163
3.4.1.2. Cumhuriyet Dönemi Askerlik Durumları.....	165
3.4.1.2.1. Süryanilerin Askerliği.....	165
3.4.1.2.2. İhtiyat Taburları İçinde Süryaniler	167
3.4.2. Varlık Vergisi ve Süryaniler	174

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLERİN CEMAAT ÖRGÜTLENMESİ

4.1. KİLİSE VE CEMAAT ÖRGÜTLENMESİ	180
4.1.1. Patriklik	181
4.1.1.1. Patriğin Görevleri.....	181
4.1.1.2. Patriklik Seçimleri.....	182

4.1.1.3. Patriklik Merkezi.....	184
4.1.2. Patrik Vekili.....	185
4.1.3. Metropolitlik ve Matranlık	186
4.1.4. Piskoposluk.....	188
4.1.5. Papaz (Keşiş) ve Başpapaz (Horepiskopos)	188
4.1.6. Diyakosluk	188
4.2. SOSYAL YAŞAM VE ÇEVREYLE İLİŞKİLER	189
4.2.1. Süryani-Müslüman İlişkileri.....	189
4.2.1.1. Haço Çetesine Karşı Süryanilerin Tutumları.....	191
4.2.2. Süryani-Ermeni İlişkileri	191
4.3. SOYKIRIM İDDİALARI VE SEYFO	193
4.4. GÖÇ	195
4.4.1. Süryani Göçünün Sebepleri	195
4.4.2. Göç Hareketleri.....	197
4.4.3. Yurtdışına Yapılan Göçler.....	197
4.4.4. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Süryani Göçü.....	202
4.4.5. Ülke İçerisinde Süryani Göçü.....	204
4.4.6. Göçün Sonuçları.....	205
4.4.7. Göçle Birlikte Diaspora Oluşumu	207
SONUÇ.....	211
KAYNAKÇA.....	215
DİZİN	231
EKLER.....	238
ÖZ GEÇMİŞ	251

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.g.	: Adı geçen görüşme
a.g.t.	: Adı geçen tez
ATASE	: Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası
BDH	: Birinci Dünya Harbi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
CDTA	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DH.	: Dâhiliye
DH.SN-THR.	: Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi
DP	: Demokrat Parti
EUM	: Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İ.AZN	: İrade Adliye ve Mezahip
İSH	: İstiklal Harbi
MV.	: Meclis-i Vükelâ
No	: Numara

OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
Şb.	: Şube
ŞFR.	: Şifre
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayın
Yay.haz.	: Yayına Hazırlayan
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

1.1. PROBLEM

Süryaniler, Mezopotamya'nın bilinen ilk halklarından olup Türklerin Anadolu coğrafyasına hâkim olmalarıyla birlikte onlarla tanışmışlar ve birlikte yaşama kültürünü uzun süre geliştirmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisinde Süryaniler 14.yüzyıldan itibaren bu birlikte yaşama kültürünün bir parçası olarak, değişik din ve mezhepten insanlarla bir arada hoşgörü içerisinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti'nin farklılıkları bir arada tutabilmesinin en önemli sebebi geliştirmiş olduğu "*Millet Sistemi*"dir.

Osmanlı Devleti'nin 18.yüzyıldan itibaren dünyadaki gelişmelerden dolayı çağın gerisinde kalmaya başlamasıyla birlikte idaresindeki problemler bütün 19. yüzyıla sınırları içinde yaşayan bu farklı toplulukları bir arada tutma konusunda bazı güçlükler yaşayarak girmesine sebep olmuştur. Osmanlı Devleti yaşadığı bu güçlükleri aşma adına, 19. yüzyıl boyunca Avrupaî tarzda ıslahat girişimlerinde bulunmuş, ancak özellikle Batılıların müdahalesiyle devletin gayrimüslim tebaası arasında meydana gelen hoşnutsuzluğu bir türlü ortadan kaldıramamıştır. Öyle ki; bu sorun Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından bile, mirasçısı kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti için başına sorun olmaya devam etmektedir. Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda yaşadığı sorunlarda ön plana çıkan Rumlar ve Ermeniler olmuştur. Günümüzde Ermenilere ek olarak bir "Asurî Soykırımı" ifadesi yaratılmak istenmesi 1915 yılının 100. yılında ABD ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde bir Soykırım şablonu çalışmaları uluslar arası ortamda Türkiye Cumhuriyeti'nin karşısında baş ağrıtan büyük bir sorun gibi görünmektedir. Uluslararası kamuoyunda Türkiye'yi zor durumda bırakıp, isteklerini kabul ettirme şeklinde kendini gösteren sorun, aslında Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaası ile ilişkilerinin günümüze yansımından başka bir şey değildir. Osmanlı Devleti'nin son günlerinde kendi sınırları içerisinde yaşayan bütün ahali olumsuzluklardan ortak etkilenmişlerdir.

Süryanilerin Osmanlı Devleti'nde resmi olarak yıllarca Ermeniler içerisinde sayılmış olmaları onların bir gayrimüslim cemaat olarak tanınmalarını güçleştirmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin sadece Ermenilerden yada Rumlardan ibaret olduğu gibi yanlış anlaşılmaları da beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki bu problemler onun mirasçısı olarak kabul edilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde de devam etmiştir. Anadolu'da yaşayan farklı gayrimüslim gruplara yönelik özellikle tarihi anlamda çalışmalar yapılmaması Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına ait farklı kültürlerin göz ardı edilmesine yol açmıştır.

Süryaniler, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin toplum yapısı içinde şimdiye kadar üstüne fazla düşülmeyen hatta göz ardı edilen topluluklardan biridir. Ülkemizde, Süryanilerle ilgili yapılan çalışmalar genellikle dini ve sosyolojik çalışmalar olmuştur. Bu durum hem Süryani tarihi hem de Türk tarihi açısından önemli bir boşluk ortaya çıkarmaktadır. Süryanilerin 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti hâkimiyetindeki ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarındaki durumları tam bir bilinmezlik içerisinde. Bu bilinmezlik, Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde gayrimüslim ahalinin durumlarının bilinmesi konusunda problem oluşturmaktadır.

1.2. AMAÇ

Süryanilere dair 20. yüzyıldaki tarihlerini araştıran çok yönlü çalışmaların olmaması Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş dönemlerinde ülke içerisinde yaşayan bir cemaat olan Süryaniler adına bir boşluk meydana getirmektedir. Bu sebepten dolayı yapacağımız çalışma ile bu boşluğun en azından bir kısmını doldurmayı hedeflemekteyiz. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızda aşağıdaki sorulara cevap bulunmaya çalışılacaktır:

- 1-) Osmanlı idarî yapısı ve millet sistemi içinde Süryanilerin yeri neresidir?
- 2-) Süryanilere yönelik misyoner faaliyetleri nasıl başlamıştır ve neyi amaçlamaktadır?
- 3-) Süryanilere yönelik misyoner faaliyetleri nelerdir?
- 4-) Osmanlı yıkılış sürecinde Süryanilerin Osmanlı Devleti'ne ve yerine oluşturulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bakışı nasıldı?
- 5-) Yeni Türk Devleti'nin Süryanilere bakışı nasıldı?

- 6-) Birinci Dünya Savaşı yıllarında Süryanilerin politik eğilimleri nelerdi?
- 7-) Batılı Devletlerin Süryanileri kendi amaçları doğrultusunda kullanma çalışmaları ve amaçları nelerdi?
- 8-) Milli Mücadele döneminde Süryanilerin tutumları nasıldı?
- 9-) Sevr ve Lozan antlaşmalarında Süryanilere verilen ve verilmeyen haklar nelerdi?
- 10-) Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Süryanilerin cemaat örgütlenmeleri nasıldır? Bu örgütlenme bağlı buldukları devlet içerisinde Süryani toplumunu nasıl etkilemiştir?
- 11-) Varlık Vergisinden Süryaniler ne kadar etkilendiler?
- 12-) Süryanilerin göç etme sebepleri nelerdir bu göçler nerelere gerçekleşmiştir?

1.3. ÖNEM

Araştırmamız, Anadolu'nun Hıristiyanlık tarihi için önemli bir rol oynamakla birlikte, Süryanilerin, 20. yüzyılda iki farklı devlet çatısı altında siyasi, sosyal ve ekonomik yapılarının ortaya konulması açısından da önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, Türk topraklarında yaşayan Süryanilerin, hem Osmanlı Devleti'nin son dönemleri hemde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş yıllarında devlet sınırları içerisindeki durumları hakkında çalışmalar ortaya konacaktır. Diğer yandan yüzyıllarca Süryani Kadim Patriklik makamına merkezlik yapmış olan Mardin'in Deyruzzafaran Manastırı'ndan patriklik makamının hangi şartlarda yurtdışına çıkarıldığının bilinmesi çalışmanın önemini artırmaktadır. Ayrıca, özellikle Amerika'da ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşayan Süryaniler arasında yayılan milliyetçilik düşüncesi ve bu düşüncenin ortaya çıkardığı yapılanmalar da çalışmanın önemini artırmaktadır. Günümüzde Ermeni meselesinde olan "soykırım" iddialarını bugünlerde Süryanilere de yakıştırmaya çalışarak onların da bu iddiaları ortaya atmaları için kışkırtıldıkları görülür. Bu amaca yönelik olarak yıllar önce değişik sebeplerle Batı'ya göç eden Süryaniler örgütlenmekte ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne karşı Ermeni iddialarına benzer iddialarla ortaya çıkmaları için kışkırtılmaya çalışılmaktadır. İleride Süryani diasporasının yurtdışında lobi faaliyetlerini arttırarak böylesine bir soykırım iddiası ile Türkiye'nin karşısına çıkabilecek olmaları araştırmanın önemini daha da arttırmaktadır.

1.4. YÖNTEM

Çalışmamızda, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle tanımlamayı amaçlayan araştırma yaklaşımı olan “tarama modeli” kullanılmıştır. Bu model çerçevesinde, konu ile ilgili olaylar kendi koşulları içinde olduğu gibi tanımlanmaya çalışılmış ve çalışmanın amaçları genellikle soru cümleleri ile ifade edilmiş ve bu sorulara cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

Tarama modelinin araştırma yaklaşımına uygun olarak konu hakkındaki bilgiler, önceden tutulmuş çeşitli yazılı belgelere başvurularak elde edilmiş ve elde edilen dağınık bilgiler tasnif edilerek kendi gözlemlerimiz ile de bir sistem içinde bütünleştirilerek yorumlanmıştır.

Tarihi araştırma; gerçeği bulmak, başka bir deyişle bilgi üretmek için geçmişin eleştirel bir gözle incelenmesi, analizi, sentezi ve rapor edilmesi sürecidir. Bu süreç kendi içinde bir dizi zorluğu da barındırmaktadır. Gözlemler ve olaylar çoğu zaman istenilen şekilde organize edilmiş olmadıklarından yoğun ve ciddi bir kütüphane, arşiv ve alan çalışmasını gerektirmektedir. Bu çalışma sonrasında, araştırma konusuna yönelik bilgilerin ve belgelerin toplanmasıyla zorluklar sona ermemektedir. Elde edilen belge ve bilgilerin veriye dönüştürülmesi sürecinde, tarihçi çok ciddi bir tenkit metodu kullanmalıdır. Tenkit, tarihinin kimsenin gerçeğini bire bir şahit olarak bilmediği ve bilemeyeceği bir döneme ait gerçeklere ulaşma çabası olarak nitelendirilebilir. Bilgi ve belgeler, ciddi bir tenkit süzgecinden geçtikten sonra tarihçi için kullanılabilir hale gelirler. Kullanılabilir hale gelen belgelere tenkit uygulanarak eleştirel yaklaşım ile bu belgeler yorumlanmıştır.

1.4.1. Verilerin Toplanması

Araştırma hakkındaki veriler, var olan kayıt ve belgeler incelenerek belgesel tarama veya doküman metodu olarak bilinen yöntem ile toplanmıştır. Mevcut kayıt ve belgeler tespit edilmiş, ulaşılanlar okunup konu ile ilgili olan kısımları fişleme metodu ile fişlenmiş, ardından fişlenmiş belgeler değerlendirilerek tahlil edilmiştir.

Araştırmanın içeriğine uygun olarak öncelikle arşiv belgelerine ağırlık verilmiştir. Bu amaçla Ankara’da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde farklı zamanlarda 20 günlük bir çalışma yapılmıştır. Bu arşivde karşılaşılan zorluk istenilen bazı belgelerin bilgisayar ortamında bulunmamasından kaynaklı belgeye hemen ulaşılamaması ve istek yapılan

belgenin içeriğinde çalışılan konu ile ilgili bilgilerin çok az olması yada belge içeriğinin konuyla alakalı bulunamamasıdır.

ATASE Arşivi’de özellikle Süryanilerin I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarındaki durumları ile ilgili çalışmalar yapılırken önemli belgeler vermesi açısından yararlı bir biçimde kullanıldı. Başlangıçta 6 aylık alınan iznin yetmemesi üzerine 6 aylık ek süre daha alınmış ve bu süre içerisinde 5 kez Atase Arşivi’nde çalışmalar yapılarak kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu Arşivde karşılaşılan en büyük zorluk istenilen birçok belgenin alınamaması ve alınan birçok belgenin eksik olmasıdır.

İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yine farklı zamanlarda yaklaşık bir aylık yoğun bir çalışma yapılmıştır. Osmanlı Arşivi araştırmasında karşılaşılan en büyük zorluk Süryaniler ile ilgili birçok belgenin halen tasnif edilmemiş olmasıdır.

Döneme ait gazetelerin taranması için de Milli Kütüphane’de de 2 günlük bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sırasında, tüm gazetelerin bütün sayılarını tek tek incelemek mümkün olmadığından, çalışma dönemimizde önemli olayların yaşandığı günlere ait gazeteler *artezyen sistemi* ile seçilmiş ve çalışmada bu gazeteler kullanılmıştır.

Arşiv çalışmalarının yanı sıra Süryani Kadimlerle de iletişim kurulmaya çalışılmış, tezin ikinci danışmanı Doç.Dr. İbrahim ÖZCOŞAR aracılığıyla başta Mardin Kırklar Kilisesi Horiyeppiskoposu Gabriyel Akyüz olmak üzere birçok Süryani ile görüşülmüştür. Süryani Kadim cemaati kapılarını çaldığımızda ellerindeki önemli kaynaklardan faydalanmamıza imkân vermişlerdir. Mardin’deki çalışmalardan başka Midyat’ta Süryani Kültür Derneği yöneticileriyle de bağlantı kurulmuş ve bilgiler alınmıştır.

Arşiv çalışmalarıyla eş zamanlı olarak, geniş bir kütüphane taraması da yapılmıştır. Özellikle Süryanilerle ilgili, kaynakça da yer alan, bazı kaynaklara ulaşmak için İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Taksim Atatürk Kitaplığı, Ankara Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi başta olmak üzere Kayseri ve Mardin’deki yerel kütüphanelerden de yararlanılmaya çalışılmıştır. Özellikle Osmanlıca yazılmış olan belgeler günümüz Türkçesine çevrilerek tasnifleri yapılmış ve fişlenmiştir.

1.4.2. Verilerin İşlenmesi, Çözümü, Yorumlanması

Belgeler ve dokümanlardan toplanan bilgiler, kaynakça belirtilerek ve konu tasnifi yapılarak fişlenmiştir. Tasnifi yapılan fişler, öncelik arşiv belgelerine verilmek üzere, önem sırasına göre düzenlenmiştir.

Başlıklarda ondalık sistem izlenmiştir. Bu sistemde bölüm ve alt bölümlerde rakam kullanılmış ve (1., 1.1., 1.1.1.) gibi bir sıralamaya uyulmuştur.

Araştırmamızın, hangi kaynaklara dayandırıldığını göstermek ve bilginin doğruluğunu araştırmak veya aynı konuda daha fazla bilgi almak isteyenlere yol göstermek amacıyla dipnot kullanılması işine önem verilmiştir. Dipnotlarda, sayfa altlarında her bölümde (1)'den başlayarak numaralandırma usulü benimsenmiştir. Dipnotlarda önce yazarın adı ve soyadı ardından eserin adı, basım yeri ve basım tarihi, son olarak da bilginin hangi sayfadan alındığı belirtilmiştir. Birkaç çalışmasından faydalanılan yazarların, kaynaklarını dipnotlarda gösterirken, eser adlarının kısaltılması tercih edildi. Makale adları tırnak (“”) içinde verilerek kitaplardan ayrı olduğu gösterilmeye çalışıldı.

Arşiv belgelerinin referans olarak gösterildiği dipnotlarda, bilgi alınan belgelerin arşivi tasnifi ve numarası belirtilmiştir. Cumhuriyet Arşivi, Atase Arşivi ve Osmanlı Arşivi'nden alınan belgelerde arşiv ismi belirtildikten sonra tasnifleri koyu olarak belirtilmiş, belgelerin arşivden temin edilmesi sırasında gerekli olan tasnif numaraları da verilmiştir.

1.5. SINIRLILIKLAR

Adından da anlaşılacağı üzere araştırmamız, konu, mekân ve zaman açısından sınırlandırılmıştır.

1.5.1. Konu Bakımından Araştırmanın Sınırlandırılması

Çalışmamızın merkezinde Türkiye'deki Kadim Süryaniler konu olarak yer almaktadır. Kadim Süryaniler merkezinde çalışılan araştırmamızda Süryani Katolikler ile sonradan misyonerliğin etkisiyle Protestanlaşan Süryaniler çalışma konumuz içerisinde genel olarak değerlendirilmiştir. Araştırmamız bir tarih çalışması olmasından dolayı Süryanilerin siyasî tarih içerisindeki yerleri konu edilmiştir.

1.5.2. Araştırmanın Mekân Bakımından Sınırlandırılması

Osmanlı Devleti döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti döneminde farklı sınırlara sahip olunmasına rağmen 20. yüzyılda Süryanilerin Osmanlı Devleti'nde yaşadığı topraklar hemen hemen Suriye toprakları hariç Türkiye Cumhuriyeti'ne taşınmıştır. Süryanilerin dünya üzerinde çok farklı coğrafyalarda yaşamış olmasına rağmen araştırmamızın konusu Türkiye'deki Süryaniler olarak sınırlandırılmıştır.

1.5.3. Araştırmanın Zaman Bakımından Sınırlandırılması

Çalışmanın bir diğer sınırlılığı da zaman bakımındandır. Çalışmanın zaman bakımından sınırı “20. yüzyılın ilk yarısı”dır. 1900 ila 1950 yılları arasında Süryanilerin Türkiye’deki durumları incelenmiştir. 1950’lerden sonra Süryanilerin Türkiye’den büyük kitleler halinde göç ettiği de düşünülecek olursa Süryanilerin Türkiye’de yoğun olarak yaşadıkları son dönem çalışma konumuz içerisindedir denilebilir. Osmanlı Devleti’nin sona erdiği ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ortaya çıktığı dönemin çalışma zamanı olarak ele alınması aynı cemaatin iki farklı devletteki durumunu göstermesi açısından önemlidir.

1.6. KONU İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Süryaniler ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar daha çok tez çalışmaları şeklindedir. Bu çalışmalardan ilki ve aynı zamanda en geniş kapsamlısı Prof. Dr. Mehmet ÇELİK tarafından hazırlanan ve 1996’da “**Süryani Tarihi (I)**” adıyla Ayraç Yayınları tarafından basılan çalışmadır. Bu çalışma Süryani Kilisesini, Hıristiyanlığın doğuşundan İslam’ın doğuşuna kadarki süreci incelemektedir. Bu eser zaman olarak Araştırma konumuza oldukça uzak olmasına rağmen çalışmamız için Süryani kavramının anlaşılması konusunda büyük öneme sahiptir.

Süryaniler konusunda yazılmış bir diğer önemli eser Doç. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR’ın “**Bir Yüzyıl Bir Sancak Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri**” adlı kapsamlı çalışmadır. Beyan yayınlarından 2008 yılında çıkmış olan bu eserde mekân bakımından özellikle Mardin Süryanileri olarak bir sınırlama mevcut ise de Süryanilerin Türkiye’de 19. yüzyılda en yoğun şekilde Mardin’de yaşamış olmaları bu eserin değerini arttırmaktadır. Çalışmamızda temel kaynak olarak yararlandığımız bu eser 20. yüzyıldaki Süryanilerin siyasi hayatlarını anlamamız konusunda bize ilham vermiştir.

Bu iki eser dışında Süryanilerin I. Dünya Savaşı yıllarını anlatan Doç.Dr. Bülent ÖZDEMİR’in yazmış olduğu “**Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı’nda Süryaniler**” adlı eserde özellikle yabancı arşiv belgelerinden yararlanması ve I. Dünya Savaşı yıllarını alan müstakil bir eser olması bakımından çalışmamızda yararlandığımız önemli bir eserdir.

Süryaniler konusunda hazırlanmış diğer önemli eserler arasında Mehmet ŞİMŞEK’in hazırladığı üç eser dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki 2003 yılında Chiviyazıları

yayınevi tarafından yayınlanan “**Süryaniler ve Diyarbakır**” isimli sosyolojik çalışmadır. İkincisi Murat Fuat Çıkkı'nın 1936'da yazdığı ve Mehmet Şimşek'in yayına hazırladığı “**Naum Faik ve Süryani Rönesansı**” adlı eserdir. Üçüncü eser ise 2011 yılında Everest yayınlarından çıkan “**Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı**” adlı eserdir.

Süryaniler hakkında başvuru eseri olarak görülebilecek bir diğer önemli eser 2005 yılında İsveç'in İstanbul konsoloslugu tarafından finanse edilerek, Ahmet TAŞĞIN, Eyüp TANRIVERDİ ve Canan SEYFELİ tarafından hazırlanan ve Süryanilerle ilgili değişik açıdan çalışma yapmış birçok yerli araştırmacının makalelerinin toplandığı dört kitaplık “**Süryaniler ve Süryanilik**” isimli çalışmadır.

Bunun dışında ülkemizde özellikle üniversitelerin Sosyal Bilimler Enstitülerine bağlı, Dinler Tarihi, Din Felsefesi, Tarih, Sosyoloji gibi bilim dallarında hazırlanmış yüksekisans ve doktora tezleri bulunmaktadır. Bu çalışmalar genellikle Nasturîler ve Keldanîler üzerinde yoğunlaşmakla beraber bir kısmı Mardin Süryanilerinin dini ve mimari yapılarını ele almaktadır. Bu tezler şunlardır:

Deniz Bayburt, **Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Mutay Öztemiz, **II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açıdan Süryaniler**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007. Bu çalışma 2012 yılında Ayrıntı Yayınları tarafından “Süryaniler” adıyla yayınlanmıştır.

Abdurrahim Özmen, **Tur-Abdin Örneğinde Etno-Kültürel Sınırlar**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.

Kadir Albayrak, **Keldanî Kilisesi**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995. Bu çalışma 1997 yılında Vadi Yayınları tarafından “*Keldanîler ve Nasturîler*” adıyla yayınlanmıştır.

Nihat Durak, **Süryani Ortodoks Kilisesinde İbadet**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.

İsmail Ayduşlu, **Cumhuriyet Döneminde Mardin ve Yöresinde Süryaniler**, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Mehmet Keske, **Mardin’de Süryaniler: Nüfus Hareketlilikleri ve Nedenleri**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Zeynep Gül Küçük, **Mardin ve Çevresinde Süryaniler**, Çukurova Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Süleyman Hayrullah Çetin, **Türkiye’de Nasturî Hareketleri (1830-1926)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.

Güler Ocağcı, **Süryaniliğin Dini Merkezi Deyru’z-zafaran**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Nihat Durak, **Süryaniler Açısından 451 Kadıköy Konsili**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Yonca Anzerlioğlu, **Nasturîler ve 1924 Ayaklanması**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996. Bu çalışma 2000 yılında Tamga Yayıncılık tarafından “*Nasturîler*” adıyla yayınlanmıştır.

Cüneyt Yeşil, **Süryanilerde İnanç ve İbadet Esasları**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Cihangir İleri, **Türkiye’de Nasturî Sorunu**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Yukarıdaki tezlerden anlaşılacağı üzere Türkiye’de Süryanilerle ilgili yapılan çalışmalar daha çok inanç boyutu veya Nasturîler üzerinde odaklanmıştır. Tezler dışında Süryanilerle ilgili ülkemizde, son yıllarda yayınlanan, dikkate değer iki çalışma bulunmaktadır.

Ülkemizde Süryaniler ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmı da Süryani cemaati mensuplarınca yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle Süryani din adamlarınca hazırlanmıştır. Hanna DOLABANİ, Aziz GÜNEL ve bu çalışma sırasında sık sık yardımına başvurduğumuz Gabriyel AKYÜZ Süryanilerle ilgili çalışma yapan din adamlarıdır. Hanna Dolabani’nin “**Tarihte Mardin**” ve “**Deyr-el-umur Tarihi**” adlı eserleri ile Aziz Günel’in “**Türk Süryaniler Tarihi**” adlı eseri, Mardin ve Süryani tarihine ait Süryanilerin bakış açısını ortaya koyması açısından önemlidir. Gabriyel AKYÜZ, son yıllarda Süryani tarihi konusunda oldukça önemli çalışmalara imza atmıştır. Aynı zamanda Mardin Kırklar Kilisesi Horepiskoposu görevini de yürüten.

Gabriel AKYÜZ, “Tüm Yönleriyle Süryaniler” “Mardin İli’nin Merkez ve Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi”, “Osmanlı Devleti’nde Süryani Kilisesi”, “Deyruzzafaran Manastırının Tarihi”, “Diyarbakır’daki Meryem Ana Kilisesi’nin Tarihçesi” “Bakısyan (Alagöz) Köyü’nün Tarihçesi” isimli çalışmaları ile Süryanilerin tarihi için önemli kaynaklar ve ipuçları sunmaktadır. Süryani din adamları dışında Süryani cemaati mensupları tarafından yapılan bir çalışma da, Yakup BİLGE tarafından hazırlanan “Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler” isimli çalışmadır. 1990 yılında İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlanan bu çalışma, 1991 yılında Zafer Matbaası tarafından “Süryanilerin Kökeni ve Türkiyeli Süryaniler” adıyla yayınlanmıştır.

Süryani tarihi açısından önemli bir diğer eserde İsveç’te yayınlanan Bethil Bokförlag’ın yayınlamış 2008’de yayınlamış olduğu “Mezopotamya Uygarlığında Süryani Halkı” adlı eserdir.

1.7. TANIMLAR: SÜRYANİLER

1.7.1. Süryani Adı:

Süryani adının nereden geldiği konusunda çeşitli değerlendirmeler vardır. menşei ve içeriği hakkındaki değerlendirmeler, dini ve etnik olarak ya bir çekingenliğin ya da aşırılığın etkisinde kalınarak yapılmıştır. Aslında bu değerlendirmeler çalışmamızın genel içeriğinden de anlaşılacağı üzere; 20. yüzyılda Süryanilerin din merkezli bir toplumdaki milliyetçilik merkezli bir topluma doğru yaşadıkları değişim sürecinde, eski gelenekçi kesim ile milliyetçi kesim arasında yaşanan zıtlaşmanın bir sonucudur¹.

Süryani adı ile ilgili Süryani araştırmacılarının genelinin bilimsel tasnif olarak temel aldıkları tasnif Coğrafi Yaklaşım, Tarihi Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım ve Filolojik Yaklaşım şeklindedir².

1.7.1.1. Coğrafi Yaklaşım

Bu yaklaşımda iki görüş yer almaktadır. Bunlardan birincisi; Süryani adının Lübnan’ın güneyindeki Sur şehrinden kaynaklandığıdır. Sur şehri ile ticari ilişkileri olan Yunanlılar burada yaşayan Hıristiyanları “Süryani” olarak isimlendirmişlerdir. Daha

¹ İbrahim Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak, Bir Cemaat 19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008, s. 21.

² Mehmet Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Çhiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2003, s. 22.

sonra bu isim bütün sahil bölgesi için kullanılmış ve bölgede yaşayan halk için kullanılmıştır³.

Bu yaklaşımdaki diğer görüşe göre ise Suriye ismi, bölgeyi ele geçiren Kilikos'un kardeşi Suros'dan gelmektedir. Buna göre de Süryani ismi Suriyeli anlamına gelmek üzere Suriye'de yaşayan halkı ifade etmektedir⁴.

1.7.1.2. Tarihi Olay ve Kişileri Temel Alan Yaklaşım

Bu yaklaşımda farklı görüşler yer almaktadır. Bunlardan birincisi; Süryani adının Pers Kralı Keyhüsrev'in (M.Ö. 559-529) isminden geldiği görüşüdür. Keyhüsrev ismi *Süryanicede Sirius* olarak anılmaktadır ve bu isim Süryani ismine benzetilmektedir⁵. Ayrıca aynı yaklaşım içerisinde bir diğer görüş ise Süryani adının Hz. İbrahim'in sülalesinden gelen *Dadanoğlu Asur* veya *Asurîn*'den geldiğidir⁶.

Süryani adının M.Ö. 1400-1500 yılları arasında Antakya şehrini inşa eden, Mezopotamya'da hüküm sürmüş olan Aramî Kralı *Sürrüs* adından kaynaklandığı görüşü de bu yaklaşım içerisinde değerlendirilir⁷.

1.7.1.3. Filolojik Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre ise; Asurluların ülkesine, Yunanlılar tarafından kelimenin sonuna bir "Y" harfi eklenerek "*Asurya*" denilmiş, daha sonra kelimenin başında bulunan "A" harfi düşerek kelime Surya'ya dönüşmüştür. Süryani adı da buradan gelmektedir⁸. Bugün Süryanileri anlatmak için kullanılan batılı tabir olan Assyrian ifadesinin de bu yaklaşımın doğmasında etkili olduğu düşünülebilir.

1.7.2. Süryanilerin Kökeni

Süryani adında olduğu gibi Süryaniler ile ilgili araştırmalarda çok tartışılan ve birden fazla görüş öne sürülen konulardan biri de Süryanilerin kökeni konusudur. Bu konu Süryaniler konusunda araştırmalar yapanlar için zorluk oluşturmaktadır. Tarih boyunca etnik kimliklerinden çok dini kimlikleri ile ön plana çıkan ve kilise etrafında oluşturdukları örgütlenmeleriyle tanınan Süryaniler, misyonerlerin etkilemesiyle birlikte kökenlerine dair arayışlar içerisinde olmuşlardır. Köken ile ilgili 3 farklı görüş ortaya

³ Mehmet Çelik; *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınları, Ankara 1996, s.15-16.

⁴ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, s.15.

⁵ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, s.15.

⁶ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, s.16.

⁷ Şimşek, *Süryaniler ve Diyarbakır*, s. 23.

⁸ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 23.

çıktı. Daha çok kilise taraftarlarınca savunulan muhafazakar gelenekçi görüş Süryanilerin kökeninin Aramî olduğunu öne sürerken, Laik olarak adlandırabileceğimiz Kilise düşüncesinden uzak Avrupa ve Amerika'ya göç eden Süryanilerin savunduğu görüş Süryanilerin kökeninin Asurî oluşudur. 3. görüş ise Süryanilerin Hz. İsa'dan önceki Mezopotamya halklarının devamı olduklarıdır. Buna göre Süryaniler ne sadece Asurlu ne Babilli, ne Keldani ne de Aramîdirler. Süryanilik tüm eski Mezopotamya halklarının kültürel temeline dayanan bir sentezdir⁹.

1.7.2.1 Süryanilerin Kökeni Aramî midir?

Geleneksel görüş diyebileceğimiz bu görüşe göre Süryanilerin Kökeni Aramîdir. Bu görüşün dayanak noktası Süryanilerin konuştukları dilin Aramca olmasıdır. Buna göre; Süryaniler Hz. Nuh'un oğlu Sam'ın oğlu Aram'ın neslindedirler. Aramîler, İncil'in müjdesi yayıldığında Hıristiyanlığı Suriyeli müjdecilerden kabul ettiklerinde putperestlikte kalan Aramîlerden ayrılıp Süryani adı altında mezhep kabul etmişlerdir¹⁰. Bu görüşü desteklemesi açısından kullanılan ifadelerinde zamanla değişerek Aramîce olan "Aramlar" ve "Aramîce" ifadelerinin yerine, Yunanca terimler olan "Süryaniler" ve "Süryanice" ifadeleri kullanılır oldu¹¹.

1.7.2.2. Süryanilerin Kökeni Asurî midir?

Bu görüş özellikle misyoner faaliyetleri neticesinde 19. yüzyılın sonlarından itibaren dillendirilmeye başlandı. Yurtdışındaki Süryanilerin, kendi kökenlerini tarihte köklü bir devlete dayandırma isteği bu görüşü doğurmuştur. Asurî tanımlaması özellikle Amerikalı Protestan misyonerlerin, Türkiye, İran ve Irak sınır bölgeleri arasında 1850'lerden itibaren kurdukları misyonerlik faaliyetleriyle beraber ortaya çıkmıştı¹².

Süryaniler genel olarak Antakya Kilisesi etrafında dini bir cemaat olarak örgütlenmişlerdir. Misyonerlik faaliyetlerinin Süryanileri etkilemesine kadar da kökenlerine dair herhangi bir tartışma içine girmemişlerdir. Batılılar farklı kiliseler etrafında örgütlenmiş Süryanilerin, emperyalist amaçlarına uygun, politik bir güç haline gelmeleri için birleşmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ancak aralarındaki teolojik ayrılıklar uzlaştırılacak gibi değildi. Etnik olarak tek bir ırktan geldikleri düşüncesini ortaya atmak

⁹ Yakup **Bilge**, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1996, s. 18-19.

¹⁰ Aziz **Günel**, *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970, s. 30.

¹¹ Bertil **Nelhans**; *Asurî, Süryani, Kildani Adlandırılmalarının Dünü Bugünü Üzerine*, Nsibin Yayınevi, Södertälje-İsveç 1990, s. 22.

¹² Nelhans, s. 19.

ve milliyetçilik çerçevesinde Süryanileri politik bir güç olarak kullanmak batılıların Süryanilerden faydalanması için zorunlu görünüyordu¹³. Bu amaç etrafında bir Asurî kimliği yaratıldı ve bunun Süryaniler tarafından yaşatılması istendi.

1.7.3. Süryani Geleneğine Bağlı Kiliseler

Süryani Kilisesi tabiri genel bir anlam içerisinde bir geleneği ve kültürü temsil etmektedir. Süryani geleneğine bağlı kiliseler; Süryani Ortodoks Kilisesi (Süryani Kadimler veya Yakubîler), Süryani Nasturî Kilisesi, Marunî Kilisesi, Keldanî Katolik Kilisesi, Süryani-Katolik Kilisesi, Süryani Melkit Kilisesi olarak adlandırılırlar¹⁴

1.7.3.1. Antakya Kilisesi

Süryaniler tarafından, ilk kez Hz.İsa'nın havarileri tarafından kurulduğuna inanıldığı için Antakya Kilisesi, Hıristiyanlığın iki önemli merkezi olarak bilinen İskenderiye ve Roma kiliselerinden üstün görülmüştür¹⁵.

Kudüs'ün 70 yılında Roma tarafından tahrip edilmesi hem bir kısım Yahudi asıllı Hıristiyan'ın Antakya'ya göç etmesine hem de Antakya'nın hangi ırktan olursa olsun bütün Hıristiyan âleminin lideri olmasına sebep olmuştur¹⁶.

1.7.3.2. Teolojik Tartışmalar ve Antakya Kilisesinde Bölünmeler

Kilise içerisinde bazı önemli din adamları tartışmalara girmişler ve bu tartışmalar neticesinde farklı görüşlere göre Süryaniler kiliselerini birbirlerinden ayırmışlardır. Bu tartışmalardan ilki Hz. İsa'nın tabiatı konusuyla başlayan kristolojik tartışmalardır. İkincisi; Devletin artık kendi resmi müessesesi olarak gördüğü kilise teşkilatına yaptığı müdahalelerdir.

Bu iki sebepten kaynaklanan tartışmaları ortadan kaldırmak adına imparatorluğun müdahalesiyle konsiller düzenlenmiştir. Bunlardan ilki 431 yılındaki I. Efes Konsili'dir. Bu konsil sonucunda Hz. İsa'da iki tabiat olduğunu savunan Antakya Kilisesi kökenli ve İstanbul Episkoposu Nastur'un düşünceleri reddedilmiş, kendisi ve taraftarları sürgüne gönderilmiştir. Ancak sürgüne gönderilenlerin yenilgiyi kabul etmemeleri, galip kiliselerin liderlik çekişmeleri ve politik hevesleri, devlet güçlerinin de işe

¹³ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s.26.

¹⁴ Salahi R. **Sonyel**; *The Assyrians Of Turkey Victims Of Major Power Policy*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001, s. 2.

¹⁵ Günel, s. 32.

¹⁶ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, s. 51.

karişmaları neticesinde Antakya Süryani Kilisesi'nde bölünme meydana gelmiştir. Nastur'un ortaya attığı düşünceler Nastur gibi düşünen yada Nastur'un arkasından gidenler anlamında kullanılan "Nasturî" Kilisesinin temel öğretilerini oluşturmuştur. İkinci önemli konsil ise 451'deki Kadıköy Konsili'dir. Bu konsilde Roma ve İstanbul kiliseleri bu kez Hz. İsa'da tek tabiat olduğu anlayışı olan Monofizit anlayışı reddetmiş ve yerine Diofizit¹⁷ görüşü kabul etmişlerdir. Bunun sonucunda, Kadıköy kararlarını kabul etmeyen Antakya Süryani Kilisesi için bağımsız bir patriklik olma süreci başlamıştır. Roma'nın baskılarının ardından Yakup Baraday'ın çalışmaları sonucunda Antakya Süryani Ortodoks Patrikliği adıyla bağımsız bir patriklik olmuştur¹⁸.

Kadıköy Konsili'nde, Antakya Kilisesine bağlı bir kesim de konsilin kararlarını kabul ederek Roma Kilisesine bağlandılar. Sonraki yüzyıllarda yapılan misyon çalışmaları sonucunda hem Nasturîlerin hem de Süryani Yakubîlerin bir kısmı da Katolikliği kabul edince Kadıköy kararlarına bağlı yeni kiliseler de ortaya çıktı. Süryani geleneğine bağlı kiliseler Kadıköy kararlarına bağlı olanlar ve Kadıköy kararlarına bağlı olmayanlar şeklinde ikiye ayrıldı¹⁹.

Kadıköy kararlarına bağlı olmayan kiliseler: Süryani Ortodoks Kilisesi, Süryani Nasturî Kilisesi, Marunî Kilisesi.

Kadıköy kararlarına bağlı olan kiliseler: Keldanî Katolik Kilisesi, Süryani Katolik Kilisesi, Süryani Melkit Kilisesi.

Bütün bu tasniflerin yanı sıra oldukça genel bir tasnifte Doğu Süryanileri ve Batı Süryanileri şeklinde yapılan tasniftir. Doğu Süryanileriyle Nasturî ve Keldanîler kastedilirken, Batı Süryanileri ile Süryani Kadimler ve daha sonra bunlardan ayrılan diğer kiliseler kastedilmektedir²⁰. Ayrıca bu değerlendirmenin yanında özellikle Batılı Protestan misyonerlerin faaliyetleriyle Süryaniler arasında Protestanlığın yayılmasıyla birlikte bir de Protestan Kiliseleri de oluşturulmuştur.

¹⁷ **Monofizitizm:** Hıristiyan teolojisinde İsa'daki insani tabiatın ilahi tabiat içerisinde yok olduğunu ve dolayısıyla onda yalnızca bir tek ilahi tabiatın bulunduğunu savunan Kristolojik doktrindir. İskenderiye ekolüne mensup olan Cyrill tarafından savunulan Monofizit akide M.S. 431 Efes Konsilinde kabul edilmiş II. Efes Konsilinde bu görüş pekiştirilmiştir. **Diofizitizm:** İsa'nın şahsında tanrısal ve insanî tabiatın olduğunu savunan kristolojik akımdır. İsa Mesih'in hem insan hem tanrı olduğu görüşü.

¹⁸ Çelik, *Süryani Tarihi (I)*, s. 153-236.

¹⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 31.

²⁰ Sonyel, s. 7.

1.7.4. Yakubî ve Süryani Kadim Tabirleri

Yakubi ismi Kadıköy Konsili sonrasında doğmuştur. Bu konsilin bazı kararlarını kabul etmeyen Antakya Süryani Kilisesi taraftarları Bizans'ın baskısına maruz kalıyorlardı. Yaklaşık yüz yıl süren bu baskılarla birlikte 538 yılında Antakya Patriği Severios'un yerine naib bırakamadan ölmesi üzerine tek tabiatçı (Monofizist) Antakya Süryani Kilisesi dağılmakla karşı karşıya kaldı. Bu fırsatı çok iyi değerlendiren Bizans İmparatoru tek tabiat doktrini (Monofisizm) taraftarı olarak hayatta kalan son Patrik İskenderiye Piskoposu Theodosius'u tutuklatarak İstanbul'a getirtti. Bunu fırsat bilen Kadıköy taraftarları Bizans'ın askeri gücünün yardımıyla tek tabiat taraftarı olan Süryanilere yönelik büyük bir katliama giriştiler. Bu durum 543 yılında Bizans'ın Sasanilere karşı Doğu'daki Hıristiyanların desteğine ihtiyaç duyması ile değişti. Özellikle İmparatoriçe Theodora ve Haris bin Cebel adlı Gassani Meliki'nin girişimleriyle Sasanilere karşı tek tabiat taraftarı Süryanilerin desteği alınmaya çalışıldı. Ancak bunun için ilk önce tek tabiat taraftarı Doğu Hıristiyanlarının tekrar teşkilatlandırılması gerekiyordu. Bu amaçla Gassani Meliki Haris, Urhay Metropolit, halk arasında şöhreti olan ve din eğitimini Nusaybin okulunda tamamlamış Yakup isminde bir ruhani ile irtibata geçti. Yakup'a İstanbul'da tutuklu bulunan İskenderiye Patriği Theodosius tarafından evrensel metropolit ünvanı verildi. Bundan sonra Yakup'un çalışmalarıyla tek tabiat taraftarı Antakya Süryani Kilisesi yeniden teşkilatlandı. Bu sebeple tek tabiat taraftarı Süryaniler Yakup'a izafeten "Yakubî" olarak anılmaya başladılar. 20. yüzyıla kadar hem doğu hem de Batılılarca "Yakubi Süryaniler" olarak anılmışlardır²¹. Ancak günümüzde Süryani Ortodoks Kilisesi, Yakup'u Süryani tarihi içinde çok saygın biri olarak kabul etmekle beraber Yakubî tabirini "*Süryaniler Yakubî değil ancak Yakup bir Süryani idi*" gerekçesiyle kabul etmemektedirler²².

Süryani Kadim tabiri ise 18. yüzyılın sonlarında Süryaniler (Yakubîler) arasında meydana gelen bir ihtilaftan sonra kullanılmaya başlanmıştır. 1782 yılında birkaç episkoposun katılımıyla yapılan bir patriklik seçiminde patrik seçilen Mihayel Carve daha sonra çoğunluğu oluşturan ve seçime katılmaya diğer episkoposlarca gayrimeşru ilan ediliyordu. Mihayel Carve bu duruma tahammül edemeyip Suriye'deki

²¹ İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", *Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyum Bildirileri*, 27-28 Mayıs 2004, s. 217.

²² Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", s. 216-217.

misyonerlerle anlaşp Katolik mezhebine geçiyordu. Papa tarafından kendisine Süryani Katolik patriği ünvanı veriliyordu. Süryanilerin bu kısmına Katolik Süryaniler denilmiştir. Katolik olmayan Süryanilere ise eski Süryani olduklarını göstermek adına “*Süryani Kadim*” denilmiştir²³.

²³ Günel, s. 35.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI YÖNETİMİNDE SÜRYANİLER

1.1. OSMANLI MİLLET SİSTEMİ İÇERİSİNDE SÜRYANİLER

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin hukuksal statüleri, İslam hukukundaki “zimmet” anlayışından kaynağını almaktadır. İslam hukukuna göre gayrimüslimler, İslam devleti tarafından, zimmet adı verilen bir anlaşmaya dayanarak korunan toplulukları oluşturmaktadırlar. Zimmet kelimesi ahid ve sözleşme anlamlarını da içinde barındırır²⁴. İslam devleti sınırları içerisinde yaşayan ve bu devlet tarafından korunup kullanılan gayrimüslimlere “Zimmî” adı verilmiştir.

Zimmet anlayışına göre islam devleti, zimmîlerin can ve mal güvenlikleriyle, din ve mezhep hürriyetlerini koruma ile yükümlüdür. Zimmîler ise bağlı buldukları devlete karşı “cizye” adı verilen yıllık vergiyi ödemekle yükümlüdürler. Zimmîler, kendi dinsel haklarına tabidirler. Zimmîler, Müslümanların sahip olduğu evlenme, miras, mülkiyet edinme, ticaret yapma, çalışma, seyahat etme gibi haklara sahiptirler. Vakıf çalışmalarında bulunabilir, hayır ve eğitim kurumları kurabilirler. Kamu hukuku alanındaysa islam hukukunun kurallarına tabidirler.

Başlangıçta klasik “İslâmî hoşgörü” şeklinde kendini gösteren farklı dinden olanlarla tek çatı altında birlikte yaşayabilme düşüncesi, Fatih Sultan Mehmed döneminde gayrimüslimlere verilen haklarla hukukî bir zemin kazanmıştır²⁵. Zira İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte Fatih Sultan Mehmed tarafından Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girmiş olan gayrimüslim ahaliye geniş ve yeni haklar tanınması bu durumun göstergesidir. Bu çerçevede, İstanbul'daki Rum Patrikhanesi de Osmanlı idaresi altına girmiş ve böylece de mevcut durumdaki kilisenin idari teşkilatı da Osmanlı Devleti'ne bağlı hale gelmişti. Rum Patrikhanesi ile ilgili bu uygulamanın yanı sıra, Fatih Sultan

²⁴ M. Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, s. 11.

²⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 37.

Mehmed'in farklı bir mezhebe mensup olan Ermeniler için bir patriklik kurdurması da gayrimüslim tebaanın dinî kurumsal yapılanmasının başlangıcı olmuştu²⁶.

Burada söz konusu olan Osmanlı Devleti, islam öğretisi içerisinde olan dinde zorlama olmayacağı anlayışından dolayı gayrimüslimlere kendi toprakları üzerinde rahat bir şekilde yaşama imkânı vermiş, ancak siyasal haklar ve devlet hizmetlerine girmek gibi bunun göstergesi sayılabilecek bazı hususlarda ve Müslümanların dinsel ve sosyal yaşamlarını, geleneklerini ve kültürlerini korumak amacıyla bazı sınırlamalar da getirmiştir²⁷.

Osmanlı Devleti egemenliği altındaki topraklarda yaşayan Zimmîleri, mezhep ya da dinlerine göre gruplandırmış ve bu gruplara “millet” adını vermiştir. Burada kullanılan Millet kelimesi günümüzdeki ırki farklılık içeren anlamından farklı kullanılmıştır. Günümüzdeki anlamında kullanılması Osmanlı'nın son dönemine denk gelir.

Millet Sistemi oluşturulurken etnik köken dikkate alınmaksızın, sadece din unsuruna bakılarak bir gruplandırmaya gidilmiştir. Türkler, Araplar, Arnavutlar gibi Müslüman topluluklar “Millet-i İslamiye”yi oluşturup tek bir millet olarak ifade edilirlerken, Müslüman çoğunluğun yanı sıra “Rum Milleti”, “Ermeni Milleti” ve “Yahudi Milleti” de ayrı birer millet olarak sayılmaktaydı. Din veya mezheplerine göre farklı farklı milletler olarak tanımlanmış olan gayrimüslimleri yönetirken, onların siyasi, idari ve sosyal organizasyonlarını bu ayırım temelinde yapmıştır²⁸.

Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi çerçevesinde oluşturulan hukuk ve yönetim sistemiyle her dini grubun en yüksek rütbeli din adamı, kendi cemaatleri tarafından o grubun lideri olarak seçilmiş ve kendi cemaatini yönetmekle görevlendirilmiştir. Dinsel grupların liderleri, kendi yönetimlerindeki toplulukların yönetiminden Osmanlı sultanına karşı sorumlu tutulmuşlardır. Millet Sistemi ile gayrimüslimlere bir yandan din ve özel hukuk işlerinde büyük ölçüde müsamaha gösterilirken bir yandan da Müslümanlardan ayrı yaşamaları sağlanarak toplumdaki dinsel hassasiyet korunmuştur.

²⁶ Kenanoğlu, s. 32.

²⁷ Gülnihal **Bozkurt**, *Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996, s. 7-8.

²⁸ Mümtazer **Türköne**, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökenleri*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 1995. s. 42.

Bu sistemle Osmanlı toplumunda Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar yan yana aynı devletin egemenliği altında ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşamışlardır²⁹.

Millet sistemi içerisinde önce Rumlara, ardından da Ermenilere ve Yahudilere imtiyazlar tanınarak kendi dini yöneticilerini seçebilmişlerdir. Zaman içerisinde Ermeni Patriği, sadece Ermenilerin değil, Ortodoksların dışında kalan diğer bütün Hıristiyanların üzerinde yetki sahibi olmuştur. Fatih, Yahudi Milleti'nin başına da bir "hahambaşı" seçirmiştir. Anılan cemaatlerin başlarında bulunan İstanbul Rum ve Ermeni Patrikleri ile İstanbul Yahudi Hahambaşısına, cemaatlerini yönetme masrafları için vergi toplama hakkı verilmiştir. Her millet kendine ait yargılama, maliye, eğitim ve hayır kurumlarıyla, vakıflara sahip olmuştur³⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemde iyi işleyen Millet Sistemi devletin zayıflamasına paralel olarak dağılmayı ve parçalanmayı hızlandıran en önemli nedenlerden biri haline gelmiştir. Asırlarca Osmanlı egemenliği altında kendi din, dil, kültür ve geleneklerini yitirmeden yaşayan gayrimüslimler, Fransız Devrimi'nin getirdiği milliyetçilik akımlarının etkisiyle kendi ulus devletlerini kurma istekleriyle ortaya çıkmış ve bunun için ayaklanmışlardır. Bu çerçevede kapitülasyonlar yoluyla Osmanlı Devleti üzerinde kurdukları ekonomik güçle siyasal güçlerini daha da pekiştirmek isteyen batılı emperyalist devletler, gayrimüslimlerin söz konusu taleplerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır³¹.

Osmanlı Millet sistemi içerisinde yer alan unsurlardan biri de Süryanilerdi. Süryanilerin millet sistemine dâhil olması, yaşadıkları coğrafyanın 16.yüzyılda Osmanlı fütihat politikası ile hâkimiyet altına alınmasıyla mümkün olmuştu. Ancak Süryaniler, Millet Sistemi içerisinde Rumlar, Ermeniler ya da Yahudiler gibi müstakil bir millet olarak anılmamışlardır. Süryaniler uzun süre, İstanbul Ermeni Patriğine bağlı olarak Millet sistemi içerisindeki yerlerini almışlardır. Bu da resmi bağlamda ayrı bir millet olarak ifade edilmemesi sonucunu getirmiştir³². Süryanilerin Ermeni Patrikhanesine bağlı olmasını Yavuz Sultan Selim'in 1516 da Kudüs'e gelmesinde aramak gerekir. Zira Yavuz Sultan Selim Kudüs'teki Ermeni Patriğine bir ferman vererek Memlûklere karşı

²⁹ Bozkurt, *Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, s. 10.

³⁰ Cevdet **Küçük**, "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1007-1008.

³¹ Bozkurt, *Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, s. 10.

³² Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 52-53.

onların Osmanlı Devleti'ne destek vermeleri şartıyla daha önce burada var olan dini ve idari bütün hakların aynen kalacağını ve kimsenin onlara karışmayacağını bildirmiştir. Aynı fermanla Habeş, Kıptî ve Süryani kiliselerinin de yönetimini Kudüs Ermeni Patriğinin emrine vermiştir³³. Süryanilerin Ermeni Patrikliğine bağlı olarak adlandırılmasının ilk adımı bu ferman olarak gösterilebilir³⁴. Bazı kaynaklarda Deyruzzafaran manastırını merkez edinen Süryani Kadim Patrikliğinin 1783 yılında İstanbul Ermeni Patrikliğine bağlandığı ve bu tarihten önce Süryani Patriğinin Babiâli ile aracısız ilişki kurduğu belirtilmektedir³⁵. 19. yüzyılın sonlarına ait belgeler de göstermektedir ki Süryaniler resmen Ermenilere bağlı olarak "Ermeni Milletine tâbi Süryani Taifesi" olarak görülmekteydi³⁶. Bu bağlılıktan olacak ki Ermeniler kendilerine bağlı halde olan Süryanilerin Kiliselerini bile kayıtlarda kendi kiliseleri gibi gösteriyorlardı. Bu durumdan rahatsız olan Süryaniler ile sık sık kiliseler konusunda karşı karşıya gelen Ermenilerin birçok belgede davalık oldukları ve bu davaların çözümü için Osmanlı Devleti'ne şikâyet edildikleri görülmektedir. Süryanilerin bu şikâyetleri üzerine, iki cemaat arasında sorunların halledilmesi için diğer gayrimüslim cemaatlerin ruhanîlerinden oluşan bir komisyon kurulması da gündeme gelmiştir.

Süryani Kadimlerin Ermeni patrikliğine bağlanma sebepleri arasında başta Osmanlı Devletinin idari olarak merkeziyetçi yapıya sahip olması sayılabilir. Bunun yanında Süryani Kadimlerle Ermenilerin aynı mezhebe sahip olmaları, Süryani Kadim Patriklik merkezinin Mardin'de olmasından dolayı devletin merkezi olan İstanbul'da Süryanileri temsil edecek birilerinin olmaması, Süryani Kadim Kilisesinin parçalanmışlığı ve bu parçalanmışlığın getirmiş olduğu zayıflık ve Süryanilerin siyasi ve idari anlamda bir iddialarının olmaması³⁷, Ayrıca Süryanilerin Osmanlı Devleti'nden idari taleplerinin Birinci Dünya Savaşı'na kadar olmaması da³⁸ Süryanilerin Ermeni Patrikliğine bağlılıklarının sebeplerini oluşturmuştur. Her ne kadar Süryaniler devlet ile olan ilişkilerinde Ermeni Patrikhanesini bir aracı olarak kullanıyor olsa da bu bağlılığın çok

³³ Bu Fermanın metni için Yavuz **Ercan**, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1988, s. 15-17. Ayrıca bkz. Murat **Bebiroğlu**, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, Akademi Matbaası, İstanbul 2008, s. 246-248.

³⁴ Bilal **Eryılmaz**, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale yayınları, İstanbul 1996, s. 41-42.

³⁵ Canan **Seyfeli**, "Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)" *Süryaniler ve Süryanilik I*, (Hazırlayanlar: Ahmet Taşgın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2010, s. 58.

³⁶ Gabriyel **Akyüz**, *Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi*, Resim Ofset A.Ş., İstanbul 2001, s. 21,26,32.

³⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 58-61.

³⁸ Deniz **Bayburt**, "Millî Mücadele Döneminde Süryaniler", *Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi*, Ankara, Cilt 3, Sayı 6, s. 47.

da sıkı olmadığı da Süryani kiliselerinin durumunun zaman zaman Rum ve Ermeni Patriklikleri arasında sorunlara sebep olması, Ermeni Patrikliğinin Süryaniler üzerindeki etkisinin çok da köklü olmadığı izlenimini vermektedir³⁹. Zira Rumlar bazen kendi belgelerinde Süryani kiliselerini kendilerine bağlı gösterme yoluna gitmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde gerilemenin hissedilmesi ile birlikte batının ilerleyişinin fark edilmesi ve kötü giden mevcut durumu düzeltmek adına ıslahatlar yapılması kaçınılmaz hale gelmişti. Devlet, kendi iç dinamiklerini hesaba katarak birtakım yenileşme hareketlerine koyuldu. İçerisinde birçok ulusu barındıran Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla gelindiğinde Batı'da başlayan milliyetçilik akımının da etkisiyle, gayrimüslim topluluklarının bir arada tutulması konusunda bazı zorluklar yaşanmaktaydı. Bunu gerçekleştirip dağılmayı önlemek isteyen Osmanlı Devleti 19. yüzyıldan itibaren giriştiği çağdaşlaşma hareketleri içerisinde özellikle gayrimüslimler için önemli yenilikler yapmıştı. Bunun en önemli sebebi olarak Batı'nın, Osmanlı topraklarında kendi menfaat alanlarındaki çıkarlarına ulaşma konusunda, Osmanlı içindeki gayrimüslimleri kullanmaları, hedeflerine ulaşmada onları hareket noktası olarak belirlemişlerdi. Bu amaçla Osmanlı Devleti'ni sürekli reform yapmaya zorlamış olsalar da gayrimüslimlerle ilgili yapılan bu ıslahatların sebebini sadece dış baskılar olarak da görmemek gerekir. Çünkü bu düzenlemelerde Osmanlı'nın "*Gayrimüslimlerin sorunlarına verdiği önem ve onları daha huzurlu kılacak bir ortam meydana getirme gayreti*" de Osmanlı'nın kuruluşundan beri uyguladığı hoşgörü siyasetinin gereği olan bir durumdu⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma hareketleri olan Tanzimat Fermanı ile Islahat Fermanı sayesinde birçok hakka sahip olan gayrimüslim ahali özellikle Islahat fermanı sonrası bu fermanın gereği olarak devlet ile ilişkilerini yeniden gözden geçirircesine Nizamnamelerini hazırlayarak bu hakların resmi dayanaklarını oluşturmuşlardır.

Nizamnamelerden sırasıyla Rum Patrikliği Nizamnamesi 1861'de, Ermeni Patrikliği Nizamnamesi 1863'te Yahudi Milleti Nizamnamesi 1865'te ve Protestan Cemaati Nizamnamesi ise 1878'de yürürlüğe girerek kabul gördü. Bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslim cemaatlerin birer birer nizamname hazırlayarak devlet nezdinde güçlü olma girişimleri sürerken Süryanilerin bu dönemde bir Nizamname

³⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 55.

⁴⁰ Bozkurt, *Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, s. 9.

hazırlayamaması onların Ermenilerin etkisi altında kalmaları durumunu da devam ettirmiştir. Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesinin diğer milletlerinkine göre gecikmesinin kuşkusuz en önemli sebebi yıllarca Ermenilerle birlikte sayılan ve tanınan Süryanilere ayrı bir nizamname düzenlenmesinin acil ihtiyaç olarak görülmemesidir. Ayrıca Osmanlının son döneminde misyonerlerin faaliyetlerine kadar, inançlarını rahatça yaşama fırsatı buldukları için, Süryanilerin Osmanlı Devleti'nden idari taleplerinin Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürekli olmaması da Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesinin ortaya çıkmasını geciktirmiştir.

1.1.1. Ermeni Patrikhanesinden Bağımsız Olma Girişimleri

Her ne kadar Süryanilerin Nizamname hazırlama ve Ermenilerden ayrılma konusunda ağır hareket ettikleri kesin ise de Ermenilerden ayrılma konusunda birkaç defa girişimde buldukları da aşikârdır. Süryani Kadimlerin Ermenilerden ayrılmak için resmi anlamda yaptıkları ilk teşebbüs Patrik Petros döneminde olmuştur. 1873'te Patrik Petros, patriklik beratı almak üzere İstanbul'da bulunduğu sırada Nusaybin Süryani Kadim Cemaatinin Padişaha gönderdiği bir arzuda Ermeni milletinin vesayetinden sıyrılıp ayrı bir millet olarak teşkilatlanmak istediklerini ve bağımsız bir Patrikhanenin kurulmasını istediklerini bildirmişlerdir⁴¹. Bu konuda ikinci girişim ise 1893'tedir⁴². Bu girişimde Ermenilerden ayrılmak konusunda öne sürülen sebep Nüfus defterlerinde Ermenilerin Süryanileri Ermeni olarak göstermesi ve Süryanilerin kilise hiyerarşisine müdahale etmeleridir. Ermeniler Nüfus potansiyelini kullanarak nüfuslarını olduğundan fazla göstermek adına Süryanilerin nüfusunu kendi nüfusları gibi gösteriyorlardı⁴³. Burada Süryaniler kendilerinin Ermenilerle bağlantılarının sadece başkentle ilgili yazışmalar olduğunu belirterek kendi durumlarının netleşmesini isterler. Süryanilerin hukukî durumunun araştırılması sonucu Başkitâbet Dairesine yazılan cevapta, Süryanilerin Ermeni olmadıkları fakat Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim dönemlerinde yapılan teşkilâtlanma gereği Ermeni patrikliğine bağlandığını belirttiler. Aynı belgede Süryanilerin eski Babil halkı olduğu, dillerinin Aramice olduğu ve Hıristiyanlıktan önce Sabiîn (Yıldıza tapan) oldukları belirtilerek Ermenilerden farklılığı

⁴¹ Akyüz, *Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi*, s. 14. (Bu belge Kırklar Kilisesi Arşivinde olup bizzat Gabriyel Akyüz tarafından tasnif edilmiş ve yeniden numaralandırılmıştır. 3 Ağustos 1289/1872 ve Hicri 23 Cemaziyelahir 1290/1873 tarihli 6 numaralı belge)

⁴² Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 64-65.

⁴³ Ebubekir **Sofuoğlu** ve İlke Nur **Akvarup**; "Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Süryaniler" *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, Sakarya 2012, s. 81.

vurgulanır. Ayrı bir patriklik oldukları gibi mezheplerinin de birbiriyle aynı olmadığı belirtilir. Hatta Süryanilere göre; kendi patrikleri Rum Patriği ve papa düzeyinde bir “*reis-i umumi*” iken, İstanbul Ermeni Patriği ise sadece bir piskopostur. Bu arada Süryaniler bu şikâyetlerindeki haklılıklarını ispatlamak için de, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Ortodoks Bulgarların Rum Patrikhanesinden ayrılmış olmalarını kendi durumları için emsal göstermişlerdir. Bu çabalar Süryanilerin Ermenilerden ayrılmaları yolunda hemen sonuç doğurmasa da Ermenilere olan bağlılığı azaltmıştır⁴⁴. Bazı kaynaklarda 1892’de başkente temsilci bulundurmalarından dolayı Süryanilerin Ermenilerden ayrıldığı belirtilmektedir⁴⁵.

Süryanilerin kendi Patrikhaneleri adına bağımsız olarak bir Nizamname hazırlamaları ve bunun yürürlüğe konması ancak 1914 yılında Osmanlı Devleti’nin yıkılış döneminde mümkün olabilmiştir. Diğer Milletlerin Nizamnamelerinden yaklaşık 50 sene sonra nizamname hazırlayabilen Süryaniler bu nizamname ile birlikte Ermenilerin yanında anılma zorunluluğunu da üzerlerinden atmışlardır. 18 Mart 1330 / 31 Mart 1914’te yürürlüğe giren Nizamname için gerçekleştirilen yazışmalara 20 Nisan 1329 tarihinde Süryani Patrikliğinin Adliye ve Mezahib Nezaretine başvurmasıyla başlanmıştır. Süryani Kadim Ortodoks Kilisesinin Osmanlı Devleti bürokrasisindeki yerini tescil ettirmişlerdir. Dersaadet ile yapılan yazışmaların ardından olumlu sonuç alan Süryani ileri gelenleri hızla Nizamname için çalışmalara başlamışlardır. 64 madde olarak hazırlanan Süryani Patrikhanesi Nizamnamesi ile cemaat-kilise örgütlenmesi içerisinde hiyerarşik düzenin nasıl olacağı resmiyet kazanarak belirlenmiştir.

1.1.2. Süryani Ortodoks Patrikhanesine Mahsus Nizamname Hazırlanması

Süryani Patrikhanesi nizamnamesinin hazırlanması için Süryaniler ile Bakanlık arasındaki resmi yazışmalardan Süryanilerin bu konuda oldukça hevesli ve ısrarlı oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Nizamnamenin hazırlanmasında ruhani din adamlarının yanında en az bunların sayısı kadar sivil ahaliden de güvenilen kişilerin söz sahibi olması bu nizamnamenin dini özelliğinin yanında sivil yanını da ortaya koymaktadır. Bu Nizamname Süryanilerin Osmanlı Devleti tarafından tam olarak tanınması ve Ermeni tabiiyetinden kurtulma adına 19. yüzyılın sonlarından itibaren yürütmeye çalıştıkları siyasetin bir meyvesidir. Nizamnamenin hazırlanması aşamasında

⁴⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 64-65.

⁴⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 65.

atılan adımları tam olarak anlayabilmek için Osmanlı Devleti ile Süryani Patrikliği arasında yürütülen resmi yazışmaları bilmek yerinde olacaktır.

Süryani Kadim Patrikhanesine mahsus bir Nizamname hazırlanması ve yürürlüğe konması için Süryani Kadim Patriği İgnatius Abdullah tarafından Adliye ve Mezahib nezaretine gönderilen istek yazısı şu şekildedir:⁴⁶

Patriknetül Süryani el kadim be Mardin

Adliye ve mezahib nezareti celilesi canib-i alisine devletlü efendim hazretleri

Milel-i saire misüllü patrikhane-i daiyaneme nam nizam-ı mahsus olmamasından hususat-ı vakıa-i milliyemiz örf ve adet-i kadime üzere cerayan edegelmekte olduğu ve bu hal ise vakit ve zamana gayri mütenasip bulunduğu tecrübeten sabit olunmasına mebni milel-i saire misüllü patrikhene-i daiyaneme mahsus olmak üzere bir nizamname kaleme almak ve nezd-i ali-i nezaretpenahilerince de tasvib buyurulduğu halde icabı icra olunmak üzere meclis-i muhtelit teşkili iktiza eylemesine mebni mefuf pusulada esamileri muharrer 6 matran ile ... haiz muteberan-ı cemaatten 6 kişi intihab edilmiş ve tensib-i ali-i fehimaneleri iktiran ettiği halde işe mübaşeret ettirmek üzere emrinin ita ve mezkur esami-i pusulası leffen arz ve takdim kılınmış olmağla icabının icrası hususuna müsaade-i celile-i cenab-ı nezaretpenahileri şayan buyurulmak babında ferman hazreti menlehül emrindir.

26 Cemaziyel evvel 331

20 Nisan 329

Eddai Patrik-i Millet-i Süryani'l Kadim.

İgnatius Abdullah

Belgede belirtilen yarısı Ruhani yarısı cismani Mardin ileri gelenlerinden oluşan 12 kişinin adları ek pusulada şu şekilde gösterilmiştir:

Patrikhanetül Süryani el kadim be Mardin

Patrikhaneye tayin olunacak meclis-i muhtelit esamisi mübeyyin bervech-i zir pusulasıdır⁴⁷.

⁴⁶ BOA., BEO., Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-6, Bkz. Ek-5.

⁴⁷ BOA., BEO., Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-5, Bkz. Ek: 4.

<i>Ruhani</i>	<i>Cismani</i>
<i>Dersaadet Patrik Vekili Serpiskopos Bulus Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Mansur Efendi Ken'u</i>
<i>Mardin Patrikvekili Foryus? Matran Circis Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Naum Efendi Şehristan</i>
<i>Musul Murahhası Ayavnis Matran Elyas Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Çıkkı</i>
<i>Diyarbakır Murahhası Anna Siyos? Matran Luma Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Yusuf Raci Efendi</i>
<i>Patrikhanede mukim Matran Mansur Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Elkas</i>
<i>Deyruzzafaran Nazır-ı Evvelisi Rahip Efram Efendi</i>	<i>Mardin Muteberanından Hanna Efendi Hanaşî</i>

Süryani Patrikliğinden Adliye ve Mezahib Nezaretine gönderilen bu istek yazısının ardından Adliye ve Mezahib Nezareti durumu Dersaadet'e şu şekilde bildirmiştir:⁴⁸

Adliye ve mezahib nezareti

Mezahib müdüriyeti

Aded 338

Huzur-ı sami-i hazreti sadaretpenahiye

Hülasa Süryani-i kadim patrikhanesi için nizamname yapılması istida olunduğuna dair.

Maruz-ı çaker-i kemineleridir.

Süryani-i kadim patrikhanesine mahsus olmak üzere bir nizamname tertibi zımında nisf-ı ruhani ve nisf-ı muteberan-ı cemaatten olarak merbut pusulada esamisi muharrer 12 zevattan mürekkep bir heyet teşkil edildiğinden bahisle olbabda istida-yı müsadeyi mutazammın cemaati mezkure patrikliğinden vürud eden takrir merbutuyla mâan ve matviyyen pişgah-ı sami-i sadaretpenahilerine takdim kılınmış ve Cemaziyelahir 1272

⁴⁸ BOA., BEO., Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-4, Bkz. Ek: 3.

tarihli Islahat Ferman-ı Alisinde Hıristiyan ve tebaa-i gayrimüslime-i sairenin her bir cemaati bir mehil-i muayyen içinde imtiyazat ve muafiyat-ı hazıralarının ruyet ve muayenesine ibtidar ile olbabda vaktin ve gerek asar-ı medeniyet ve malumat-ı muktesebenin icab ettirdiği ıslahatı irade ve tensib-i şahane ile ve bab-ı alinin nezareti tahtında olarak mahsusan patrikhanelerde teşkil olunacak meclisler marifetiyle bilmüzakere canib-i bab-ı aliye arz ve ifade eyleyecekleri münderic olarak bu suretle dersaadet ve Kudüs rum patrikhaneleriyle ermeni patrikhanesi ve hahamhane ve Protestan cemaati için nizam-ı mahsusa tertib ve tanzim edilmiş olmakla olbabda emri ferman hazreti veliyyül emrindir.

19 Şevval 331

7 Eylül 329

Adliye ve Mezahib Nazırı

Süryanilere gönderilen belgede Patrikhane Nizamnamesi ile ilgili verilen cevap ise şu şekildedir:⁴⁹

Bab-ı ali daire-i sadaret divan-ı hümayun 746

Süryani-i kadim patrikhanesine mahsus nizamname tanzimi için bir heyet teşkil edildiğinden bahisle istida-yı müsadeyi mutazammın mezkur patriklikten gönderilen takririn leffiyle adliye ve mezahib nezareti celilesinden mürsel 7 Eylül 329 tarihli ve 738 numrolu tezkere divan-ı humayuna havale buyurulmakla mütalaa bulundu. Patrikliğin salifülarz takririnde patrikhaneye mahsus bir nizamname olmamasından dolayı umur ve hususatı milliyeye örf ve adat-ı kadime üzere cereyan edegelmekte olduğundan mileli saire misüllü bir nizamname kaleme alınarak hükümet-i seniyyenin nazar-ı tasvib ve tasdikine arz ve takdim olunmak üzere Altısı Matran(taç giymiş piskopos) ve altısı muteberan-ı cemaattan mürekkep ve merbut pusulada esamisi muharrer 12 zatın intihab edildikleri beyan kılınmıştır. Kayda ledel müracaa 10 Cemaziyelahir 1272 tarihiyle ısdar buyurulan Islahat Ferman-ı Alisinin bir fıkrasında “Hıristiyan ve sair tebaa-i gayrimüslime cemaatlerinin milletçe olan maslahatlarının idaresi her cemaatin ruhban ve avamı beyinde müntehab azadan mürekkep bir meclisin hüsn-ü muhafazasına havale kılınacağı” muharrer ve mestur olduğu gibi gayrimüslim Tebaa-i Devlet-i Aliyeden Protestan mezhebine salık olanların temsil(tarama-taranma)-i umur-

⁴⁹ BOA., BEO., Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-3, Bkz. Ek: 2.

u ruhaniye ve cismaniyelerinde sair sunuf-ı tebaa-i padişahi misüllü nail olageldikleri müsaadat-ı seniyyeyi te'kiden bir nizamname tanzimi hakkında vuku bulan istida üzerine hariciye nezareti celilesinde teşekkül etmiş olan komisyondan kaleme alınan mazbata ve melfufu nizamname layihası meclisi mahsus-u vükelanın o babtaki mazbatasıyla beraber arz olunarak mezkur nizamnamenin ilan ve icra-yı ahkamına 21 safer 295 tarihinde irade-i seniyye şerefsadr olduğu dahi icra kılınan tettebbuattan anlaşılmasına. Ve zaten Dersaadet Rum ve Ermeni patrikhaneleriyle Kudüs-ü şerif rum patrikhanesinin ve hahamhanesinin idare-i mahsusalarına havî devletçe musaddak birer nizamnameleri bulunmasına nazaran icra-yı icabı merhun-u irade-i aliye-i ... Efhamilyeri olarak tezkere-i muhavvele melfufuyla beraber takdim ve iade kılınmıştır. Emr ü ferman hazreti veliyyü'l emrindir.

3 Zilkade 1331

21 Eylül 1329

Meclisi Vükelâ'nın 27 Teşrinievvel 329 (9 Kasım 1913) tarihli ve 600 numaralı zabıtnamesi gereğince Süryani Patrikhanesinden Adliye ve Mezahib Nezaretine 3 teşrinisani 329 (16 Kasım 1913) tarihinde yazılan cevap metni şu şekildedir:

3 teşrinisani 329

Adliye ve mezahib nezareti celilesine

“Süryani kadim patrikhanesine mahsus olmak üzere bir nizamname tertibi zımında nisf-ı ruhani, nisf-i sagiran-ı cemaatten olarak merbut pusulada esamisi muharrer 12 zattan mürekkep bir heyet teşkil edildiğinden bahisle istida-yı müsadeyi mutazammın cemaati mezkure patrikliğinden vürud eden takririn gönderildiğine ve cemaziyelahir 1272 tarihli Islahat Ferman-ı Âlisinden hıristiyan ve tebaa-i gayrimüslime-i sairenin her bir cemaati bir mehl-i muayyen (belirli bir süre) içinde imtiyazat ve muafiyat-ı hazıranın ruyet ve muayenesi ibtidar ile olbabda vaktin ve gerek asar-ı medeniyet ve malumat-ı muktesebenin icab ettirdiği ıslahatı irade ve tensib-i şahaneyle ve bab-ı alinin nezareti tahtında olarak mahsusen patrikhanelerde teşkil olunacak meclisler marifetiyle bilmüzakere canib-i bab-ı aliye arz ve ifade eyleyecekleri münderic olarak bu suretle Dersaadet ve Kudüs Rum Patrikhaneleriyle Ermeni patrikhanesi ve hahamhane ve Protestan cemaati için nizam-ı mahsusa tertib ve tanzim edilmiş olduğuna dair 7 Eylül 329 tarihli ve 338 numrolu tezkere-i aliyyeleri bilhavale divan-ı

humayun kaleminden ita olunan müzekkere ve melfufu meclisi vükelada ledel mütalaa suret-i iş'ara nazaran zikrolunan Süryani-i Kadim patrikhanesine mahsus olmak üzere bir nizamname tertibi zımnında bervechi muharrer zevattan mürekkeben bir heyet teşkili münasib görüldüğünden ifayı muktezasının nezaret-i Celilelerine cevaben tebliği tezekkür kılınmakla icra-yı icabına himmet”

Meclisi vükelanın 27 teşrini evvel 329 tarihli ve 600 numrolu zabıtnamesi mucebince.⁵⁰

Bu yazışmaların ardından Süryanilerin Dersaadetle direk irtibatını kurabilmeleri açısından önemli bir basamak konumundaki Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesi hazırlanmak üzere belirtilen isimlerden oluşan karma bir meclis oluşturularak çalışmalarına başlamışlardır. Yukarıda adı geçen Ruhanî temsilciler ile Mardin'deki Süryani cemaati ileri gelenleri tarafından kurulan Karma meclisin başlangıçta 15 Ocak tarihinde toplanması belirlenmiş iken meclis üyelerinden İstanbul Episkoposu Martinabus Bulus'un 9 Ocak'ta ölmesi ve kış şartlarından dolayı ruhani üyelerin çoğunun gelememesi üzerine toplantı Şubat ayına ertelenmiştir. 20 Şubat Perşembe günü Mor Arşnasya Toma Kasir Efendi'nin başkanlığında toplanan üyelerin, verilen görevi en iyi şekilde yapacaklarını beyan ve taahhüt etmelerinden sonra, Patrikhane Nizamnamesinin Hanna Sırrı Efendi'nin başkanlığında madde madde incelenmesine başlanmıştır. Her madde Süryani cemaatinin farklı açıdaki görüş ve yaklaşımlarını dikkate almıştır. Bu toplantıların haftanın dört günü Pazartesi, Salı, Perşembe ve Cuma günleri saat 9 ile 11 arasında yapılması kararlaştırıldı. Mart ayının yarısında nizamnamenin tamamlanıp tasdik ve onaylanması için kaymakamlık tarafından seçilen ziraat memuru Hasan Efendi'nin huzurunda Mart ayının 17'sinde toplanarak nizamname tekrar gözden geçirilmiş, oybirliğiyle kabul edilmiş ve imza ile tasdik edilmiştir. 64 maddeden oluşan bu nizamname üç nüsha halinde çoğaltılıp birinci nüsha Adliye ve Mezahib Bakanlığına sunulmak üzere yerel hükümet temsilcisine, ikinci nüsha patriğe, üçüncü nüsha ise İstanbul'daki patrik vekiline verilmiştir. 18 Mart 1914 tarihinde toplantılara son verilmiş ve Mart sonunda nüshalar gerekli yerlere ulaştırılmıştır. Bir Süryani dergisi olan Hikmet'in 24 Haziran 1914 tarihli 21. sayısında ve 336. sayfasında: “Patriğimiz Patrikhane Nizamnamesi'nin onaylanması için Adliye ve Mezahib Bakanlığına göndermiş olup yüce makam nizamnamenin maddelerinin

⁵⁰ BOA., BEO., Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-1, Bkz. Ek: 1.

incelenmesi için devletin şura meclisine havale etmiştir.” denilerek nizamnamenin oluşturulduğuna dair Süryani cemaatine adeta müjde verilmiştir⁵¹.

Bu Nizamnamede:

- Patrikliğe seçilecek kişilerin özellikleri ve patrik seçiminin nasıl yapılacağı,
- Patriğin görevleri,
- İstanbul Patriklik vekilinin ve Kudüs-ü Şerif Metropolitliğine seçilecek kişinin özellikleri ve atanması,
- İdari olarak görev yapan ruhaniler olan Metropolit, Matran, Episkopos, Hori ve Ruhban ile Keşişlere dair görev yetki ve sorumluluklar,
- Patrikhane karma meclisinin oluşturulması ve üyelerinin görevleri,
- Genel meclis'in oluşturulması ve görevlendirilmesi,
- Eğitimin geliştirilmesine dair hükümler ile vergi ve yardımlara dair hükümlerin yer aldığı maddeler bulunmaktaydı.

Nizamnamenin yürürlüğe girmesi ile birlikte Süryaniler ile devlet arasında Millet sistemi gereği daha önce aracı olmadan kurulamayan bağlantı kurulmaya başlanmıştır. Ermeni aracılığından kurtulan Süryaniler artık kendi başlarına hareket edebildiğinden sorunlarını rahatlıkla başkente ulaştırabilmişlerdir. Ayrıca hukukî açıdan düşünüldüğünde daha öncesinde Süryaniler için örneği olmaması bakımından da ilk hukuki metindir⁵². Süryanilerin Anayasası diyebileceğimiz Nizamnamede kilisenin dışındaki halk anayasanın tanıdığı olanakların çerçevesinde örgütlendi. Böylece kilise ile halk arasında bir köprü oluşturularak aralarında her alandaki işbirliği arttı. Daha sonrada bilinç ortamına dönüşen bu yapılanma nedeniyle üretken bir din bilinci birikimi yaratıldı. Süryaniler arasındaki bu oluşum Batı misyonerleri için kolaylıklar sağlattı ve bu misyonerler amaçlarına hizmet eden Süryanileri artık kolayca bulabileceklerdi⁵³. Her ne kadar Nizamname hazırlanmasıyla Devlet ile ilişkilerde büyük gelişmeler kaydedilmiş olsa da özellikle yurtdışına göçle birlikte buralarda diaspora oluşturmaya

⁵¹ M.Emil **Elöve**, “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.X, Ankara 1953, s.247., Ayrıca bkz: Murat Bebiroğlu, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, s. 197-198.

⁵² Mehmet **Şimşek**, “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:6, Eylül 2005, s. 728.

⁵³ Nelhans, s. 26.

başlayan Süryanilerin Ermenilerden ayrı bir etnik kimlik olarak tanınma istekleri Nizamname sonrasında da devam etmiştir. Zira Paris Barış Konferansı'nda Asurî heyetlerinin üzerinde durduğu ortak nokta Ermenilerden ayrı olma kaygısıydı. Bu durum da göstermektedir ki Süryani Nizamnamesi 1914'ten itibaren teorikte Süryanileri Ermenilerden ayırmış olsa da pratikte Süryanilerin Ermenilerden ayrı sayılması için Süryaniler uluslar arası arenada daha uzun süre mücadele edeceklerdir.

Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesinin yürürlüğe girmesi ile birlikte Nizamnamenin 16. maddesine dayanarak başkent İstanbul'da resmen bir temsilci bulundurma hakkı elde eden Süryaniler devlet ile irtibatları için artık bu temsilci sayesinde yönetimle bizzat görüşmeye başladılar. Bu temsilci Patrik Vekili ya da Patrik Kaymakamı adıyla anılır oldu. Patrik Vekili sayesinde Süryanilerin Devlet ile aralarına Ermenileri koyma zorunluluğu ortadan kalktı. Patrik Vekili'nin İstanbul'da yani devletin başkentinde bulunmasından dolayı ruhaniyet özelliklerinden başka yönetmeliklere uyan ve uygulamaları bilen herkesin güvenini kazanmış ve her yönüyle bu makama layık nitelikte olacak kişilik ve ahlaka sahip bulunması ve devletin resmî dili olan Türkçe'yi iyi kullanmasına dikkat ediliyordu.

Bu nizamname hazırlanmadan hemen önce Dersaadet Patrik vekili olarak patrikhanece tayin edilen Bulus Efendi, Süryanilere ait bir Nizamnamenin oluşturulması konusunda önemli çalışmalarda bulunmuş, hatta ismi nizamnameyi hazırlamak için belirlenen 12 kişi arasında baş sıraya yazılarak Patrik İgnatius Abdullah tarafından İstanbul Dersaadet Patrik Vekilliğine atanması uygun görülmüştür. Bulus Efendi'nin Nizamname hazırlanmadan hemen önce ölmesi üzerine Süryani Patrikhanesi Nizamnamesi pusulada belirtilen diğer 11 kişi tarafından hazırlandı. Nizamnameyi hazırlayanların isim ve imzalarının bulunduğu pusulada da Bulus Efendinin hanesine fevt(ölü) yazıldı. Bulus Efendinin ölümü üzerine yerine oğlu Patris Fehim (Erunur) Efendi Dersaadet Patrik Vekili olarak atandı. Böylelikle artık Süryanilerin devletten beklentilerini arzu, istek ve düşüncelerini direk olarak ve Ermenilerin aracılığına gerek duymadan Padişah'tan randevu alarak yönetime bildiren kişi oldu. İstanbul'da Patriğin temsilcisi olarak bulunan Fehim Bey, özellikle III. İlyas Şakir zamanında yaptığı bu görevinden dolayı Süryaniler arasında sevilen ve saygı duyulan birisi olmasının yanında Devlet nazarında da aktif siyaseti ile takdir topladı. Görev süresi dolduktan sonra da İstanbul'dan ayrılmayan Fehim Bey'e Süryani Patriğinin Adliye ve Mezahib Nezareti'nden isteği

üzerine İstanbul'da Matbuat dairesinde bir memuriyete getirilmiştir. Adliye ve Mezahib Nezareti Mezahib Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen belgede Patris Fehim Bey'in babası gibi cemaat işlerinde sadakat ve iyi hizmetlerinden dolayı ve birkaç dil bilip iyi tahsil görmesinden dolayı 30 Kasım 1919 tarihinde Matbuata yerleştirilmesinin uygun görüldüğü belirtiliyordu⁵⁴. Süryani Patrikhanesi'nin 1932'de Suriye'ye taşınması ile birlikte Dersaadet Patrik vekilliği makamı da ortadan kalkmış oldu.

1.1.3. Nizamnamede Değişiklikler Yapılması

31 Mart 1914'te yürürlüğe giren ve 64 maddeden oluşan Süryani Kadim Ortodoks Patrikhane Nizamnamesi'nin bazı maddelerinde zaman içerisinde değişiklikler yapıldığı gibi bazı eksik görülen kısımlara da sonradan eklemeler yapılmıştır. Nizamnamede dönemin şartlarına göre yapılan ekleme ve çıkarmalar ruhanilerin onayı ile piskopos kongrelerinde ve senatolarında gerçekleşmiştir. 1917 yılında Deyruzzafaran Manastırında bir ruhaniler senatosunun toplandığı ve ruhanilerin mirasına dair yeni kanunlar belirlendiği görülmektedir. Deyruzzafaran senatosunun yeni kararlarının 1914 Nizamnamesiyle çelişmediği, uyuştugu hatta ona bir ek oluşturduğu anlaşılmaktadır. 1929'da Kudüs'te ortaya konan Süryani Ahval-i Şahsiye kanunu ile Nizamnamede belirlenmeyen Rahiplerin miras meselelerine dair bazı hükümler belirlenmiştir⁵⁵. Bu kanunun özellikle 298, 299 ve 300. maddelerine göre Ruhanilerin miras hakkı olmadığı, bütün mal varlıklarının Manastıra ve diğer kiliselere kaldığı belirtilmektedir. Bu maddelerin Türk vatandaşı olan bir ruhaniye uygulanması, Türk Medeni Kanunu'nun özellikle mirasın belirlenmesine yönelik ana hükümlerine aykırılık oluşturmaktadır⁵⁶. 1926'da kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun 448. maddesine göre "*Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası büyükbabalar ve büyükanaların baba ve anaları ile erkek ve kız kardeşlerin intifa hakları bakî kalmak üzere devlete intikal eder.*" Bu maddeye göre devlet, miras hukuku içerisinde kendisini son nokta olarak görürken Süryanilerin hazırlamış olduğu kanunlarda son nokta Patrikhane başta olmak üzere diğer dini kurumlardır. Medeni Kanun ile Süryanilerin kendi nizamnamelerine ek olarak belirledikleri kanunlar birbiriyle çelişmektedir. Patrikhanenin yurt dışına çıkarılmasında bu kanunların da etki olduğu düşünülebilir. Ayrıca Süryani kanunlarına göre rahiplerin

⁵⁴ BOA., DH.EUM.MEM., Dosya no: 113 Gömlek no: 4.

⁵⁵ Elöve, s. 260.

⁵⁶ Elöve, s. 260-261.

serbestçe vasiyetname tanzim etme hakları da sınırlanmış bulunmaktadır ki Türk Medeni Kanunu'nda yine vasiyet hakkı hür irade ile insanların istedikleri gibi belirleyebilecekleri bir durumdur.

17 Aralık 1932 tarihinde Suriye'nin Humus şehrinde toplanan Piskopos kongresinde Süryani Patrikhanesi Nizamnamesinin birinci ve ikinci maddeleri değiştirilmiştir. Bu kanunun birinci maddesi nizamnamede başlangıçta *“Antakya Patriği adı ile anılan ve idare merkezi Mardin Deyruzzafaran Manastırı'nda bulunan Ortodoks Süryani Kadim Patrikliğine seçilecek kişinin, gerek Osmanlı Devleti'nin idaresi altında bulunan gerekse Hindistan'da, Amerika'da ve diğer ülkelerde bulunan Süryani Kiliselerinin en üst ruhani lideri olarak adlandırılır”* şeklindeyken, 1932'de Humus'ta değiştirildikten sonra *“Antakya Patriği Metropolitlerden seçilen zattır ve kendisi Süryani kilisesinin genel başkanı sayılır”* ifadesine dönüştürülmüştür. Ayrıca Aynı Nizamnamenin ikinci maddesi de değiştirilmiştir. Başlangıçta *“Patrik olarak seçilecek kişinin güzel ahlaklı, yetenekli, ilminde, kilise kanunlarına ve dini hükümlere hâkim olmalıdır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Süryani ruhbanları arasında kendisini kabul ettirmiş olmalıdır. Cemaat dâhilinde bulunan Süryanilerin dini meselelerinde hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Süryani cemaatinin güvenine sahip olmalıdır. Osmanlı vatandaşı olup, yaşça en az otuz beş, en fazla altmış yaşını geçmemiş olmalıdır. Görevi sırasında belirtilen yaş sınırını aşması halinde, sağlık şartları mevcut ise, bu durum onun görevden alınmasına sebep teşkil etmeyecektir.”* şeklindeyken daha sonra bu madde *“Yaşı kırk seneden eksik olmamakla beraber beş sene metropolitlik vazifesini icra etmesi gerektir. Patrik vefat ederse bütün tasarrufu altındaki menkul ve gayrimenkul mallar Patrikhaneye aittir. Din, Kilise ve ruhanilerin meselelerine ancak ruhani meclis bakabilir”*⁵⁷ şeklinde değiştirilmiştir.

Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesinin ilk halinden yapılan bütün bu değişiklikler Kadim Süryanilerin, benimsemekte güçlük çekmedikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile olan ilişkilerini de etkilemiştir.

1.2. OSMANLI İDARÎ YAPISINDA SÜRYANİLER

Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında sancak ve kazalarda idare meclislerinin oluşturulması 19. yüzyılın ortalarına denk gelir. Sancak meclisleri, eyalet meclisi yönetmeliğine uygun olarak haftanın belirli günlerinde toplanarak sancağın yönetim,

⁵⁷ Elöve, s. 260.

maliye, eğitim ve öğretim belediye hizmetleri ile ilgili sorunlarını görüşüp karara bağlardı. Şeriatı ilgilendiren davalar dışında kalanları kanun ve tüzüklerin öngördüğü biçimde görüşüp sonuçlandırmak da sancak meclisinin göreviydi⁵⁸.

1890'dan itibaren gayrimüslim cemaatlerin ruhani reisleri Vilayet idare meclislerine nöbetleşe katılmaya başlamışlardır. Seçilmiş azalar arasında ise genellikle dört kişiden ikisi gayrimüslimdir. Seçilmiş kişilerin sayısı 3 kişi olduğunda ise gayrimüslim sayısı 1'e inmektedir. Seçilmiş azaların isimlerine bakılarak bir değerlendirmeye gidildiğinde bunların çoğunluğunun Ermeni oldukları görülür⁵⁹.

Süryaniler, Tanzimat Fermanı'yla birlikte belediye teşkilatlarında da bizzat faal görev üstlenmişlerdir. 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde Mardin livasına bağlı Midyat kazasında Belediye teşkilatı içerisinde oldukça faal görevler aldıkları görülür. 19. yüzyılın son yıllarında Cercis Efendi'nin bizzat belediye başkanlığı yaptığı görülmektedir. 20. yüzyılda ise direk olarak belediye başkanlığı yapmamış olsalar da belirli bir süre başkanlığa vekâlet ettikleri görülür. 1903-1905 yılları arasında belediye başkanı vekili olarak anılan bir Süryani din adamıdır. Başkanlığa vekâlet eden kişi Süryani Şemmas Cercis Efendi'dir. Başkanlığa vekâlet etmekten başka yine Midyat ilçesi yönetimi içerisinde seçilmiş aza olarak bulunan Süryaniler de dikkati çekmektedir. Seçilenler arasında Melkî Ağa, Cercis Ağa ve Gevriye Ağa gibi isimler bulunmaktadır⁶⁰ ki bu isimlerden Melkî ve Cercis Ağa'nın Süryani olması kuvvetle muhtemeldir. Gevriye Ağa isimli şahsında Süryani olabileceği ihtimali düşünüldüğünde Süryanilerin Tanzimat'tan bu yana gelmiş olan bu yönetim meclislerinde kendi cemaatlerini temsil etmelerinin yanında ilçelerinin sorunları ile de doğrudan ilgilendikleri görülmektedir.

Süryaniler Diyarbakır il idare meclisinde de görev yapmışlardır. Diyarbakır'da Metropolitlik yapan ve daha önce patrikliğe aday gösterilen fakat uygun olmayan hallerinden dolayı namzetlikten çıkarılan⁶¹ Metropolit Abdunnur Efendi Diyarbakır il idare meclisinin bir üyesiydi. Devlet ve hükümet ricali tarafından sevilir ve takdir edilirdi.

⁵⁸ Musa **Çadırcı**, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 258.

⁵⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 147-148.

⁶⁰ Ahmet **Kankal**, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Midyat", *Makalelerle Mardin*, Cilt I Tarih-Coğrafya, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, Haz: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 468-469.

⁶¹ BOA., MV., Dosya no: 204, Gömlek no: 40.

Süryanilerin il ve ilçe idare meclislerinde seçilmiş ya da atanmış olarak bulunabilmeleri onlara olan güvenin işaretidir. Yaşadıkları çevrede iyi komşuluk ilişkileri ile tanınan Süryaniler devlet tarafından da güvenilen ve yönetim mekanizmalarında bizzat görev alan bir cemaat olmuşlardır.

1.3. MİSYONERLİK VE SÜRYANİ MODERNLEŞMESİ

1.3.1. 20. Yüzyılda Süryanilere Karşı Misyonerlik Faaliyetleri

Kadim Süryaniler dinî özelliği ile tanınan bir toplum olarak 16. yüzyılın ortalarında başlayan ve 19. yüzyılın sonlarına kadar artarak devam eden Misyonerlik faaliyetlerinden oldukça etkilenmişlerdir. Bu misyonerlik faaliyetlerini dini amaca yönelik gibi görünse de zaman içinde Avrupa Sömürgeciliğinin önemli araçlarından biri haline gelmiştir⁶². Bu misyoner faaliyetler 20. yüzyılın ilk çeyreğinde oldukça azalmış ve Süryanilerin yurtdışına yoğun göçüyle birlikte tamamen son bulmuştur. Misyoner faaliyetler çerçevesinde İngiliz, Amerikan ve Alman misyonerler Kadim Süryanilerle ilgilenmişlerdir. Bu ilgilenme çoğunlukla dolaylı yoldan olmuştur ki misyonerlerin Mardin, Diyarbakır ve Urfa çevresindeki faaliyetlerinin merkezinde öncelikle Ermeniler olduğu anlaşılmaktadır. 1914 yılındaki nizamnamelerinin hazırlanmasına kadar geçen sürede Süryaniler adeta Ermeniler içinde bir grup gibi düşünüldüğünden onlarla zorunlu bir ilgilenme olduğu da aşikârdır. Özellikle Almanlar 1896'dan itibaren Ermenilere yönelik Urfa, Van ve Diyarbakır'da faaliyetler içinde bulunurken Süryanilerle de ilgilenmişlerdir. Birçok devlet Osmanlı ülkesi içerisinde koloniler halinde misyoner faaliyetleri başlatmış ve Osmanlı'nın tarih içindeki seyrine yön vermiş veya bu amaca hizmet eden devletler için bir araç olarak kullanılmış, bunda da başarılı olmuşlardır⁶³. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın Misyon Yüzyılı⁶⁴ olarak adlandırılmasının aksine 20. yüzyıl artık misyonun amacına ulaşmasından kaynaklı sönük geçtiği yüzyıl olarak bilinir. 20. yüzyılda Türkiye'de; misyoner hareketlerinden sadece gayrimüslimlerin değil, Müslümanlarında etkilendiğini, hatta Müslümanların daha çok etkilendiğini söyleyen tezler de vardır. Burada medeniyetler çatışması projesinin Truva atı olarak görülmesi ve emperyalizmin doruğa ulaştığı bu dönemde misyon faaliyetlerinin

⁶² Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 376.

⁶³ Erdal Açıkse, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, T.T.K. yay., Ankara 2003, s.VII.

⁶⁴ Hans-Lucas Kieser, *İskalanmış Barış: Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik Etnik Kimlik ve Devlet, (1839-1938)* Çev: Atilla Dirim, Ed. Baha Siber, Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 70.

içerisine Müslümanları da katarak sayıyı ve etkiyi arttırmaya çalıştıkları görülmektedir⁶⁵.

Misyonerlik faaliyetleri başlangıçta her ne kadar Süryaniler için başlatılmamış olsa da zaman geçtikçe misyonerlik faaliyetlerinin sonuçlar vermeye başlamasıyla birlikte Batılı yazarlar süreç içerisinde Süryanilere ilgi duymaya başlamış, onların kapalı toplum özelliği göstermeleri bu ilgiyi ve merakı daha da arttırmıştır. Bu ilginin önemli nedenlerinden birisi de Süryani nüfusunun büyük bölümünün 20. yüzyıldaki göçlerle birlikte yurtdışında yaşıyor olmasıdır⁶⁶. Süryanilerin anayurtlarıyla bağlantılarının tam olarak kopmamış olması, son dönemde yaşanan gelişmelerle birlikte memleketlerine yeniden dönüş süreci içerisinde insan hakları kaygısıyla olduğu kadar jeopolitik kaygılarla da batılıların konuya ilgi duymaya devam edecekleri de tarihsel bir gerçek olarak görünmektedir.

1.3.1.1. Amerikan Misyonerleri

20. yüzyılda misyonerlerin Kadim Süryanilere yönelik faaliyetleri sosyal yardım ve eğitim konularında gerçekleşmiştir. Kadim Süryanilerin Amerikan Board misyonerleri ile karşılaşmaları Süryani misyonunun oluşturulduğu 1847 ye rastlar⁶⁷. Bu tarihten itibaren ABCFM, Musul ve Diyarbakır'daki Süryaniler için misyonerlik faaliyetine girişmiştir. Belgeden anlaşılmaktadır ki Kadim Süryaniler ilk olarak Amerikan misyonerleriyle Musul ve Diyarbakır'da karşılaşmışlardır. Mardin Süryanilerinin ise Amerikan Misyonerleriyle tanışması yine ABCFM aracılığıyla olmuştur. Bu misyoner kuruluşunun elemanı olan ve 1858'de Musul'dan Mardin'e gelen misyoner Williams aracılığıyla olmuştur⁶⁸. Bu misyonerlik faaliyetlerinin temel hedefi Ermeniler olmasına rağmen Hıristiyan bir topluluk olan Kadim Süryaniler için de bir alt misyon oluşturmuşlardır. Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Amerikan Misyonerler birçok yardım kuruluşu ile geniş bir yayılma alanı oluşturmaya çalışmışlardır. Bu amaçla Mardin'de hastane ve dispanser, teoloji okulu, kız okulu ve erkek okulu

⁶⁵ Suavi Aydın, "Doğu ve Batı Hıristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri", *Süryaniler ve Süryanilik III*, s. 123.

⁶⁶ Fahri Çakı ve Şefik Yılmaz, "Kimlik Tartışmaları ve Süryaniler: Bir Literatür Çalışması, *Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu*, Editör: Kenan Ziya Taş, Nusaybin 27-28 Mayıs 2004, s. 262.

⁶⁷ *The American Board of Commissioners For Foreign Missions, ABC 16: The Near East, 16.8.4: Assyrian Mission 1847-1859.*

⁶⁸ Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989, s. 93.

açmışlarken Harput'ta Amerikan Koleji, teoloji okulu, yetimhane, dispanser ve hastane, Urfa'da ise okul, mabet ve yetimhane açmışlardır⁶⁹.

Amerikan Misyonerler sadece din adamları aracılığıyla da bu faaliyetlerini yürütmemiş, aynı zamanda doktor, hemşire, öğretmen gibi topluma hizmet eden meslek gruplarından da yararlanmışlardır. Özellikle sağlık ve eğitim konularında faaliyetlerini arttıran Amerikan misyonerler bu işi yaparken de sadece Amerika'dan getirdikleri elemanları kullanmamışlar, aynı zamanda yerel halktan da kendi menfaatlerine hizmet edeceğini düşündükleri yardımcı elemanlardan da yararlanmışlardır⁷⁰. Bu duruma bir örnek Mardin Amerikan Kolejinde öğretmenliğe alınan ve Süryani Kadimler arasında büyük saygı ve sevgi beslenen ve Naum Faik'in de hocası olan Hanna Sırrı Çıkkı'nın (Çakke) durumudur. Süryani kaynakları onun Amerikan kolejinde öğretmenlik yapmasını Süryani cemaatinin onun kıymetini bilmemesine bağlamaktadır⁷¹. Öğretmen Hanna Sırrı Çıkkı, Kadim Süryaniler arasında etkili bir isimdi. Patrik III. İlyas Şakir'in 1919 yılı Mayıs ayında Padişahı ziyaret etmek üzere Mardin'den ayrıldığı sırada uğurlamaya gelen Kadim Süryanilere bir konuşma yapan ve Padişaha saygı, sevgi ve hürmetlerini sunarak bağlılıklarını bildiren kişiydi. Süryaniler arasında bu derece etkili bir ismin kendi menfaatleri çerçevesinde kullanılması Amerikan misyonerliğinin başarılı olması adına yapılan bir çalışmaydı.

Amerikalıların Süryanilere ve Ermenilere yönelik misyonerlik faaliyetleri Mardin'de okullar vasıtasıyla yürütülmüş, Mardin kız okulu olarak bilinen okulda misyonerler dinî çalışmaları özel günlere bağlı olarak yürütmüşlerdir. Bu okulda bazı özel faaliyetlerle öğrencilerin Protestanlığa yaklaşımı değiştirilmeye çalışılmıştır. Noellerde okulda, bayan misyoner öğretmenler tarafından Amerika'dan gelen hediyelerle bir yılbaşı ağacı hazırlanmış ve kızların Noel'in gerçek anlamını anlayabilmeleri için kısa bir eğlence programı düzenlenmiştir. Her kız, kenarını işledikleri mendilleri diğer kız öğrencilere hediye etmişler, böylece hediyeleşmeden doğan dostluk ve mutluluk hisleri, öğrenciler arasında yayılarak misyonerlerin din ve mezheplerine ilgi ve hayranlıkla yaklaşmalarına çalışılmıştır⁷². Bu okuldaki öğrencilerin sayısı dönemlere göre değişiklik göstermekle

⁶⁹ Özgür Yıldız, "1890-1919 Yılları Arasında Amerikan Board Teşkilatının Mardin'deki Faaliyetleri", *Makalelerle Mardin*, Cilt I Tarih-Coğrafya, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, Haz: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 566.

⁷⁰ Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005, s. 290.

⁷¹ Murat Fuat Çıkkı, *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, Belge Yayınları, İstanbul 2004, s. 131.

⁷² Gülbadı Alan, "Amerikan Board'ın Mardin'de Yürüttüğü Eğitim Çalışmaları Çerçevesinde Mardin Kız Okulu (The girls Evangelical High School)", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, s. 509.

birlikte bir ara öğrenci sayısı 48'e kadar çıkan okulun kapandığı yıl 1914'te 40 öğrencisi bulunmaktadır⁷³. Bu okulun hâkim nüfusunu tartışmasız Ermeniler oluşturmuş olsa da Ermenilerden sonra ikinci sıradaki nüfusun Süryaniler olduğu düşünülmektedir.

Amerikalılar Mardin haricinde Urfa'daki Ermeni Yetimhanesi çatısı altında da misyonerliği yaymak adına sosyal olayları ve özel günleri fırsat bilip Hıristiyan-Müslüman olduğuna bakmaksızın onların kalbini fethedebilmek için uğraştıkları görülür. Amerikan Misyonerlerinin kendileri için fırsat gördükleri olaylardan biri de Noel kutlamalarıdır. 1921 yılının son günlerinde kimsesiz çocukları sevindirmek için Mary Caroline Holmes'in müdüreliliğini yaptığı yetimhane, bir Noel programı düzenlemiş ve bu programa sadece yetimhanede kalan çocukları değil, Süryani, Ermeni ve Müslüman okullarının çocuklarını da dâhil etmişlerdir⁷⁴. Özellikle gayrimüslim çocukların ilgisini çekebilecek şekilde içleri önceden renkli şekerlerle doldurulmuş çoraplar hazırlanmış ve bu çoraplar polis adını verdikleri görevli çocuklar tarafından Süryani çocuklarına da dağıtılmıştır. Süryanilere karşı direk uygulanan Misyonerlik faaliyetleri her ne kadar 20. yüzyılda çok fazla olmasa da yardım kuruluşları adı altında görev yapan bu tür kuruluşlar Hıristiyan Süryani çocukları kazanmaya çalışmışlardır.

Kadim Süryanilerin Protestan misyonerlerden oldukça etkilendikleri görülür. Süryanilerin mezhebi Ortodoksluk iken misyonerlik faaliyetleri neticesinde Protestanlığa kayanların da olduğu görülmektedir. Adıyaman'da 1884'te Efraim adlı Urfa'lı bir piskopos tarafından Rıdvan Bey mahallesinde bir Katolik Süryani kilisesi kurulmuş, ardından Mardin şehir merkezinde 1902 yılında yapılan Süryani Protestan Kilisesi Amerikan Protestan misyonerlerin etkisini göstermektedir. Amerikan Protestan eğitim kurumlarının Mardin'de kurmuş oldukları Amerikan okullarının amacına ulaştığı görülmektedir. Şehirde Protestan nüfusunun çoğalmasına sebep olan bu okullar Mekâtib-i gayr-i müslime ve ecnebiyye müfettişliği tarafından faaliyetlerine devam etmeleri zararlı görülen okullar arasında sayılmıştır⁷⁵. I. Dünya Savaşı yıllarında, Mardin Diyarbakırkapı'da Süryani Protestan cemaatine ait okul, kolej, hastane ve kilise vardı. Bazı kaynaklarda Amerika'nın Dünya savaşı sırasında İtilaf Devletleri safında

⁷³ Alan, "Amerikan Board'ın Mardin'de Yürüttüğü Eğitim Çalışmaları Çerçevesinde Mardin Kız Okulu (The girls Evangelical High School)" s. 511.

⁷⁴ Mary Caroline **Holmes**, *Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)*, Çev: Vedii İlmen, Yaba yayınları, İstanbul 2008, s. 166.

⁷⁵ Gülbadi **Alan**, "20. Yy.ın Başlarında Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Amerikan Kurumları", *Yeni Türkiye*, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s. 396.

Osmanlı Devleti ve Almanya'ya karşı savaş açmasıyla Protestan misyonunun kapandığı söylene de⁷⁶ Amerikan misyoner faaliyetleri I. Dünya Savaşı'ndan sonra da yardım kuruluşları aracılığıyla devam etmiştir. Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti Süryanilerin tehcirden sonra ülkeye yeniden dönüşleri konusunda Süryanilere yardımlarda bulunarak onların misyonerlere olan bakışlarını iyileştirmeye çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti, bu misyonerlik faaliyetlerine karşı ileride devletin başına daha büyük problemler açmaması için önlemler almaya çalışmıştır. Diyarbakır vilayetine gönderilen telgrafta 7 Mayıs 1919 tarihinde üç Amerikan misyonerinin Mardin'e gelerek burada yalın ayak ve vücutları çıplak birçok Ermeni ve Süryani çocuklarıyla karşılaştığı bildirilmektedir. Mardin'e gelen Amerikalıların özellikle sefil Ermeni ve Süryani çocuklarına geleceğe dair sorular sormaları ve bunların isteklerine göre bahaneler uydurup işlerine karışma durumlarının engellenmesi için çalışmalar yapılması istenmektedir⁷⁷. Çocukların bu sefil durumlarından dolayı verecekleri raporlarla hakkımızdaki kararda etkili olabilecekleri muhtemel olduğundan bu sebeple gelen ve daha sonra da gelecek olan İngiliz ve Amerikalılara karşı idarî memurların münasip bir şekilde tedbirler alarak ederek bu gibi durumlara meydan verilmemesi istenmiştir. Böylelikle Amerikan ve İngiliz misyonerleri Süryani çocuklarını müşkül durumda gösterip aradıkları bahanelere ulaşamayacaklardı.

Süryanilere yönelik Amerikan misyoner faaliyetlerini yürüten ve görünüşte hayır kurumları olarak bilinen kuruluşlar 1921 tarihindeki bir belgeden anlaşıldığı üzere Müslümanlık aleyhinde birer fesat oluşturmaya çalışmalarının ve Süryani ahali arasında mezhepsel farklılıklar yaratmanın yanında Mardin, Halep ve El-cezire bölgelerinde Altın kaçakçılığı da yapmışlardır⁷⁸. Böylece misyoner faaliyetleri aynı zamanda maddi olarakta kazanca dönüştürülmekteydi ya da bu misyonerlik faaliyetleri gerçekleştirilmek istenilen ekonomik amaçların üzerinde bir örtü idi.

Amerikan misyonerliği sonucunda Protestanlık Süryaniler arasında kabul gören bir mezhep olmuştur. Süryani Kadimlerin merkezi konumundaki Deyruzzafaran

⁷⁶ Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu vd., *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 281-285.

⁷⁷ BOA., DH.ŞFR. , Dosya no: 99, Vesika no: 85.

⁷⁸ BCA., 030-10-00-00-180-242-1-1.

Manastırının yakınlarındaki köylerde bile Protestanlığı kabul etmiş Süryanilere rastlanmaktaydı⁷⁹.

Milli Mücadele'nin kazanmasından sonra yeni kurulan hükümet aldığı kararla o ana kadar faaliyet gösteren Amerikan misyoner okullarının eğitimine devam etmesine karar verilmiş fakat bu Amerikan kuruluşlarının var olanlar dışında yeni kurumlar açmalarına izin verilmemesi kararlaştırılmıştır⁸⁰.

1.3.1.2. Katolik Misyonerler

Amerikan Misyonerleri kadar olmasa da Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen Katolik misyonerler de Süryanilerle oldukça ilgilenmiş ve onlar üzerinde etkiler bırakmışlardır. Katolik Misyonerlerin faaliyetleri sonrasında Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır'da Katolik mezhebini seçen Süryaniler ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda Katolik misyonerler Süryaniler üzerindeki amaçlarına ulaşmış ve Süryani Patrikliği'ni ikiye bölmeyi başarmışlardır. Katolik mezhebini benimseyen Süryanilerin ortaya çıkmasıyla beraber Süryani kilisesi de ikiye ayrılarak bir de Süryani Katolik Patrikliği ortaya çıkmıştır. Buldukları yerlerde hemen kilise teşkilatlanmasına giren Katolik Süryaniler başlangıçta boş binaları kilise olarak ruhsatsız bir şekilde kullanmışlar, zaman içerisinde özellikle 20. yüzyılın başlarında bu kiliseleri için devletten resmi izin alma yoluna giderek ibadethanelerini ruhsatlandırmışlardır⁸¹. Katoliklerin Süryanilerle ilişkileri Kapusen rahipler aracılığıyla olmuştur. Kapusenlerin Mardin'de kurdukları kilisede eğitim faaliyetleri yapmışlardır. 1900 yılında Mardin'de devletin ruhsat vermediği Kapusen rahiplere ait iki okul bulunmaktadır ki bu okulların ruhsat alamaması Fransızları harekete geçirmiş ve bu okullara ruhsat vermesi için Osmanlı Devleti'ne baskıda bulunmuşlardır. Bir Fransız Banker Osmanlı Devleti'ne borç olarak verdiği parayı geri alamayınca Fransa İstanbul'daki elçisi Constans'ı geri çağırarak ve Osmanlı toprağı olan Midilli'yi işgal etmiştir. Bunun üzerine yapılan antlaşmada Fransa, Osmanlı ülkesindeki Fransız tabiiyeti ve himayesinde bulunan okulların varlığını tanımasını ve bu okulların işlerini yaparken Osmanlı Devleti'nin kolaylık sağlamasını istemişlerdir. Fransa'nın Osmanlıya gönderdiği ve Fransa'ya tabi okulları gösteren ek

⁷⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 411.

⁸⁰ *İkdam Gazetesi*, 19.08.1922.

⁸¹ Gökhan M. **Dalyan** ve Mehmet **Yıldız**, "XIX. Yüzyılda Adıyaman Süryani ve Ermenileri Arasında Katolik Misyonerlik Faaliyetleri", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 3, Sayı: 5, Aralık 2010, s. 84.

listede Mardin’de bulunan bu iki Katolik okulunun adı yer almış, okullardan biri Kapusenlere ait gösterilirken diğeri Fransiskenlere ait gösterilmiştir⁸².

Kadim Süryanilerin Katolik mezhebine geçmesinde misyonerlerin çalışmalarının etkili olmasının yanında 1895-1905 arası dönemde Süryani Kadim Patriklik makamında bulunan II. Abdülmesih’in de payı vardır. Patrik Abdülmesih misyonerlerden etkilenmiş midir? sorusuna cevap vermek zor olsa da yapmış olduğu hareketlerle kendi cemaatini kızdırıp üzerken misyonerlerin amaçlarına hizmet ettiği de anlaşılmaktadır. Zira 1904 yılına ait bir belgede Patriğin mezheplerine aykırı ayinler düzenlendiğinden dolayı birçok cemaat üyesinin Katolik mezhebine geçtiği belirtilmektedir⁸³. Patrik, mezhebinin gereklerini en iyi bilmesi gereken ve bu durumla ilgili cemaatine karşı sorumlu olan kişidir. Bir Patriğin kendi mezheplerine aykırı ayinlerde bulunması keyfiyeti, onun misyoner faaliyetlerinden etkilenmiş olabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kadı Kündi? ve Karabaş karyelerindeki Kadim Süryanilerin Keldani milletinin mezhebine geçtiği Diyarbakır cemaatinin dahi büyük bir bölümünün kilisede yapılan ayinlere katılmadıkları belirtilmiş, ayrıca aynı belgede Patrikliğin karar merkezi olan Deyruzzafaran manastırına 15 dakika mesafede bulunan Kal’a tamara? karyesindeki Kadim Süryanilerin Katolik mezhebine geçtikleri ve Patrik Abdülmesih’in idaresizliği yüzünden Kadim Süryani cemaatinin tamamen mahvolacağı bir kuşku olarak belirtiliyordu. Buradan da anlaşılmaktadır ki; Kadim Süryaniler misyonerlik faaliyetlerine ve bu faaliyetler neticesinde mezhepsel değişimlere iyi gözle bakmamışlardır.

1.3.2. Süryani Milliyetçiliğinin Oluşması

19. yüzyılda yoğunlaşan Misyonerlik faaliyetleri Osmanlı ülkesindeki birçok Hıristiyan toplumu etkilediği gibi Süryanileri de etkileyerek onlarda birtakım toplumsal değişiklikler meydana getirmiştir. 20.yüzyılda misyonerlerin bütün Hıristiyan toplumlara karşı faaliyetleri oldukça azalmıştır. Bu yüzyılda misyoner faaliyetlerinin azalmasından bir önceki yüzyıldaki çabaların amacına ulaştığı anlaşılabilir.

Misyonerler amaçlarına ulaşmak için bazı metotlar kullanmışlardır. Bu metotlardan biri yaşanılan yerin mahalli kültürünü yok edecek faaliyetlerde bulunmaktır⁸⁴. Bu

⁸² Mutlu, s. 155-165.

⁸³ BOA., İ.AZN, Dosya no: 59, Gömlek No: 22.

⁸⁴ Ayten Sezer, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 171.

doğrultuda misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak Kadim Süryanilerin en belirgin özelliklerinden biri olan kilise etrafında gerçekleşen cemaat örgütlenmesi, yavaş yavaş kilisenin etkisinden uzaklaşmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin Süryanilerde en çok iz bırakan etkisi Süryani Patrikhanesinin ikiye ayrılması olmuştur. Süryaniler tarih boyunca kendi aralarındaki anlaşmazlıklar ve çekişmeler neticesinde kiliselerini Doğu ve Batı Kiliseleri olarak ayırmanın yanında Ortodoks, Katolik ve Protestan kiliseleri olarak da ayırmışlardır. Bu bölünmeler o kadar geniş yankı uyandırmıştır ki Süryanilerin mezarlarını bile birbirlerinden ayıracak dereceye getirmiştir⁸⁵. Bu bölünmeye etki eden en önemli sebeplerden biri Misyonerler ve faaliyetleri iken 20. yüzyılda aynı misyonerlik faaliyetleri Süryaniler için millet olma bilincini de beraberinde getirmiştir denilebilir.

Süryanilerin en çok bilinen özellikleri Hıristiyanlık ile özdeş bir toplum olmalarıdır. Süryanilik Hıristiyanlıkla öyle bir özdeşleşmiştir ki bugün bile Türkiye’de Mardin ve civarında yaşayan Kadim Süryaniler toplum içerisinde Süryani kimlikleriyle değil dini özellikleri olan Hıristiyanlık kimliği ile bilinirler. Misyonerlik ile birlikte bu düşünce bir dönem sarsılmıştır. Zira misyon çalışmalarının Süryaniler üzerinde en büyük etkilerinden biri de; Süryani Kilisesi için bugün bile önemli bir sorun olan Süryaniliği salt milli bir kimliğe dayandırma hatta Süryanileri kilisenin boyunduruğundan kurtarma çabalarına kadar ulaşacak olan Süryani Milliyetçiliğinin alt yapısını oluşturmuş olmalarıdır⁸⁶.

Süryanilerin kendi aralarında yeniden birlik oluşturmak amacıyla yaptıkları girişimler büyük devletlerinde işine gelmiştir. Misyonerlik faaliyetleri zamanla politikleşince hitap ettikleri yerli Hıristiyanları bir araya getirecek ve düşmanları olarak gördükleri Müslümanlara karşı onları güçlü kılacak tüm unsurları sonuna kadar kullanmışlardır ki bunlardan biri de milliyetçiliktir. Süryani milliyetçiliğinin temeli batılı bir arkeolog olan Austen Henry Layard tarafından 19. yüzyılda atılmıştır. Bu teze göre Mezopotamya medeniyetlerinden olan Asurîlerin, Mezopotamya’nın Hıristiyan ahalisinden ibaret olduğu ve bunların birbirleri ile akraba olduğu düşüncesidir⁸⁷. Başlangıçta Nasturi ve Keldanilere yönelik başlayan Asurî hareketi zamanla Kadim Süryanilere de sirayet etmiştir. Bu fikir bir Asurî üst kimliği yaratarak bütün parçalanmış Süryanileri tek

⁸⁵ Gökhan M. Dalyan ve Mehmet Yıldız, s. 82.

⁸⁶ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 421.

⁸⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 422-423.

kimlik altında yeniden toplamayı amaçlıyordu. Asurî kimliği ile Kadim Süryaniler, Nasturiler⁸⁸, Keldaniler, Maruniler Süryani Katolikler ve Protestan Süryaniler arasında mezhep farklılıklarını bir kenara bırakıp millet olma bilinci içerisinde birleşme amaçlandı. 20. yüzyılda özellikle I. Dünya Savaşından itibaren Süryanilerin kendini bilmesi, millet bilincine ulaşması açısından önemlidir. I. Dünya Savaşı sırasında birleşme adına Süryaniler için faydası görülmüş durumlar olduğu gibi Süryani toplumunu bir ikileme ittiği durumlar da olmuştur. Süryanilik dini ve mezhepsel bir olay iken, Asurîlik ırkî bir durum olarak ortaya çıkmış ve birbirleriyle çatışma ortamı içerisinde bile bulunabilmişlerdir. Milliyetçi olarak adlandırılabilir Süryani yazar ve edebiyatçılar; ırkî durumu her şeyin önünde görüp Süryanilerin en büyük özelliği olan “dini toplum” olma imajını ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu uğurda kilise ve Patriğe karşı yazılar yazılmış adeta bir kavgaya girilmiştir. Bu duruma en güzel örnek Süryani Rönesansı’nı gerçekleştirdiği düşünülen kendi toplumu tarafından Süryanilere çağ atlattığı söylenen Naum Faik’in eserlerinde görülür. 1908 yılında Türkçe olarak yazdığı “*Terakki İstersen İttihat Etmeliyiz*” başlıklı makalesinde İntibah derneği adına Elazığ Harput’ta bulunan Süryani Milli Meclis üyelerine yazmış olduğu mektubunun bir bölümünde şöyle der⁸⁹: “(...) Şimdiye kadar gaflet içinde bulunmamız bize yetmez mi? Neyi bekliyoruz? Bu onulmaz yaramıza kimden şifa umuyoruz, Patriğimizden mi? Yoksa Mıtranlarımızdan mı? Yahut Rahiplerimizden mi? Heyhat bunların bize bir iş görmeyecekleri gibi bizi bütün bütün çıkarıp çöküntüye uğratacaklarına şüphe etmeyiniz. Bunlar milletin yaralarını sarmaz, ancak paralarını alıp soyabilirler. Patriğimiz var diye bel bağlamayınız. İstanbul’da uskufunuz(lideriniz) var diye de aldanmayınız. Bunlar kendi menafi-i şahsiyelerine bakmaktan başka işleri yoktur. Böylelikle cemaatimiz elden gidiyor.(...) Böyle bî-kayıt babalarımıza tevekkül etmeyip milletimizin imar, şan ve şerefi için bizzat kendimiz çalışmalıyız(...)” Süryanilerdeki millet olma bilincinin en ateşli savunucusu olarak bilinen Naum Faik’in yazılarında kilise ve cemaat liderlerini karşısına alan bu tavrı, Süryanilerin bir ara din kimliği mi? Yoksa etnik kimlik mi? Sorularını kendilerine sormalarına neden olmuştur. Naum Faik’in kiliseyi ve Patriği karşısına aldığı yıllarda 1905 yılına kadar Süryani Patikliğini II. Abdulmesih’in yapması da etkili olmuştur. Zira Patrik Abdulmesih bir Patriğe yakışmayacak derecede kötü hareketlere girişmiş ve kendi cemaatinin yoğun isteği

⁸⁸ Mustafa Ünal, “Nasturilik ve Türkler”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III, Hıristiyanlık Dünyü Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, 9-10 Haziran 2001, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s.530.

⁸⁹ Çıkkı, s. 135-136.

üzerine Patriklik makamından alınmıştı. Abdulmesih'in bu kötü hareketleri Patriklik makamının da eleştirilebilir olduğunu ortaya çıkarmış ve o zamana kadar Patriğe sonsuz sevgi ve saygı gösteren Süryani cemaati 20. yüzyılın başından itibaren bu makamın da eleştirilebileceğini ve sorgulanabileceğini görmüş ve belki de Patrik Abdulmesih'in şahsında Patriklik makamından soğumalarına da neden olmuştur. Amerika'nın Boston şehrinde yayınlanan Babilon adlı gazetede geçen "I. Dünya Savaşı sayesinde Amerika'daki Süryaniler kendilerini bildi"⁹⁰ ifadesi de Süryani cemaatinin Asurî üst kimliği altında bir millet yaratılmaya çalışılması yolunda adımlar atmaya başladığının göstergesidir.

Kadim Süryaniler arasında Asurî kimliği etrafında birleşme düşüncesine karşı gelenler de vardı. Bunlar genelde Süryani din adamlarıydı. 1932 yılından itibaren Patriklik makamında oturan Efram Barsavm'ın yazmış olduğu "Süryani Halkının Adı" adlı kitaba dayandırılan bilgiye göre "Asurî" adı, İngiliz Protestanlarının 1900 yılından itibaren ortaya attığı bir ifade şeklindedir. Barsavm'a göre; kötü niyetli politik sebeplerle Musul bölgesindeki Nasturilere 1919-1920 yıllarında bu isim verilmişti. İngiliz politikacılarının gayeleri Irak'taki politik planlarını gerçekleştirmek ve kendilerine Asurî diyen Nasturi gençliğinden bir milis kuvveti oluşturmaktı. Ayrıca Barsavm'a göre Asurî ismi Süryanilere ırklarını ve yer yüzündeki varlıklarının emsalsiz ve biricik temeli olan dini düzenlerini kaybettirecektir⁹¹.

Süryanilerin Asurî kimliği etrafında birleştirilmesi çalışmaları 20. yüzyıldan itibaren özellikle yurtdışında yoğunluk kazanmıştır. Avrupa'ya ve Amerika'ya göç eden Süryaniler, Hıristiyanlık ve kilise propagandaları yapmanın yanı sıra "Asurîlik" ve etnik temele dayalı kimlik tanımlamaları yapan birçok dernek kurarak daha önce dini olarak birçok kez bölünmenin zararlı etkilerinden kurtulmaya çalışmışlar ve bu durum da Süryani diasporasının oluşumunu sağlamıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte yurtdışındaki Süryaniler, Nasturiler ve Keldaniler hepsi birden kendilerini Asurî milletin birer ferdi gibi görmeye başlamışlardır. Bunlar bütün Süryanilerin birlik olarak Hindistan'daki Süryanilerle birleşmesini amaçlamışlardır.

⁹⁰ ATASE, İSH. Kutu no: 116, Gömlek no: 21, Belge no: 21-1.

⁹¹ Ali Rıza **Bayzan**, *Misyonerin Soykırım Oyunu Ermeni/Rum-Pontus ve Süryani Nasturi Galesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 140.

1.3.3. Süryani Modernleşmesi

Modern kelimesinin kökeni Latince “Modernus” kelimesine dayanmaktadır. MS. V. yüzyılda Hıristiyanlık resmen kabul edildiğinde, yeni durumu eski durumdan ayırmak için kullanılmıştır⁹². Klasik anlamda ise Modernleşme, gelişmiş toplumların özelliklerinin az gelişmiş toplumlar tarafından kullanılmasıdır⁹³. Osmanlı Devleti modernleşme kaygısı taşıdığı andan itibaren batıyı örnek almaya çalıştı ve bu yolda yenilik hareketlerine girişti. Osmanlı Devleti’nde yaşayan gayrimüslim ahalinin bu modernleşme hareketlerinden etkilenmeleri daha çok misyonerler aracılığıyla olmuştur.

Süryanilerin yaşadıkları çağın gereklerine uygun hareket edebilmeleri ve çağın getirdiği bütün yeniliklerden yararlanmaları anlamına gelen modernleşme girişimleri Misyonerlik faaliyetlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin uygulanmasına hizmet etmek amacıyla oluşturulan kuruluşlardan eğitim, yardım ve sağlık kuruluşları adeta Avrupa’nın teknolojik getirilerinin Osmanlı ülkesine dolayısıyla Anadolu’ya yansımasydı. Avrupa’nın gelişmişliğinin cazibesi, misyonlarla birlikte Anadolu’daki gayrimüslim ahaliye kendileri gibi Hıristiyan olan batılılar tarafından anlatılıyor ve hatırlatılıyordu. Bu durum çağdaşlaşmanın zorunluluğunu göstermiş ve Süryaniler için başlangıcını oluşturmuştur.

Ayrıca Misyonerliğin beraberinde getirdiği Milliyetçilik düşüncesi Süryanilerin diğer millet ve cemaatlerden farklı olduğu gerçeğini kendilerine göstermiştir. Osmanlı Devleti’nde Yavuz Sultan Selim döneminde Süryanilerin idaresinin Kudüs Ermeni Patrikliğine bırakılması ile birlikte Süryaniler Ermenilere bağlı halde yaşamlarını sürdürmüşlerdi. Uzun zamandan beri Ermeniler içerisinde onlara bağlı bir cemaatmiş gibi sayılan Süryaniler 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarından itibaren Ermenilerden ayrı bir millet sayılabilmek için mücadele vermişlerdir. Öncelikle başkent İstanbul’da Patrik adına bir vekilinin bulunması, Süryanilerin bundan böyle devletle olan ilişkilerini Ermeniler yerine bu kişi ve makam aracılığıyla kuracakları anlamına gelmesi açısından oldukça önemli bir hareketti. Patrik Kaymakamlığı da denilen bu makamın ihdasının ardından 1914 yılında diğer milletlere oranla geçte olsa Nizamnamelerini hazırlamışlardır. Süryaniler açısından 20. yüzyıldaki en önemli

⁹² Beylü **Dikeçligil**, “Dünya Modernizm Diyerek Dönüyor”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Aralık 1998, Yıl 4, S.23-24, s. 1644.

⁹³ Hasan Tahsin **Fendoğlu**, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002, s. 20.

modernleşme hareketi Nizamnamelerinin hazırlanarak yürürlüğe girmesidir. Süryanilerin 1914'te hazırlamış oldukları bu Ortodoks Süryani Kadim Patrikhane Nizamnamesi ile Süryani Kadimler idarî anlamda Ermenilerden bağımsız olma girişimlerinin meyvesini almışlar ve bir şekilde Osmanlı Devleti'ne kendilerini kabul ettirebilmişlerdir. Deyruzzafaran Manastırı'nda kurulu bulunan ve Süryanilerin kültürel hayatlarında oldukça önemli bir yere sahip olan matbaada, Süryanice ve diğer dillerde gazete ve dergilerin yayınlanması, seslerini duyurabilmek adına 19. yüzyıldan 20. yüzyıla miras kalmış en önemli kültürel modernleşme hareketidir.

Süryanilerin kendi cemaatleri içerisindeki modernleşme hareketlerinden başka, yaşadıkları coğrafyadaki Cumhuriyet Türkiye'sinde Atatürk'ün yapmış olduğu modernleşme hareketlerine çabucak ayak uydurduğu görülür. Bu inkılâpların uygulanışında Süryaniler bizzat söz sahibi olmuş, kendi modernleşmelerinin yanı sıra toplumun modernleşmesine de katkıda bulunmuşlardır.

1.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NDA SÜRYANİLER

Süryanilerin I. Dünya Savaşı'ndaki durumlarına dair yazılmış olan eserler genelde Kadim Süryanileri ulaşılmak istenen amaca hizmet eden ideoloji çerçevesinde incelemişlerdir. Bu inceleme içerisinde Süryaniler ya Osmanlı Devleti'ne isyan eden asi ve hain, yada bu devlete sonsuz destek veren ve her fırsatta sadakatini dile getiren bir cemaat olarak görülmüşlerdir. Birçok azınlık gibi Kadim Süryanilerin de I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında misyonerlik faaliyetlerine maruz kaldıkları bilinmektedir. Bu misyoner faaliyetleri sırasında Avrupalılar ile tanışan özellikle Mardin ve civarındaki Süryanilerden bazıları Nasturi, Keldani gibi diğer Süryani cemaatleri gibi bu misyonerlerin etkisinde kalmışlardır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında Rusların safında yer alma durumu Nasturilere ait iken Kadim Süryanilere yada bütün Süryanilere aitmiş gibi gösterilmektedir. Kadim Süryaniler bu durumdan oldukça şikâyetçi olarak rahatsızlıklarını bildirmektedirler. Bu bilgilerde göstermektedir ki Kadim Süryanilerin cemaat olarak uzun süre boyunca dini bir toplum özelliği taşımasından dolayı kendi içlerine kapanık durumları onların kendilerini dış dünyaya tam olarak tanıtamama gerçeğini ortaya koymuştur. Bu durum da Süryanilerin I. Dünya Savaşı sırasında isyan mı ettikleri yoksa devlete bağlılık mı bildirdikleri sorusuna halen tam olarak cevap verilememesini beraberinde getirmektedir. Süryanilerin isyan ettiklerine dair görüşler genel olarak Nasturilerle karıştırılan yada Kadim Süryanileri de Nasturiler içerisinde

değerlendiren görüşlerdir. Süryanilerin devlete sadakatten ayrılmadıkları ve her fırsatta bağılıklarını bildirdikleri görüşü I. Dünya Savaşı yılları için ilk görüşe göre daha geçerli bir görüş olsa bile Süryanilerin hiçbir ferdinin isyana kalkışmadığı düşüncesini doğrulamaz. Zira Ermeni tehciri sırasında Midyat civarındaki bazı Süryanilerin ayaklandığı ve devletin askeri gücünün bunlar üzerinde mesai harcadığı da bilinmektedir.

1.4.1. I. Dünya Savaşı Sırasında Süryanilerin Politik Eğilimleri

1.4.1.1. Bağımsızlık İsteyenler

I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında Türkiye'de yaşayan Süryanilerin büyük bölümü işgalcilerin tahriklerine kapılmamış, bu devletlerin hükmü altına girmektense yıllardır birlikte yaşadıkları Türklerle birlikte Türk Devleti çatısı altında yaşamayı tercih etmişlerdir. Türkiye'deki Süryanilerin bu tutumuna karşın yirminci yüzyılın başından itibaren yurtdışına göç etmiş olan Süryanilerin büyük bir bölümünün özellikle Süryani diasporasının oluşumuna paralel olarak bağımsız bir Süryani devleti kurmak istedikleri görülür. Bu istekte bazı devletlerin Süryanileri Türklere karşı kışkırtarak onlara bağımsızlık sözlerinin verilmesinin de etkili olduğu düşünülebilir. Süryaniler; göç ettikleri yerlerde zamanla millet bilincine ulaşarak birbirlerine daha sıkı sarılmış, kendilerine ait teşkilatlar kurmuş ve anavatanlarındaki akrabalarına duydukları özlemle birlikte onların daha rahat yaşayabileceklerini düşündükleri kendi devletlerini kurma fikrine sahip olmuşlardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşen Süryaniler, bağımsızlık isteme ve bir Süryanistan kurulması konusunda başı çekerek teşkilatlanma yoluna gitmişler ve özellikle yazar Naum Faik başkanlığında edebiyat ve kültür alanında önemli eserler vermişlerdir. Gazeteler ve dergiler yayınlamaya Süryani cemaati arasında birliğin güçlendirilmesi ve milli bilincin yerleşmesi için yapılan çalışmaların yanında bağımsızlıktan da söz edilmeye başlanmıştır.

Diyarbakır'dan 13. Fırka Kumandanı Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen belgede, Amerika'daki Süryanilerin I. Dünya Savaşı ile birlikte millet bilincine ulaşarak bir Süryani diasporası oluşturmaya başladıkları ve Türkiye'deki Süryanileri de bu konuda etkilemeye çalıştıkları görülmektedir⁹⁴.

⁹⁴ ATASE, İSH. Kutu no: 116, Gömlek no: 21, Belge no: 21-1, Bkz. EK: 11.

1 Mart 1920 tarihli belgeye göre Harput'ta öğretmenlik yapan Süryani Yakup Efendi'ye Amerika'dan gönderilen bir gazetede; Süryanilerin bağımsız bir devlet kurması konusunda Türkiye'deki cemaatlerinin nabzı yoklanmakta ve olası bir Süryanistan Devleti için Türkiye'deki Süryanilerden destek beklenmektedir. Bu gazete, Amerika'nın Boston şehrinde neşredilen "Babilon" adındaki haftada bir yayınlanan gazetedir. Bu gazetenin Yakup Efendi'ye gönderilen bir sayısında "**Bir adım daha var**" başlıklı ve Süryanilerin bağımsız bir devlet kurmasını isteyen bir makale yazılmıştır. Bu yazıda I. Dünya Savaşı sayesinde Amerika'daki Süryani milletinin kendini bildiği ve millet olma bilincini kazandığı belirtilmektedir. Ayrıca bağımsız bir Süryani Devleti olarak bir "Süryanistan" dan da ilk defa bahsedilmiştir.

Bu makalede, kurulması düşünülen *Süryanistan* için Asurîleri ve Boston Süryanilerini bir araya toplamak ve Hindistan'da bulunan Süryanilere bir an evvel yaklaştırmak ve devamında onlarla birleştirmek için Türklere karşı intikam fikri beslemeleri isteniyordu. Ayrıca Türkiye'deki Süryanileri Türk hâkimiyetinden kurtarıp kendi kaderlerini ele alarak geleceklerini belirleyebilmek için de bir cemiyet oluşturulmasının gerekliliği de vurgulanmıştır. Süryanistan oluşumu için bu gibi yazılar ileride Amerika'daki Süryani Diasporasını oluşturacak kişiler tarafından sık sık milletperverane ve şairane bir şekilde beyan olunmuştur. Bu yazılarda Süryanilerin millet olarak kendilerini bilmeleri ve millet bilincine ulaşmaları için göz önündeki kişilerin dikkatlerinin çekildiği görülmektedir.

1.4.1.2. Ermenilerle İşbirliği İçinde Olanlar

1.4.1.2.1. Midyat-Cizre-Hazak Olayı

Birinci Dünya Savaşı'nın doğu cephesinde Ruslar, Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan topraklarıyla irtibatını koparabilmek için İran'ın kuzeyinde Azerbaycan sınırına yakın yerlerdeki (İran-Azerbaycan sınırı) Türk topraklarına karşı saldırılar başlattı. Burada ilginç olan; Rusların bu saldırılarda kendi askerlerini değil, Türk-İran sınır bölgelerinde yaşayan Ermeni, Nasturi ve Kürt aşiretlerinden edinmiş oldukları askerleri kullanmış olmasıdır⁹⁵. Başta bağımsızlık olmak üzere çeşitli vaatlerle kandırılan Ermeniler, Nasturiler ve Kürtler, Türkler aleyhine kışkırtılıyorlardı. Osmanlı Devleti de Rusların bu çabasını boşa çıkarmak ve karşı strateji uygulayabilmek adına Enver Paşa'nın

⁹⁵ İsrail Kurtcephe, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Süryani Ayaklanması", *OTAM*, S.4, 1993, s. 291.

isteğiyle Azerbaycan'daki Türklerle irtibat sağlamak ve onları teşkilatlandırmak için Ömer Naci Bey'in emrinde bir müfreze oluşturdu⁹⁶.

Bu müfrezenin görevi; Rusların emellerini çürütebilmek ve bu saldırılara son verebilmek adına İran'ın kuzeyinde, Azerbaycan sınırına yakın yerlerdeki ahaliyi Ruslar aleyhine ayaklandırıp bu ahalinin birer milis gücü olarak kendisine katılması ile Rus kuvvetlerine taarruz ederek, onları mağlup etmek ve Azerbaycan'dan atmaktır. Ayrıca Musul'da bulunan XII. Kolordu Kumandanlığı Vekâleti ile Tahran Türk Askeri Ateşesi arasındaki haberleşmeyi de sağlayacak⁹⁷ olan bu müfreze yaklaşık olarak 600-650 Er'den ve 1 cebel topundan oluşuyordu⁹⁸.

Ömer Naci Bey ve müfrezesi 26 Eylül 1915 günü Erzurum'dan İran yönünde hareket etti. Bu sırada ortaya çıkan Nasturi ayaklanmasının bastırılmaya çalışıldığı günlerde Ömer Naci Bey, Başkomutanlık Vekaleti'ne 12 Ekim 1915 tarihli bir telgraf göndererek Diyarbakır, Cizre ve Midyat'ta yaşayan Süryaniler'in isyan ederek civar köy ve kasabalardaki halkı katletmeye başladıkları haberini verdi⁹⁹. Telgrafta ayrıca Ömer Naci Bey, aldığı ilk istihbarata göre isyancıların silah sayısının dört-beş bin kadar olduğunu, fakat bu rakamın gerçeği yansıtmayıp abartıldığından da bahsederek, mevcudu 650 kişiyi bulan müfrezesinin asker sayısı ve teçhizatı yönünden bu ayaklanmayı bastırmak için yeterli olup olmayacağı konusunda şüphelerini de belirtip, asilere karşı harekete geçmek için Bağdat'ta bulunan 51. Fırka'dan bir tabur asker ile bir seri cebel topunun müfrezenin emrine verilerek kuvvetlerinin desteklenmesini istemiştir. Cizre'ye gelen 18. Kolordu Komutanı Halil Bey'de, Başkomutanlık Vekaleti'nden bu ayaklanmayı bastırmak için Ömer Naci Bey Müfrezesine kuvvet desteği yapılarak isyan bölgesine bir an evvel gönderilmesini istemişti¹⁰⁰. Ömer Naci Bey'in bu istekleri yerine getirilerek Cizre'den bir piyade taburu ile 2 cebel topu Urfa'dan Midyat istikametinde sevk edilmiştir¹⁰¹.

Diyarbakır ile Cizre arasında haberleşmeyi ortadan kaldırabilmek için telgraf hatlarını keserek isyanı başlatan Ermenilere destek veren Süryaniler, isyanın Midyat'a sıçramasında etkili oldular. Zira Midyat mıntıkasındaki asilerin tamamı o civardaki

⁹⁶ Sadık Sarısamam, "Ömer Naci Bey Müfrezesi", s. 501.

⁹⁷ *Kafkas Cephesi*, Genel Kurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, C.I, Ankara 1978, s. 856.

⁹⁸ Sarısamam, s. 503.

⁹⁹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 027.

¹⁰⁰ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 027-01.

¹⁰¹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 032-34.

Süryanilerden ibaretti¹⁰². Ermeniler, Midyat-Cizre arasındaki Süryanileri tahrik edip, bir Ermeni-Süryani ittifakı oluşturarak isyanı genişletmek istediler ve bunda da başarılı oldular. Enver Paşa ise hesapta olmayan ve aniden büyüyen bu isyanın derhal bastırılmasını istiyordu¹⁰³ fakat Başkumandanlık Vekâleti Ekim 1915 tarihli emirnamesinde asilerin can güvenliklerinin garanti edilmesinin ancak silâhlarını teslim etmeleri ve hükümetin belirlediği yerlerde oturmaları şartıyla sağlanabileceğini belirten bir emir yayınladı¹⁰⁴. Bütün bunların yanında Musul'daki Süryani metropolitinden de asilerin isyandan vazgeçmelerini sağlayabilmek konusunda yararlanılabileceği belirtiliyordu¹⁰⁵. Burada adı geçen Metropolit 1912 yılının Mayıs ayından beri Musul'daki Süryanilerin lideri konumunda bulunan ve bu olayın hemen ardından 26 Kasım 1915'te Patrik Kaymakamlığına atanan ve 12 Şubat 1917 tarihinde Patriklik makamına getirilecek olan III. İlyas Şakir'dir. Böyle bir meselede Patrikten değil de bir metropolitten istifade etmek istemenin nedeni o döneme kadar devlet ile Musul metropoliti olan İlyas Şakir'in iyi ilişkilerde bulunmuş olmasıdır. Ayrıca İlyas Şakir'in Süryaniler tarafından sevilen ve büyük saygı gören bir metropolit olması da O'nu döneminde diğer metropolitlerden farklı ve üstün kılmıştır.

Cizre Sancağındaki Süryanilerin lideri Gabriyel Sado'ydu. Osmanlı Devleti'ne sadakatiyle tanınıyordu ve bu sadakatının Süryani topluluğunu kurtaracağı inancıyla, yerel otoritelerle yakın işbirliği içindeydi. 5 Temmuz'da Cizre'nin diğer ileri gelenleriyle ve bir müfreze askerle birlikte Hazak'a geldi. Sado, Hazak liderlerinden tüm Katolik ve Protestanları teslim etmelerini talep ediyordu. O zaman diğer Süryanilerin güvenliklerinin sağlanacağına söz veriyordu. Tüm köy sakinlerinin Süryani ve herkesin akraba olduğunu söyleyen köylüler öneriyi reddetti. Bu tam doğru değildi, zira Hazak Ermeni sığınmacılarla ve tehcir kabilelerinden kaçanlarla doluydu. Ertesi gün, 6 Temmuz'da Midyat'tan intikal eden büyük bir Türk askeri birliği, Hazak'ı savunma emri aldıklarını söyleyerek, köyde mevzilenmek istedi. Köye girişleri reddedildi, ancak anayol dışında kamp yapabilecekleri söylendi. Bir saldırıdan kuşkulanan Hazak ileri gelenleri jandarmayı da köy dışına çıkmaya zorladı.¹⁰⁶

¹⁰² Sarısamam, s. 503.

¹⁰³ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-14.

¹⁰⁴ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 032/1.

¹⁰⁵ ATASE, BDH., Kutu no:17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 032-34.

¹⁰⁶ David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, Gorgias Pres, New Jersey 2006, s. 278.

Asilerin kalabalık buldukları mevki olan Hazak karyesi ile araları uzak olan bir kaç köyün ahalisi silahlarını teslim etmeleri istenince silahlarından işe yaramayanlarını verip, kullanılabilir durumda olanlarını kendilerine sakladılar.¹⁰⁷ Hazak Karyesinde toplanan 10.000 civarında Süryani'nin silahlarını teslim etmeleri teklifine karşı geldiği 13 Kasım 1915 tarihli şifreli telgrafla ortaya konmuştur. Bu olay; 13 Kasım 1915 tarihinde Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Paşa tarafından Erzurum'daki Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen telgrafta Midyat, Cizre cihetinde isyan edenlerin sanıldığı gibi yalnız Ermeni olmayıp bunların büyük çoğunluğunun (Kısım-ı âzam) Süryani olduğu bildirilmektedir. Bunlardan 10.000 kadarının Hazak karyesinde toplanarak silahlarını teslim teklifinde bulunan Ömer Naci Bey ve askerlerine ateşle karşılık verdikleri ve meselenin mümkünse barış yoluyla çözülmesi gerekliliği Diyarbakır vilayetine bildirildiği belirtiliyordu¹⁰⁸.

Fakat bu eşkıyalar verilen emre itaat edip silah bırakmadıkları gibi karakol ve çevredeki Müslüman köylerine de tecavüz ve katliamlarda bulunmak suretiyle eşkıyalık faaliyetlerine devam ettiler. Hazak Köyü'ndeki 10.000 kadar isyancı köyün etrafını dışarıdan bağlantısı ve ulaşımı olmasın diye duvarlar ve hendeklerle tahkim etmişlerdi. Ömer Naci Bey bu köyü müfrezesi ve toplarıyla abluka ettikten sonra bir kez daha isyancılara silahlarını terketmeleri şartıyla barış teklifinde bulundu ise de teklife daha önceki gibi silahla karşılık veren isyancıların bu saldırılarında Ömer Naci Bey'in müfrezesinden 3 asker şehit oldu ve ikisi subay olmak üzere 38 askerde yaralandı¹⁰⁹. Bu çatışmanın sonucunda Hazak'taki isyancılar da epey kayıp verdiler. Bunun üzerine asiler silah bırakmamak kaydıyla anlaşmayı kabul ettiler. Fakat hükümet silahların tesliminde ısrar edince çatışmalar yeniden başladı. Ömer Naci Bey IV. Ordu'dan gönderilen ve 15 Eylül 1915 tarihi itibarıyla Mardin'den hareket etmiş¹¹⁰ olan müfrezenin Midyat'a gelip kendi müfrezesine katılır katılmaz, bu müfrezeyi çeşitli köylerde toplanan asilerin tedibinde görevlendirmeye karar verdi¹¹¹.

Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Paşa'dan Harbiye Nezareti'nin Tahrirat Dairesi Tahrirat Kalemi'ne gönderilen şifrede Musul vilayetinin 100 km. kadar batısındaki Sincar dağına iltica eden Ermenilerle buranın yerlisi olan Yezidilerin

¹⁰⁷ Sarısamam, s. 504, Kurtcephe, s. 293.

¹⁰⁸ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035.01.

¹⁰⁹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035.

¹¹⁰ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-03(3.madde).

¹¹¹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-09.

birleşerek Midyat yoluyla haberleştikleri isyancılara; isyanlarında sebat etmeleri ve dik başlılık göstermeleri yolunda haberler verdikleri, bundan dolayı Sincar'da ki asîlerinde tedip ve tenkilleri için icap edenlere emir buyrulması da istenmiştir¹¹².

Hazak ve civarındaki Süryaniler dışarıyla bağlantılarının kopmuş olmasından, içeride erzak sıkıntısı çektiklerinden ve karşılarındaki ordunun gittikçe teçhizatlı bir hale gelmesinden dolayı yaklaşık 2 ay sürdürdükleri isyanlarına son vermek zorunda kalmışlardır. 1915 yılı Kasım ayının ortalarında gönderilen teslim olma çağrısı kısa süre sonra kabul görmüştür. Ömer Naci Bey isyancılara son çağrısında asîlere isyandan vazgeçmelerini, aksi takdirde haklarında daha şiddetle muamele olunacağı ikazında bulundu ve neticesini de kısa sürede almaya başlamıştır. Ömer Naci Bey, 17 Kasım 1915 tarihinde Musul'daki 12. Kolordu Kumandanı Cevdet Paşa'ya bir telgraf göndermiş ve bu telgraf bir gün sonra 18 Kasım 1915'te Cevdet Bey'in eline geçmiştir. Gönderdiği telgrafında; *“Altıncı ordudan telakki ettiğim emir üzerine asilere tekrar terk-i muhasama etmelerini ve aksi taktirde haklarında daha şiddetle muamele olunacağını tefhim ettim. Hazak ve civarı Süryanileri bugün devlete sadık olduklarını ve sadık kalacaklarını cevaben bildirdiler ve bir miktar cüz'i silah da teslim ettiler. Hükümete olan borçlarını ödeyeceklerini ve tahrip ettikleri telgraf telini tamir eyleyeceklerini vaat ettiler ve Midyat'ın diğer köylerindeki asilerinde aynı suretle teslimlerini temin etmek üzere kendilerinden bir heyet göndereceklerini söylediler. Diyarbakır valisi ile bi'l-iştirak arzu-yu nezaretpenahî dairesinde teskîn-i isyanı mümkün görmekteyim. Bu takdirde hükümetçe temin-i maksatta mümkün görüldüğünden müfrezemizin maksad-ı aslı olan İran'a hareketine müsaade buyurulmasının makamât-ı lâzımeye iş'ârını rica ederim”*¹¹³ demiştir. Bu telgrafnamenin bir sureti de Musul'daki 12. Kolordu Kumandanı Cevdet Paşa'dan Başkumandanlık Vekâletine gönderilerek durum hakkında Enver Paşa'ya izahat verilmiştir.

Ömer Naci Bey isyanla uğraştığı sırada müfrezesinde bulunan 2 adî cebel topunun da bu isyanın savuşturulması sırasında bozulduğunu ve müfrezesinin asker sayısı bakımından azaldığını belirterek İran'ın içlerine ulaşabilmek için yeniden bu müfrezenin teçhizat yönünden güçlendirilmesini istedi¹¹⁴. Hatta Midyat'ta isyan sırasında kendi müfrezesine destek veren taburun kendisine bağlanması durumunda 1 ay içerisinde Tebriz'e kadar

¹¹² ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-03(2.madde).

¹¹³ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-08.

¹¹⁴ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-12.

ulaşabileceğini söyledi. Bu istekler üzerine Enver Paşa cebel takımının Ömer Naci Bey'e verilmesini kabul etti ise de 4.Ordu'ya ait taburun Midyat mıntıkasından ayrılmasına izin vermedi¹¹⁵. Zira Midyat'taki isyan hareketi bu bölgenin savunma açısından önemli bir bölge olduğunu ve boş bırakmaya gelmeyeceğini göstermişti.

Müfrezenin Midyat'tan ayrılması bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 3. Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Bey, Midyat civarındaki Süryani isyanının daha tam anlamıyla bastırılmadan Ömer Naci Bey'in bölgeden ayrılıp İran'a gitmesinin aceleye getirildiğini Erzurum'dan Başkumandanlık Vekâleti'ne Kasım 1915'te çektiği şu telgrafla bildirmiştir:

“Diyarbakır vilayetinden mevruz 11-9-331 tarihli şifrede Ömer Naci Bey'in teklifi üzerine Midyat ve Cizre asilerinin bir miktar silah teslim ettikleri ve tahrip ettikleri telgraf hatlarını tamir edecekleri ve hükümete olan borçlarını ödeyecekleri ve eski köylerine avdet edecekleri ve meselenin bu suretle hallolunduğunu bildiriyor. Meskenlerinin tebdili cihetine gidildiği taktirde Hama'dan isyan edecekleri ve bu isyana Musul Süryani ve Keldanilerinin de iştirak edeceği ilave ediliyor. Ömer Naci Bey müfrezesinin hareketi dolayısıyla orada kalmış olan kuvvetle isyanın tamamıyla te'dibi gayrimümkün olduğu gibi üçüncü ordudan kuvvet sevki de kabil olmadığından meselenin tensib edilmiş ve Diyarbakır vilayetine de o suretle tebligat yapılmış olduğu maruzdur.”¹¹⁶

Bu telgrafta, asilerin hükümete olan borçlarını ödeyeceklerini ve eski köylerine yeniden yerleşeceklerine söz verdikleri görülür. Ancak bu söz verme işini yerlerinden edilmemek şartıyla kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Şartın kabul edilmemesi durumunda Hama şehrinden yeniden isyan faaliyetine girişecekleri ve bu isyana Musul Süryani ve Keldanilerinin de iştirak edecekleri tehdidinde bulunarak adeta gözdağı vermişlerdir¹¹⁷. Osmanlı Hükümeti, asilerin ellerindeki tüm silahların toplanması ve yerleşim merkezlerinin değiştirilmesini düşündüğü halde bölgede yaşayan bütün Hıristiyan halkı karşısına almamak için kuvvet kullanmaktan kaçındı. Buradaki isyanın başrolündeki Süryanilere karşı oldukça hoşgörülü davranıldı. Süryanileri, devletin yanına çekmek

¹¹⁵ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 043-01.

¹¹⁶ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051.

¹¹⁷ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051-02.

için askeri güçten çok siyasi otorite ve dinin birleştirici özelliğinden yararlanıldı ve ayaklanmaya katılanlara hiçbir ceza verilmedi¹¹⁸.

“22 Kasım 1915 tarihiyle Diyarbakır Vilâyeti’nden mevrûd telgrafnâmede isyanın vaziyetleri calib-i dikkat olduğu ve bidâyet-i isyanın günden güne tezyid ettiği ve hükümetten tamamıyla feragat etmeyeceklerinin anlaşıldığı ve bu mesele halledilmedikçe müfrezelerin mevakî-i saireye sevki halinde havali-i mezkûrede hadisât-ı mühimme zuhuru melhûz bulunduğu bildiriliyor. Binaenaleyh Ömer Naci Bey Müfrezesi’nin hareketi bâis-i mahâzîr görülmüş ve meselenin hitamı da takarrüb etmiş olmağla herhalde hall-i meseleye kadar hareket etmemeleri Ömer Naci Bey’e bildirilmiştir. Taraf-ı sâmilerinden de tebligat itâsı müsterhamdır”¹¹⁹.

Enver Paşa ise asilerin silâhlarını teslim etmeleri ve hükümetçe kararlaştırılan yerlere yerleştirilmelerine muvafakat etmeleri halinde haklarında başka hiçbir işlem yapılmaması talimatını verdi¹²⁰.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, 3. Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Bey’e 14 Kasım 1915 tarihli bir telgraf çekerek isyan hakkında ayrıntılı bilgi istedi. Başkumandanlık Vekâleti, isyan ile ilgili merak ettiklerini 4 başlıkta toplamıştı¹²¹. Bunlar:

- 1-) Midyat mıntikasındaki asiler hangi milletten idiler?
- 2-) Ömer Naci Bey, bu milletlerden hangileriyle ne gibi şartlarla ve ne suretle anlaştı?
- 3-) Bu şartlar asiler tarafından tamamen yerine getirildi mi? Bugünkü durum nedir?
- 4-) Olayın hallinde bir mahzur görüyorsanız nasıl bir çözüm öneriyorsunuz? Bunun halen icrası ne dereceye kadar mümkündür?

Erzurum’dan 3. Ordu Kumandanı Mahmud Kamil Bey, bu soruları 28 Kasım 1915 tarihli cevabî telgrafında yine maddeler halinde cevaplandırmıştır. Telgrafın acil ulaştırılması gerekliliği de eklenerek şu şekilde cevaplandırılmıştır¹²²:

1-) *Midyat mıntikasındaki asilerin kısm-ı küllisi o havalide bulunan Süryanilerdir. Bunlara öteden beriden firar eden az miktarda Ermeniler’le Keldaniler’de iltihak etmişlerdir.*

¹¹⁸ Kurtcephe, s. 296.

¹¹⁹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051.

¹²⁰ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 032-01.

¹²¹ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051/03.

¹²² ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 058 ve 058-01.

2-) *Ömer Naci Bey ve Diyarbakır Valisi, bunlardan “Hazak” karyesindeki Süryanilerin silahlarını teslim ederek kendi köylerine avdet etmek ve tahrip ettikleri telgraf hututunu tamir etmek ve hükümete olan borçlarını ödemek şeraitine muvafakat ettiklerini ve bu suretle meseleyi sulhen hallettiğini bildirmiş ve fakat teslim ettikleri silah cüz’i olup ayrıca meskenlerinin tebdili ile ellerindeki umum silahların taharri ve ahzı cihetine gidildiği taktirde ûsâtın yeniden isyan edeceklerini ilaveten iş’ar etmişlerdir.*

3-) *Makam-ı Samilerinden aldığı emir üzerine Ömer Naci Bey’in müfrezesi Musul hududuna hareket etmiştir. Orada kalmış olan diğer müfreze kumandanı, ikinci maddede arz edilen şerait mucibince Süryanilerin verdikleri miktar-ı eslihayı toplamakta devam ediyor.*

4-) *Mesele bu suretle muvakkaten hâl edilmiş olup o muntıkada asayişin istikrarı ve bu asilerin hükümetin emrine tamamiyle mutî(itaat eden) ve münkad olmaları için behemahal ahali-i merkumenin mevaki-i saireye nakil ve teb’îdi (uzaklaştırma, kovma) müktezî olup halihazırda düşmanın takarrübü(yaklaşma) halinde mübeddel(değişmiş) isyan ve şekavet(eşkiyalık) olacağını Diyarbakır vilayeti iş’ar etmektedir. Bendenizin mütalaamda şimdiki suret-i halin gayr-i kâfi olduğu merkumunun teb’id ve tevzileri merkezindedir. Ancak Ömer Naci Bey’in hareket ve o cihete gönderilecek kuvvet bulunmaması icraatı vakti müsaide tağlike(geciktirme) mecburiyet hasıl etti. Binaenaleyh müsait zamanda 4. ordudan iki tabur Piyade ile bir batarya sahra topunun sevkiyle asilerin katiyen tedibi ve ellerindeki silahları kâmilen toplayıp meskenlerini tebdil etmemek suretiyle isyanın esaslı bir surette imhası hususunun rey-i samilerine men’ût bulunduğu.*

Mahmud Kamil Bey’in Erzurum’dan Başkumandanlık Vekâletine göndermiş olduğu bu telgraf, 2 gün sonra 30 Kasım 1915’te yerine ulaşmıştır. Ayrıca bu telgraf metninin son cümlesi hariç geri kalan bütün maddeler ve cümleler parantez içine alınarak içine alınan kısmı Almancaya tercüme edilerek Miralay von Lossow’a gönderilmiştir. Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’ndaki müttefiki olan Almanlar da böylelikle Dünya Savaşı sırasında Anadolu’da olup bitenlerden haberdar edilmişlerdir.

Midyat-Cizre bölgesindeki Süryani isyanının savuşturulmasından sonra Ömer Naci Bey’in Musul Valisi Haydar Bey’e katılması emredildi. Çünkü bu sırada Savuçbulak’ı zapt eden Rusların Musul istikametinde hududumuzu tehdit edeceklerinden endişe ediliyordu. 21 Kasım’da hududa sevk edilen Ömer Naci Bey müfrezesinde 650 süvari ve

piyade mevcudu vardı. IV. Ordu'dan gönderilen 1 cebel topu da kendisine verilmişti¹²³. Almanlar, Midyat-Hazak olayının kendileri sayesinde durulduğundan bahsetmektedirler. 14 Şubat 1916'da Almanya'nın İstanbul sefiri, Bethmann Hollweg'e gönderdiği hadise raporunda General von der Goltz'un kısmen Türk Ordusuna etki etmesinden dolayı Mardin ve Midyat'ta Süryani Hıristiyanlar üzerindeki baskının ortadan kalktığını belirtmiştir¹²⁴.

1.4.1.3. Osmanlı'ya Bağlı Kalmak İsteyenler

Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan Süryanilerin büyük bir bölümü Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasındaki mütareke döneminde Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak devletin birliği ve bütünlüğünden yana tavır takınmışlardır. Devlete bağlılık ve sadakat konusunda mahir bir cemaat olan Süryanilerin bu hareketleri onları diğer gayrimüslim cemaatlerden ayıran en önemli farklılık olmuştur. Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünden yana sadakatli tavırlara birçok örnek gösterilebilir. Bunlardan biri Anadolu'nun birçok yerinin İngilizler tarafından işgal edildiği döneme aittir. 27 Mart 1919 tarihinde 13. Kolordu Vekili Cevdet Bey'in imzasıyla Diyarbakır'dan Osmanlı Ordu-yu Hümayunu Başkumandanlığı Vekaleti'nden Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta Osmanlı hükümetine bağlı kalmaları ile ilgili Mardin'in bütün ahalisinin fikir birliğine varmış oldukları belirtilmektedir. Osmanlı'ya bağlı kalınması konusunda bir mazbata hazırlanarak Süryani ruhanilerinde dahil olduğu bir ortamda mühürlettirilerek itilaf temsilcilerine ve tarafsız hükümetlere gönderilerek Mardin ahalisinin gelecek ile ilgili kararı bildirilmiştir¹²⁵.

Bu olaydan yaklaşık iki ay sonra Mayıs 1919'da İngiliz Binbaşısı Növil, Mardin'e ve Midyat'a geldiğinde de Süryanilerin Osmanlıya bağlı kalacaklarını anlamıştır. Burada Süryani Murahhası olarak bulunan Bitrus ile görüşen Növil Süryanilerin Osmanlıya bağlı kalmak istediğini görmüştür. Böylece İngilizler, Anadolu'da kendi işgallerini kolaylaştırabileceklerini düşündükleri hedef kitle konumunda olan Hıristiyan nüfustan umduğu yakınlığı görememiştir¹²⁶. Növil henüz Mardin'e gelmeden birkaç gün evvel dolaşacağı yerlerde Mardin'de ve Midyat'ta hükümete sadık önceden belirlenmiş ve hazırlanmış kimselerle görüştürülerek İngilizlere devletin istediği şekilde cevaplar

¹²³ ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 031-2.

¹²⁴ Gaunt, s. 293.

¹²⁵ ATASE, İSH, Kutu no: 8, Gömlek no: 139, Belge no: 139-3, Bkz. Ek: 13.

¹²⁶ ATASE, İSH, Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

verilmesi arzulanmıştır. Bu istek doğrultusunda Süryani Murahhas Bitrus ile özellikle görüşürülmüştür. İngilizler Süryani muallim ve murahhaslarla görüşmenin yanı sıra Keldanilerinde önde gelen din adamlarıyla da görüşmüştür. Bu görüşmelerin tamamında Osmanlı Devleti lehinde cevaplar verilmediği de anlaşılmaktadır. Yine Midyat'ta bir Keldani Papazı ile görüşen Növil bu papazın Süryanilerin yaptığı konuşmaların aksine, kendi lehlerinde konuşmalar yaptığına da şahit olmuştur. Ancak bu papazın sözlerini boşa çıkarmak adına Növil ile görüşen Süryani Bitrus'un sözleri daha etkili olmuş ve buralarda İngilizler tutunamayarak Savur yoluyla Derik'e oradan da Diyarbakır'a gitmek zorunda kalmıştır. Keldani Papazının sözlerini yalanlayan ve asılsız olduğunu söyleyen murahhas Bitrus'un sözleri o dönemde Mardin ve civarında yaşayan Süryanilerin batılı devletlere karşı tavırlarını ortaya koyması açısından önemlidir.

Növil Midyat'a gelinceye kadar yollarda ve Midyat'ta misafir olduğu mahallerde görüştüğü Süryanilerden devletin arzu ettiği cevaplar almıştır. İngilizlere gösterilen tepkinin benzeri Süryaniler tarafından Fransızlara da gösterilmiştir. Zira Fransız komutan Norman'da Mardin'de fazla duramamış ve özellikle yerli Hıristiyan halktan beklediği yardımı görememiştir. Süryani Kadimlerin özellikle I. Dünya savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne bağlılık bildirmeleri ve onların siyasetinden farklı bir siyaset istememelerinde dönemin Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir'in rolü büyüktür. Patrik İlyas sadece Osmanlı Devleti döneminde değil, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonrada en azından İngiliz oyununa gelene kadar mevcut iktidarlar ile iyi ilişkiler kurmuş ve sık sık bağlılık bildirmekten çekinmemiştir.

1.4.2. Tehcir Sırasında Süryaniler

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan gayrimüslim Ermenilerin bir kısmı büyük devletlerin bağımsızlık sözlerine kapılarak devlete karşı isyan bayrağını çekmişlerdi. Osmanlı Mebusan Meclisi bu durum karşısında tehcir kanununu kabul etmiştir. 1 Haziran 1915'te çıkarılan "*Sefer Zamanında Hükümetin İcraatına Karşı Gelenler için Ordu Tarafından Alınacak Önlemler Hakkında Geçici Kanun*" ile özellikle Erzurum, Van ve Bitlis dolaylarında yaşayan Ermeni isyancılarının elebaşları, geçici olarak önce Konya ve Çankırı'ya, ardından da Musul, Urfa ve Deyr-i Zor civarlarına göç ettirilmişlerdir. Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutuldukları dönemde Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı Diyarbakır ve Mardin civarında bu tehcir uygulamasına karşı isyanlar baş göstermiştir. Tehcirin uygulanması sırasında hatalar

yapan bazı yerel yöneticiler ve görevli memurların zorunlu göçü sevk ve idare etmekteki yetersizliklerinin yanı sıra Ermeni çetelerin faaliyetlerinden dolayı galeyana gelen Müslüman ahali ve bu durumu fırsat bilen bazı Kürt aşiretlerin Ermeniler hakkında çıkarılan zorunlu göç kararının bütün Hıristiyan tebaa için çıkarıldığını algılamalarını da beraberinde getirmiştir¹²⁷. Bu durum sonucunda Mardin ve Midyat civarındaki bazı Süryaniler Ermeni çeteleriyle ortak hareket etmişlerdir. Ortaya çıkan isyan hareketini bastırmak üzere Ömer Naci Bey müfrezesi görevlendirilmiş ve özellikle Midyat bölgesindeki bu başkaldırma olayları Kasım 1915'te bastırılmıştır. Bu olay sonrasında Midyat olayının elebaşı olarak görülen bazı Süryaniler de Ermeniler ile birlikte zorunlu göç uygulamasına tabi tutulmuşlardır. Bu dönemde 7 Kasım 1915 tarihinde Dahiliye Nazırlığı İskan Müdürlüğü'nden Bitlis Vilayetine gönderilen şifreli telgrafta; Mardin ve Midyat civarında terk edilmiş köyler olduğundan bahsedilerek bu köylere süvari birliklerine mensup göçmenlerin yerleştirilecekleri ve bu durumun Diyarbakır vilayetine bildirildiği yazılıyordu¹²⁸. Mardin ve Midyat civarındaki köylerden Ermenilerin zorunlu göç uygulamasına tabi tutulduğu bilinmektedir fakat burada özellikle Midyat'taki Süryanilerin köylerinin tamamen boşaltıldıkları anlaşılmasa da Süryanilerin de göçten etkilendikleri ve bazı zararlı görülenlerinin Ermenilerle birlikte tehcir edildikleri ve birçoğunun da köylerini terk ederek başka illere göç ettiği anlaşılabilir. Mardin ve Midyat'tan başka Hısnımansur (Adıyaman), Malatya Pötürge, Siirt ve Başkale'den de Kadim Süryanilerden bazıları Ermeniler ile birlikte zorunlu göçe tabi tutulmuştur.

Emniyet genel Müdürlüğü'nden Musul Vilayeti'ne 28 Temmuz 1915'te gönderilen telgrafta Başkale ve Siirt'ten geldikleri bildirilen Ermeni olmayan Süryani ve Keldani kadın ve çocuklarının kendi cemaatlerince eğitim ve yaşlarının üstlenilmesinin uygun bulunduğu bildiriliyordu¹²⁹. Burada bahsedilen kadın ve çocukların Musul'a kendi istek ve arzularıyla gitmiş olmaları muhtemeldir. Çünkü bu dönemde Mardin ve çevresindeki birçok Süryani'nin yurtiçinde birçok şehre ve yurtdışında birçok ülkeye göç ettikleri bilinmektedir.

Zorunlu göçe tabi tutulan Süryanilerin oranı Ermenilere göre oldukça az sayıda olmakla birlikte bazı yerleşim yerlerindeki Süryanilerin hiçbirinin göçe tabi tutulmadığı da

¹²⁷ Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, T.T.K. Yayınları, Ankara 2008, s. 120.

¹²⁸ BOA., DH. ŞFR, Dosya no: 57, Gömlek no: 328.

¹²⁹ BOA., DH. EUM. ŞFR., Dosya no: 54-A, Gömlek no: 154.

görülmektedir. Kasım 1915'te Kadim Süryanilerin yaşadıkları bölgelerden Ermenilerle birlikte zorunlu göçe tabi tutulduklarına ve bu göç sırasında Süryanilere kötü davranılarak mallarının yağmalandığına dair iddiaların ortaya çıkmasının ardından Dahiliye Nezareti, il ve ilçelerden böyle bir durum olup olmadığı hakkında tahkikat raporu istemiştir. Bu istek üzerine Diyarbakır'dan Vali Vekili imzasıyla Dahiliye Nezareti'ne 6 Aralık 1915'te gönderilen cevabî yazıda Süryani-i Kadim cemaatinden Viranşehir'den bir tek hanenin bile sevk edilmediği bildirilmiştir¹³⁰. Ayrıca aynı belgede Ermenilerle diğer taifelerden sevk olanlardan şimdiye kadar şikâyet ve müracaat ve hatta duyulan yada haber alınan şeyler olmadığı ve şayet böyle bir olay olmuş ise bu işi gerçekleştiren jandarmaların isimlerinin kayıtlı olmasından ve hangi kafilenin hangi jandarmalar tarafından sevk edildiği bilindiğinden, mallarının yağmalandığını söyleyerek şikâyette bulunanların, kimden zarar gördüklerini bildirmesi durumunda ona göre muamele edilmesi istenmiştir.

Nakledilen Süryanilerin mallarının ne durumda olduğunu anlamamız açısından 17 Kasım 1917 tarihinde Dahiliye Nezareti İskan Şubesi Muhacirin Müdüriyeti'nden Diyarbakır vilayetine Nazır adına gönderilen belge kayda değerdir¹³¹. Bu belgede nakledilen Süryani, Keldani ve Rum cemaatlerine mensup şahıslara ait eşya ve malların tasfiyeye tabi tutulmayarak mahallerinde kalan ailelerine teslimi uygun görülmüştür. Hatta söz konusu malların ihtida eden ailelerine de verilmesi gerekliliği bildirilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki zorunlu göç ettirilen Süryanilerin mallarına hane müdürleri marifetiyle karar alınarak hiçbir şekilde dokunulmamış ve bu eşyalar ve mallar memleketlerinde geride kalan ailelerine teslim edilmiştir.

Zorunlu iskân Süryaniler için sadece savaş yıllarında yani 1915 yılında olmamış, 1922 yılında da idareten Türkiye'nin çeşitli yerlerine yerleştirilmişlerdir. Urfa, Mardin, Derik, Çapakçur, Palu ve Genç gibi yerleşim yerlerinden aralarında Müslümanların ve Musevilerinde bulunduğu çoğu Süryani vatandaşın yaşadıkları yerlerden başka yerlere sevk ve iskân edildiği görülür. Bu geçici iskan sırasında Arapsun'a yerleştirilen Süryaniler burada yaklaşık 2 yıl yaşadktan sonra 17 Kasım 1924'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'den başka bir yere nakillerini istemişlerdir. Aileleriyle birlikte 2 yıl önce yerleştikleri bu yerlerden başka bir yere iskan edilmeleri isteğine sebep olarak yaşadıkları bu kazanın fakir olması, iş-güç olmaması, iktisat ve ziraat konusunda

¹³⁰ BOA., DH., ŞFR., Dosya no: 500, Gömlek no: 44, Belge no: 1 ve 2.

¹³¹ BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 81, Gömlek no: 154.

oldukça geride ve ülkenin ücra köşelerinden biri olması gösterilmiştir. Kendi memleketlerinde daha önce olabildiği kadar hemen hepsinin birer iş sahibi olduklarını belirten Süryaniler burada işsiz, aç ve bîlaç kaldıklarını ve hayatın bir müddet daha bu şekilde devam etmesi durumunda ölüme mahkûm olduklarını bildirmişlerdir. Kendilerine insaf ve merhamet edilerek iktisat ve ziraat yönünden önemli birer konumda olan Adana, Mersin yada İzmir vilayetlerinden birisine naklen ikametlerini istemişlerdir¹³². Süryanilerin bu isteğinin yerine getirilip getirilmediğine dair karşı cevabî bir yazıya ulaşamadık. Fakat buradaki Süryanilerin her ne kadar tam olarak akıbetleri hakkında malûmatımız olmasa da yukarıdaki isteklerinin gerçekleştirilmiş olması muhtemeldir. Zira bundan sonraki dönemde buna dair bir istekte daha bulduklarına dair bir belgeye rastlamadık. En azından zaman içerisinde ülke içerisinde serbest dolaşım ile birlikte Süryanilerin diğer birçok gayrimüslim ahali gibi başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere yerleştikleri de bilinmektedir.

1.4.3. Tehcirden Dönen Süryanilerin Durumu

Tehcire tabi tutulan Süryanilerin durumlarıyla Patrik İlyas Şakir yakından ilgilenmiş, Padişah Vahdettin ile görüşmesi sırasında Padişah'tan I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerle birlikte zorunlu göçe tabi tutulmuş olan Süryanilerin memleketlerine geri dönmesi ve onların iskânı ve menkul ve gayrimenkul mallarının yeniden hak sahiplerine teslimini istemişti. Burada Patriğin bir amacının da kendi cemaatinin hakkını savunarak yeniden yurda dönüşleri teşvik edip artırmanın yanında dönmeyi düşünen cemaat üyelerinin bu isteklerine bir yol açabilmektir. Tehcir sırasında Suriye'ye gönderilen Süryanilerin sorunlarıyla ilgilenmek ve onların isteklerini devlete iletebilmek için Patrik İlyas, Padişah ile görüşmesinden hemen önce Halep, Hama, Humus, Şam, Zahle, ve Beyrut dolaylarına yaptığı aylar süren bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret fazla etkili olmamış olacak ki ülkeye yeniden dönüş için genellikle müracaat edenler Süryanilerden daha çok Ermeniler olmuştur.

Tehcir'den ülkeye yeniden dönmek isteyen gayrimüslimlerden Ermeniler özellikle 1920 sonrasında başvuruda bulunmuşlardır. Bunların başvuruları dikkate alınarak 1925 yılında babaları vefat etmiş olan ve sadece anneleri yaşayan ve evlenmemiş Ermeni kızlarına böyle bir hak verilmiştir¹³³. Süryanilerin her ne kadar bu tarihteki kararda

¹³² BCA., 272-00-00-11-23-119-31. Bkz. EK: 6.

¹³³ BCA., 030-0-18-01-01-014-34-13-001.

yurda geri dönme hakkı alamadıkları görülse de 1920 öncesinde ve sonrasında az sayıda da olsa yurda döndükleri görülmektedir.

Tehcir'den dönen Ermenilerin ve Süryanilerin o dönemde koruyuculuğunu üstlenen Amerika Birleşik Devletleri, özellikle Süryanilere yardım konusunda kucak açmıştır. Adeta bir yardım kuruluşu gibi hareket eden Amerika'daki bu yardım işini başlangıçta bizzat Amerikan başkanı Wilson yönetmiştir. Ermeni ve Süryanileri desteklemek için 10 Ekim 1917'de Amerikan halkına resmi bir yardım çağrısında bulunarak çaresiz kalmış çocuklu kadınların dışında 40.000 annesiz babasız kalmış Ermeni ve Asurî çocuk olduğundan bahsetmiştir¹³⁴. Amerikan başkanının desteği ile başlayan bu yardım hareketi zamanla Amerika'da Süryani Diasporasının oluşumu ile birlikte resmileşerek Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti adı altında bir kuruluşun doğmasına neden oldu. Bu kuruluş zamanla sadece Amerika ile de sınırlı kalmayıp 1919 yılının Ocak ayında Türkiye'de de bir şube oluşturmuşlardır. İstanbul'da Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti tarafından açılan ofis, tehirden dönen ve yardıma ihtiyacı olan Ermeniler ve Süryaniler için adeta bir sığınılacak bir kapı olmuştur.

Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'nin kuruluş bildirgesinde tarafsız ve kârsız bir organizasyon olduğu vurgulanıyordu fakat tarafsızlık ilkesine ters gelen faaliyetler sergiliyorlardı. Örneğin Amerikan halkından yardım toplamak için kullandıkları propagandalar arasında Osmanlı yönetimi ve Talat Paşa başta olmak üzere Osmanlı yöneticileri her türlü barbarlıkla suçlanıyor ve Osmanlı topraklarında bulunan Ermeni ve Süryanilerden genelde Hıristiyanlar olarak bahsedilmek suretiyle Amerikalıların neden yardım etmesi gerektiği anlatılıyordu¹³⁵.

Bu yardım heyeti operasyonlarını 3 temel kola ayırarak birinci kolda İstanbul ve Anadolu'da, ikinci kolda Suriye ve Akdeniz'de, üçüncü kolda ise Kafkaslardaki Ermeni ve Süryaniler için yardım faaliyetine girişmişlerdi. Bu organizasyon doğrultusunda New York'ta hem Ermeniler hem de Süryaniler için 30 milyon dolar hedefleyen büyük bir yardım kampanyası başlatılmıştır. Heyetin bildirisine göre toplanan para toplamda 4 milyon kişinin gıda ve giysi ihtiyacını karşılayacaktır. Bunlardan 2 milyon 900 bin kişinin çok kötü durumda olduğu belirtilmiştir. Tüm bunlar 6 ay boyunca ayda toplanacak 5 dolar ile sağlanacaktır. Ayrıca, geçici olarak kullanılmak üzere 50 bin ev

¹³⁴ Gabriele **Yonan**, *Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust*, Çev: Erol Sever, Pencere Yayınları, İstanbul 1999, s. 361-362.

¹³⁵ Bülent Özdemir, s. 91.

inşa edilecektir. Bu, toplamda iki buçuk milyon dolara mal olacaktır. Ek olarak, 400 bin yetim için yetimhaneler inşa edilecektir. Geriye dönenlerden çiftçi olanlar ya da köylere yerleştirilenlerin kendi kendilerini geçindirebilmeleri için gerekli olan zirai araçların ve tohumların temini yapılacaktır. Bu da aynı şekilde iki buçuk milyon dolar'a mal olacaktır¹³⁶. Amaçlanan paranın kısa bir sürede toplanmasından hemen sonra 1919 yılının Şubat ayı ortasında yardım heyeti başkanı James L. Barton Amerikan Kızıl Haçı ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Geldikleri gemi ile yiyecek, giyecek ve ilaç getirmişlerdir. Yalnızca 1922 yılında Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'nin 40 bin kişiye çeşitli şekillerde yardımda bulunduğu bilinmektedir.

Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti'nin yaptığı yardımlar genelde Ermeni ve Süryaniler için olmuştur. Heyet'in asıl amacı zaten budur. Dolayısıyla Müslümanlar ve Rumlar Amerikan yardımından hariç tutulmuştur. Özellikle bir Hıristiyan cemaat olarak Ermenilerle Süryanilere yardım yapılırken diğer bir Hıristiyan grup Rumların bu yardımların dışında tutulması belirli bir siyasetin ürünü olsa gerek. Zira bu dönemde Anadolu'daki Rumlardan özellikle İngilizler yararlanma yoluna gitmişlerdir ve Rumlar tehirden ziyade mübadeleye tabi tutulmuşlardır. Fakat Yardım Heyeti'nin ilk baştaki çağrısından da anlaşılacağı üzere 4 milyon kişiye yardım edilmesinden söz edilmektedir. Dolayısıyla yardımların yalnızca Süryaniler ve Ermenilerle sınırlı kalmasının amaçlanmadığı ortadadır¹³⁷. Nitekim Anadolu'ya tehirden sonra yeniden dönen gayrimüslimlerin hayatlarının normalleşmesine giden yolda Yakın Doğu Amerikan Heyeti'nin yardımlarının önemi büyüktür. Bu yardım kuruluşları Süryanilere yaptıkları yardımlardan dolayı onlarda minnet duygusu oluşturarak misyonerlik amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardır.

Avrupalı devletlerin yapılan zorunlu göç uygulamasını kendi taraflarından bakması ve tehirden tabi tutulan gayrimüslim ahaliyi Türk hükümetine karşı koruma endişesi asılsız olayların ortaya atılmasına da neden olmuştur. Anadolu'daki Hıristiyan ahaliyi mazlum, onları göçettiren hükümeti de zalim görme çabaları birçok iddianın ortaya atılmasına neden olmuştur. Tehirden dönen Süryanilere zulmedildiği, onların katledildiği ve geride bıraktıkları malların yağmalandığı ile ilgili alınan ihbarlar üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından Süryanilerin yaşadığı yerlerin yönetim merkezlerinden böyle bir

¹³⁶ Hacer Çelik, "Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, VII/16-17, İzmir 2008, Bahar-Güz, s. 159.

¹³⁷ Hacer Çelik, s. 159.

durumun olup olmadığı ile ilgili vukuat raporu istenmiştir. Elazığ'dan Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen telgrafta 21 Teşrinievvel 1335-21 Ekim 1919 tarihinde Hısnımansur (Adıyaman) kazası ahalisinden olup daha önce Ermenilerle birlikte tehcir edilen ve daha sonra tehcirden ülkeye geri dönen Süryani-i Kadim Milleti hakkında Süryanilerin katledilmesi ve mallarının yağmalanma girişimleri gibi herhangi bir durumun olmadığı, bu ihbarın asılsız ve böyle bir durumun düşünülemez olduğu belirtilmiştir¹³⁸. Bunun yanısıra Malatya iline bağlı Pötürge ilçesinin Taraksu karyesinde Erin adında bir Süryani'nin basit bir şekilde sürgün edildiğinden bahsedilmektedir¹³⁹.

Göç eden Süryanilerin döndüklerinde evlerinin ve mallarının yerinde olmadığı ve yerlerine başkalarının yerleştiği iddialarına da ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira tehcire direk muhatap olan Ermenilerdir ve Ermenilerin Mardin'de boşalttığı yerlere Kadim Süryanilerin yerleştikleri bilinmektedir¹⁴⁰. Bugün dahi Süryanilerin Mardin ve Midyat'ta oturdukları evlerin bazılarının o dönemden kalma eski Ermeni yapıları olduğu buna kanıt olarak gösterilebilir.

¹³⁸ BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 650, Gömlek no: 83-1.

¹³⁹ BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 650, Gömlek no: 83-2.

¹⁴⁰ Tomas Çerme, "Süryaniler" *Tarih ve Toplum*, Temmuz 2003, Sayı: 235, s. 34.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE SÜRYANİLER

2.1. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE MARDİN'DEKİ SÜRYANİLER

1918 yılında Osmanlı İmparatorluğu savaşı kaybetmişti. I. Dünya Savaşı'nı kazanan İngilizler ve Fransızlar 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra özellikle anlaşmanın 7. maddesinden aldıkları güçle Suriye ve Güney Anadolu şehirlerinden Adana, Maraş, Antep ve Urfa'yı işgal ederek Süryanilerin yoğun olarak yaşadıkları Mardin şehrinin sınırlarına kadar gelmişlerdi.

İzmir'in Rumlar tarafından işgali ile alevlenmiş olan ve işgalci devletlere bir tepki olarak ortaya çıkan Milli Mücadele'nin hemen başında Anadolu'da yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu birçok devlet tarafından kullanılmaya çalışıldı. Patrikhaneler vasıtasıyla yayınlar yaparak başta Ermeniler ve Rumlar olmak üzere Anadolu'da yaşayan gayrimüslim ahalinin Müslüman ahalinin beraber yaşamlarının artık gayet güç olacağından bahsetmişlerdi. Ermeni Patrik Vekili Yervant Efendi'nin tahrikiyle Patrikhaneler kendi cemaatlerine birer genelge yollayarak o sıralarda yapılacak olan genel seçimlere Anadolu Hıristiyanlarının kesinlikle katılmaması gerekliliği bildirilmişti¹⁴¹.

Anadolu'nun Hıristiyan ahalilerinden biri olan Süryanilere böyle bir genelge yayınlamaları konusunda diğer Hıristiyan gruplardan baskı yapıldı mı bilmiyoruz fakat böyle bir durum olsa bile Süryanilerin başta Patrikleri İlyas Şakir Efendi olmak üzere bu genelgeye itibar etmedikleri de ortadadır. Bu dönemde Patrikhanesi Mardin'de bulunan, burada ikamet eden ve Kadim Süryanilerin lideri konumunda bulunan Patrik, Osmanlı Padişahı ve hükümet temsilcileri ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. Süryani Kadim Patrikliğine 4 Şubat 1917'de (11 R. 1335) Musul Metropoliti iken tayin edilen¹⁴² ve bu

¹⁴¹ *İstiklal Harbi Gazetesi*, 9 Haziran 1919, S. 23, s. 2.

¹⁴² BOA., MV. Dosya no: 246, Gömlek no: 98.

tayin ile birlikte “Mor İgnatios III. İlyas (Mor Ağnatyos III. Elyas)” ünvanı verilen¹⁴³ 3. İlyas Şakir, devlet ileri gelenleri ve idarecileriyle 1930’lu yıllara kadar iyi ilişkiler kurmuştur. 1919 yılı Mart ayında Süryaniler, diğer bütün Mardin ahalisi gibi Osmanlı Devleti Hükümetine bağlı kalacaklarına dair bir mazbata hazırlayarak itilaf devletlerinin mümessillerine ve tarafsız devletlerin temsilciliklerine göndermişlerdir¹⁴⁴. Bu sadakat mazbatasını 27 Mart 1919 tarihinde 13. Kolordu Vekili Cevdet Bey aracılığıyla Diyarbakır’dan Harbiye Nezareti’ne bildirilmiştir. Süryanilerin Osmanlı Hükümetine karşı bu iyi niyet göstergesinden dolayı olacak ki bu olayın hemen bir ay sonrasında 1919 yılı Nisan ayında, bölgede görev yapan 5. Kolordu Komutanı Miralay Kenan Paşa, dönemin Mardin Mutasarrıfı Zeki Bey ile Padişah’ın teşrifatçısı Fehim Bey ve beraberindeki askerî erkân, Patrik İlyas Şakir Efendi’yi Deyruzzafaran Manastırı’ndaki makamında ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaret sonunda bir de toplu fotoğraf çektirmişlerdir¹⁴⁵.

Foto 2.1. Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir ve Devlet Erkânı

¹⁴³ Günel, s. 185-192.

¹⁴⁴ ATASE, İSH, Kutu no: 8, Gömlek no: 139, Belge no: 139-3.

¹⁴⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 166, Bu fotoğraf seyahatten evvel 20 Nisan 1919’da çekilmiştir. Fotoğrafta sağdan sola doğru oturanlar: Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir, 5. Kolordu Komutanı Miralay Kenan Paşa, Mutasarrıf Zeki Bey, Ayakta duranlar sağdan sola: Yüzbaşı Yusuf Efendi, Sertabip Binbaşı Ali Bey, 5. Fırka Süvari Yüzbaşı Nazım Efendi, Ayakta en solda: Padişah 6. Mehmet Vahdettin’in teşrifatçısı Süryani Kadim Cemaati Patrik Vekili Fehim Bey (Bulus Efendi’nin oğlu).

Bu ziyaret Osmanlı yönetimi ile Süryani Kadim cemaatinin ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Padişahın teşrifatçısı Fehim Bey, Süryani Kadimlerin Padişah nezdindeki temsilcisi olup, patrik vekili ünvanıyla sarayda ikamet ediyordu. Aynı zamanda gerektiğinde Süryani Kadimler nezdinde Padişahın temsilcisi konumundaydı. Böyle kritik bir zamanda gerek Mardin'in mülkî ve askerî erkânı gerekse Osmanlı Sultanı'nın temsilcisi tarafından Patrik İlyas Şakir Efendi'nin makamında ziyaret edilmesi, Süryani Kadim cemaati ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin iyi yönde olduğuna kanıttır. Bunun yanında bu ziyaret Süryanilerin geleceklerine dair karar vermelerinde ve Kadim cemaatin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını iyice pekiştirmelerinde önemli bir etken olmuştur.

2.1.1. İngiliz Noel'in (Növil) Mardin'e Gelişi ve Süryanilerin Tutumu

İngilizlerin Irak'taki yetkilisi olarak bulunan Binbaşı E. W. Corbett Noel'in Mardin'e ilk gelişi Musul'dan 7 Nisan'da hareketle 20 Nisan'da olmuştur ve Mardin'de üç gün kalmış, oradan Halep'e geçmiştir. Noel, Mardin'e ilk gelişinde, 21 Nisan'da Mutasarrıf Mustafa Nadir Bey'den sonraki dönemin Mardin mutasarrıfı ve o sıralarda İstanbul'dan yeni dönen Zeki Bey'le görüşmüş ve bu görüşmede onun İngiliz yanlısı ve İttihat ve Terakki düşmanı olduğundan bahsetmiştir. Noel'in Mardin şehrinde bu kadar rahat dolaşmasında imzalanan mütareke kadar Mutasarrıf Zeki Bey'in de etkisi olduğu anlaşılmaktadır. E. W. Corbett Noel, 22 Nisan'da ise kentteki Amerikan misyonerleri ile tanışıp görüşür. Aynı gün Süryani Kadimler, Katolik Süryaniler ve Keldaniler gibi şehrin Hıristiyan azınlık gruplarını da ziyaret ederek nabızlarını ölçmüştür¹⁴⁶. Hanna Dolabani hatıratında İngilizlerin Mardin'e gelişinden şu şekilde bahsetmektedir: *“Günün birinde Patrik İlyas'ın yanına bir İngiliz heyeti geldi. Türklerden, Araplardan ve Kürtlerden oluşan şehir halkının ileri gelenleri toplantıya çağırıp hangi devleti tercih edeceklerine dair görüşlerini alacaklardı. Patrik ise bu konu hakkında onlarla ilgilenmedi. Sadece onlara çok geç kaldınız dedi. İngiliz heyeti şehrin halkına bu teklifi götürürken şehrin ileri gelenleri; Abdulkadir Paşa, Hacı Göze, Mehmet Ali Çelebi, Hacı Kermo ve diğerleri Patriğin yanında toplanıp ve kendi aralarında konuyu tartıştıktan sonra İngiliz heyetine şu kararı açıkladılar: Türkiye ayakta kaldığı sürece*

¹⁴⁶ M. Kemal Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 32–33.

onunla birlikteyiz.¹⁴⁷” Bu nabız yoklama işinden sonra Mardin’den pekte hoşnut ayrılmayan İngiliz heyeti, Mardin hedefini tutturabilmek için kısa süre sonra yeniden harekete geçeceklerdir.

Noel’in Mardin’e ikinci gelişi ise ilk gelişinden yaklaşık 20 gün sonrasına denk gelir ki Halep’ten 10 Mayıs’ta hareketle bir gün sonra 11 Mayıs 1919’da Mardin’e gelmiş ve bu kez burada 3 gün kalmıştır¹⁴⁸. 11 Mayıs 1919’da emrinde kumandanları olduğu halde şehri savaştan ele geçirmek için Mardin’e gelerek, önce 5. Kolordu Komutanı Miralay Kenan Paşa ile görüşmüş, ardından adeta kaleyi içten fethetmek istercesine Hanna Dolabani’nin de hatıratında belirttiği gibi kenti teslim etmeleri için şehrin ileri gelenlerine öncelikle teklifte bulunmuş, burada yaşayan aşiret reisleriyle görüşmüş ve kürt milliyetçiliğini ön plana çıkararak onları devlete karşı kışkırtmaya çalışmış,¹⁴⁹ hatta şehrin teslim edilmemesi durumunda burada yaşayanların başlarına geleceklerle ilgili tehditlerde bulunmuştur. Bunun üzerine, Mardin ileri gelenlerinden bir heyet bu kararı Noel’e haber vermeden önce bir de Süryani lideri Patrik İlyas Şakir Efendi’nin makamına giderek ona da danışmışlar, bunun üzerine zamanın görüşlerine değer verilen hatırı sayılır bir zatı olan Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi, bunlara “eşek ile at”¹⁵⁰ misalini anlatmış ve Süryani toplumuna da hitaben: “Biz Osmanlı yönetiminden başka bir yönetim istemiyoruz” diye seslenmiştir¹⁵¹.

¹⁴⁷ Hanna Dolabani’nin henüz basılmamış hatıratından. Bu hatırat; Hanna Dolabani’nin hayattayken Süryanice kaleme aldığı ve bizzat Gabriyel Akyüz’ün Türkçe’ye çevirdiği henüz yayınlanmamış ve basım aşamasında olan hatıralarından oluşmaktadır. Bu bilgiler de 1959 doğumlu Hori episkopos Gabriyel Akyüz tarafından 25-26 Haziran 2012 tarihlerinde Kırklar Kilisesi avlusunda kendisiyle yaptığım görüşmede anlatılmıştır.

¹⁴⁸ ATASE, İSH. Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

¹⁴⁹ Yavuz **Ölçen**, “Milli Mücadele’de Mardin”, *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin 2006, s. 660.

¹⁵⁰ “Eşek ile At” olayı Hori episkopos Gabriyel Akyüz tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Günlerden bir gün bir eşekle at arkadaş olurlar. Her ikisi de açlıktan perişan, zayıf ve acınacak duruma düşmüşlerdi. Günün birinde bir çayıra rastgelmişler. Çayıra girip otlanmaya başladılar. Gördüklerinden çok mutluydular. Kendilerini toparlayıncaya kadar çayırdaki otlandılar. Fakat bu bolluk onları kudurttu. Günün birinde eşek anırmak isterken at ona yönelip aman sakın anırma başımıza bir felaket getirirsin dedi. Eşek sabrım tükendi artık dayanamıyorum der ve anırır. Eşek anırdığı sırada oradan bir kervan geçiyordu. Çayırdaki bir eşeğin bulunması onları sevindirdi. Çünkü bir eşeğe ihtiyaçları vardı. Onlardan biri hemen çayıra atlayıp eşek ile atı birlikte getirdiler ve her birine ağır yükler yüklediler. Uzun bir mesafe katınca eşek yoruldu ve yürüyemez hale geldi. Kervancılar düşünüp taşınıp en iyisi eşeği yüküyle birlikte ata yükleyelim dediler ve yüklediler. Yolculuk devam ederken üzerinde bir köprü bulunan bir nehre ulaştılar. Köprü üzerinde at durdu ve eşeğe seslenerek ben burada kişnemek istiyorum dedi. Eşek aman ne olur bunu yapma köprüyü geçelim de kişnemeye başlarsın. At hayır, sabrım tükendi ve dayanamıyorum artık kişnemeliyim dedi. At kişnemesiyle birlikte eşeği nehrin ortasına attı ve kısa süre sonra eşek suda boğuldu.”

¹⁵¹ Gabriyel **Akyüz**, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Anadolu Ofset, İstanbul 2005, s. 442. Ayrıca Hori episkopos Gabriyel Akyüz, 2 Şubat 2011 tarihinde Kırklar kilisesi avlusunda kendisiyle yaptığım görüşmede Müslüman ahalinin Mardin’i İngilizlere teslim etmekten başka çaresi olmadığına karar vermişken

Noel, İngilizlerin Irak ve civarında yapmış olduğu işgalleri kalıcı hale getirmek adına yandaş arama çalışmaları demek olan bu Mardin ziyaretleri sırasında şehirdeki gayrimüslimlerle görüşerek onların dinî farklılığından yararlanıp kendilerine hizmet edeceklerini düşünse de bu düşüncesi gerçekleşmemiştir. Zira Noel Midyat'ta ve dolaşacağı bütün mahallerde insanlarla rastgele görüştürülmemiştir. Noel ile görüşecek olanların kimler olacağı ve neler konuşacakları, sorulacak sorulara nasıl ve ne şekilde cevaplar verecekleri daha önceden hazırlanmıştı. Özellikle devlete sadakatten çekinmeyen kişiler daha önceden ayarlanmış ve Noel ile bu kişiler özellikle görüştürülmüştü. Buraların askeri ve yerel idarecileri tarafından kendilerine anlatılanlar doğrultusunda Noel'e karşı tavır takınmaları ve adeta ağız birliği yaparak İngiliz hâkimiyetini istemediklerini söylemeleri istenmişti¹⁵². Burada Süryaniler adına Noel ile görüşenlerin sözlerini bu doğrultuda düşünmek yerinde olacaktır.

İngiliz yetkililer, bütün bu olanlara rağmen Patrik İlyas Şakir Efendi Halep'te bulunurken, O'na Mayıs ayı sonunda Mardin'i kendilerine teslim etmekte yardımcı olması teklifinde bulunmuşlardır. Patrik İlyas Efendi'ye refakat eden Yuhanna Dolabani'nin hatıralarında İlyas Şakir Efendi'nin 22 Mayıs'ta Halep'te İngiliz generali tarafından ziyaret edildiğini kaydetmiştir¹⁵³. Ayrıca İlyas Şakir Efendi'nin adeta bir iade-i ziyaret gerçekleştirircesine 23 Mayıs'ta da İngiliz haber ajansını ziyaret ettiği bilinmektedir¹⁵⁴.

İlyas Şakir'in de ileri sürdüğü fikir olan şehrin İngilizlere karşı savunulması düşüncesi oybirliği ile kabul edilip tüm şehrin kararı olarak Binbaşı Noel'e aynen bildirilmiştir. Bu kararla birlikte Mardin ahalisi adeta Müslüman ve gayrimüslim tek yürek olup "Biz Türk'üz, Türk idaresinden başka bir idare de istemiyoruz. Aksi halde tek vücut olarak canla başla mücadeleye hazırız"¹⁵⁵ demiştir.

Mardin'deki bu ikinci girişiminde de başarısız olan Binbaşı Noel, Mardin'den 14 Mayıs'ta hareket ederek Midyat'a gitmiş, buradan 17 Mayıs 1919'da Savur'a gitmek üzere hareket etmiştir. Savur'dan sonra da Derik'e gideceğini, oradan da Diyarbakır'a

Süryani Patriği İlyas Şakir Efendi'ye danışmaya gittiklerini ve bu görüşmenin ardından fikirlerinin değiştiğini belirtmiştir.

¹⁵² ATASE, İSH. Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-2.

¹⁵³ Yuhanna Dolabani'nin hatıralarının bir bölümünü, Hori episkopos Gabriyel Akyüz, 25-26 Haziran 2012 tarihinde Kırklar Kilisesi avlusunda kendisiyle yaptığım görüşmede anlatmıştır.

¹⁵⁴ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 443. Akyüz, bu bilgiyi Yuhanna Dolabani'nin hatıralarına dayanarak vermektedir.

¹⁵⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 102-103.

avdet edeceğini söylemiştir¹⁵⁶. Binbaşı Noel'in Mardin'in ardından Midyat, Savur ve Derik ilçelerini sırayla gezerek, kendisine yandaş aradığı ve özellikle gayrimüslim ahaliyi İngiliz tarafına çekmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Midyat'a gelinceye kadar yollarda ve Midyat'ta misafir olduğu mahallerde görüştüğü kişilerden umduğunu bulamamış, tam tersine Osmanlı Devleti'nin arzuladığından da öte cevaplar almıştır. Midyat'ta daha çok Keldani ve Süryani muallim ve murahhaslar ile görüşmüştür. Burada görüştüğü Süryani murahhası Bitrus Efendi, Noel'in hiçte işine gelmeyecek tarzda ve Osmanlı hükümeti lehinde sadakatkârâne beyanlarda bulunmuştur. Görüşmeler sırasında bir Keldani papazı hükümeti eleştiren tarzda bazı beyanatta bulunmuş ise de Süryani murahhası Bitrus Efendi onun bu sözlerini düzeltmiş, Keldani papazının sözlerinin yanlış anlaşılması gerektiğini belirtmiştir¹⁵⁷. Hükümet her ne kadar Noel ile görüşecek kişilerde bazı ön çalışmalar yapmış olsa da Keldani Papazının hükümetin hesabında olmadığı da açıktır. Burada Binbaşı Noel'in de insanlarla görüşürken rastgele davranmayıp, özellikle halk tarafından tanınan, kendisine güvenilen, saygı duyulan ve kitleleri etkileyebilecek kişiler konumunda olan öğretmenler ve idarecileri seçmesi de kayda değerdir. Bu seçimin tek taraflı olmadığı ve Osmanlı Devleti'nin de Noel ile görüşecek kişileri önceden tayin ettiğini daha önce belirtmiştik. Bu örnekle birlikte Süryanilerin bir kez daha yaşadıkları coğrafya üzerindeki siyasî idarenin yanında oldukları murahhas Bitrus Efendi örneğinde Noel'e ve İngilizlere hatırlatılmıştır.

2.1.2. Fransız Albay Normand'ın Mardin'e Gelişi ve Süryaniler

İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında gizli bir paylaşım anlaşması niteliğinde olan Sykes-Picot Anlaşması'nı savaştan sonra hayata geçirebilmek için mücadele etmişlerdir. Anadolu'da işgal ettikleri yerlerde kesin hâkimiyet kurabilmek adına 15 Eylül 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında Suriye İtilafnâmesi imzalanmıştı. Bu anlaşma gereğince, Güneydoğu Anadolu illeri ile Suriye Fransızlara bırakılmış, buna karşılık Musul ile Irak da İngilizlere bırakılmıştır. 1919 yılının ilk aylarında İngilizlerin hâkimiyet kurmak istedikleri alan olan Diyarbakır ve Mardin çevresi İngiliz Binbaşısı Növil tarafından ziyaret edilmişken 1920'nin ilk günlerinde İngilizlerin buradaki boşluğunu yine anlaşma gereğince Fransızlar

¹⁵⁶ ATASE, İSH., Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

¹⁵⁷ ATASE, İSH., Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

doldurmaya çalışmışlardır. Anlaşmaya dayanarak Albay Normand 9 Ocak 1920 tarihinde Mardin'e gelmiştir. Burada Mardin Mutasarrıfını ve 5. Tümen Komutanı Kenan Bey'i ve arkasından da şehirde bulunan Amerikan heyetini ziyaret etti. Fransızlar, İngilizlerin yaptığı gibi, işgallerini kalıcı hale getirebilmek için aşiretleri kullanmışlardı. Norman, Osmanlı yetkilileriyle görüştüğü esnada, halkta da önemli kıpırdanmalar meydana gelmeye başladı. Norman'ın gelişini Mardin'in işgal edileceği şeklinde yorumlayan ahali Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin öncülüğünde bir araya geldi. Ahali içerisinde Süryani cemaati üyeleri de dâhil olmak üzere aşiret üyeleri de vardı. Silahlı gönüllüler şehrin bütün yollarını kontrol altına aldıktan sonra, aralarından seçtikleri bir heyeti Norman'a göndererek, ondan Mardin'i hemen terk etmesini istediler. Benzer başka bir girişim Mardin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından da gerçekleştirildi. Cemiyet temsilcileri Norman ile belediye binasında bir görüşme yaptılar. Temsilcilerin üzerinde durdukları hususları şöyle maddeleştirmek mümkündür:

- Kuva-yi Milliyeciler ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgede Osmanlı Hükümeti'nden başka bir hükümetin hâkimiyetini kabul etmemektedir.

- Muhtemel Fransız işgaline karşı 100 bin kişilik bir Kuva-yi Milliye gücü hazır beklemekte olup, bu kuvvet Fransız ilerlemesine fırsat vermek niyetinde değildir.

-Fransızlar, Türk dostluğunu önemsiyor ve istiyorlarsa öncelikle işgal altında tuttukları sancakları boşaltmaları gerekmektedir¹⁵⁸.

Norman henüz Mardin'e gelmeden önce bile Mardin'de oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilçe teşkilatları tarafından 25-28 Ekim ile 11-15 Kasım 1919 tarihleri arasında işgalci devletler ve İstanbul hükümeti nezdinde protesto edilmiştir. Bu cemiyetin 30 Ekim 1919'da 25 bin kişinin katıldığı bir miting gerçekleştirmesi ve Heyet-i Merkeziye adına Müftü Hüseyin Efendi'nin aynı gün Sivas'ta Kongre Heyetine bir telgraf çekerek Mardin'de olup bitenden Sivas'ı haberdar etmiştir.

Norman, beraberinde dört komutanla¹⁵⁹ trenle geldiği kentte pek hoş karşılanmamış, Müslüman ve Hıristiyan halkın tepkisiyle karşılanınca kısa sürede buradan adeta kaçarcasına uzaklaşmıştır.

¹⁵⁸ Selçuk **Ural**, "Fransa'nın Diyarbakır Vilayetini İşgale Yönelik Girişimi: Albay Norman Olayı", s. 49.

¹⁵⁹ Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu vd., *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*, s. 355-356.

Norman Mardin'de geceyi belediye binasında kendisine tahsis edilen odada geçirdi. 9 Ocak'ı 10 Ocak gününe bağlayan gecede telgrafla Diyarbakır Valisi ile görüştü. Mardin'de maruz kaldığı tehditten bahsederek, Urfa-Siverek yoluyla Diyarbakır'a gelirken muhafız olarak 50 süvari ve bir tercümanın kendisine refakat etmek üzere Urfa'ya gönderilmesini istedi. Bu istek valilik tarafından derhal uygulamaya konularak Norman'ı koruyabilmek için ertesi sabah bir subay ile 12 atlı muhafız Urfa'ya gönderildi. Fransız Norman, istasyona gitmeden önce şehri gezmek istediğini tümen komutanına bildirdi fakat verilen cevapta; halkın galeyana içinde olduğu ve istenmeyen bir olaya meydan verme ihtimalinin bulunduğu belirtilerek, gezinin doğru olmayacağı kendisine bildirildi. Bunu üzerine Norman geziyi iptal ederek, doğrudan tren istasyonuna gitmek istedi. Halkın tepkisini almamak için istasyona yalnız gitmesin diye Mardin'de tanınmış bir eşrafın Norman'a eşlik etmesi düşünüldü. Neticede tümen komutanının bizzat kendisi Norman'a eşlik ederek istasyona kadar götürüldü. Norman'ın Mardin'den Diyarbakır'a gideceği beklenirken o, Urfa'ya gitti¹⁶⁰. Norman'ın Mardin'de umduğunu bulamamasına ve büyük tepki ile karşılaşmasına etkili olan durum Mustafa Kemal'in 15 Eylül 1919 tarihinde yapılan Suriye Anlaşması'nın bütün yurttan protesto edilmesi gerektiğini, yayınladığı bir genelge ile bütün müdafaa-i hukuk teşkilatına bildirmesiydi.

İngiliz ve Fransız yetkililerinin Mardin'de beklediklerini bulamamalarında ve belki de hiç ummadıkları tepkilerle karşılaşmalarında önemli etkenlerden biri de Mardin'in ahalisi içerisindeki Süryanilerin tutumudur. Müslüman din adamları ile ortak hareket eden ve birçok konuda cemaatine önderlik eden Kadim Süryani Patriğinin etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Bu konuda Norman'ın Süryani ileri gelenleriyle Mardin'de görüşüğünü söyleyen bazı yazılar olmasına rağmen bu bilgi gerçeklere uzak görünmektedir. Zira Fransız Norman'ın Mardin'den ayrılmadan önce şehirdeki Süryani cemaat lideri ya da hiç olmazsa Süryani ileri gelenleriyle görüşmek istediği fakat Süryani liderinin hatta bütün Müslüman olmayan kesimin liderleri tarafından bu isteğin şiddetle reddedildiği bilinir¹⁶¹.

Süryanilerin 1919 Nisan ayında İngilizlerle görüşüp Fransızlarla görüşmemesine de birkaç sebep sayılabilir. İngilizlerin temsilcisi Növil ile görüşecek kişilerin çoğu Osmanlı hükümeti tarafından bilinçli hazırlanmıştı. Fransızların temsilcisi Norman'da

¹⁶⁰ Ural, s. 49.

¹⁶¹ Yakup **Tahincioğlu**, *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler*, Butik Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 245.

böyle bir durum yoktur. Ayrıca İngiliz Növil birkaç kez Mardin'e gelebilecek kadar kendisini güçlü hissetmişken Norman Mardin'e sadece bir kez gelmiş, bu gelişinde de ancak bir gün burada kalabilmiştir.

İngilizler, o dönemde Süryanilerle birçok konuda büyük bir çekişme içerisinde olan Ermeni isteklerine destek vermediklerini her fırsatta dile getirdiler. Fransızlar ise işgal altında tuttukları Adana başta olmak üzere Antep, Maraş ve Urfa'da askerî kuvvet olarak Ermeni milislerine ve hatta çetelerine dayandıkları için "Ermenileri desteklemiyoruz" gibi bir iddiayla ortaya çıkmaları ve taraftar toplamaları mümkün değildi¹⁶². İngilizler bölgede kaldıkları müddetçe yerli işbirlikçiler bulmakta zorlanmazken, Fransızlar toplum nezdinde herhangi bir değere sahip olmayan insanlarla propaganda yapmak zorunda kaldılar.

İngilizlerin Mardin ile ilgili isteklerinin daha önce tecrübe edilmesi de Fransızlar için bir dezavantaj olmuştur. Zira Süryanilerin de içinde bulunduğu Mardin ahali batılı devletlerin Mardin şehri için düşüncelerini ilk olarak İngilizlerden öğrenmişlerdir. Fransızların da işgallerini kalıcı hale getirmek için Mardin'i menfaatleri doğrultusunda kullanacağını bilen ve İngilizlerden çokta farklı amaçları olmadığını anlayan ahali buna göre davranmış ve Norman'a tepki göstermiştir.

Norman her ne kadar Mardin'de umduğunu bulamamış olsa da Diyarbakır'da faaliyetlerde bulunmak için gerekli ortamı bulduğu anlaşılmaktadır. Diyarbakır'daki Ermenilerin faaliyetlerinden bahseden Piskopos Kendigyan'ın Ermeni Patriği Zaven Efendiye göndermiş olduğu mektupta Süryanilerinde Ermenilerle birlikte hareket ettiği anlaşılmaktadır. Bu mektupta; Diyarbakır'daki kilisenin ilerisinde Zeyd mevkiinde dört komitenin birleşerek Adana ve Mersin'de olduğu gibi burada da bir cemiyet şubesi açtıkları yazmaktadır. Ayrıca Norman'ın buraya geleceği, bundan oldukça memnun kaldıkları ve perşembe gecesi saat sekizde çan çalındıktan sonra sevgili Süryani ve Ermeni milletlerinin gelip bir toplantı yapıldığından bahsetmektedir¹⁶³. Norman Mardin'de iken Diyarbakır'da bir ay süreyle kalacağını bildirmişti ve bundan dolayı Diyarbakır'da Ermeni kilisesinde ona bir yerde tahsis edilmişti. Norman'ın bir ay kadar Diyarbakır'da kalacağını söylemesi Diyarbakır'daki gayrimüslim ahaliye güvendiğinin ve bu çevredeki işgal sürecini buradan başlatmak istediğinin göstergesidir.

¹⁶² Ural, s. 44.

¹⁶³ *Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Sistem ofset, Ankara 2007, s. 521-522.

2.1.3. Patrik İlyas'ın Süryani Cemaatini ve Padişahı Ziyareti

İngiliz Binbaşısı Noel'in Mardin'e gelişinden kısa bir süre sonra Patrik İlyas, önce kendi cemaatiyle görüşmek, ardından da Dersaadet'e giderek Padişah'ı ziyaret etmek amaçlı Mardin'den başlayan ve oldukça uzun süren bir yolculuğa çıkmıştır. Bu yolculuk öncesinde Emniyet Genel Müdürlüğü'nden Patriğin Dersaadet'e giderken ki güzergâhında bulunan Diyarbakır, Adana ve Konya vilayetlerine ve Niğde, Karahisar, Eskişehir ve İzmit mutasarrıflıklarına bir telgraf çekilerek Süryani Kadim Patriği İlyas Efendi'ye bu yolculuk sırasında kolaylık gösterilmesi ve yolculuk sırasında oluşabilecek ihtiyaçlarının giderilmesi istenmiştir¹⁶⁴. Bu yolculuk, 13. fırka kumandanı Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezareti'ne de bildirilmiştir. Buna göre Mayıs 1919'da Süryani Milleti Patriği İlyas Efendi'nin Mardin, Diyarbakır, Siverek, Urfa, Tel-abyaz, Halep yoluyla Padişahı ziyaret etmek üzere başkente hareket ettiği ve kolorduca Urfa'ya kadar vesait-i nakliye ve muhafız vermek üzere muavenet edilmesinden Urfa'daki İngiliz müfreze kumandanına da bir telgraf yazılarak Tel-abyaz'a kadar vesaitle ulaştırılması rica edilmişti¹⁶⁵. İlyas Şakir Efendi'nin Dersaadet'e gitmeden hemen önce Süryani nüfusunun yoğun olduğu yerler olan Diyarbakır, Siverek, Urfa, Halep, Hama, Humus, Şam, Zahle, ve Beyrut dolaylarına yaptığı ve aylar süren bu seyahat aynı zamanda Urfa örneğinde olduğu gibi Fransız tarafına meyiletme ihtimali olan Süryanileri sakinleştirip, isyana kalkışmamaları için yapılan bir seyahat olarak da nitelendirilebilir. Patrik İlyas Urfa'daki Amerikan yetimhanesinden on beş altın lira peşin para karşılığında bir araba kiralamış ve Tel-abyaz istasyonuna bu şekilde gitmiştir¹⁶⁶.

Patrik İlyas Şakir'e Diyarbakır'da başlayan ve İstanbul'da Padişah'ın yanında sona eren bu ziyareti sırasında Patriklik kâtipliğine yeni atadığı Yuhanna Dolabani ve Süryani Kadimlerin Padişah nezdindeki temsilcisi olan Fehim Bey'de eşlik etmişlerdir. 5. Kolordu Komutanı Kenan Paşa, patriğin yolculuğu için üç araba ile kendi özel arabasını Patriğe ve teşrifatçı Fehim Bey'e tahsis etmiştir¹⁶⁷. Bu araçlardan yuvarlak kemerlerden oluşanını Patrikle birlikte yolculuk yapacak kişilere, kendi özel aracını da Patriğin ve Fehim bey'in emrine vermiştir. Patrik İlyas Mardin'den ayrılırken Mardin mutasarrıfı

¹⁶⁴ BOA., DH.ŞFR. Dosya no: 97, Gömlek no: 307.

¹⁶⁵ ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1. Gabriyel Akyüz, kendisiyle yaptığım görüşmede; bu belgenin Süryani kaynakları ile uyduğunu, Süryani belgelerinde de bu olayın bu şekilde gerçekleştiğinin yazılı olduğunu belirtmiştir.

¹⁶⁶ Patrik İlyas'tan Amerikan yetimhanesinden araba kiralarken fiyat konusunda uzun süre pazarlık etmesine rağmen on beş altın lira alındığı belirtilmektedir. Holmes, s. 44.

¹⁶⁷ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 443.

Hüseyin Zeki Bey, padişah tarafından görevlendirilen yetkililer ve askerler patriğe Meşkin kapısına kadar eşlik ettiler. Patrik mutasarrıfla vedalaşırken Öğretmen Hanna Çakke Efendi'de bir konuşma yaparak Padişaha saygı ve hürmetlerini sunmuştur¹⁶⁸. Patrik İlyas'ta devletin kendisine göstermiş olduğu saygı ve yardımdan ötürü dualarını esirgemeyeceğini açıkladı. Onlardan ayrılmak üzere onları kutsayıp halkın dağılmasını ve herkesin evine, işine gitmesini istemesine rağmen halk dağılmadı ve Aynsince'ye kadar patriğe eşlik ettiler. Askerî komutan Kenan Bey bir mazeretten dolayı gelememişti. Onun yerine kendi vekilini göndermişti. Bu vekil komutan ve askerleri de oraya kadar yürüdüler. Patrik oradakilerle tekrar vedalaştı ve bereket duasını yineledi. Cemaatten bazı üyeler şehirden iki buçuk saat uzaklıkta kalan İzzet Paşa'ya kadar bu kafiye eşlik ettiler. Orada yük taşıyan araçlardan birisi kırılmıştı ve bunun tamirine zaman harcandığından iki saat gecikme yaşandı. Oranın askerî komutanı da o esnada ziyaret edilmiş ve bu komutan kırık aracın yerine yenisini vermiş, bundan ayrı 2 araç daha tahsis ederek kafiyei ikmâl etmiştir¹⁶⁹. Halep'e gelindiğinde Halep Valisi Cevdet Bey, Şam noktası komutanı Cemil Bey ve Halep Askerî Komutanı jandarmalarıyla ve askerleriyle birlikte kafiyei Bağdat istasyonunda karşıladılar. Karşılama bulunanların arasında Ermeni ve Rum Ortodoks Patrik vekilleri, Patrik Vekili Mor Gabriyel Tepuni, Suriye Metropolit Mor Severiyos Efrem, Abithoyolu Rahip Yuhanon, Amidli papaz Nimetallah ve Süryani cemaatinin saygın zatlari bulunuyordu. Büyük bir kalabalık halk kitlesi at arabalarına şıkışip binerek gelmişlerdi. Patrik trenden inerken askerî bandoyla karşılandı. Onu karşılamaya gelenleri selamladıktan sonra devlet tarafından kendisine tahsis edilen araca binip karşılamaya gelenlerle birlikte Antuniyus Azar Efendi'nin evine kadar gittiler. Orada Patrik resmî kıyafetlerini giyerek kendisini bekleyenlere hitap etti. Devletin kendisine gösterdiği ilgiden dolayı teşekkürlerini ifade edip kendisini karşılamaya gelenler için de dualar etti. 22 Mayıs Çarşamba sabahı Rum Katolik Patriği Mor Dimitriyos, Mısır Metropolit Mor Makariyos ve İngiliz Generali patriğin ziyaretine geldiler. 23 Mayıs Perşembe günü sabahı Mor Severiyos Efrem Barsavm, kutsal ayini düzenledikten sonra Patrik İngilizlerin haber ajansı bürosuna gitti. Oradan da Halep'te bulunan Arap askerî hâkimi Cevdet Bey'in ziyaretinde bulundu. 24 Mayıs Cuma sabahı Fehmi Bey İngiliz haber ajansı bürosundan istenildi. Burada Ona

¹⁶⁸ Gabriyel Akyüz, "Süryani Kaynaklarına göre: İngilizler, Mardin'i işgal etme teşebbüsünde bulunmak üzere Kırklar Kilisesinde" *Mardin Life Dergisi*, S. 12, Mardin 2010, s. 12.

¹⁶⁹ Akyüz, "Süryani Kaynaklarına göre: İngilizler, Mardin'i işgal etme teşebbüsünde bulunmak üzere Kırklar Kilisesinde" s. 13.

İstanbul'a doğru hareket etmesi gerektiğini iletiler. 25 Mayıs Cumartesi sabahı(Doğu takvimi hesabına göre) Adana yolu güzergâhından İstanbul'a doğru hareket etti¹⁷⁰. Bu ziyaret duraklarından Halep başta olmak üzere diğer güzergâh üzerindeki şehirlerde de Süryanilerin yerleşik olarak bulunduğu görülmektedir. Ziyaret edilen bu yerlerde daha çok Süryani cemaatinin dinî işleri ve ihtiyaçları ön planda tutularak görüşmeler yapılmış¹⁷¹, bunun yanı sıra buralardaki Süryanilere Osmanlı Devleti'ne karşı hareketlere katılmamaları ve isyan faaliyetlerine itibar etmemeleri yönünde uyarılar da yapıldığı, İlyas Şakir Efendi'nin Urfa'daki olaylar karşısındaki tavrından ve sonraki gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Patrik Efendi'nin buradayken verdiği ifadeye göre İstanbul'dan, yolda kolaylık göstermesi için İngilizlere de tebligat yapılmıştı¹⁷². Fakat burada ikamet eden Süryani Patrik Vekili'nin şifahî verdiği malûmata nazaran İngilizler Osmanlı dostu olduğu için İlyas Efendi'nin Dersaadet'e gitmesine engel olmuşlar, hatta bazı Ermenileri teşvik ederek tehcir ve nakil meselesinde alakadar olduğu ve bu işte onunda parmağı olduğuna dair İlyas Efendi'ye iftiralar atmışlardır¹⁷³.

İngiliz Binbaşısı Noel, İlyas Efendi'yi olduğundan farklı göstermek istemiş, İlyas Efendi şahsında Süryani milletini Osmanlı Devleti nazarında karalamaya çalışmıştır. Burada İngilizlerin bir diğer amacı da Süryaniler ile Ermeni milletini karşı karşıya getirmektir fakat bu planları da tutmamıştır. Binbaşı Noel, İstanbul'dan gelen Fehim Efendi ile İlyas Şakir'in Mardin'de Osmanlı egemenliğinin devamı için müracaatta bulunmak üzere başkente doğru yola çıktıklarını İngilizlere bildirmek üzere rapor ederek, bu kişilerin Halep'te durdurulmaları gerektiğini belirtir¹⁷⁴. Noel; bu raporunda Süryanilerin I. Dünya Savaşı'ndan en az zarar gören topluluk olduğunu ve yine Süryanilerin Osmanlı Devlet düzenine adapte olduklarını vurgulayarak hala Osmanlı yönetiminin devam etmesi gerektiği düşüncesinde olduklarını kaydetmiştir¹⁷⁵. Ayrıca aynı raporda Noel, Ermeni tehciri sırasında Süryanilerin bu kararın dışında tutulduğunu, fakat

¹⁷⁰ Akyüz, "Süryani Kaynaklarına göre: İngilizler, Mardin'i işgal etme teşebbüsünde bulunmak üzere Kırklar Kilisesinde", s. 13. Gabriyel Akyüz'ün burada verdiği bilgilerin kaynağı Patrik İlyas'ın yolculuğu sırasında yanında bulunan Hanna Dolabani'dir. Hanna Dolabani'nin hayata veda etmeden Süryaniceyle kaleme aldığı ve bizzat Gabriyel Akyüz'ün Türkçe'ye çevirdiği henüz yayınlanmamış olan hatıraları mevcuttur. Bu bilgiler de Hanna Dolabani'nin basılma aşamasında olan hatıratından alınma bilgilerdir.

¹⁷¹ Talip **Atalay**, "Yuhanna Dolabani", *Süryaniler ve Süryanilik*, Cilt: IV, Yay. haz. Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi-Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 237.

¹⁷² **ATASE**, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1.

¹⁷³ **ATASE**, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1.

¹⁷⁴ Öke, s. 33.

¹⁷⁵ Bülent Özdemir, s. 124.

kontrolün kaybolduğu zamanlarda herkes kadar Süryanilerin de bu savaştan zarar gördüklerini belirtmekle birlikte Süryanilerin Osmanlı yönetimi ile iyi ilişkiler kurduğunu hatta Diyarbakır ve Mardin'deki Süryanilere ait kiliselerde Osmanlı yönetimi ve Padişah için dualar edildiğini de raporuna eklemiştir¹⁷⁶.

İngilizlerin, Mardin'in İngilizlere teslim edilmesi konusunda Patrik'ten olumsuz yanıt almaları ve bu konuda Mardin ahalisini etkilediği düşünüldüğü için Patriğe bir suikast düzenlemeyi bile düşündükleri, bu düzenden haberi olan Urfalı bir komiserin Patriği kurtararak İstanbul'a gönderdiği de Süryani kaynaklarında geçmektedir¹⁷⁷. Bu girişimle birlikte Mardin'den ikinci kez umduğunu bulamayan İngilizler, 28 Mayıs 1919'da Mardin'i terk etmişlerdir.

13. Fırka Kumandanı Cevdet Bey'in Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda¹⁷⁸ 28/29 Temmuz 1919 tarihlerinde İlyas Efendi'nin Hama, Humus, Şam dolaylarındaki kendi milletini ziyaret ettiği ve buradaki araştırma ve öğrenmelerine göre Süryani Patriği İlyas Efendi'nin hakikaten Osmanlı dostu bir patrik olduğu belirtilmektedir. Süleymaniye hâkimi olarak adlandırılan İngiliz binbaşısı Midyat'tayken Midyat Süryani Patriği'nin alenen Osmanlı hükümeti lehinde beyanatta bulunduğu, bununla birlikte İlyas Efendi'nin Osmanlı Devleti'ne karşı sadakatini her vesile ile ortaya koyduğu¹⁷⁹ açıkça ortadadır. Süryani Patriği'nin Dersaadet'e gitmek üzere karar verilip yola çıkmış olan seyahatinin sağ-salim devamının sağlanması için İngilizler nezdinde siyasî teşebbüslerde bulunulması hususuna da önem verilmesi istenmiştir¹⁸⁰. İlyas Şakir Efendi'nin İstanbul'da Padişah Vahdettin'in huzuruna kabulü için 18 Şubat 1919 tarihinde kendisine teşrifat yazılmıştır. Aynı gün Sultan Vahdettin'in huzuruna çıkması için Hüdavendigâr Valisi İsmail Bey ile Ankara Valisi Muhiddin Paşa'ya da bu teşrifat yazılmıştır¹⁸¹. Patrik İlyas Şakir Efendi'nin İstanbul'a vardığından sonra Padişah Vahdettin ile ilk görüşmeleri 26 Eylül 1919 tarihinde gerçekleşmiştir¹⁸². Patrik Efendi bu görüşmede Süryani cemaatinin öncelikli sorunlarını gündeme getirmiş, özellikle Ermenilerle birlikte tehcire tabi tutulan Süryanilerin okul ve kurumları için örtülü

¹⁷⁶ Bülent Özdemir, s. 112.

¹⁷⁷ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 442.

¹⁷⁸ ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1 ve 2.

¹⁷⁹ ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1-2.

¹⁸⁰ ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-2.

¹⁸¹ BOA., İ..DUİT, Dosya no: 12, Gömlek no: 31.

¹⁸² BOA., İ..DUİT, Dosya no: 135, Gömlek no: 29.

ödenekten (tahsisat-ı mesture) 2.000 liralık bir paranın verilmesi sözünü almıştır¹⁸³. Bu ilk görüşmeden sonra Patrik İlyas ikinci kez padişah'ın huzuruna 13 Ekim 1919'da Süryani Kadim Patrik Vekili Yuhanna Efendi ile birlikte çıkmıştır¹⁸⁴. Bu ziyaretlerinde Osmanlı Padişahına bağlılık ve sadakatini gösteren Patrik İlyas, Sultan Vahdettin tarafından, bu sadakatin ve iyi niyetin karşılığı olarak 4 Mart 1920'de¹⁸⁵ Mecidî Nişanı ile taltif edilmiştir¹⁸⁶. Ayrıca Süryani Kadim Patrikliği Dersaadet Vekili Yuhanna Efendi'ye de daha önce bu iyi ilişkilerinden dolayı 13 Temmuz 1919'da Osmanî Nişanı verilmişti¹⁸⁷.

Süryani Kadim cemaati Patrik İlyas Şakir Efendi, İstanbul'da iken cemaati adına cemaatinin ihtiyaçlarını ve bazı önemli isteklerini Padişah'a ve hükümet'e sunmuştu. Bu istekler, Patrik İlyas Şakir Efendi henüz İstanbul'a gelmeden, 18 Şubat 1919 tarihinde İstanbul'da oturan Patrik Vekili Yuhanna Efendi tarafından yapılan başvuru üzerine¹⁸⁸ arz olunmuştu, ancak bu işin görüşülmesi ve karara bağlanıp cevaplandırılması ise Patrik İlyas Şakir Efendi'nin İstanbul'a gelip Padişah Vahdettin'le görüşmesinden sonra olmuştur. Osmanlı Padişahı VI. Mehmed Vahdettin ile Patrik İlyas gayet dostane bir tavır içerisinde görüşmüşler ve Süryani cemaatinin isteklerinin gerçekleşmesi için görüşülmek üzere meclise gönderilmiştir. Patrik İlyas Şakir Efendi, cemaatinin sorunlarını padişah ve hükümet nezdinde çözebilmek için ve bu işlerin hallini bizzat yakından takip edebilmek için 8 Temmuz 1922 tarihine kadar İstanbul'da kalmıştır¹⁸⁹.

Patrik İlyas Şakir ile Padişah Vahdettin arasındaki görüşmede hangi konuların konuşulduğunu ve Patriğin bu görüşme esnasında Süryani cemaati adına ne tür isteklerde bulunduğunu Meclis-i Vükelâ Müzakerelerine mahsus 22 Kasım 1919 tarihli zabıt evraklarından anlamaktayız. Patriğin Padişah'tan istekleri öncelikle Nezarete bildirilmiş ve ardından Patriğin isteklerine dair bütün meselelerin incelenip birer çözüm yolunun bulunması ile Adliye ve Mezahip Nezareti ilgilenmiş ve Nezaret, bu istekleri

¹⁸³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C. II, TTK. Yayınları, Ankara 1994, s. 132.

¹⁸⁴ BOA., İ.DUİT, Dosya no: 135, Gömlek no: 30.

¹⁸⁵ BOA., İ.DUİT, Dosya no: 135, Gömlek no: 31.

¹⁸⁶ **Nişan ve Madalyalar**, Osmanlı Devleti'nde önemli işler karşılığında bir taltif olarak verilirdi. Süryani cemaatinden Patrik Efendi'ye ve İstanbul'daki Patrik vekillerine de önemli işler yapmış olmanın karşılığında nişan ve madalyalar verilmiştir. Nişan ve madalya birer ödüllendirme şekli olup, Osmanlı padişahlarının Osmanlı'da yaşayan farklı etnik köken ve mezhepte bulunan insanları devlete bağlamak ve sadakatlerini arttırmak için verdikleri eskiden beri devam eden bir uygulamadır.

¹⁸⁷ BOA., İ.DUİT, Dosya no: 135, Gömlek no: 24.

¹⁸⁸ BOA., İ.DUİT, Dosya no: 12, Gömlek no: 31.

¹⁸⁹ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 443.

görüülmesi için Kasım 1919'da Meclis-i Vükelâ'ya getirmişti. Bu konu, Meclis-i Vükelâ tarafından 22 Kasım 1919 tarihinde incelenip bir karara bağlanmış ve isteklerin büyük bölümü olumlu karşılanmış ve sonuçlanmışır. Bu zabıt varakası şu şekildedir:

“Hülasa-i meali: Süryani-i kadim patriği efendi tarafından cemaat namına bazı maruzat ve müstedyatı havi atabe-i seniyye-i mülûkhaneye takdim olunan arızanın nezarete tealluk eden mevaddı hakkında cereyan eden muamelât ve muhaberâtın bahisle hususat-ı sairenin tayin-i mukteziyatı ifadesine dair adliye ve mezahip nezaretinin 26 teşrinievvel 335 (26 Ekim 1919) tarihli ve 278 numrolu tezkeresi mezkûr arıza suretiyle beraber mütalaa bulundu.

Karar:

Müstedyât-ı vakiadan esna-yı harpte tehcir edilmiş olan Süryanilerin memleketlerine iadesiyle iskanı ve emvali menkule ve gayrimenkulelerinin istirdat ve teslimi ve kendilerine hükümetçe muavenette bulunulması ve maarif hassa-i ianesinden Süryani mekteblerine tahsisat itası ve Galatasaray Sultani mektebiyle mekatib-i resmîyeye her sene Süryanilerden ikişer çocuğun leylî olarak meccanen kabulü ve İstanbul civarında kabristan ittihaz olunmak üzere bir mahall-i münasib tahsisi ve Beyoğlu'nda karnavola sokağındaki Süryani kilisesinin civarında küşad olunan umumhanelerin seddi maddeleri hakkında nezareti müşarünileyhaca devair-i müteallika ile bilmuhabere mukteziyat-ı halin ifasına tevessül olunduğu anlaşılmiş, ve arıza-i mezkurenin meclisçe muhtaç-ı müzakere görülen mevaddı sairesi ise muharebede tehcir esnasında vefat edenlerin etfaline hükümetçe muavenet ifası ve Süryani eytam ve(eraminin?) reis-i ruhanilerine teslimi tebdil-i mezhep edenlerin din-i aslîlerine serbestî-i avdetlerinin temini ve mukaddema taraf-ı hükümetten patrikliğe tahsis olunup bir seneden beri kat edilmiş olan 2000 kuruşun 50 liraya iblağı ve gerek dersaadet gerek taşraca meclis ve devairde Süryani-i Kadim cemaatinden dahi ehil olanların istihdamı ve Süryani kilisesi ittisalinde inşaata başlanılan mektebin ikmal-i inşaati için muavenet-i nakdiye ifası teminatından ibaret bulunmuştur. Muharebede vefat etmiş olan cemaat-i mezkura mensubiyeti eytam ve erami(?) kanunen maaş tahsisi suretiyle terfih (refah verme-rahatsız yaşam sağlama) ve ikdar edilmekte olup bundan müstefid olamayan eytam için bir defaya mahsus olmak üzere mesarif-i gayri melhuza tertibinden (Düşünülmeyen) Yediyüzelli (750) liranın tesviyesi ve tehcir edilmiş olanların eytamından bazı kimseler nezdinde bulunanlar var ise mensup oldukları cemaatlere teslimi ve tebdil-i mezhep

arzusunda bulunanlara muhalefet olunmaması zımnında dahiliye nezaretinden vilayâta tebligât-ı mükerrere ifâ edilmiş ve bu hususta müdahale vukuuna dair bir gûna iş'ar ve şikâyet gayr-i meşbu bulunmuş olmakla beraber mezkur patrikliğin müracaat-ı vakiasından bahisle memurin-i müteallikaya ez sernev(?) ve saya-i mukteziyyenin ifası ve hükümetçe muavenet-i mahsusa olmak üzere patrikliğe dahiliye nezareti bütçesinde münasip bir tertipten şehrî(aylık) 5000 kuruş tahsisat itası tezekkür ve tensib olunmuş ve cemaat-ı merkuma mensubiyetinden mecalis ve devairde memur istihdamı hususuna gelince hükümet-i seniyyece esasen bila tefrik cins ve mezhep ehil ve münasib zevat öteden beri hidemât-ı devlette istihdam edilmekte olmasıyla mezkur cemaat efradından da talip olanların derece-i ehliyetlerine göre tanzif ve istihdamları tabii bulunmuş olduğundan ona göre devair-i müteallikaya tebligat ifası ve mevzubahis olan mekteb için usulen müsaade-i resmiyye istihsali icab ederken hilâf-ı usul inşaata(usulsüz inşaat) başlanıldığı anlaşılmasına binaen muavenet-i nakdiyye ifası hakkında patriklikçe vaki olan istidanın tervicine bittabi mahal salıverilemediği tezekkür kılındı.”¹⁹⁰

Meclis-i Vükelâ zabıt evraklarından da anlaşıldığı üzere Patrik İlyas Süryani cemaati adına Padişah'tan birçok istekte bulunmuş ve bunların hemen hemen hepsi olumlu yanıt bulmuştur. En çok üzerinde durulan konunun, Tehcir sırasında Ermenilerle birlikte nakledilen Süryanilerin yeniden memleketlerine dönmeleri olduğu görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle Suriye'ye göç eden Süryanilerin yeniden Türkiye'ye dönerek doğup büyüdükleri şehirlerde yaşamlarına devam etmeleri isteği, bu isteklerin başında geliyordu. Ayrıca bu geri dönüşü teşvik edebilmek adına göç eden Süryanilerin menkul ve gayrimenkul bütün mallarının yeniden sahiplerine verilmesi de kabul gören istekler arasındaydı. Fakat dönemin nüfus istatistiklerine bakıldığında şehirlerdeki Süryani nüfusun giderek düzenli bir biçimde azaldığı, dolayısıyla geri dönüşün çokta gerçekleşmediği, göç edenlerin göçtükleri yerlerde kaldıkları anlaşılmaktadır.

İlyas Şakir Efendi, neredeyse Milli Mücadelenin sonuna kadar (8 Temmuz 1922) kaldığı İstanbul'da, Padişah ile görüşmesinden başka Fransız generali Franchet d'Esperey'in azınlık ruhanî reisleriyle yaptığı toplantıya da katılmıştır. Toplantı sonunda

¹⁹⁰ BOA., MV. Dosya no: 217, Gömlek no: 127.

Fransız generalin bir sorusu üzerine, Patrik İlyas Şakir, beş yüz yıllık Türk idaresinden memnuniyetini belirten hararetle bir konuşma yaparak toplantıyı terk etmiştir¹⁹¹.

Milli Mücadele sırasında Sakarya Meydan Muharebesi öncesi çıkarılan Tekâlif-i Milliye Emirleri gereğince Mardin şehri ahalişi içerisinde maddi durumları daha iyi olan şehrin yerli Süryanileri de üzerlerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmışlardır. Ordunun ihtiyacı olan zahire, et, giyecek ve çadır yardımında buldukları gibi Mardin'den Diyarbakır'a gönderilen Süryani kadınlar; Diyarbakır'daki Süryani Kilisesi'nde kurulan dikimevinde Türk ordusuna kıyafet dikmişlerdir¹⁹². Milli Mücadeleye katılan Süryani Kadim erkeklerinin aileleri tarafından askere çamaşır ve giysi dikilmesi için oluşturulan bu dikimevinin yönetimine Milli Savunma Bakanlığı tarafından eski milletvekili Müftüzade Şeref Uluğ Bey getirilmiştir¹⁹³. Bu dikimevinde 70-75 kişilik bir Süryani kadın grubu tarafından askerin ihtiyacı olan elbiselerin dikim işi gerçekleştirilmiş ve Süryani kadınları da Milli Mücadeleye bu şekilde katkıda bulunmuşlardı. Ayrıca Milli Mücadeleye maddi destek olunması açısından Süryani cemaatinden toplanan paraların vatanın düşmandan kurtulması adına muntazaman Ankara'ya ulaştırıldığı ve bu paraların Süryaniler tarafından seve seve verildiği Süryanilerin sözlerinden anlaşılmaktadır¹⁹⁴.

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele yıllarında İlyas Şakir Efendi'nin işgalcilere karşı tutumunu şu sözlerle taltif etmiştir¹⁹⁵: “*Süryani Patriği 3. İlyas'ın Millî Mücadele yıllarında müstevlilere karşı, bu yurdun evlâdı olarak takındığı mücadeleci tavır, Millî Mücadele kahramanlarından olduğunu göstermiştir.*”

Türk Kurtuluş savaşında özellikle Mardin ve Diyarbakır'da bulunan Süryanilerin kendileri gibi gayrimüslim olan İngiliz yada Fransızların tahriklerine kapılmadığı, ve ellerinden geldiğince bu mücadelede yer aldıkları görülmektedir. Süryanilerin bu desteği Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra da devam etmiş ve devlet yöneticileri de Mardin Deyruzzafaran Manastırı'na ziyaretlerde bulunarak iyi niyetlerini belli etmişlerdir.

¹⁹¹ *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 1977, Sayfa 5, “Türk Süryani Kadim Cemaati yönetim kurulu adına Ferit Özcan'ın açıklaması: Amerikan Belgesinde adı geçen Ağa Petros Süryani değil Nasturidir” başlıklı yazı.

¹⁹² Tahincioğlu, s. 240.

¹⁹³ *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 1977. s. 5.

¹⁹⁴ *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 1977. s. 5.

¹⁹⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 169.

2.1.4. İngilizlerin Patrikliğin İstanbul'a Taşınması İsteği

Patrik'in yaklaşık 3 sene gibi uzun bir süre İstanbul'da kalması, İngiliz ve Osmanlı yönetimlerinin isteği doğrultusunda gerçekleşen zorunlu bir ikamettir¹⁹⁶. İstanbul'u 16 Mart 1920 tarihi itibarıyla resmen işgal edip kontrol ve etki altında tutan İngilizler, patrikhanesi Mardin'de bulunan Süryani cemaatinden, onları bir azınlık olarak kullanarak özellikle dinî farklılıklarından yararlanıp Osmanlı Milleti'nden ayırmak istemişlerdir. Bunun yanında dünya üzerinde önemli geçiş güzergâhları konumunda olan Musul, Halep ve Hindistan gibi coğrafyalarda önemli oranda Süryani nüfusu vardı. İngiltere, Orta Doğu'daki siyasetinde kendi menfaatleri doğrultusunda kullanabilmek için bu Hıristiyan Süryani nüfustan yararlanmak istemiştir.

İngilizlere göre; özellikle Hindistan'da yoğun nüfusa sahip olan Süryani cemaatine hükmedebilmek için cemaat lideri konumunda olan Süryani patriğini etki ve kontrol altında tutmak gerekiyordu. Bundan dolayı patrikliğin kontrolden uzak bir yerde olan Mardin yerine, her an kontrol ve denetim altında bulunan İstanbul'da olması, İngilizlerin Süryanileri kontrol altında tutarak, Hıristiyan bir ahaliyi Müslüman bir devlet içinde kendi menfaatleri doğrultusunda siyaseten kullanmasını kolaylaştıracaktı. Bu yüzden İngilizler dönemin Patriği III. İlyas Şakir üzerinde baskı kurarak onun İstanbul'da kalmasını istemişlerdir. İngilizler tarafından, Süryani Patrikliğinin İstanbul'a taşınmasına dair istek, Patrik İlyas Şakir henüz İstanbul'a gelmeden Halep şehrindeyken yapılmıştı. Süryani Patrikliğinin İstanbul'a taşınması gerekliliğini İlyas Şakir'e 23 Mayıs'ta, Padişah'ın teşrifatçısı Fehim Bey'e de bir gün sonra 24 Mayıs 1919'da İngiliz haber ajansını ziyaret ettikleri sırada söylemişlerdi¹⁹⁷.

Ancak Patrik Efendi, en azından bu dönemde, büyük devletlerin etkisi altında kalarak Milli Mücadele karşıtı tavırlara girişen birçok milletin aksine, Yahudi milletiyle birlikte Türk yönetiminden şikâyet etmeyen bir tutum içerisinde olmuştur. Avrupalı devletlerin Anadolu'yu parçalamak adına sundukları cazip tekliflere rağbet etmemiş, dolayısıyla bu devletlerin kendi gelecekleri adına verilecek olan kararda söz sahibi olmalarına izin vermemiştir. Ayrıca cemaatinin sorunlarının içerideki imkânlarla çözülebileceğini düşünen Patrik İlyas, Milli Mücadele dönemi boyunca bir çok gazeteye devlet yanlısı

¹⁹⁶ Mustafa **Oral**, "Mardin'in son Süryani Kadim Patriği Mor İgnatios İlyas Şakir Efendi (1867–1932)", *Makalelerle Mardin IV*, s. 283.

¹⁹⁷ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 443.

demeçler vererek bu meselenin dış sorun haline gelmemesi için çaba sarf ettiği görülmektedir¹⁹⁸.

2.2. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE URFA'DAKİ SÜRYANİLER

Milli Mücadele dönemi boyunca Mardin Süryanilerinin büyük bir bölümü bazı tahriklerle gelişen Midyat olaylarının haricinde Türklerden yana ve bu mücadeleyi destekleyen bir tutum içinde olmuşlardır. Mardin'deki Süryanilerin bu tutumuna karşın Urfa Süryanilerinin bazılarının aynı tavrı sergilemedikleri, en azından Mardin Süryanilerinin onların fikirlerini değiştirene kadar Milli Mücadele'nin yanında olmadıkları anlaşılmaktadır.

Urfa'daki bazı Süryanilerin Ulusal Mücadele yıllarında devlete Mardin ve Diyarbakır Süryanilerinin büyük çoğunluğu kadar sadık davranmadıkları, Ermenilerle birlikte Urfa'yı işgal eden Fransızlar ile işbirliği içine girmek istedikleri, ancak bir süre sonra bu yanlış hareketlerinden vazgeçtikleri anlaşılmaktadır.

Milli Mücadele'nin Güney Cephesinde Urfa'nın düşman işgalinden arındırılmasında önemli rol oynayan ve Urfa bölgesi Kuva-yı Milliye Komutanı olan Yüzbaşı Ali Sâib Ursavaş, bu döneme ait hatıratında, Fransızlara karşı Urfa'da yaşayan bütün Hıristiyanları kazanabilmek adına 20 Ocak 1920 tarihli gizli bir talimatname yayınlamıştır¹⁹⁹. Bu talimatnamenin 3. maddesinde başta Ermeniler olmak üzere Urfa'daki Hıristiyanların tamamının mallarına zerre kadar zarar verilmeyeceği ve hayatlarının teminat altına alınacağı bildirilmiş ve bu Hıristiyan ahaliyi korku ve heyecandan korumak için adeta bir garanti belgesi olması açısından bir suretinin diğer milletlere olduğu gibi Süryani ruhanî reisliğine de gönderildiği bildirilmektedir.

Ali Sâib Bey'in Urfa Hıristiyanlarına vermiş olduğu bu sözün fazla itibar görmediği, Ermenilerin Fransız işgaline destek verdiklerinden anlaşılabilir. Süryanilerin de şehrin diğer Hıristiyan grubu olarak Ermeniler gibi Fransızlardan etkilendikleri söz konusudur. Ali Sâib Bey; Süryanilerin, Fransızlarla ortaklaşa aleyhimize hareket etmekte olduklarından dolayı, Urfa Süryani cemaati reisliğine tebliğ edilmek üzere Mardin Süryani Patrikliğinden kolordu kumandanı aracılığıyla bir genelge geldiğini ve bu

¹⁹⁸ *İkdam Gazetesi* 8921, 15 Kanunusani 1922, s. 3, *İkdam Gazetesi* 9299, 4 Şubat 1923, s. 2, *İleri Gazetesi* 9 Şubat 1923, s. 1.

¹⁹⁹ Ali Sâib Ursavaş, *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, (Kilikya Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu isimli 1924 yılı basımlı aslından günümüz diline çevrilmiş hali.) *Günümüz Türkçesine Çeviren: Mehmet Ali Akidil, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988, s. 56.*

genelgeyi Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak kendisinin Süryanilere tebliğ ettiğini belirtir²⁰⁰. Bu genelgede: “*Osmanlı tebaasından bulunduğumuz halde Fransız hükümetiyle dayanışmaya girdiğiniz üzümlere öğrenilmiştir. Bu iş gerek Patrik efendimizin, gerekse bütün cemaatimizin rızasına aykırı olduğundan aziz vatanımızın korunması uğrunda fedakârlığınızı tavsiye ederim*”²⁰¹.

Bu genelgeden Urfa’da yaşayan Süryanilerin tamamının olmasa da, bir kısmının Fransız ve Ermeni işgallerine destek verdikleri, ancak bu durumun bütün Süryanileri bağlamadığı, Urfa’daki Süryanilerin daha önce Birinci Dünya Savaşı sırasında Midyat-Cizre ve Hazak bölgesinde olduğu gibi İtilaf Devletleri’nin tahriklerine kapılıp kafalarının karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Fakat bu durum henüz toplu bir ayaklanmaya dönüşmeden Patrik İlyas’tan gelen emir üzerine son bulmuştur. Patriklik merkezinin Mardin’de bulunması, Mardinli Süryanileri diğer şehirlerdeki cemaatlerine nazaran daha güçlü kılmış, dolayısıyla bu şehir Süryanileri diğer şehirlerdeki Süryani cemaatlerine öncülük etmiş ve onları hal ve hareketlerinde etkiledikleri gibi yeri geldiğinde uyarılarda da bulunmalarına neden olmuştur.

Urfa’nın kurtuluşu sırasında, Ali Sâib Bey kumandasındaki Kuva-yı Milliye birliklerinin Şubat 1920’de²⁰² Urfa’ya taarruz etmesi üzerine, 1200 Ermeni ve Süryani’nin, Fransız kuvvetlerine katılması söz konusudur. Bu beklenmeyen durum karşısında güç duruma düşen Kuva-yı Milliye birliklerine Urfa’daki güçlü aşiretlerden olan Anze (aneze,anezeh) aşiretinin 800 kişilik kuvvetle Kuva-yı Milliye’ye destek olması ve Mardin’den gelen iki top ile gücünü ancak toparlayabilmiştir²⁰³. Kuva-yı Milliye birliklerinin yetersiz sayıda ve hazırlıksız yakalanmış olmaları, Urfa’daki Kuva-yı Milliye erkânının Süryani toplumuna güvendiğini ve onların kendilerine karşı kurulmuş olan bir kuvvette yer almayacağını düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer yandan Urfa’daki bahsedilen olayın bir “söylenti” olduğu, gerçekte Süryanilerin Urfa’da bir isyan girişiminde bulunmadığı, bu söylentinin Urfa’da Süryani kökenli

²⁰⁰ Ursavaş, s. 135.

²⁰¹ Ursavaş, s. 136.

²⁰² Urfa’ya Kuva-yı Milliye birliklerinin taarruz etme tarihi ile ilgili çeşitli tarihler verilmektedir. Bu tarihlerden şüphesiz en geçerli olanı dönemin Urfa ve Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı olan Ali Sâib Bey’in verdiği tarihtir. Ali Sâib Bey, Urfa’ya; Badilli Aşireti Reisi Sait Bey’in köyünden 20 Şubat 1920 sabahında hareket edildiğini söylemektedir. Ursavaş, s. 71. Fahri Belen ise Urfa’ya Kuva-yı Milliye’nin taarruz etme tarihi olarak 9 Şubat 1920’yi vermektedir. Fahri **Belen**, Türk Kurtuluş Savaşı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, s. 157.

²⁰³ Belen, s. 157.

aşiret reisi Abdülgani Ganime'nin Fransızlarla işbirliği yapmaya çalıştığı dedikodusundan kaynaklandığı da belirtilmektedir²⁰⁴.

Bu olayın sadece bir dedikodu olmadığı, Urfa'daki Süryaniler içerisinde de kaynamalar olduğu ve Urfa Süryanilerinden bazılarının çevrede yaşananlardan etkilendikleri, Süryani Patriğinin Urfa Süryanilerine yapmış olduğu çağrıdan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Urfa Süryanilerinin bu tutumundan dolayı "Milli Mücadele dönemi boyunca Süryaniler işgalcilerin kışkırtmalarına kulak asmamıştır"²⁰⁵ ifadesine ihtiyatlı yaklaşmak gerekir. Bu bir dedikodu bile olsa tümüyle temelsiz olmadığı, Urfa'daki bazı Süryanilerin Milli Mücadele yıllarında yerel olarak sadakatten bir ara ayrıldıkları, Ermeniler ile birlik olarak işgalci Fransızlar ile işbirliği içine girmek istemiş oldukları, ancak bir süre sonra bu yanlış hareketlerinden vazgeçtikleri, Horepiskopos Aziz Günel'in hatıratından da anlaşılmaktadır. Zira Aziz Günel anılarında; Diyarbakır ve Mardin Süryanilerinin işgal ordularıyla kesinlikle işbirliği yapmadığı ve herhangi bir ihanete kesinlikle girişmediğini söyler²⁰⁶. Burada Süryanilerin sadece ve özellikle Diyarbakır ve Mardin Süryanileri olarak belirtilmesi, Urfa Süryanilerinin işgalcilere ve isyana meyilli oldukları fikrini güçlendirmektedir. Urfalı Süryanilerin bu yanlıştan dönmelerinde Mardin Süryanilerinin payı büyüktür. Mardin Süryani cemaatinin, Urfa'daki cemaatlerinin bu gibi olumsuz hareketlerinin yanında olmadığı, hatta karşı önlemler içinde olduğu görülmektedir. Patrik İlyas Şakir Efendi'nin henüz Milli Mücadele'nin başında 18 Nisan 1919'da Urfa bir durak olmak üzere Süryani nüfusunun yoğun olduğu yerlerde ziyaretlerde bulunması, Urfa örneğinde her an Fransız tarafına meyledebilecek Süryanilerin herhangi bir isyana girişmeden onları, devlet tarafına çekmeye yöneliktir denilebilir. Ancak bu seyahat, Urfa'daki amacını tam olarak karşılayamamıştır. Patriğin Urfa'yı ziyaretinin üzerinden henüz bir yıl geçmemişken Ermeni ve Fransızlarla ortak hareket etme olayı Urfa'daki bazı Süryanilerin Patriğin sözünü pek de dinlemediklerini gösterir.

Her ne kadar Urfa Süryanilerinden bazılarının Ermenilerle işbirliği yaptığı bilinse de Urfa'daki olayın toplu bir isyan olmadığı da bir gerçektir. Bu olayda yukarıda da belirtildiği gibi Süryanilerin kafası karıştırılmış ve bu durumdan işgalci devletlerce yararlanılmaya çalışılmıştır.

²⁰⁴ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 445.

²⁰⁵ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 441.

²⁰⁶ Mehmet Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, Anı Yayınları, İstanbul 2011, s. 64.

Anadolu içerisinde işgalde bulunan yabancılar, her ne kadar kendi menfaatleri doğrultusunda Hıristiyan ahaliden yararlanmaya çalışsalar da Milli Mücadele sırasında Süryanilere karşı güvensiz oldukları da görülmektedir. Urfa cephesinde Süryaniler, özellikle Fransızlar tarafından amaca ulaşmak için bir araç olarak kullanılmışlardır. Urfa Süryanilerinin Patrikten aldıkları emir ile isyana meyilli tavırlarından vazgeçmeleri, olayın bir Süryani isyanına dönüşmesini engellemiştir.

Urfa'nın kurtuluşu sırasında birer Hıristiyan misyoner kuruluşu olan Amerikan Yetimhanesi ve Belçika Hastanesi, işgali meşru göstermek adına Fransızlar lehinde kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır. Bu iki kurumda birer yardım kuruluşu olmasına rağmen yönetiminde bulunan kişiler tarafından sık sık siyasete alet edilmişler hatta bazen bizzat Amerikan konsoloslugu gibi hareket etmişlerdir. Mary Caroline Holmes, Urfa'daki yetimhaneye bir Amerikan bayrağı çekerek buranın adeta bir Amerikan konsoloslugu olduğunu iddia etmiş ve buraya yapılacak herhangi bir saldırının direk olarak Amerikan devletine yapılacağını söylemiştir²⁰⁷.

Anadolu'daki Fransız işgalini meşru gösterme yolunda özellikle bölgede yaşayan gayrimüslim ahaliden olan Ermenilerden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Süryanilere karşı ise; en azından bir Ermeni'ye baktıkları gibi bakmadıkları ve güven duymadıkları anlaşılmaktadır.

Urfa'da Fransızlara karşı Milli Mücadele devam ettiği sırada Yüzbaşı Ali Sâib Bey; Urfa'daki Ermeni yetimhanesi müdiresi Mary Caroline Holmes'e 25 Şubat 1920²⁰⁸ tarihinde, "Urfa ve Çevresi Kuva-yı Milliye Kumandanı Namık"²⁰⁹ imzalı bir mektup göndererek: "*Sizi koruyan Fransız askerlerini gönderir ve Süryani mahallesinde bizim güvencemiz altına girerseniz, yaşamınız ve taşınmazlarınız bizim kesin güvencemiz altında olacaktır. Eğer bunu kabul etmezseniz Kızılhaç bayrağı çekmenizi ve Fransızlara bize ateş etmemelerini söylemenizi rica ederiz*" demiştir. Burada bağımsız bir yardım kuruluşu olarak görülen yetimhanenin zarar görmemesi ve işgalci Fransızların bu yetimhaneyi bir depo, bir silah yatağı olarak kullanmaması amaçlanmıştır. Fakat Holmes aynı gün Kuva-yı Milliye komutanı Namık Bey'e

²⁰⁷ Holmes, s. 163.

²⁰⁸ Ursavaş, s. 90. Bu mektubun tarihi Holmes'in adı geçen anılarında 12 Şubat 1920 olarak verilmiştir. Fakat bu tarihte Henüz Kuva-yı Milliye birlikleri Urfa'ya taarruz etmemişlerdir. Bu mektubun Kuva-yı Milliye birliklerinin Urfa'ya giriş tarihi olan 22 Şubat'tan sonra yazıldığı göz önünde bulundurulacak olursa Ali Sâib Ursavaş'ın verdiği tarih doğrudur. Holmes, s. 79.

²⁰⁹ "Namık" adı Yüzbaşı Ali Sâib Ursavaş tarafından resmi belgelerde ve yazışmalarda takma ad olarak kullanılmıştır. Bu takma adı kullanması, Develi'nin Fırakteyn köyünde kararlaştırılmıştır. Ursavaş, s. 74.

gönderdiği cevabî mektubunda bu isteği reddetmiş, Süryani mahallesinde rahat edemeyeceklerini düşünerek bu teklifi geri çevirmiştir. Holmes anılarında bu teklifi neden ve nasıl geri çevirdiğini şu şekilde açıklıyor²¹⁰: “*Bizim öksüz ve yetimleri Süryani mahallesine taşımamız için tekrarlanan isteklerini kesinlikle reddettim. Biliyordum ki benim en güçlü kozum Amerikaluların sahip oldukları binalarda yaşamamdı. Burada Amerikan toprağındaydım ve bu toprağı terk etmeyi reddediyordum. Türkler eskiden sözlerini pek tutmuyorlardı. Onun için dokuz yüz öksüz ve yetime ek olarak yüzlerce göçmenin güvenliğini bir tek söze feda edemezdim. Savaştan önce elde edilen Kapitülasyonlara da güveniyordum. Gerekirse bu üstünlüğümü de kullanacaktım.*” Burada da görüldüğü gibi Ermenilere her fırsatta güvendiklerini dile getiren Batılılar, Süryanilerle ilgili aynı düşünceye sahip olamamışlardır. Burada her ne kadar aynı dine mensup olsalar bile Süryanilere güvenmemelerinde en önemli sebep, uzun yıllar bir arada yaşama kültürünü ortaya koyan Türkler ile Süryanilerin yakın ilişkiler kurmuş olmalarıdır.

Ali Sâib Bey; Urfa'daki bir diğer yabancı misyoner yardım kuruluşu olan Belçika Hastanesi başhekimi Doktor Fischer'e de Ermeni yetimhanesi müdiresine gönderdiği mektuba benzer bir mektup göndermiş fakat aldığı cevap yine aynı olmuştur. Belçika hastanesinde genellikle Urfa'da Fransızlar ile işbirliği yaparak Türklere karşı çarpışan Ermeni yaralıları kalıyordu. Bu hastane ve yetimhane şehrin içindeki Fransız mevzilerine yakın olduğundan siviller için özellikle kadınlar ve çocuklar için tehlikeli oluyordu. Hastane binası da aynen Yetimhanede olduğu gibi her an ateşli saldırıya maruz kalabilirdi. Bunun üzerine, Urfa Kuva-yı Milliye kuvvetleri başkanı Namık Bey, 29 Şubat 1920'de Hastane başhekimi Fischer'e yazdığı mektubunda, Hastanenin güvenliği için önce Düyun-u Umumiye binasına taşınmalarını istemiş, Doktor Fischer Namık Bey'in gösterdiği Düyun-u Umumiye binasında değil de Ermeni mahallesinde daha güvende olacaklarını belirterek Ermeni mahallesine taşınmaları durumunda iki gün içerisinde bunun gerçekleşebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Namık Bey 2 Mart 1920 tarihinde Doktor Fischer'e yeniden mektup göndermiştir. Bu mektubunda: “*Ermeni mahallesine naklinizi uygun görmüyorum. Ermeni mahallesinin Telfetor mevkiinde bir Fransız müfrezesi olduğu için Kuva-yı Milliye ile Telfetor arasında çıkabilecek çatışma sonucunda o mahallenin de çatışma bölgesi olması muhtemeldir.*

²¹⁰ Holmes, s. 79, 88.

İslam Halkın size hürmeti olmasından dolayı arzu ederseniz İslam veya Süryani mahallesinde bir yere taşınmanızı uygun görüyorum. Ermeni ve Süryani vatandaşlarımızdan arzu edenler sizinle birlikte serbest olarak gelip bilgimiz dâhilinde evlerine gidebilirler”²¹¹ diyerek rahat ve özgür bir biçimde Süryani mahallesinde kalınabileceğini söylemiştir. Ancak Doktor Fischer 3 Mart 1920 tarihli cevabî mektubunda hastalarının büyük kısmını Müslüman ve Süryani mahallesine taşınmaya razı edemediğini belirtmiştir²¹². Burada hastaların büyük bölümünün Fransız ve Ermenilerden oluştuğu düşünülecek olursa, bunların Müslümanlar arasında yaşamayı istemedikleri kadar Süryanilerin arasında da yaşamak istemedikleri, Süryanileri her ne kadar dindaşları olsa da Müslümanlardan farklı görmedikleri ve onlara güvenmeyerek, Süryanilerin yanına gitmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Ermeni mahallesine taşınma konusunda tereddüt etmeden 2 gün içerisinde hastaneyi boşaltabileceklerini söyleyen Doktor Fischer’in kendileri gibi Hıristiyan olan Süryani mahallesinde bulunmak istememeleri tuhaf karşılanabilir fakat buradaki Fischer’in de Holmes’unda ısrarlarının nedeninin Süryanilere güvenmemeleri olduğu söylenebilir²¹³. Bu güvensizliklerine bir destek de Urfa Süryanilerinin Milli Mücadele sırasında her ne kadar ne yapacaklarının belli olmamasıyla birlikte Patrikleri İlyas Şakir vasıtasıyla Türk tarafına meyilli oldukları, en azından yaşadıkları topraklar üzerindeki devlete bağlılıktan kaçınmayacaklarının bir ihtimal olarak düşünülmesidir.

Milli Mücadele sırasında Süryanilerin büyük bir kısmının Türk hükümetine meyilli olması, Avrupalıların onlara karşı güvensiz yaklaşımlarını kuvvetlendirmiştir. Bu duruma bir kanıt da, Urfa’daki yetimhaneden, kendisine refakat ederek yalnızlığını gidermesi için bir çocuk almak isteyen bir kadının Süryani olduğu öğrenilince, önyargılı bir biçimde bu istek yetimhane müdiresi Caroline Holmes tarafından reddedilmiş olmasıdır. Hâlbuki Holmes genellikle çocuklara aile ortamı sağlamak isteyenlerin maddi durumlarının zayıflığından ve çocuğa bakamayacakları kaygısından yakınıyordu. Hatıratında belirttiğine göre; zaten daha önce birçok çocuk, herhangi bir soruşturmaya tabi tutulmadan, aile bakıcılığına veriliyordu. Hatta çoğu zaman bu çocukların yerlerinde rahat olmadıkları anlaşıldığı zaman yetimhaneye geri alınıyorlardı. Bahsedilen Süryani kadının iyi giyimli ve zengin görünümlü olmasına rağmen sırf

²¹¹ Ursavaş, s. 111-112.

²¹² Ursavaş, s. 112.

²¹³ Oral, s. 277.

Süryani olmasından dolayı bu talebinin reddedildiği anlaşılmaktadır. Gerçi Holmes daha sonra kadının durumundan kuşkulandığı hakkında araştırma yaptırdığını ve kendini haklı çıkarmak adına yapılan araştırma sonucunda kadının şöhretinin kötü olduğunu da söylemektedir²¹⁴. Ali Sâib Ursavaş'a göre Mary Caroline Holmes Müslümanlara şirin görünüp onları Hıristiyanlığa ısındıran, Hıristiyanlar arasında ise Ortodoks olanlarını Protestanlığa çevirmeye çalışan bir misyonerdir.

Mary Caroline Holmes, her ne kadar Süryanilerden yararlanmış olsa da bu cemaate karşı bir önyargısının olduğu da anlaşılmaktadır. Bu önyargı Süryanilerin nüfus olarak Ermeniler kadar etkili bir çoğunlukta olmamasından kaynaklanmakta gibi gözükmemekte ve belki de Süryanilerin kendi işlerine Ermeniler kadar hizmet etmeyeceğini düşünmektedir. Holmes, anılarında bir adamın yanına gelip Süryani yetim ve öksüzleri için Ermeni yetimhanesinden bağımsız bir Süryani yetimhanesi kurulmasını istemesi üzerine buna kesinlikle karşı çıkmış, Urfa'da yalnızca bir yetimhanenin bulunacağını, onunda Ermeni yetimhanesi olacağını söylemiştir²¹⁵. Süryani yetimhanesi kurulmasını istememesinin sebebini, bu teklifi getiren adama iş imkânı yaratmamak olarak açıklasa da yine kendisiyle ters düşmektedir. Çünkü Holmes anılarının birçok bölümünde kendisini; yenilikçi, yardımsever ve girişimci olarak tanımlamaktadır. Adı, bir yardım kuruluşu olarak anılan böylesine bir kurumun başında bulunan bir kişinin de esasında yardımseverlik konusunda bütün insanlara eşit yaklaşması gerekir ki amacı sadece öksüz, yetim ve bakıma muhtaçlara hizmet etmek olan birisi, bu yetimhanelerin çoğaltılmasından yana olmalıdır. Yetimhane müdiresi Ermenileri daha kolay elde edebileceğini de düşünmüş olabilir, Süryanilerin Ermenilerden en önemli farkı cemaat özelliklerinden dolayı kapalı toplum olmasıdır. Urfa'daki Süryanilerin kolay kolay mezheplerinden dönmeyecekleri düşüncesi de Mary Caroline Holmes'in Ermenileri Süryanilerin önünde görmesinin sebeplerinden olabilir.

Süryanilere karşı Holmes'in bu kadar ön yargılı yaklaşmasının sebeplerinden biri de dönemin Kadim Süryani Patriği olan III. İlyas Şakir'in o dönemde devlet yanlısı tavırlar sergilemesidir diyebiliriz. Süryani Patriği İlyas Şakir Efendi, diğer milletlerin ruhanî reislerinden farklı olarak Osmanlı Devleti ile iyi ilişkilerde bulunmuştur. Hatta Holmes'e göre; Süryani Patriğinin basına yaptığı açıklamada Süryanilerin Türk hükümetinden şikâyetlerinin olmadığını belirtmesi ve Türk hükümetini yabancılara

²¹⁴ Holmes, s. 43.

²¹⁵ Holmes, s. 43.

tercih edip, başkalarından üstün tutmasını şaşılacak garip bir hadise gibi anlatmıştır²¹⁶. Bu bilgiden de Süryanilerin Milli Mücadele’de Anadolu’nun diğer Hıristiyan ahalisinden farklı olarak devletten yana bir tutum içinde olduğu ve bu tutumundan dolayı diğer dindaşları tarafından eleştiriye maruz kaldıkları anlaşılabilir.

2.3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇUKUROVA’DAKİ SÜRYANİLER

Fransızlar Adana’da diğer güney illerinde olduğu gibi geniş bir işgal sahası açmışlardı. 12 Nisan 1920’de Fransız Komutan General Düfyo, Fransızların Ermeni, Süryani, Keldani ve Rumlardan gönüllü müfrezeler kurulmasını sağladı²¹⁷. Buna sebep olarak Padişahın 10 Nisan doğum gününde, Adana Valisi Celal Bey’in bir isyan tertiplemeye çalıştığı gösterildi. O dönemde Fransızların yerel Hıristiyan ahaliden aldığı bir duyuma göre Adana ve civarında milliyetçi Türkler Adana’da Fransızlara karşı büyük bir hareket gerçekleştireceklerdi. Fransızlar da bu olay daha yaşanmadan tedbir almak maksadıyla civardaki gayrimüslim ahaliyi kullanmışlardır. Yapılan işgali sürekli kılabilmek için gayrimüslim ahaliden müfrezeler oluşturan ve bu askeri birlikler içerisinde Süryanilerden de yararlanan Fransızlar, bunda da bahaneler üretmekte zorlanmamışlardır.

Fransızlar o dönemde Adana merkezli yürüttükleri işgallerini bütün Çukurova’ya yaymış, kısa sürede burayı ele geçirmiş ve Kilikya güney askeri bölgesi adını verdikleri sahayı kolay yönetebilmek amacıyla iki karargâha ayırmışlardı. Birinci grup karargâhı Adana olmak üzere General Düfyo’nun, 2. grup ise Kilis olmak üzere General Dö La Mut’un komutasındaydı.

General Düfyo komutasındaki Süryanilerinde içinde bulunduğu yerel askeri birlikler 15 Haziran 1920’de Dedepınarı ve Camii köylerini bastı ve kaçamayanları öldürüp mallarını talan ettiler ve evlerini yaktılar. Bu köylerde şehit edilenlerin sayısı 150 idi²¹⁸.

Halep’ten 28 Haziran 1921 tarihinde İkinci Kolordu Kumandanı Selahaddin Adil Bey’e gönderilen telgrafta Fransızlara destek veren Süryanilerden bahsedilmektedir ki bu telgraftan Fransız General Dö La Mut’un Süryanilerden Güney Anadolu sınırlarında Fransız menfaatleri doğrultusunda kullanıldığı anlaşılmaktadır²¹⁹. Dö La Mut, Temo İbrahim Paşa’nın oğullarıyla anlaşarak onlardan gayrimüslimlerden kurulu bir müfreze

²¹⁶ Holmes, s. 151.

²¹⁷ Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, s. 102.

²¹⁸ Ener, s. 134.

²¹⁹ ATASE, İSH, Kutu no: 1319, Gömlek no: 118, Belge no: 118-1.

oluşturmalarını istemiştir. Bu görüşme sonrasında Fransız komutan'ın istediği tabur 500 askerden oluşan bir mevcutla Deyr-i zor'a doğru harekete geçmiştir. Bu tabur vaktiyle Kafkasya da bulunmuş Süryani, Keldani ve Ermeni gönüllülerden oluşuyordu ve teçhizatı arasında bir de top bulunuyordu. Bu oluşturulan tabura “*karma asurî fırkası*” adı verildiği bazı casusların beyanatından anlaşılıyordu. Bu fırkanın Kafkasya'da bulunduğu sırada mevcudunun 13 bin olduğu ve zamanla bunların sayısının 2000-3000 civarına indiği, ve bu kuvvetin daha sonra Mardin'e sevk edilmek üzere şimdilik Deyr-i zor'a gönderildiği bilinmektedir. Bu kuvvetlerin başına getirilen Ermeni Hasro(?) Fransızların kendilerini zorla Deyr-i zor'a gönderdiklerini ve askerler içerisinde Fransızlara yardım etmek istemeyenlerinde olduğunu belirtmektedir ki her ne kadar bu Karma Asurî Fırkası Fransız amaçları etrafında birleşmiş gibi görünse de tam olarak böyle olmadığı, bazı Süryanilerin bu fırka içerisinde zorla buldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Hasro'nun ifadesine göre bu fırkanın ancak 300-500 kişi civarında toplanabileceği de belirtiliyordu. Fransızlar bu fırka içerisindeki Süryanilere kendi memleketleri olan Mardin'e gitmelerini vaat etmişlerdi²²⁰.

Fransızlar Adana, Maraş ve Urfa civarında kendilerine çoğunluğu gayrimüslimlerden oluşan yerli ahaliden kendilerine casuslar seçmişlerdi. Dağıstanlı Yahya Bey'e 100 lira karşılığında casusluk faaliyeti için para önermişlerdi²²¹. Müslüman Arap casusları buralarda kullandığı bilinen Fransızların bir gayrimüslim ahali olan Süryanilerden bu konuda yararlanmış mıdır bilemiyoruz ancak böyle bir durumun olabileceği yada en azından onlara da teklif götürmüş olabileceği muhtemeldir.

Süryanilerin bir bölümünün Fransızlara Güney Anadolu'da Karma Asurî Fırkası adı altında destek verdikleri görülse de Ermeniler kadar faal davranmadıkları da bilinmektedir. Adana ve yöresindeki Fransız kuvvetlerinin başarısız olması üzerine 20 Ekim 1921 tarihinde yapılan Ankara Antlaşması üzerine Ermeni komiteciler oldukça telaşlanmışlardır.

Sis Katalikosunun İskenderun'dan 29 Kasım 1921'de Paris'teki Milli Ermeni delegasyonuna yazdığı mektupta Katalikos diyor ki: “*Franklen Buyyon anlaşmasından sonra Ermenilerde panik başlaması üzerine bütün işgal bölgesindeki şehirlerin temsilcileri ile yapılan müzakerede bir karara varılamamıştır. Bunun da nedeni*

²²⁰ ATASE, İSH, Kutu no: 1319, Gömlek no: 118, Belge no: 118-2 (Madde 6).

²²¹ ATASE, İSH, Kutu no: 1319, Gömlek no: 118, Belge no: 118-2 (Madde 9).

Kemalistler gelirlerse bir katliamdan korkulmasıdır... Kemalistler bizimle görüşmek istediler. Fransa bunu kabul etmemizi istedi. Hıristiyan cemaatinden monsiyör Elize Monsinyör Keklikya Protestan papazı Harutinonian ayrıldı. Bunlar yanlarına bir Ermeni, bir Rum ve birde Çukur Aslan isminde bir Asurîyi alarak 15 Kasım 1921'de Kemalist ajanları tarafından Kelebek'e götürüldüler²²².” Bu mektupta Kemalist olarak bahsedilen Kuva-yı Milliyecilerin yanlarına adeta rehin olarak Ermenilerin ve Rumların yanında Süryanileri de aldıkları görülmektedir ki bunlarında Fransızlara destek verdiği düşüncesiyle bu harekete girişilmiştir.

Ermenilerin kaygılarından Süryanilerden çok daha fazla beklenti içerisinde oldukları anlaşılabilir. Aynı mektupta ayrıca Adana şehrindeki Süryanilerin nasıl şehri hatta ülkeyi terk ettikleri şu şekilde anlatılıyordu: “Türk-Fransız anlaşmasının Hıristiyanlara hayatlarını garanti eden özel bir maddesi bulunmadığını, Türk delegasyonunda resmi bir sıfatı henüz haiz olmadığına göre kendilerinin samimiyetine inanmakla birlikte bunu bir garanti olmayacağını belirttiler. 23 Kasım'da Franklen Buyyon din şeflerimizi hususi olarak kendi evine(eski istasyonda) çağırdı ve onlara: Kemalist hükümetin çok iyi niyet beslediğini ve bütün haklarımızı koruyacağını söyledi ise de bunun resmi garantisi yoktu. Bu sebeple Hıristiyan Ermeni ve Süryani ahali ümidini keserek her türlü araçlardan faydalanmak suretiyle limanlara kaçtılar²²³.”

5 Ocak 1922 tarihinde Milli Mücadele'nin Adana'da başarıya ulaşması ve şehrin Fransız işgalinden kurtarılmasıyla birlikte Adana'da yaşayan bazı Süryaniler, Fransızlardan umduğunu bulamamanın şokuyla başka yerlere göç etmişlerdir. Fransızların, Adana'dan ayrılmasının Adana'daki gayrimüslimleri yalnızlığa itmiş olması muhtemeldir. Süryanilerin, Fransızların yokluğunda Adana'da kalmaları durumunda başlarına kötü işler gelebileceğini düşünmüş olmaları da muhtemeldir. Zira bu dönemde Fransızların yokluğuyla birlikte oluşan geleceğe dair güvensizlik Adana Süryanilerini etkilemiş olacak ki Patrik III. İlyas Şakir kendi cemaatine Adana'nın terk edilmesi yönünde tahriklere kapılmamaları ve ülkeyi terk etmemeleri konusunda cemaatini uyarmıştır. Adana Süryanilerinin şehirden ayrılmamaları için cemaatine buyruk niteliğinde bir tebliğ yayımlayan Patrik İlyas Şakir'in bu emri 15 Aralık 1922 tarihli İkdam gazetesinde “Süryani Kadim Patriki'nin Bir Tebliği” başlıklı yazıyla yayınlanmıştır.

²²² Ener, s. 248.

²²³ Ener, s. 249.

Patrik İlyas Şakir Efendi'nin Adana Süryani-i Kadim Cemaatine yayınladığı emirnamesi şu şekildedir:

“Adana Vilayeti'nin sabık Hükümet-i Osmaniyemize iade olunmasından dolayı, bu taraftaki cemaatimiz efradının bazıları terk-i diyarla, mahal-i saireye gitmek üzere buldukları ma'ateessüf istihbarat kılınmıştır. Hakikaten bu böyle ise teessüf etmemek kabil değildir. Zira kabul edilen açık bir keyfiyettir ki, bizim ile Türk vatandaşlarımız arasında münasebet mevcut olup, iki unsur birbiriyle muhabbet dairesinde yaşaya gelmektedir. Bu husus enzar-ı aliyyeleriyle meşmul bulunduğunuz ve bi-hakkın mazhar-ı takdirleri olduğumuz, evliya-yı umurumuzca müsellemler bulunduğundan, Hükümetin emirlerine gerdendâde (itaatli) boyun eğip, itaat etmenizi ve lâzimeyi sadakati icap ettiği gibi ifa etmenizi emrederim”²²⁴.

Adana Vilayeti'nin Türk Hükümeti'ne iade olunması üzerine, bölgeyi terke hazırlanan Süryanilerin, geri dönmelerini sağlamak için Patrik III. İlyas Şakir Efendi'nin yukarıdaki emirnamesi, yabancı devletlerin kışkırtmalarına aldanan gayrimüslim bölge halkının huzursuzluğunu, göç etmek ile etmemek arasında bir ikilemde kalan Süryanilerin çektiği sıkıntıları ve Türk Hükümeti'ne duyulan güveni anlatması açısından dikkat çekicidir.

Döneme ait nüfus verilerine bakıldığında Süryanilerin Patriklerinin sözüne çokta itibar etmedikleri anlaşılmaktadır. 1919'da Mösyö Konye'nin kitabına dayanılarak açıklanan nüfus istatistiğine göre, Adana'da 20.000 Süryani'nin yaşadığı açıklanırken²²⁵; Genelkurmay Başkanı Cevat Çobanlı Paşa tarafından 22 Ekim 1923 tarihinde basına yapılan açıklamada ise Adana'da toplam 2.644 Süryani'nin yaşadığı belirtiliyordu²²⁶. Bu verilere göre Süryani nüfusunun 4 yıl gibi kısa bir sürede neredeyse onda bir oranına düştüğü görülmektedir. Mösyö Konye'nin 1919 yılında vermiş olduğu nüfusa dair istatistik verileri abartılı olarak düşünülse de, Adana bölgesindeki Süryanilerin sayısının oldukça azaldığı da göze çarpmaktadır. Bu durum da Patrik III. İlyas Şakir'in kendi cemaatine yaptığı “göç etmeyin” çağrısına rağmen bu çağrının çok fazla dinlenilmediğini ve Adana'dan büyük oranda yurtdışına ve diğer Anadolu şehirlerine Süryanilerin göçlerinin devam ettiğini göstermektedir.

²²⁴ *İkdam Gazetesi* 8921, 15 Kanunusani 1922, s. 3.

²²⁵ *Hadisat Gazetesi*, 10 Mart 1919.

²²⁶ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I, Ankara 1993, TTK Yayınları, s. 165-166, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.II, Ankara 1994, TTK Yayınları, s. 188.

2.4. MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA SÜRYANİLERİN POLİTİK EĞİLİMLERİ

2.4.1. Süryanilere Verilen Bağımsızlık Sözleri

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimler özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendi milletlerinin ve cemaatlerinin nizamnamelerini hazırlayarak hem kendi anayasal gelişmeleri adına bir adım atmış, hem de bağımsızlık isteklerinin ilk bildirelerini devlete sunmuş oldular. Osmanlı Devleti içerisinde Nizamnamelerini diğer gayrimüslim ahaliden daha önce elde eden Rumlar ve Ermeniler Avrupalı devletlerin adeta gözdeleleri oldular. Süryaniler konusunda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda Nasturiler, Süryani kategorisinde değerlendirilmişler yada bunların hepsi birden Asurî çatısı altında birleştirilmiştir. Bu değerlendirmeyi dayanak olarak alan kaynaklar Nasturilerden dolayı Süryanilerin Ruslar, İngilizler ve Fransızlar tarafından savaş sırasında kendi menfaatleri uğrunda kullanıldıklarını yazar. Asurî genelmesi içerisinde değerlendirilen Süryanilerle ilgili genel kanaat I. Dünya Savaşı başladığında Rusya ve daha sonrada İngiltere tarafından savaş sonrası bağımsızlık sözü verilerek Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmaları noktasında teşvik edildikleri şeklindedir.

Dünya Savaşı başladığında, Nasturîlerin dinsel önderi Mar Şimun Benyamin'in Tiflis'e giderek Kafkasya'daki Rus orduları başkomutanı Grandük Nikola ile görüştüğü, ardından Moskova'ya giderek bizzat Çar II. Nikola tarafından da kabul edildiği ve bu iki görüşmenin ardından Ruslardan bazı güvenceler alan Asurîlerin Osmanlı yönetimine karşı ayaklanarak Rus Ordusu ile işbirliği yaptıkları²²⁷ bilinir. Daha sonra Aga Petros aracılığıyla İngilizler tarafından Musul meselesinde kullanılan Asurîlerden bahsedilir ki buralarda çoğu zaman Süryani olarak bahsedilen bu gruplar esasen Süryani Kilise geleneğinden gelen Nasturilerdir.

Urmiye'deki Süryani kuvvetleri Başkomutanı sıfatıyla Aga Petros'un Bağdat'ta İngiliz sivil komiserine yazdığı mektupta Süryanilerin İngilizlere bir çağrıda bulunarak kendilerine bölgedeki Kürtlerle savaşma konusunda görev verilmesini istedikleri görülür. 2 Nisan 1919 tarihli bu raporda İngilizlerin Kürtlerle ilgilendiği anlaşılmaktayken Süryani Aga Petros İngiliz hükümetinden Kürtlerin değil kendilerinin desteklenmesini

²²⁷ İhsan Şerif Kaymaz, "Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asurîler (Süryaniler)", s. 115.

istemektedir²²⁸. İngilizlerin böyle bir harekâta izin vermesi durumunda planları konusunda daha fazla açıklamalarda bulunacağını belirten Aga Petros'un İngilizlerle iyi geçinmek adına yaptığı bu girişimlerin İngilizlerin uygun görmesi ile bir Asurî yurdu kurmaya yönelik bir çalışma olduğu anlaşılmaktadır.

İngilizlerden başka Fransızlarda kendi amaçları etrafında Asurîleri kullanmışlardır. 1920'de Suriye'deki Fransız kuvvetleri başkomutanı General Gouraud, Asurî liderlerinden Malik Kamber Warda ve Keldani Katolik Kilisesi yetkilileri ile görüşerek Kuzey Suriye'de özerk bir Asurî yurdu kurulması vaadini vermiştir²²⁹. Burada Ruslarında İngilizlerinde Fransızlarında Asurîleri kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları ve onların bu tuzağa düşükleri anlaşılmaktadır. Özellikle İngilizlerin I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında bir Asurî yurdu vaadi ile kandırdıkları Nasturîleri kullandıktan sonra büyük kayıplara uğrattıkları da anlaşılmaktadır. Ancak savaşın hemen sonrasında İngiltere bu iddialara karşı çıkmış ve özellikle de Süryanilere bağımsızlık sözü verilmesinin söz konusu olmadığını ileri sürmüştür. İngiltere hükümetinde bu iddianın 1917 sonrasında Süryanilerle İngiltere'nin çıkarlarının çakışması sonrasında Süryani liderlerin İngiltere'den böyle bir beklenti içine girmelerinin neticesi olarak ortaya çıktığı görüşü hâkimdir²³⁰.

Asurî grup içerisinde kabul edilen Nasturilere ve Keldanilere verilen bağımsızlık sözlerinin ilk örneğini Rusya ortaya koymuş olsa da "Asurî Yurdu ve Asurî Devleti" vaatlerinde yoğunluk noktası İngilizler olmuştur. Her ne kadar bağımsızlık sözleri genelde "Asurî Vatanı" kurma aldatmacasıyla Suriye, Irak ve İran sınırlarındaki Asurî topluluklarına verilmiş olsa da Diyarbakır ve Mardin civarında yaşayan Kadim Süryaniler de bu vaatlerden nasiplerini almışlardır.

Kadim Süryanilerin bağımsız olması konusunda özellikle Amerika Birleşik Devletleri bu Süryanilerle ilgilenmiştir. Kadim Süryanilerin Amerika'ya yoğun bir şekilde göç etmesinden sonra burası, adeta siyasi, sosyal ve dini bir merkez olmuştur. Amerika'daki Diaspora Süryanilerinden Diyarbakır ve Mardin'deki Süryanilere haberler gönderilerek büyük devletlerin Süryanilerle ilgili düşünceleri dile getirilmiştir. Bu bağımsızlık sözleri Amerika'dan gönderilen bir mektupta rahatlıkla anlaşılmaktadır. 31 Mayıs 1920 tarihli

²²⁸ Orhan **Duru**, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s. 21-22.

²²⁹ İhsan Şerif Kaymaz, s. 120.

²³⁰ Bülent Özdemir, s. 80-81.

bu mektup Diyarbakır'daki 13. Fırka Kumandanı Cevdet Bey'in eline geçmiş ve bu mektup yine Cevdet Bey tarafından Harbiye Nezaretine Diyarbakır'dan vukuat raporu olarak sunulmuştur. Bu mektupta bir durum tespiti yapılarak Süryanilere istiklal konusunda umutlar dağıtıldığı bildirilmektedir. Burada verilen bilgiye göre Amerika'da bulunan Danili namında biri Mardin'deki Süryani ve Keldanilere açık bir mektup göndermiş ve bu milletlere bağımsızlık verileceği kanaatini bildirmiştir²³¹. Ermeni-Kürt ihtilafı aleyhinde beyan-ı mütalaa ederek düvel-i muazzamanın Kürtlerin bu bölgelerde fiilen hakim olmayacaklarına karar verildiğini, Mardin, Diyarbakır ve civarlarının Süryani memleketi olduğunu beyan etmiştir. Bu mektubun gönderildiği zamana ve mekana göre incelenmesi gereklidir. Zira gönderilen yer Amerika ve gönderilen zaman Dünya Savaşı sonrasıdır. Amerika Birleşik Devletleri, Süryanilerin 1900'lü yılların başından beri yoğun olarak göç ettikleri bir yerdir ayrıca Süryaniler I. Dünya Savaşı'yla birlikte burada etnik kimliğe dayalı bir Süryani Diasporası oluşturmaya başlamışlardır. Yurtdışında göç ettikleri yerlerde diaspora çalışmaları içerisinde olan Süryaniler, geride bıraktıkları anavatanlarıyla ilgili gelişmeleri ve büyük devletlerin Ortadoğu ile ilgili planlarını yakından takip ederek gerektiğinde Mardin ve Diyarbakır'daki aileleriyle irtibat kurmuşlardır. Bu mektubun Sevr antlaşması öncesi, 18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo konferansından sonra yazılmış olması da dikkat çekicidir. San Remo Konferansının 19 Nisan 1920'deki oturumunda İngiliz Başbakanı Lloyd George, Kürtlerle ilgili görüşünü açıklamış ve "*Kürdistan, Ermenistan'a komşudur ve geleceği aynı zamanda Süryani ve Keldani Hıristiyanları ilgilendirmektedir*" demişti. Sevr Antlaşmasının bu etnik gruplara özerk bir yapı getirmesi Diaspora oluşturma aşamasında olan Süryanileri heyecanlandırmış olacak ki bu haberi memleketlerine adeta bir müjde olarak sunmuşlardır.

Avrupa devletlerinden, diğer gayrimüslim milletlerden özellikle Ermenilere de daha önce benzer bağımsızlık sözleri verilen mektuplar gönderildiği bilinmektedir. Mardin ve Diyarbakır merkezli bir Süryani Devleti kurulması ihtimali, yaşanan zamanın siyasi ve sosyo-ekonomik şartları içerisinde Avrupalılar için uygun bir durum gibi görünmektedir. Zira Ermenilerin tehcirden dolayı boşaltmış olduğu bölgelerin siyasi hâkimiyeti yine bir gayrimüslim ahali olan Süryanilere uygun görülüyordu. Burada o dönemde Milli Mücadele taraftarı olarak tavırlar sergileyen Kadim Süryanilerin

²³¹ ATASE, İSH Kutu no: 333, Gömlek no: 204, Belge no: 204-1 ve 2, Bkz. Ek: 12.

kafalarının karıştırılmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır. Bundan başka aynı mektupta İngiltere'nin hilafetin Türklerden alınarak İranlılara verileceği fikrine sahip olduğu ve İngilizlerin Araplarla kesinlikle müttefik olamayacakları bildirilmiştir. Bu belgeden de anlaşılmaktadır ki Ortadoğu coğrafyasının önemi dolayısıyla üzerinde yaşayan milletler; başta İngilizler olmak üzere Avrupa devletleri tarafından kendi menfaatlerine uygun bir biçimde sadece idari ve siyasi değil, dini olarak da bir yetki taksimatı yapılarak kullanılmıştır.

Fransızlar da Süryanilere bağımsızlık sözlü vererek onları kendi menfaatleri doğrultusunda kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Özellikle Adana ve civarındaki Süryanileri hedef alan Fransızlar Çukurova'daki amaçlarına ulaşabilmek için bu bölgenin Süryanilerini bağımsızlık vaatleriyle kandırmışlardır.

2.4.2.Süryanilerin TBMM ve Ankara Hükümetine Bakışı

Süryanilerin TBMM açıldıktan sonra İstanbul Hükümeti yerine, Ankara hükümetini destekleyerek Patrikleri İlyas Şakir aracılığıyla Yeni Türk Devleti'nin kuruluş aşamasında bu devlete destek verdikleri görülmektedir.

23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM'nin açılış töreninde hazır bulunduğu, Meclis'in açılışı için yapılan duaya katıldığı belirtilir²³². Bu bilgi başka kaynaklarca doğrulanamamış olsa da Süryanilerin Patrik İlyas Şakir Efendi özelinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Mustafa Kemal Atatürk'e ileriki dönemlerde destek verdikleri görülmektedir. Süryanilerin Osmanlı Devleti döneminde yönetim mekanizmasına olan bağlılığı TBMM kurulduktan sonra da devam etmiştir. Süryanilerin devletle bu dönemde iletişimini sağlayan Patrikleri İlyas Şakir'dir. Patrik İlyas Şakir daha önce Milli Mücadelenin başlarında Osmanlı Padişahını ziyaret etmek üzere İstanbul'a gitmiş, cemaatinin isteklerini padişaha bildirmenin yanı sıra devlete bağlılıklarını da bildirmişti. Milli Mücadelenin başarıya ulaşmasıyla Süryanilerin Anadolu'daki yeni oluşuma destek verdiği görülür. Süryani kaynakları Süryani Patriğinin Temmuz 1922'de TBMM Başkanı ve Başkumandan olan Mustafa Kemal Paşa'yı Ankara'da bizzat ziyaret

²³² Midhat **Sertoğlu**, *Süryani Türklerinin Siyasî ve İçtimaî Tarihi*, Baha Matbaası, İstanbul 1974, s. 80., Günel s. 187. Ayrıca Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 454-455. Bu eserlerde TBMM'nin açılışında Patrik İlyas ile Mustafa Kemal Paşa'nın bir hatıra fotoğrafı çektikleri yazmaktadır ki bu güne ait herhangi bir fotoğraf bulunmamaktadır. Aziz Günel 1970'te yayınlanan eserinde bu fotoğrafın halen Deyruzzafaran'da bulunduğu bahsetmektedir ki burada bulunan fotoğraf Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış sırasında değil 1923 yılında çekilmiştir. Bu bilgi hatası Aziz Günel'in eserinden diğer kitaplara da silsile yoluyla geçmiştir.

ettiğinden bahsetmektedir²³³. Bu tarihteki görüşmeden yaklaşık 7 ay sonra Patrik İlyas yeniden Ankara'ya gelerek Mustafa Kemal ile görüşmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasının ardından 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi sonrasında trenle Uşak ve Eskişehir aracılığıyla Ankara'ya dönmüştür. Balıkesir, Akhisar, İzmir, Uşak ve Eskişehir'i içine alan Batı Anadolu gezisinde Mustafa Kemal'in yanında Latife Hanım da bulunmaktaydı. Eskişehir'de Lozan'dan dönen İsmet Paşa ile karşılaşan ve beraber Ankara'ya dönen Mustafa Kemal'i 20 Şubat 1923'te Ankara'ya gelişinde Ankara tren garında karşılayanlar arasında Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi de vardır. Atatürk ile Patrik İlyas Şakir Efendi'yi aynı fotoğraf karesinde gördüğümüz bu tarihî belgede Süryani Patriği, Mustafa Kemal'in solunda ve yönleri birbirine dönük vaziyette iken, Atatürk'ün hemen arkasında Latife Hanım göze çarpmaktadır. Ayrıca Mareşal Fevzi Çakmak ve Fethi Okyar'da Mustafa Kemal'e eşlik edenler arasındadır²³⁴.

Foto 2.2. Atatürk ve İlyas Şakir Ankara Tren Garı'nda

²³³ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 455.

²³⁴ Dolabani, s. 102, Günel, s. 187, Akyüz, s. 455, Hanna Dolabani'nin Mardin Tarihi adlı eserinde bu fotoğrafın tarihi 22 Şubat 1922 olarak verilmektedir. Bu eserlerden Aziz Günel'in *Türk Süryanileri Tarihi* adlı kitap diğer iki kitaptan da önce basılmıştır. Aynı eserin 186. sayfasında İlk Büyük Millet Meclisi'nin açılış tarihi olarak 1923 yılı verildiği de göz önünde bulundurulursa yazarın bazı tarihleri karıştırdığı anlaşılabilir. Ayrıca bunun bir kanıtı da aynı eserin 188. sayfasında Patriğin 8 Temmuz 1922'ye kadar İstanbul'da kaldığı da kaydedilmekteyken fotoğrafa dair verilen tarih (22 Şubat 1922) bu tarihten öncedir.

Bu fotoğraf Kemal Atatürk ile İlyas Şakir'i bir arada gösteren tek fotoğraf olup, İlyas Şakir Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edildiği tarih olan 3 Mart 1923 tarihinden on bir gün önce, 20 Şubat 1923 tarihinde çekilmiştir. Bu fotoğraf günümüz Süryani cemaati için çok anlamlıdır ve yeni kurulan Türk Devleti ile Süryani Kadim cemaatinin yakın ilişkilerinin görülmesi ve Atatürk ile Patrik İlyas Efendi arasındaki iyi ilişkiler açısından en önemli bir görsel kanıttır. Bu fotoğraf Deyruzzafaran Manastırı Patriklik makamında halen asılı bulunmaktadır ve İlyas Şakir'in Atatürk ile de yakınlığının en önemli kanıtı olarak gösterilmektedir. Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi'nin bir ay kadar Ankara'da kaldığı ve 3 Mart 1923 tarihinde Mustafa Kemal'in Patrik Efendi'yi kabul ettiği bilinmektedir²³⁵. Bu görüşmede Atatürk'ün Patrik İlyas Efendi'yi gayet samimi bir şekilde misafir etmiş ve bu ziyaretin anısına Patriğe altın bir saat hediye etmiştir²³⁶. Bu görüşmenin ardından Patrik İlyas, Patriklik merkezi olan Mardin Deyruzzafaran Manastırına gitmiş, Mardin'e ulaştıktan sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir teşekkür telgrafı çekmiştir. Bu telgraf şu şekildedir:

“Ulu Tanrı'nın, yardımı ve rehberliği ile büyük kumandanın azim ve iradesiyle Mardin'e ulaştım. Ünlü hükümet ve Millet'in şan ve şerefine layık temiz, vazifesine bağlı askeri sivil yönetici ve belediyenin şerefli mensupları tarafından, yüksek şahsiyetinize yakıştır her yerde olduğu gibi burada da duacınız olan bendenize gösterdikleri hüsnü kabulden dolayı çok minnettar oldum.

Karşılama merasimi nedeniyle Patrikhanemizde toplanan Müslüman ve Müslüman olmayan binlerce halk huzurunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin devamını şanlı şerefli milletimizin hakiki başkanı yüksek şahsiyet sahibi Muzaffer unvanlı Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin ömür boyu sağlık ve mutluluk dileklerimizle mukaddes şanlı ordumuzun devamlı muvaffakiyetini ve Aziz Türk vatanımızın korunması saadeti için dua ettiğimi bağlılık ve iftiharla arz ederim.

*Sadık Süryani Kadim Cemaatinin tüm fertleri ile şükranlarımızın kabulünü rica ederim.”*²³⁷

²³⁵ Utkan **Kocatürk**, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007, s. 327.

²³⁶ *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 1977. s. 5, “Türk Süryani Kadim Cemaati yönetim kurulu adına Ferit Özcan'ın açıklaması: “Amerikan Belgesinde Adı Geçen Ağa Petros Süryani değil Nasturidir” başlıklı yazı.

²³⁷ Tahincioğlu, s. 248.

Bu telgraftan da anlaşılmaktadır ki Kemal Atatürk ile İlyas Şakir Efendi yakınlığının önemli işaretlerinden birisi de Patrik'in 19 Mayıs 1923 tarihinde Diyarbakır yolu üzerindeki Şehmus köyünden memleketi Mardin'e kadar devlet töreni eşliğinde karşılanmış olmasıdır²³⁸. Ayrıca bu karşılamada sadece Süryanilerin olmadığı, belki de daha fazla sayıda Müslüman tarafından Mardin'in girişinde ve Deyruzzafaran Manastırında karşılandığı ve sevgi gösterileri içerisinde şehre kabul edildiği görülmektedir.

Bütün bu görüşmeler de göstermektedir ki Kadim Süryani Cemaati, Patrikleri aracılığıyla yeni kurulan Türk Devleti'nin kuruluşu sırasında birçok gayrimüslim cemaat lideri gibi sadece telgraf göndermeyle yetinmemiş, bizzat Ankara'ya gelerek yeni devletin başkentinde bağlılıklarını bildirmiş ve desteklerini sunmuşlardır. Yeni Türk Devleti'ni kuran kadronun Süryani Patriği tarafından ziyaret edilmesi, Anadolu'dan sadece Müslüman ahaliden değil aynı zamanda Süryaniler özelinde Müslüman olmayan halk tarafından da yeni devlet kadrosunun desteklendiğini göstermektedir.

2.3. SEVR VE LOZAN'DA AZINLIKLAR MESELESİ ve SÜRYANİLER

2.3.1. Sevr Antlaşmasında Azınlıklar ve Süryaniler

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti için bir sona erme sürecini ifade etmektedir. Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce Batılı büyük devletlerin aralarındaki rekabetten yararlanarak, izlediği denge politikasıyla varlığını sürdürebilmiş, bundan dolayı da dağılma ve yıkılma dönemi uzun sürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın başı çektiği İttifak Devletleri bloğunda savaşa girmesiyle birlikte, İtilaf Devletleri savaş sonrası dönem için Osmanlı topraklarını paylaşmaya başlamışlardır. Savaş, İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlanması üzerine Osmanlı Devleti Mondros Mütarekesi'ni imzalamış, İtilaf Devletleri de bu anlaşmaya koydukları maddeler neticesinde İstanbul'u ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerini işgal etmeye başlamışlardır. İşgallere karşı direnişin başladığı Anadolu'nun kendi kaderini belirleme mücadelesi devam ettiği sırada Dünya Savaşı'nın barış anlaşması olan Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de Padişah Vahdettin ve Damat Ferit hükümeti ile savaş galibi devletler arasında imzalanmıştır. Mondros Antlaşması ile

²³⁸ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 456. Patriğin Şehmus köyünden memleketi Mardin'e kadar devlet töreni eşliğinde karşılanması olayı, bazı kaynaklarda Moran Mor Ignatius 4. Petrus'un 1881'de Deyruzzafaran'a ilk matbaayı getirirken yaşadığından bahseder.

Osmanlı Devleti'nin varlığı fiili olarak tehlikeye girerken, Sevr ile birlikte varlığı hiçe sayılmıştır.

Sevr Antlaşması imzalanmadan önce, yapılacak barış antlaşmasının şartlarını görüşmek üzere taraflar Paris'te toplanarak bir dizi konferanslar yaptılar. Bu konferanslarda özellikle Osmanlı egemenliği altında bulunan halkların kaderi ve Osmanlı topraklarının nasıl pay edileceği tartışıldı. Paris'te yapılan konferansa I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin isteği üzerine Osmanlı egemenliğindeki halkların temsilcileri de katıldılar.

Nasturi Süryaniler Mar Şimun liderliğinde Bağdat'ta bulunan İngiliz yetkililerine resmi bir başvuruda bulunarak Paris Konferansında müstakil olarak Ermenilerden bağımsız bir şekilde temsil edilmek istediler. Bu isteğin yanı sıra İngiltere himayesinde yaşama istekleri ve İngiliz subaylar tarafından Kürt ve Süryani köy ve aşiret sınırlarının yeniden belirlenmesi de istekler arasındaydı²³⁹.

Paris Barış Konferansına farklı zaman aralıkları içerisinde 3 farklı Asurî heyeti gönderildi. İlk giden heyet İran Asurî heyeti olarak adlandırılır ki bu heyet konferansta İngilizlerden fazla yakınlık görmedikleri için burada fazla kalmamıştır²⁴⁰. İkinci olarak Asurîleri temsil etmek üzere Paris'e giden heyet ABD heyetiydi. Bu heyetin oluşmasında Süryani Patriği İlyas Şakir'in de payı vardır. Zira İlyas Şakir Efendi, Ocak 1919'dan beri devam eden ve Türkiye ile barış şartlarının görüşüldüğü ve Hahambaşı Hayim Nahum gibi azınlık temsilcilerinin de katıldığı San Remo Görüşmeleri ve Paris Barış Konferansı'na bizzat katılmak istemiş, fakat o sırada Süryani toplumunun içinde bulunduğu maddi engeller nedeniyle katılamamıştır. Bu sırada İstanbul'da bulunan Patrik İlyas Efendi, Mardin'de bulunan Hori Yuhanna Dolabani'ye 13 Temmuz 1920 tarihinde bir mektup yazarak Paris'e gidebilmesi için gerekli tahsisatın hazırlanmasını istemiştir. Ancak, kendisi gereken imkânı bulamamış veya bir başka neden düşünmüş olmalı ki, Paris'e gidip cemaatinin talep ve beklentilerini anlatma işini bizzat kendisi yapmamış, daha önce 1917 Temmuz'unda Amerika'ya elçi tayin ederek Kanada eyaletinde yaşayan Süryanilerle ilgilenmesi için buraya gönderdiği ve o dönemde Suriye Metropolitliği makamında bulunan ve kendisinden sonra Patriklik makamına

²³⁹ Bülent Özdemir, s. 133-134.

²⁴⁰ Bethil **Bokförlag**, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Halkı*, Anadolu Ofset, İstanbul 2008, s. 298.

gelecek olan Severios I. Efram Barsavm'ı bir heyetle birlikte Birleşmiş Milletlerin Sulh konseyinde görüşmeler yapmak üzere Paris'e göndermiştir²⁴¹.

Süryanileri ve Keldanileri temsil ettiğini gösterircesine Asiro-Kaldo adı ile anılan bu heyet içinde Piskopos Efram Barsavm'ın yanı sıra; Said Raci, Musa Şükür, Piyer Pakus, Aho Aram Ablahad, A.K. Yusuf, Rüstem Nacib, Jan Zabuni, Yuvel E. Varda ve Said Antun Namık bulunuyordu. Asiro-Kaldo heyeti konferansa katıldığı takdirde; Diyarbakır vilayeti dâhil olmak üzere Yukarı Mezopotamya'da bir Süryani Devleti kurulmasını ve bu devletin büyük devletlerden herhangi birisinin himayesi altında bulunmasını isteyecekti. Heyetin bu isteklerine direk karşı çıkılmasa da İngiliz ve ABD bu fikre pek de sıcak bakmamıştır. Zira konferans başkanı Wilson, Osmanlı içindeki Türk olmayan halklara uygun gelişme olanaklarının sağlanmasının yeterli olacağını belirtmiştir²⁴².

Paris'teki barış görüşmelerine katılmak üzere Patrik İlyas'ın veya Yuhanna Dolabani'nin yerine Efram Barsavm'ın gitmiş olmasına tarihçiler farklı bakış açısı getirmektedirler. Özellikle Efram Barsavm'ın gönderilmesi adeta onun daha sonra oturacağı Patriklik makamı için bir prova olmuştur. Patrik İlyas henüz görevine yeni başlamışken 1917'de Efram Barsavm'ı Amerika kıtasındaki Süryanilerin ihtiyaçları ile bizzat ilgilenmesi için buraya elçi tayin etmiş ve ondan ABD ile Kanada'daki Süryani Kadim cemaatini ziyaret ederek durumlarını yakından takip etmesi ve bu ülkelerde yeni kiliseler kurup Süryanileri din çatısı altında birleştirmelerini istemişti. Efram Barsavm'da Amerika'daki Süryanilerin isteklerini Patriklik makamına ileterek arada bir köprü vazifesi görmüştür.

Patrik İlyas Şakir Efendi, ABD ve İngiltere ile ilişkilere önem veriyordu. 1931'de Musul'dan Hindistan'a giderken, Irak Kralı I. Faysal'ın yanısıra Bağdat'ta İngiltere Kralını temsil eden Lord Irvin'i ziyaret etmesi bu iyi geçinme siyasetinin göstergelerinden sayılabilir. Bunun yanı sıra 1900'lü yılların hemen başında Türkiye'den Amerika'ya önemli Süryani göçü yaşanmış ve bu göç sırasında Süryanilerin bir millet statüsü kazanması yolunda çabaları olan başta Naum Faik olmak üzere birçok Edebiyatçı ve yazar da Amerika'ya göç etmiştir. Naum Faik buradaki Süryanilere önderlik ederek Süryanice dergi ve bültenler yayınlamıştır. Amerika'daki

²⁴¹ Aziz Günel, s. 187.

²⁴² Bokförlag, s. 298.

Süryanilerin kamuoyu oluşturup, Patrik İlyas üzerinde baskı oluşturarak Paris'e Efram Barsavm'ın gönderilmesini istemiş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Kaldı ki Anadolu'daki Süryaniler arasında Patrik İlyas'ın ya da o olmazsa Türk dostu olarak bilinen Mardinli Yuhanna Dolabani'nin Paris'e gitmesi bekleniyordu²⁴³. Patrik İlyas Efendi'nin cemaatinin beklentisinin aksine, Süryani cemaatini temsilen kendisi ya da Yuhanna Dolabani yerine Efram Barsavm'ı Paris'e göndermesi geleceğe yönelik batılı devletlerin sevgi ve sempatisini kazanma yolunda stratejik ve taktiksel bir hareket olarak da değerlendirilebilir.

Paris Barış Konferansı sırasında hem İran Süryanilerinin ağırlıkta bulunduğu birinci heyet, hem de Efram Barsavm'ında içinde bulunduğu ikinci heyet, görüşmelere katılma ve Süryanilerin doğrudan temsil edilmeleri isteğine cevap bulamadılar. Bunun üzerine Irak Asurîlerinden oluşan üçüncü Asurî heyeti istekleri yumuşatarak Sürme Hanım başkanlığında Paris'e gitti. Her ne kadar Paris Barış Konferansında Süryaniler bizzat temsil edilmemelerine rağmen bazı Süryani kaynakları, Paris'e giden bu heyetleri konferansa katılmış gibi göstermektedir²⁴⁴. Bu kaynaklarda üçüncü heyetin başkanı Sürme Hanımın bir Süryani devletinden bahsetmediği sadece Süryanilerin yeniden topraklarına geri dönmelerini istediği belirtilmektedir. Bu isteğin de diğer istekler gibi İngilizler tarafından reddedildiğinden de bahsedilmektedir.

Paris Barış Konferansında bizzat temsil edilmek isteyen Süryanilerin Paris'e bizzat giderek yada mektuplar göndererek müdahil olma isteğine İngiltere'nin sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, Bağdat Yüksek Komiserliği aracılığıyla Süryanilerin konferansa katılma taleplerini, Süryaniler için böyle bir temsilin olması durumunda diğer toplumlar için örnek oluşturabileceğinden dolayı reddetmiştir²⁴⁵.

Paris Barış Konferansı'nda bizzat temsil edilmek isteyen Süryanilere karşı İngilizlerin tavrını göstermesi açısından Arnold Toynbee'nin şu sözleri dikkate değerdir: "Süryanilerin Paris Barış Konferansı'nda temsil edilmek istemeleri çok aptalca fakat hiç şüphesiz durumlarının konferansta ele alınmasını istemeye hakları var ve bunun bizim tarafımızdan yapılması bizim çıkarımızdır."²⁴⁶ Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi İngilizler, Süryanilerin tek başına konferansa katılmalarını oldukça gereksiz ve saçma

²⁴³ Oral, s. 286.

²⁴⁴ Bokförlag, s. 298.

²⁴⁵ Bülent Özdemir, s. 140.

²⁴⁶ Sonyel, s. 130.

görürken kendilerinin bu hakları savunacağı konusunda da sözler vererek Süryanilere adeta bir sus payı veriyordu.

18-26 Nisan 1920 tarihleri arasında yapılan San Remo konferansının 19 Nisan 1920'deki oturumunda İngiliz Başbakanı Lloyd George, Kürtlerle ilgili görüşünü açıklarken, “*Kürdistan, Ermenistan’a komşudur ve geleceği aynı zamanda Süryani ve Keldani Hıristiyanları ilgilendirmektedir*” demiştir. Burada İngilizler Süryani adını uluslar arası bir durumda kullanarak Anadolu’da yaşayan milletlerin olduğu gibi Süryanilerinde haklarıyla yakından ilgilendiklerini göstermişlerdir. Bu yaklaşımın sonucu olarak, San Remo’nun hemen sonrasında imzalanan Sevr Antlaşması’nın 62. maddesinde, Süryanilere Keldaniler ile birlikte bölgedeki diğer etnik ve dinsel azınlıkların korunması için bütün güvenceleri içeren bir özerklik planı sunulmuştu²⁴⁷.

Sevr Antlaşması’nda, azınlıklar konusu ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Antlaşmanın IV. bölümünü oluşturan 140. madde ile 151. madde arasındaki bütün maddeler, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların korunmasına ayrılmıştır. Öncelikle 140. madde, 141., 145. ve 147. madde hükümlerinin temel kanunlar olarak tanınmasını ve padişah buyrukları da dahil olmak üzere hiçbir hukuksal düzenlemenin söz konusu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olamayacağını ve bu maddelerden üstün olamayacağını belirtmiştir. Sevr Antlaşmasının 141. maddesinde Türkiye’de oturan herkesin; doğum, milliyet, soy, dil ve din ayrımı yapılmaksızın hayat ve özgürlüklerinin korunacağı, her inancın ve mezhebin gereklerini özgürce yerine getirme hakkına sahip olacakları, buna yönelik herhangi bir müdahalenin cezalandırılacağı belirtilmiştir.

142. maddede, 1 Kasım 1914’ten itibaren Türkiye’de bir terör ortamının olduğu, buna bağlı olarak İslam dinine geçişlerden hiçbirinin olağan koşullar altında ve isteğe bağlı gerçekleşmemiş olduğu, bu nedenle anılan tarihten sonraki İslam’a yönelik yapılan ihtidaların, Müslüman olmuş bir kişi kendi isteğiyle İslamiyet’i benimsediğine ilişkin gerekli işlemleri yerine getirmediği Müslüman sayılmayacakları belirtilmiştir. Dahası, aynı madde gereğince Osmanlı Devleti’nin, savaş süresince Türkiye’deki toplu öldürmelerden dolayı sorumlu kabul edileceği, 1 Kasım 1914’ten sonra öldürülmüş, kaybolmuş, zorla götürülmüş ya da tutuklanmış kişilerin aranması ve kurtarılmasında gerekli desteği sağlayacağı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti’nin, zarar görenlerin

²⁴⁷ Doğu **Perinçek**, *Kurtuluş Savaşı’nda Kürt Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 50, 55.

ailelerinin ve yakınlarının şikâyetlerini dinlemek, iddialarını araştırmak ve gerekli soruşturmalarda bulunmak konusunda yardım edeceği ve konuyla ilgili olarak Milletler Cemiyeti Konseyi'nce atanacak karma komisyonların çalışmalarını kolaylaştıracağı, bu komisyonların kararlarını yerine getireceği taahhüt altına alınmıştır. 143. maddede, Osmanlı Devleti, Yunanistan ve Bulgaristan'la kişilerin gönüllü talepleri doğrultusunda soy azınlıklarının değişimine ilişkin bir komisyonun kurulmasını kabul edeceği ve uzlaşmazlık durumunda tarafların Milletler Cemiyeti'nin kararını peşin olarak kabul edecekleri, 144. maddede ise, söz konusu değişimin koşulları tanımlanarak, Osmanlı topraklarını daha önce terk etmek durumunda kalanların mal varlıklarının karşılıklı olarak düzenlenmesi, bu anlamda hakemlik komisyonlarının kurulması öngörülmüştür.

Sevr'in 145. maddesi, bütün Osmanlı uyruklarının kanun önünde eşit olduklarını, soy, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin aynı medeni haklarla siyasal haklardan yararlanacaklarını, din, inanç ya da mezhep ayrılığının, hiçbir Osmanlı uyruğunun medeni haklarla siyasal haklardan yararlanmasına özellikle devlet hizmetlerine ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme ve çeşitli iş kollarında çalışma bakımından bir engel sayılmayacağını ifade etmiştir. Aynı madde gereğince, Osmanlı Devleti'nin, Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 2 yıllık bir süre içinde müttefik devletlere, soy azınlıklarının parlamentoda orantılı temsili ilkesine dayanan bir seçim sistemi düzenlemesini içeren bir tasarı sunacağı belirtilmiştir.

147. maddede Osmanlı uyrukları için tam bir eşitlik ilkesi öngörülmüş, azınlıklar ile diğer Osmanlı uyrukları arasında herhangi bir ayrımın yapılamayacağı, 148. maddede azınlıkların, yerel yönetimlerin vereceği hizmetlerden eşit biçimde yararlanmaları için cemaat önderlerinin etkin kılınacağı hükme bağlanmıştır.

Antlaşmanın 149. maddesindeyse, Osmanlı Devleti'nin Türkiye'deki bütün soy azınlıklarının kilise ve okul konularında özerkliğini tanımayı ve saygı göstermeyi üstleneceği, bu çerçevede Müslüman olmayanlara kilise, okul ya da adalet konularında, daha önce Padişahlar tarafından verilen tüm ayrıcalıkları teyit ederek gelecekte de destekleyeceği hükmü yer almıştır. Söz konusu ayrıcalıkların kaldırılmasını, kısıtlanmasını ya da değiştirilmesini öngören bütün hukuksal düzenlemelerin geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. 150. maddede, Osmanlı Devleti içinde yaşayan bütün azınlıkların inançları ya da dinsel uygulamalarına saldırı niteliğindeki tüm davranışları engellemek ve onların bu haklarını güvence altına almak Devlet garantisi altına

konulmuştur. Son olarak 151. maddede, Müttefik Devletlerin garantörlüğü öngörülmüştür. Buna göre, Sevr'in azınlıklarla ilgili hükümlerinin yerine getirilmesini güvence altına almak için Osmanlı Devleti'nin alması gereken önlemleri, Milletler Cemiyeti Konseyi ile birlikte inceledikten sonra, Müttefik Devletler saptayacağı karara bağlanmıştır²⁴⁸. Bütün bu maddelere karşın Sevr antlaşması uygulama imkânı bulamamış ve Batılı devletlerin azınlıklar konusunda Anadolu'daki bu istekleri gerçekleştirilememiştir.

2.3.2. Lozan Konferansı

Lozan Konferansı'nın hemen öncesinde 20 Mayıs 1922'de Süryani Birliklerinin başkomutanı ve Süryani milli komitesinin başkanı sıfatıyla Agha Petros tarafından Amerika Birleşik Devletleri Başkanlığı'na bir rapor sunulmuş ve Süryani-Keldaniler için Anadolu topraklarında otonom bir Süryani Devleti kurulması talebinde bulunulmuştur. Bu rapordaki isteklerin Amerika'dan para ya da askerî yardım olmadığı, sadece atalarının yaşadığı topraklarda bir devlet kurulabilmesi için yardım istedikleri ve bu isteklerin gerçekleştirilmemesi halinde İngiltere ve Fransa'nın bundan sorumlu tutulacağı belirtiliyordu.²⁴⁹

Lozan Konferansı, 21 Kasım 1922'de başlayıp 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasına kadar geçen dönemde toplanmış ve toplam 8 aylık bir sürede tamamlanmıştır. Türkiye'nin Konferans süresince genel tavrı, bağımsızlık savaşı vermiş galip bir devlet olarak konferansa katılmış olduğudur. Bu nedenle Türk tarafı için tüm görüşmelerde eşitlik ilkesi temel olarak kabul edilmiştir.

Konferans çalışmaları üç ana komisyon çerçevesinde yürütülmüştür. İngiliz Lord Curzon'un başkanlığını yaptığı komisyon, azınlıklar meselesi, ülkeler arası sınırlar, uyruk meselesi ve askerlik konularını görüşmekle görevlendirilmiştir.

Lozan'a giden Türk delegasyonuna, TBMM Hükümeti tarafından verilen 14 maddelik talimatın 9. maddesi doğrudan azınlıklar konusuyla ilgiliydi ve bu hususta mübadelenin esas olduğu belirtiliyordu.

Lozan Konferansı'nda azınlıklar sorunu, Birinci Komisyon'un 5 ve "Azınlıklar Alt Komisyonu"nun 16 toplantısında görüşülmüş ve hararetli tartışmalara neden olmuştur.

²⁴⁸ Deniz **Bozkurt** (Der.), *Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları*, Umay Kültür Sanat Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 7-8.

²⁴⁹ Bülent Özdemir, s. 144.

Konunun, Lozan Konferansı'na ilk gelişi 12 Aralık 1922 tarihinde olmuştur. İlk sözü alan Lord Curzon, azınlıklar sorununun kendi bakış açısından bir tarihçesini verdikten sonra yaptığı konuşmada Türkiye ile harbe girdiklerinde amaçlarının “Anadolu'daki Hıristiyan azınlıkları himaye etmek, mümkün ise kurtarmak, Ermenilere yurt sağlamak” olduğunu belirterek, Türkiye'deki himaye görmesi gereken azınlıkları yine başta Ermeniler olmak üzere, Rumlar, Yahudiler, Süryaniler, Keldaniler ve Nasturiler olarak sıralamıştır²⁵⁰.

Curzon, şu isteklerde bulunmuştur: Son 9 yıllık süreyi kapsayan geniş bir genel af, azınlıkların askerlikten bedel karşılığında muaf tutulması, azınlıkların serbestçe dolaşma, ülkeden ayrılma ve mallarıyla hakları bakımından hiçbir kısıtlamaya tabi olmamaları ve söz konusu önlemlerin uygulanmasını denetlemek üzere bir organ kurulması²⁵¹.

Lord Curzon'un bu sözlerine karşılık olarak Türk heyet başkanı İsmet Paşa'da azınlıkların geçmişte yapmış oldukları taşkınlıkları, devlete vermiş oldukları zararları, yabancı devletlerin bunları kullanarak Türkiye'ye nasıl müdahale ettiklerini anlatan, Türk görüşünü içeren çok ayrıntılı bir muhtırayı okumuştur. İsmet Paşa, bu hususta Misak-ı Milli'den taviz verilmeyeceğini vurgulayarak Azınlıklara dışarıdan yapılan tahriklerin kesilmesi, Türk ve Rum ahhalilerinin mübadelesi ve diğer azınlıklar hakkında Türk hükümetinin verdiği teminat ile yetinilmesini öngören üç istek ileri sürmüştür.

Komisyon'un 13 Aralık'ta yapılan toplantısında söz alan İsmet Paşa Türk toprakları üzerinde Ermeni yurdu kurulması ve Türkiye'deki azınlıkların güvenliğine nezaret edecek bir organ kurulmasıyla ilgili talepleri reddetmiş, böylesi bir organın Yeni Türk Devletinin bağımsızlığıyla bağdaşmadığını belirtmiştir. Genel bir af ilanının tartışılabilir olduğunu kabul etmekle birlikte herhangi bir unsurun askerlikten muaf tutulması görüşüne karşı olduğunu belirtmiştir. İsmet Paşa'nın açıklamalarında, Azınlıkların Türk kanunları çerçevesinde yeterli korumadan yararlanacakları görüşünün egemen olduğu görülmektedir. Azınlıkların dolaşım özgürlükleri ve mülkiyet haklarının garanti altına alınacağını teyit etmiştir. İsmet Paşa'nın kesin tavrı ve karşı tarafın özellikle Lord

²⁵⁰ Cemil **Bilsel**, *Lozan*, C. II, İstanbul 1933, s. 93.

²⁵¹ Türkiye bu konferans yapıldığı sürede Milletler Cemiyetine üye olmadığı için, sonradan bu cemiyete katılması durumunda Milletler Cemiyeti'nin burada belirtilen ve kurulması gerekli görülen organ görevini yapacağı belirtilmektedir.

Curzon'un ısrarlarıyla şiddetlenen 13 Aralık tarihli toplantıda, bir alt komisyonun kurulup konunun burada incelenmesine karar verilmiştir²⁵².

Azınlıklar Alt Komisyonu 14 Aralık 1922'de çalışmalarına başlamıştır. Sekreterliğini Fransız diplomat Lagande'ın yaptığı ve başkanlığına oy birliğiyle İtalyan delegesi Montagna'nın seçildiği azınlıklar alt komisyonu'na, Türkiye adına Dr. Rıza Nur ile danışmanlardan Mustafa Şeref Bey ve Şükrü Bey katılmışlardır. Alt Komisyon'un 15 Aralık tarihli ikinci oturumunda, soy, dil ve din azınlıklarının korunması konusu ele alınmıştır.

Lozan konferansına Türkiye'de yaşayan çeşitli ulusların temsilcileri de katılmıştı. Süryaniler, Asurîler ve Keldaniler gibi birçok halk temsilcisinin de katıldığı konferansta Rumlar ve Ermenilerden sonra Süryani, Asurî ve Keldanilere de söz verilmiş, onların istekleri de komisyonca dinlenilmiştir. Konferansta söz alan Anadolu'da yaşayan milletler, azınlık hakları taleplerini mümkün olduğunca genişletmek isterken; Keldanilerin konferans sırasında istek olarak öne sürdüğü fikir, Asya kıtasında müstakil bir devlet talebiydi²⁵³.

Türk delegesi Dr. Rıza Nur, "soy" kelimesine itiraz ederek, Türkiye'de sadece dinsel azınlıkların bulunduğunu, dil azınlıklarının pek az olduğunu, soy azınlıklarının ise bulunmadığını ifade etmiştir. Rıza Nur, Türkiye'de Müslümanların kesinlikle azınlık olmadığını söylemiştir. Uzun tartışmalar, Türk tarafının ısrarlı ve kararlı tutumu karşısında Alt Komisyon'un 23 Aralık 1922 tarihli oturumundan itibaren Müttefikler Türk görüşünü kabul etmişler ve artık azınlıklar terimi yerine "Müslüman olmayan azınlıklar" terimini kullanmaya başlamışlardır²⁵⁴. Böylelikle daha önce Sevr Antlaşması'nda azınlıklar, soy, dil ve din azınlıkları olarak sayılırken, Lozan'da Müslüman-olmayan azınlıklar terimi ile birlikte sadece dinsel azınlıklarla sınırlı bir azınlık tanımı getirilmiştir. Bu çerçevede Müslüman vatandaşlar azınlık statüsüne dâhil edilmemiştir. Ayrıca Sevr'de yer alan, soy azınlıklarının orantılı temsiline dayanan bir seçim sistemi hükmü Lozan'da yer almamıştır.

²⁵² Funda Keskin, "Azınlıklar Konusu", *Yaşayan Lozan*, Çağrı Erhan (Der.), T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 216-219, Hikmet Öksüz, "Lozan'da Azınlıklar Meselesi", *Türk Yurdu*, C. 17, No: 121 (Eylül 1997), s. 88.

²⁵³ *İkdam Gazetesi* 9261, 28 Kanunuevvel 1922, s. 1.

²⁵⁴ Keskin, s. 228-231, Öksüz, s. 88.

Azınlıkların askerlik hizmetinden muaf tutulmaları teklifini Türk delegesi kabul etmemiştir. İsmet Paşa, Alt Komisyon'da Türk delegelerinin öne sürdüğü hususları savunarak, Türkiye'nin içinde ve dışında barışın ve aynı yurdun çocukları arasında iyi geçimin sağlanabilmesi için hepsinin eşit haklara sahip olması gerektiğini, bunun için de din ayrımı olmaksızın hepsinin askerlik hizmeti yapmalarının zorunlu olduğunu vurgulamıştır.

Türk Delegasyonun, Patrikhane'nin yurtdışına çıkartılması konusundaki tüm çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Birinci Komisyon'daki son tartışmalar, Patrikhane'nin yurtdışına çıkartılması talebinin konferansa katılan diğer devletler tarafından da kabul edilmeyeceğini göstermiştir. Lord Curzon, siyasal ve yönetsel hiçbir yetkisi olmayacak, sadece dinsel yetkiler kullanacak bir makam olarak Patrikhane'nin İstanbul'da kalması görüşünü savunmuştur. Venizelos da Curzon'un bu teklifini desteklemiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, Patrikhane'nin siyasal ya da yönetime ilişkin hiçbir işle uğraşmayacağı, sadece dinsel alana giren işlerle ilgileneceği konusunda konferans önünde yapılan Müttefik Devlet ve Yunan delegelerinin yapmış oldukları açıklamaları ve verdikleri garantileri senet sayarak, Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkartılması teklifinden vazgeçtiğini bildirmiştir.

2.3.3. Lozan Barış Antlaşmasında Azınlıkların Korunması

Azınlıklar konusu, Lozan Barış Antlaşması'nın, "Siyasal Hükümler" başlığını taşıyan I. Bölümünün, "Azınlıkların Korunması" başlıklı III. Kesimi'nde 37. madde ile 45. maddeler arasında düzenlenmiştir.

Bu Maddeler:

37. Madde: *"Türkiye, 38. maddeden 44. maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir yasanın, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir yasa, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmi işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını yükümlenir."*²⁵⁵ Bu madde yeni bir madde olmamakla birlikte, Sevr antlaşmasının 140. maddesiyle benzerlik arz etmektedir. Lozan'ın bu maddesi ve diğer antlaşmalardaki benzer hükümler, bütün azınlık koruma antlaşmalarında temel madde

²⁵⁵ Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar-Belgeler, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1993, Takım II, C. II, s. 10-13.

olarak bulunmaktadır. Bu maddede azınlıklara verilen hakların Türk makamları tarafından hiçbir biçimde geri alınamayacağı adeta garanti edilmiştir.

38. Madde: *“Türk Hükümeti, Türkiye’de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma (milliyet), dil, soy ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yükümlenir. Türkiye’de oturan herkes, her inancın, dinin ya da mezhebin, kamu düzeni ve ahlâk kurallarıyla çatışmayan gereklerini, ister açıkta isterse özel olarak, serbestçe yerine getirme hakkına sahip olacaktır.*

Müslüman olmayan azınlıklar, bütün Türk uyruklarına uygulanan ve Türk Hükümetince, ulusal savunma amacıyla ya da kamu düzeninin korunması için, ülkenin tümü ya da bir parçası üzerinde alınabilecek tedbirler saklı kalmak şartıyla, dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden tam olarak yararlanacaklardır”²⁵⁶

denilmektedir. Bu maddede, vatandaşların dışındakilere ve Türkiye’de oturan herkese haklar tanınmıştır. “Türkiye’de oturan herkes”, doğum, milliyet, soy, dil ya da din ayrımı olmaksızın yaşama ve özgürlük hakkına sahip olmuştur. Bu madde ile amaçlanan; verilen hakların, toplumdaki kesimler arasında ayırım yapmadan, herkese eşit haklar sağlamaktır.

39. Madde: *“Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık [medenî] haklarıyla siyasal haklardan yararlanacaklardır.*

Türkiye’de oturan herkes, din ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşit olacaktır. Din, inanç ya da mezhep ayrılığı, hiç bir Türk uyruğunun, yurttaşlık haklarıyla[medenî haklarla], siyasal haklarından yararlanmasına, özellikle kamu hizmet ve görevlerine kabul edilme, yükseltilme, onurlanma ya da çeşitli mesleklerde ve iş kollarında çalışma bakımından, bir engel sayılmayacaktır. Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiç bir kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından

²⁵⁶ Meray, s. 10-13.

*uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.*²⁵⁷ hükmü yer almaktadır. Müslüman-gayrimüslim, din ayrımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkına sahiptirler. Bu maddenin 4. ve 5. paragrafları anadil kullanma hakkı açısından önem taşımaktadır. Söz konusu hükümler dönemin bütün azınlık koruma antlaşmalarında, hatta konferanstaki Türk delegasyonunun önerilerinde de bulunmaktadır.

40. Madde: *“Müslüman-olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada, öteki Türk uyruklarıyla aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden [garantilerden] yararlanacaklardır. Özellikle, giderlerini kendileri ödemek üzere, her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dinsel âyinlerini serbestçe yapmak konularında eşit hakka sahip olacaklardır.”*²⁵⁸ denilmektedir. Bu maddede, sadece gayrimüslim vatandaşlara kendi eğitim kurumlarını kurma ve kendi dillerini eğitim dili olarak kullanma hakkı tanınmıştır. Türkiye'nin, Sevr Antlaşması'nda yer alan kilise, okul ve adalet konularında başta sultanlarca verilmiş fermanlar ve özel buyruklar olmak üzere çeşitli düzenlemelerle tanınmış ayrıcalıklar ve bağışlıkları tanıma zorunluluğu da bu maddeyle Lozan'da ortadan kaldırılmıştır²⁵⁹.

41. Madde: *“Genel [kamusal] eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukların önemli bir oranda oturmakta oldukları il ve ilçelerde, bu Türk uyruklarının çocuklarına ilkokullarda ana dilleriyle öğretimde bulunulmasını sağlamak bakımından, uygun düşen kolaylıkları gösterecektir. Bu hüküm, Türk Hükümetinin, söz konusu okullarda Türk dilinin öğrenimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır. Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının önemli bir oranda buldukları il ve ilçelerde, söz konusu azınlıklar, Devletler bütçesi, belediye bütçesi ya da öteki bütçelerce, eğitim, din ya da hayır işlerine genel gelirlerden sağlanabilecek paralardan yararlanmaya ve pay ayrılmasına hak gözetirliğe uygun ölçülerde katılacaklardır. Bu paralar, ilgili kurumların (établissements et institutions) yetkili temsilcilerine teslim edilecektir.”*²⁶⁰ denilmektedir.

²⁵⁷ Meray, s. 10-13.

²⁵⁸ Meray, s. 10-13.

²⁵⁹ Baskın **Oran**, “Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken” *AÜSBFD (Prof.Dr. Dr.Yılmaz Günel'a Armağan)*, C. 49, No: 3-4 (Haziran-Aralık 1994), s. 286-287.

²⁶⁰ Meray, s. 10-13.

42. Madde: “*Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla [statüleriyle, aile hukukuyla] kişisel durumları [statüleri, kişi halleri] konusunda, bu sorunları, söz konusu azınlıkların gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesine elverecek bütün tedbirleri almayı kabul eder. Bu tedbirler, Türk Hükümetiyle ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden kurulu özel Komisyonlarca düzenlenecektir. Anlaşmazlık çıkarsa, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti Meclisi, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst hakem atayacaklardır. Türk Hükümeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye’deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükümeti, yeniden din ve hayır kurumları kurulması için, bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir.*”²⁶¹ denilmektedir. Bu maddenin 1. paragrafı, azınlıkların aile hukuku ve kişisel statüleriyle ilgiliydi. Azınlıkların kilisede ya da havrada evlenme, yani dinsel nikâh yapma hakları tanınmıştı. Fakat 1926’da Türk Medeni Kanunu’nun kabulünden sonra resmi nikâh zorunlu kılınca, devlet, gayrimüslimleri bu haktan feragat etmeye davet etmiştir. Türkiye, daha Lozan Konferansı sırasında çağdaş ve yeni bir Medeni Kanun yapmaya karar vermişti. Nitekim Medeni Kanunun kabulünden önce Yahudiler 15 Eylül 1925, Ermeniler 17 Ekim 1925 ve Rumlar 27 Kasım 1925 tarihlerinde yaptıkları müracaatlarla haklarından vazgeçtiklerini bildirmişlerdir²⁶².

43. Madde: “*Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyrukları, inançlarına ya da dinsel âyinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili günlerinde mahkemelerde hazır bulunmaları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir.*

Bununla birlikte bu hüküm, söz konusu Türk uyruklarını, kamu düzeninin korunması için, öteki Türk uyruklarına yükletilen yükümler dışında tutar anlamına gelmeyecektir.”²⁶³ denilmektedir.

44. Madde: “*Türkiye, bu kesimin bundan önceki maddelerindeki hükümlerin, Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarıyla ilgili olduğu ölçüde, uluslararası nitelikte*

²⁶¹ Meray, s. 10-13.

²⁶² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Cemil Bilsel, “Medeni Kanun ve Lozan Muahedesi”, *Medeni Kanun’un XV. Yıldönümü İçin*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 21-71.

²⁶³ Meray, s. 10-13.

yükümler meydana getirmelerini ve Milletler Cemiyetinin güvencesi [garantisini] altına konulmalarını kabul eder. Bu hükümler, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca uygun bulunmadıkça, değiştirilemeyecektir. İngiliz İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japon hükümetleri, Milletler Cemiyeti Meclisinin çoğunluğunca razı olunacak herhangi bir değişikliği reddetmemeyi, işbu Antlaşma uyarınca kabul ederler.”²⁶⁴ Bu madde Antlaşmanın garanti maddesi konumundadır.

Türkiye, Milletler Cemiyeti Meclisi üyelerinden her birinin, bu yükümlülüklerden herhangi birine aykırı herhangi bir davranışı ya da böyle bir davranışta bulunması tehlikesini Meclis’e sunmaya yetkili olacağını ve Meclis’in, duruma göre, uygun ve etkili sayacağı yolda davranabileceğini ve gerekli göreceği talimatları verebileceğini kabul eder. Bundan başka, bu maddelere ilişkin olarak, hukuk bakımından ya da uygulamada, Türk Hükümetiyle imzacı öteki devletlerden herhangi biri ya da Milletler Cemiyeti Meclisi’ne üye herhangi bir başka devlet arasında görüş ayrılığı çıkarsa, bu anlaşmazlığın, Milletler Cemiyeti sözleşmesinin 14. maddesi uyarınca uluslararası nitelikte sayılmasını kabul eder. Türk Hükümeti, böyle bir anlaşmazlığın, öteki taraf isterse, Uluslararası Daimi Adalet Divanı’na götürülmesini kabul eder. Divan’ın kararı kesin ve Milletler Cemiyeti Misaki’nin 13 maddesi uyarınca verilmiş bir karar gücünde ve değerinde olacaktır.” Bu maddeyle gayrimüslimlerin hakları uluslararası garanti altına konulmuştur.²⁶⁵

Yunanistan’la Türkiye arasında adeta bir karşılıklılık (mütekabiliyet) maddesi olan 45. maddeye göre ise, “*Bu kesimdeki hükümlerle, Türkiye’nin Müslüman olmayan azınlıklarına tanınmış olan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır.*”²⁶⁶ hükmü yer alarak böylece Türkiye, yeni sınırların çizilmesiyle birlikte Yunanistan toprakları içerisinde kalmış Müslümanların haklarını da savunmaya çalışmıştır. Bu durum Sevr Antlaşması’ndaki azınlık koruma hükümlerinde, başka bir devletle herhangi bir karşılıklılık olmaksızın, sadece Osmanlı İmparatorluğu’nun yükümlülükleri olarak göze çarpmaktadır. Fakat Lozan Antlaşması’nın bu maddesi, Yunanistan’la karşılıklılık esasını getirerek Türk tarafının Milli Mücadele neticesinde, daha önce belirlenen bazı antlaşma maddelerini

²⁶⁴ Meray, s. 10-13.

²⁶⁵ Deniz Bozkurt, s. 9-10.

²⁶⁶ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 225-229.

değiştirebildiğini göstermektedir. Antlaşma maddelerinin geneline bakıldığında Türkiye için Sevr'deki aşırılığın Lozan'da ortadan kalktığı da görülür.

Lozan Antlaşmasının yukarıda saydığımız hükümlerine bakılacak olursa, antlaşmanın herhangi bir yerinde bir azınlık tanımı yapılmamıştır. Bu tanım Antlaşma öncesindeki konferansta tartışılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin sadece gayrimüslimleri azınlık sayması hukuksal olarak doğru bir temele dayanmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan bütün azınlık koruma antlaşmalarının temel özelliği, soy, dil ve din azınlıkları terimini içeren belgeler olması iken, Lozan Antlaşmasında bir ilk yaşanmış ve bu antlaşmada soy, dil ve din azınlıkları²⁶⁷ terimi yer almamış, Müslüman-olmayan azınlıklar kavramı kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, Lozan Antlaşması'nda, azınlıkların korunmasıyla ilgili olarak sadece gayrimüslimlerin haklarının, uluslararası nitelikte yükümlülükler meydana getirdiği ve Milletler Cemiyeti Meclisi'nin garantisi altına konulduğu hükmü yer almaktadır. Bu çerçevede Türkiye'nin sadece gayrimüslimleri azınlık olarak sayması hukuken bir sakınca yoktur ve Türkiye'de yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılmaları yolundaki yaygın tarihsel, siyasal ve ideolojik tutumla örtüşmektedir²⁶⁸.

Lozan Antlaşması, azınlıklara hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Bu madde çerçevesinde, Türk Hükümeti Lozan Antlaşması'nı temel kanun olarak kabul etmiş ve buna aykırı hiçbir hukuksal düzenleme yapmamayı yükümlenmiştir. Bu noktadan bakıldığında Lozan Antlaşması'nın Azınlıkların Korunması kesimi hem bir azınlık hakları, hem de bir insan hakları metni niteliği taşımaktadır²⁶⁹.

Ancak Lozan Barış Antlaşması'nda bahsedilen haklardan yararlananlar Müslüman olmayan azınlıklar gibi görünmesine rağmen, Süryaniler, Müslüman olmamasına rağmen bu haklardan yararlanamayanlar da vardır. Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler vb.

²⁶⁷ Baskın Oran'a göre; Türkiye'deki etnik, dinsel ve dilsel ölçütlerin uygulanması sonucunda, resmi azınlık tanımına sadece gayrimüslimler girebilmiştir. Hatta gayrimüslimler arasında da sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudilerin Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlandıklarını, Süryaniler, Nasturiler, Yezidiler, Bahaîlerin, bağımsız Protestan cemaatlerinin ise bu haklardan yararlanmadıklarını vurgulamaktadır. Gayrimüslimlerin dışında, etnik ya da dilsel açıdan farklılık gösteren ve bu farklılıklarının bilincinde olarak bunu kendi kimliklerinin vazgeçilmez parçası sayan Müslümanların da azınlık kategorisine girdiğini belirtmektedir. Bu çerçevede Araplar (Sünni Araplar ve Alevi Araplar), Aleviler (Azerbaycan Türkçesi konuşanlar, Türkçe konuşanlar, Zazaca ve Kürtçe konuşanlar, Arapça konuşan Nusayriler), Balkan ve Kafkas kökenliler (Balkanlardan gelen Slav kökenli Boşnaklar, Pomaklar, Torbeşler, Arnavutlar, Kafkaslardan gelen Çerkezler, Gürcüler), Çingeneler, Lazlar ve Kürtler (dinsel ayrıma göre, Alevi Kürtler ve Sünni Kürtler; dilsel ayrıma göre, Kırmanciler ve Zazalar) Müslüman grupları azınlık kategorisi içinde değerlendirmektedir. Baskın **Oran**, *Türkiye'de Azınlıklar: Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, TESEV Yayınları, İstanbul 2004, s. 36-48.

²⁶⁸ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, s. 49-51.

²⁶⁹ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, s. 56-57.

diğer gayrimüslim gruplar Lozan Antlaşması ile getirilen haklardan yararlanmamışlardır. Sadece Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatleri bu haklardan yararlanmışlardır. Süryanilerin ise Lozan ile gelen Azınlık haklarından yararlanamamalarının temelinde onların bir azınlık olarak görülmemesi yatar. Süryanilerin azınlık olarak görülmemesinde ise pek çok neden sayılabilir.

2.3.3.1. Süryanilerin Azınlık Sayılmama Nedenleri

a-) Bunların başında Süryanilerin Osmanlı Devleti içerisindeki durumları gelir. Osmanlı Devleti'ndeki Süryanilerin nüfusu Ermenilere oranla az olduğundan, Osmanlı Devleti geleneğinde Millet sistemi içerisinde idari yönden Ermeni Patrikhanesine bağlı kabul edilmişlerdir. Yani devlet ile olan ilişkilerini Ermeni Patrikhanesi aracılığıyla yürütmüşler ve tek başına müstakil bir millet olarak görülmemişlerdir. Bu anlayışın oluşmasında da Osmanlı Devleti'nin merkezîyetçi yönetim anlayışı, Süryani kilisesinin monofizist anlayışta olması, ayrıca Süryani kilisesinin parçalanmışlığı ve Süryanilerin siyasî ve idarî anlamda bir iddialarının olmaması etkili olmuştur²⁷⁰. Süryanilerin Osmanlı Devleti nezdinde müstakil bir millet olarak görülmemesi hadisesi, Türkiye Cumhuriyeti'nde de devam etmiş²⁷¹, bundan dolayı azınlık haklarından yararlanamamışlardır.

b-) Diğer sebep ise Süryanilerin siyasî ve idarî anlamda bir iddialarının olmamasıdır. Süryaniler inançlarıyla ön plana çıkmışlardır. İnançlarına saldırı olmadığı sürece dünya işlerinden kendilerini çekmişler, daha çok ruhani işlere değer vermişlerdir. Bu durum Süryanilerin genelde barışçıl ve kendi içine dönük bir kimlikte olmasını sağlamış, ayrıca Süryanileri pasifleştirmiş ve siyasî-idarî anlamda bir beklentileri olmamasına sebep olmuştur²⁷². Süryanilerin bütün talepleri ayırım görmeden yaşamak ve dinleriyle dillerini rahatça yaşayabilmektir²⁷³. Ayrıca Süryanilerin kırsal bölgelerde yaşıyor olması nedeniyle haklarını arayamamış olmaları da onların azınlık sayılmamalarına sebep olarak gösterilmektedir²⁷⁴.

²⁷⁰ Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", s. 219-222.

²⁷¹ Ömer Ergün, "Lozan'daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler", *Süryaniler ve Süryanilik II*, Haz:Ahmet Taşgün vd., s. 251.

²⁷² Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", s. 222-223.

²⁷³ Oran, *Türkiye'de Azınlıklar*, s. 41.

²⁷⁴ Deniz Bayburt, *Türk Tarihi'nde Süryaniler*, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2009 (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 205, Dipnot 199'dan alıntı.

c-) Diğer sebep Süryanilerin kendi içlerinde teşkilatlanma problemleri yaşamalarıdır. Lozan Barış Antlaşması imzalandığı sırada Süryaniler, henüz kilise teşkilatlanmasına sahip olmadıklarından, Azınlık kavramı içerisinde yer almak bir yana, *küçük azınlık grupları* içerisinde yer almış, bundan dolayı da Ermeni ve Rumlara verilen güvenlik teminatı çerçevesinde kendi okullarını açmalarına izin verilmesi, mahkemelerde ve okullarda anadillerini kullanmaları gibi haklardan da yararlanamamışlardır²⁷⁵.

d-) Bir başka sebep Süryani kilisesinin parçalanmışlığıdır. Osmanlı Devleti içerisinde Süryani Patrikliği, tek merkezden değil Mardin, Turabdin ve Sis olmak üzere 3 farklı yerden temsil edilmiştir²⁷⁶. Bu durum Osmanlı Devleti içerisinde yüzyıllarca varlık gösteren Süryanilerin müstakil bir millet olarak kabul edilmemesine, dolayısıyla azınlık sayılmamasına neden olmuştur.

e-) Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir; Lozan Konferansı devam ettiği sırada Mustafa Kemal ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmiş, Süryani Patriği Lozan'da azınlıklara verilecek hakların belirlenmesi ve özellikle Musul ile ilgili görüşmelerin sürdüğü sırada İlyas Şakir Efendi'nin Celal Nuri İleri'ye verdiği 4 Şubat 1923 tarihli demeçte o günden bu güne Süryanileri resmen azınlık olmaktan çıkararak bir kanıt olmuştur. Bu nedenle Lozan Barış Konferansında Süryani konusu gündeme gelmemiştir. Bu demecinde Mustafa Kemal'e hitaben: *"Biz ekalliyet haklarını istemiyoruz"*²⁷⁷ diyerek adeta bizi kendinizden ayrı tutmayın demiş ve Süryanilerin Müslüman-Türklerle birlikte ve aynı statüde yaşamak istediklerini bildirmiştir. Patrik İlyas Şakir'in burada Süryani cemaatinin arzusu olarak söylenebilecek tek isteği Suriye'ye göçen Süryanilerin göçlerinin durdurulması ve yeniden Türkiye'ye dönmeleri konusunda gerekenlerin yapılmasıdır²⁷⁸.

Ayrıca daha öncesinde, Fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet de Esperey'in, azınlıkların ruhani liderleriyle yaptığı toplantıda bulunan Süryani Patriği III. İğnatiyos İlyas'ın ayağa kalkıp asasını yere vurarak: *"600 yıldan fazla oluyor ki Türk yurttaşlarımızla beraber kardeşçe yaşadık. Türklerin nimetleri kanımızın her zerresinde dolaşmaktadır. Türklerden ne isteyebiliriz? Türklerin kaderi bizim kaderimizdir"* deyip,

²⁷⁵ Kadir Albayrak, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 120.

²⁷⁶ İbrahim Özcoşar, "Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler", s. 221-222.

²⁷⁷ *İleri Gazetesi*, 9 Şubat 1923, s. 1.

²⁷⁸ Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu vd., *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*, s. 364.

toplantıdakilerin hayret dolu bakışları arasında toplantıyı terk ederek²⁷⁹ Türklerden ayrı haklar istemediğini göstermiş, yine Lozan öncesi dönemin basınına yaptığı açıklamada: “*Hükümet bize ayrı bir kanun tatbik etmiyor. Türklerin hukukuyla bizim hukukumuz hiçbir zaman ayrılmamıştır*”²⁸⁰ diyerek, Süryanilerin Türklerden ayrı olmadığını vurgulamıştır. Belki de burada Cemaati adına konuşan Patriğin iyi niyetli tutumu Kadim Süryani Cemaatini, Azınlık haklarından faydalanamama durumuyla karşı karşıya bırakmıştır. Bütün bu sözlerin yanı sıra Patrik İlyas’ın Süryanileri tanımlarken “*Türklerin Küçük Kardeşleri*”²⁸¹ ifadesini kullanması da kayda değerdir.

Süryanilerin neden Azınlık haklarından yararlanmadığına bir cevap olarak genel kanaat olarak söylenen ifade; Patrik III. İlyas Şakir’in söz konusu haklardan bu şekilde Cemaati adına feragat etmiş olmasıdır. Fakat burada hukukî yönden bir sorun ortaya çıkmaktadır. Çünkü uluslararası bir belgeyle getirilmiş haklardan, bir azınlığa mensup bireyin, mensup olduğu grubun lideri ya da temsilcileri Patrik İlyas örneğinde olduğu gibi feragat edemezler²⁸². Bu konuda hukuk dışılık söz konusudur. Grubu ya da cemaati adına onların hakkından feragat etmenin normal olduğunu savunanların çıkış noktası; teamülün bugüne kadar böyle olduğu ve uygulanişın hep bu şekilde olmasıdır. Ancak Baskın Oran bu konuda da olayın hukukî boyutunu ön plana çıkararak Yasaya ya da bir Antlaşmaya rağmen teamül olmayacağından bahseder. Ayrıca Süryanilerin Azınlık kavramı içerisinde bulunmaması noktasında da bir hukuk ihlalinin söz konusu olduğundan bahseder. Başından beri yalnızca Ermeni, Rum ve Yahudileri azınlık olarak tanıyıp Süryaniler ile birlikte diğer küçük grupları tanımamak Lozan Barış Antlaşmasının uygulamadaki hukukî durumunu tartışılır hale getirmiştir²⁸³. Lozan Antlaşması hükümleri incelendiğinde Azınlık terimi karşılığında sadece Müslüman olmayanlar yani gayrimüslimler geçer. 143 maddelik Lozan Barış Antlaşması’nın hiçbir

²⁷⁹ Aziz **Koluman**, *Ortadoğu’da Süryanilik, Dini-Sosyal-Kültürel Hayat*, Ankara 2001, Asam Yayınları, s. 61.

²⁸⁰ *İkdam Gazetesi* 9299, 4 Şubat 1923, s. 2.

²⁸¹ *Milliyet Gazetesi*, 19 Kasım 1977, s. 5.

²⁸² Oran, bu konuya hukuki açıdan bakmakta ve şunları söylemektedir: “Böyle bir feragat hukuken geçersizdir. Çünkü azınlık grupları hak öznesi değildir. Batı’nın insan ve azınlık hakları anlayışı, Hobbes ve Locke’den beri bireycidir. Gerçi bu hakların birçoğu grupça kullanılır ama bu haklar kolektiviteye (gruba) değil söz konusu gruba mensup bireylere verilmiştir. Dolayısıyla bir bireyin hakkından o bireyin mensup olduğu grubun veya o grubu temsil eden yada ettiğini ileri süren temsilcilerin vazgeçmesi söz konusu olamaz. Özellikle de bu hak uluslar arası bir antlaşmayla getirilmiş ve Lozan’ın 37. maddesi uyarınca “hiçbir kanun ve hiçbir işlemin ortadan kaldıramayacağı” bir haklar bütünü sayılmış ise.” Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s. 55.

²⁸³ Oran, *Türkiye’de Azınlıklar*, s. 55.

yerinde Azınlık diye bu hakkı kullanabilen Ermeniler, Rumlar ya da Yahudiler anılmazlar.

f-) Süryanilerin azınlık sayılmamasına bir diğer sebep ise: 1925-1930 yılları arasında İçişleri Bakanlığı'na ait olduğu ileri sürülen gizli bir genelgenin varlığına dayandırılmaktadır. Var olduğu ileri sürülen bu genelgede söylenene göre azınlık milletlerin ismi yazılıdır. Bu listede Süryanilerin ismi bulunmadığı için Müslüman-olmayan Azınlık statüsünde kabul edilmemişlerdir²⁸⁴.

Bütün bunlara rağmen Süryaniler, Lozan Antlaşması imzalandığı tarihten günümüze kadar, öncesinde de olduğu gibi azınlık sayılıp sayılmama meselesini büyük problem etmeden yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Lozan ile Azınlık haklarından resmen yararlanabilen gayrimüslim azınlıklar Cumhuriyet'in kuruluşuyla haklarından feragat ettikleri açıklaması, bu hakların bireysel niteliği nedeniyle tartışma konusu olmalıdır. Nitekim AB uyum kanunları çerçevesinde çıkarılan ve 2672 sayılı Vakıflar Kanunu'nda değişiklik getiren, cemaat vakıflarıyla ilgili 2 Ocak 2003 tarih ve 4478 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun gereğince, 24 Ocak 2003 tarihinde çıkarılan yönetmelik, Süryanileri de Lozan Antlaşması'na göre tanınan azınlıklar arasına almıştır²⁸⁵.

Anadolu toprakları farklı birçok etnik, dinsel ve dilsel grupları bünyesinde barındırmasına karşın, Türkiye sadece gayrimüslimleri azınlık olarak kabul etmektedir. Uygulamada ise gayrimüslimler arasında uzun bir süre sadece Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler Lozan'daki azınlık koruma hükümlerinden yararlanmışlar, ayrıca 18 Ekim 1925 tarihinde, Türkiye'yle Bulgaristan arasında yapılan Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'nın ek protokolü ile Türkiye'deki Bulgar azınlığının da Lozan Barış Antlaşması hükümlerinden yararlanacağı kabul edilmiştir. Ocak 2003 tarihinde, AB uyum yasaları çerçevesinde yapılan cemaat vakıflarıyla ilgili yeni düzenlemeyle, Süryaniler de gayrimüslim azınlıklar arasında sayılmaya başlanmıştır.

Lozan Antlaşması'nın azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümleri, azınlıkların Osmanlı Devleti döneminde millet sistemi çerçevesinde cemaatler biçiminde yaşadıkları düzene benzer bir düzenin sürmesini garanti altına almıştı. Lozan Antlaşması'nın bu hükümleri nedeniyle azınlıklar kendi kültürel kimliklerini, yaşam biçimlerini ve cemaat yapılarını

²⁸⁴ Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Tesev Yay., Ankara 2004, s. 155.

²⁸⁵ Keskin, s. 251.

koruyarak, yüzyıllardan beri süre gelen ve alışmış oldukları düzenin devam edeceğini düşünmüşler, ancak kısa zamanda fiiliyatta bunun böyle sürmeyeceğini anlamışlardır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bir ulus devlet kurma amacını gütmüş, bu süreç içinde topraklarında yaşayan bütün etnik grupları tek bir ulusal kimlik, yani Türk ulusal kimliği altında eritmeye çalışmıştır. Bu nedenle, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin bir yandan tüm etnik unsurları Türk ulusal kimliği altında eritmeye çalışırken, diğer yandan buna engel oluşturacak, Lozan Antlaşması ile tanınmış azınlık haklarıyla, azınlıkların kendi cemaat yapılarını korumalarına ve sürdürmelerine izin vermesi pek de mümkün gözükmemektedir²⁸⁶.

1925 yılından itibaren azınlıklar, Lozan Antlaşması'nın 42. maddesiyle kendilerine tanınmış olan kendi dinsel kurallarına dayalı bir özel hukuk uygulama hakları nedeniyle ilk ciddi sorunla karşılaşmışlardır. Antlaşmanın bu hükmü azınlıklara, kişisel statü ve aile hukukuyla ilgili sorunlarının çözümünde kendi gelenek ve görenekleriyle, Türk kanunlarının birlikte uygulanması imkânını veriyor ve bu çerçevede alınacak önlemler için Türk hükümeti'yle ilgili azınlıkların eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlar kurulmasını öngörüyordu. Bu çerçevede 1925 yılında Türk hükümetinin temsilcileriyle Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin temsilcilerinden oluşan komisyonlar kurulmuştu. Ancak 17 Şubat 1926'da kabul edilecek olan yeni Türk Medeni Kanunu'nun hazırlık çalışmaları sırasında, İsviçre'den iktibas edilen Medeni Kanun'un laik ve çağdaş niteliği dolayısıyla, azınlıkların kendi dinsel hukuklarını uygulamalarına gerek bırakmadığı gerekçesiyle azınlıklar, Lozan ile getirilen haklarından feragat etmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine ilk olarak, 15 Eylül 1925 tarihinde Yahudi cemaati Lozan Antlaşması'nın verdiği haklardan tamamen feragat ettiğini açıklamıştır. Böylelikle daha bu hakları almadan feragat etmiş sayılan Süryanilerin yanında diğer gayrimüslim ahaliden de Yahudiler azınlık haklarından ilk olarak vazgeçen millet olmuştur. Yahudilerden sonra Ermeni cemaati aynı yönde karar almıştır. Rum cemaati haklardan feragat etmemek adına direnmiş ancak onlarda uzun

²⁸⁶ Rifat N. **Bali**, "Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası", *Birikim Dergisi*, Sayı: 115 (Kasım 1998), s. 80.

tartışmalar sonrasında 27 Kasım 1925'te bu haklarından Cumhuriyet hükümeti lehine feragat etmişlerdir²⁸⁷.

1920'lerin sonlarından itibaren milli devletin gereği olarak millileştirme politikası kendini hem kültürel alanda hem de ekonomik alanda göstermiştir. Kültürel alanda milli politikanın bir adımı ve Tevhid-i Tedrisat'ın bir gereği olarak "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası ilk olarak 1928 yılında Türk Ocakları'nın 4. kurultayında gündeme gelmiş ve belediyeler vatandaşı kamusal alanlarda Türkçe konuşması konusunda özendirmiştir.

Ekonomik alandaki millileştirme ise, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayeli ticari kuruluşlarda istihdam edilen azınlıkların sayılarıyla ilgili bir kotanın konulması, Müslüman memur çalıştırma zorunluluğu ve yine söz konusu şirketlerde Türkçe konuşulması türünden kararlar alınması şeklinde kendini göstermiştir²⁸⁸.

Türkiye'deki azınlık mevzuatı ve uygulamalarına bakıldığında dikkati çeken bir başka husus da kimi zaman gayrimüslim azınlıkların "yabancı" olarak adlandırılmış ve değerlendirilmiş olmalarıdır. Oysaki hukuksal açıdan yabancı, vatandaş olmayan kimsedir. Gayrimüslim azınlıklar ise Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır. Cumhuriyet döneminde, 1940'lara kadar gayrimüslim vatandaşların nüfus kayıtları "Ecanip Defteri"ne yani yabancılar bölümüne kaydedilmiştir.

5 Haziran 1935 tarihinde kabul edilen ve 1936'da yürürlüğe giren 2672 sayılı Vakıflar Kanunu ile de azınlık vakıflarının yönetim yapıları değiştirilerek, cemaatlerin merkezî güçleri zayıflamıştır.

²⁸⁷ Rıdvan Akar, "Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları", *Modernleşme ve Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları ve Helsinki Yurttaşlar Derneği Dizisi, İstanbul 2001, s. 17-18; Ayhan Aktar, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 112-113.

²⁸⁸ Akar, s. 18.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLER

3.1. TEK PARTİ DÖNEMİ İLİŞKİLER

Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki durumlarını Atatürk ve İsmet İnönü ile ilişkiler olarak iki döneme ayırabiliriz. Mustafa Kemal Atatürk döneminde Süryanilerin devletle ilişkileri genelde olumlu yönde olmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan, hatta Lozan Barış Antlaşması'ndan itibaren Süryani ileri gelenleri başta Patrik III. İlyas Şakir olmak üzere devlete karşı iyi niyetlerini sık sık sözleriyle dile getirmişlerdir.

1930'lu yıllara kadar göze çarpan büyük bir problem yok iken Süryani Patriğinin böylesine bir tavır değişikliği içerisine girmiş olması düşündürücüdür. “*Türk Dostu*” olarak bilinen Patrik İlyas'ın bu kadar Türkiye Cumhuriyeti'ne sadakat içerisinde olduğu bir anda İngilizler tarafından kafasının karıştırıldığı ve bazı durumlara mecbur bırakıldığı anlaşılmaktadır. Patrikhanenin Suriye'ye taşınması ile birlikte bu durum yeni Türk Devleti'nin rejimi ve ilkelerine de uyumlu hale gelmişti. Zira Laiklik ilkesinin Anayasa'da yerini almasıyla beraber dinle ilgili kurumların siyasete karışacağı kaygısıyla belirli bir sınır içerisine alındığı görülmektedir. Süryani Patrikhanesi'nin Türkiye'den ayrılması sürecini bu yönden de değerlendirmek gerekir. Tek parti döneminde Süryani cemaati Mustafa Kemal Atatürk ile iyi ilişkiler kurmuştur. Bu iyi ilişkilerde Atatürk'e yakınlığı ile tanınan ve Süryanilere tarafından yakın dostu olarak bilinen III. İlyas Şakir'in payı büyüktür. Bu dönemde devlet ile Süryanilerin aralarının ne derecede iyi olduğunu o dönemde yapılan karşılıklı ziyaretlerden rahatlıkla anlayabiliriz.

3.1.1. Şeyh Sait İsyanında Süryanilerin Tutumu

Lozan Barış Antlaşması sonrasında Türkiye'yi uğraştıran en önemli dış politika sorunu olan Musul sorunu, bu bölgede yoğunlukta bulunan Nasturiler'in İngilizler lehinde hareket etmeleri sonucunda Eylül 1924'te önemli bir ayaklanma çıkardıkları

görülmektedir. Bu ayaklanma, 1925 Şeyh Sait isyanının bir habercisi olarak²⁸⁹ değerlendirilmesinin yanısıra, Nasturiler'in Süryanilerin bir kolu olması sebebiyle de Süryani Kadimleri etkilemiştir. Gerçekten de Nasturiler, Milli Mücadele boyunca gerek Misak-ı Millî sınırları içinde, gerekse İngiltere veya Fransa yönetimi altında Suriye ve Irak'ta, özellikle Musul, Urfa, Hakkâri ve Van'da olmak üzere İran-Irak sınırındaki bölgede Ermenilerle birlik olup işgalcilerle işbirliği yapmışlar, Türklere karşı açıkça savaştan çekinmemişlerdir²⁹⁰.

Şeyh Sait isyanı sırasında Türkiye Cumhuriyeti hükümeti ile Süryani Patriği İlyas Şakir Efendi arasındaki yakın ilişkiler devam etmiştir. 1925 yılında çıkan ve Türkiye'yi epey uğraştıran Şeyh Sait isyanı sırasında Kürt aşiretlere destek veren bir kısım Midyatlı Süryani ile Nasturiler de ayaklanınca, suçlu görülenler çalışma merkezi Diyarbakır olan Şark İstiklâl mahkemesi tarafından yargılandılar. Mahkeme kayıtlarına göre ayaklanma, İngilizlerin Midyat tarafında bulunan on beş bin kadar Hıristiyan halkla ilişki kurup, bunların gençlerinin güneye Musul taraflarına kaçmalarını sağlayıp burada İngiliz yönetiminde askerlik öğrettikten sonra, silâh ve para ile geri yollayarak Türklere karşı harekete geçirmesi sonucunda meydana gelmişti. Bu gençler Süryani ve Nasturi olup, isyan üzerine, ayaklanma çıkarılan köylerde araştırma yapıp suçlu görülenler yargılanmak üzere İstiklâl Mahkemesi'ne yollanmış ve "vatana ihanet" suçuyla yargılanmışlardır²⁹¹.

Şeyh Sait isyanında rol oynayan ve isyanın sorumluları arasında görülen Süryaniler Diyarbakır ve Mardin'de tutuklanarak cezalandırılmışlardır. Bu isyan sırasında isyana destek veren gayrimüslimler olduğu gibi bu olaylar bütün Süryanileri bağlamaktan uzaktır. Çünkü bu olayların meydana geldiği sıralarda Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir ile Şark İstiklâl Mahkemesi başkanı arasında karşılıklı bayramlaşma ziyaretleri gerçekleşmiştir. Ramazan Bayramı'nın 2. günü 26 Nisan 1925'te Mardin Valiliği'ndeki devlet erkânının bayramını tebrik eden İlyas Şakir'in ziyaretine karşılık bayramın 3. günü 27 Nisan 1925 tarihinde Şark İstiklâl Mahkemesi başkanı Mazhar Müfit Bey ile beraberindeki askeri ve sivil devlet erkânı Deyruzzafaran Manastırı'nı ziyaret ederek, Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi ile görüşmüş, üstelik manastır hatıra defterine övücü sözler yazmıştır. Bu karşılıklı yapılan ziyaretler karşılıklı iyi niyet ve hoşgörünün

²⁸⁹ Suat **Akgül**, *Musul Sorunu ve Nasturi Ayaklanması*, Simurg Yayınları, İstanbul 2002, s. 24.

²⁹⁰ **Askerî Tarih Belgeleri Dergisi**, ATASE yay., Yıl 53, Sayı 118 (Temmuz 2004), s. 300.

²⁹¹ Ergün **Aybars**, *İstiklâl Mahkemeleri*, CI-II, İzmir, İleri Kitabevi, 1995, s. 338.

göstergesidir. Buradan da Süryanilerin bu isyan sırasında devlet tarafından direk olarak suçlanmadığı anlaşılmaktadır. Eğer Süryaniler, Şeyh Sait isyanı gibi devleti oldukça uğraştıran bir isyanda hükümet tarafından suçlu görülselerdi hükümet yetkilileri bu tavrı bir şekilde Kadim Süryani cemaatine hissettirirlerdi. Öte yandan dönemin içişleri bakanı olan Mehmet Cemil Bey²⁹² Şeyh Sait isyanı sonrasında hazırladığı raporda Diyarbakır ve çevresindeki gayrimüslim ve ecnebî tufeylilerin elinde bulunan iktisat ve sanayinin kâmilen Türklere devredilmesinin politika olarak benimsenmesi isteniyordu²⁹³. Ayrıca Başbakanlığa sunduğu bu raporda Cemil Bey gayrimüslim nüfusu “anasır-ı muzırre” yani zararlı unsurlar olarak gösteriyordu. Ermeni ve Süryani, Yezidi, Nasturi ve Keldanilerin bölge dışına çıkarılarak yerlerine Türk muhacirlerin yerleştirilmesi gerekliliği vurgulanıyordu. Bu durum ister istemez devletin gayrimüslimlere karşı önlem almasına neden olacaktır. Fakat bu önlemin yine Kadim Süryanilere karşı alınmış özel bir önlem olmayacağı da açıktır.

Süryani din adamlarından bazılarının Şeyh Sait isyanı sırasında ve sonrasında hükümet yanlısı görüşler bildirdikleri gibi bazılarının bizzat suçlu görülenlerin yakalanması konusunda devlete hizmette buldukları görülür. Dönemin Diyarbakır Süryani metropoliti ve aynı zamanda Diyarbakır il idare meclisi üyesi olan Abdunnur Efendi Şeyh Sait isyanı sırasında Diyarbakır’daki Süryanilerin devlete bağlı kalması konusunda onlara telkinlerde bulunarak devlet yanlısı bir politika izlemiştir²⁹⁴. Ayrıca İsyanda parmağı olduğu düşünülenleri de bizzat hükümete teslim ederek hükümetin takdirini kazanmıştır. Bu hareketleri neticesinde Abdunnur Efendi “Türk Dostu” olarak anılmıştır.

Şeyh Sait isyanı sırasında birçok Kürt aşiretinin bu isyana destek vererek isyanın boyutunu büyüttüğü görülür. Süryanilerin de bu Kürt aşiretlerin zaman zaman etkisi altına girdiği düşünülecek olursa kendilerine yapılan baskılar neticesinde de bu isyana destek vermiş olabilecekleri muhtemeldir.

²⁹² Mehmet Cemil Uybadın Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü İçişleri Bakanı’dır. 5 Ocak 1925 ile 1 Kasım 1927 tarihleri arasında görev yapmıştır.

²⁹³ Ercan Çağlayan, “Cumhuriyet ve Süryaniler”, <http://suryoyoonline.blogspot.com/2012/08/cumhuriyet-ve-suryaniler.html> Erişim tarihi: 10.02.2013.

²⁹⁴ Günel, s. 195.

3.1.2. İngilizlerin Musul Meselesi Projesinde Süryanileri Kullanması

İngilizler uzun süre kullandıkları Hakkâri ve çevresindeki Nasturilerden sonra Mardin Midyat ve çevresindeki Kadim Süryanileri de Musul Meselesi çerçevesinde avantajlı duruma geçebilmek için toplu olarak Yezidilerle birlikte Türkiye'ye karşı ayaklandırmışlardır. Bu ayaklanma öncesinde Ekim 1924'te İngilizlerin bu bölgede güçlü hale gelebilmek için buranın yerli ahalisinden paralı asker toplamaya çalıştığı görülmektedir. Dahiliye Nazırlığından Başvekalete gönderilen yazıda İngilizlerin ülkenin güneyinde ücretle asker toplamaya çalıştıkları ve yerli ahaliye yaptıkları teklife Kadim Süryanilere nazaran sadece başıboş dolaşan bazı Nasturilerin olumlu baktığı ve ancak bunlardan oluşturulabilen bir ücretli kuvvet hazırladıkları belirtilmektedir²⁹⁵. Bu ücretli asker topluluğu İngilizlerin Anadolu'nun güneyine yönelik planlarında kullanılacaktır.

Kadim Süryaniler her ne kadar 1924'teki bu İngiliz teklifini geri çevirmiş gibi görünse de İngiliz oyunu içerisinde kendilerini bulmaları çokta fazla gecikmeyecektir. Zira 1926 yılında İngiliz tahrikiyle Midyat Nusaybin civarında ayaklanan bir Süryani grubu dikkat çekmektedir. Bu ayaklanmanın Musul meselesinin çözümü ile ilgili çalışmalar yapıldığı döneme rast gelmesi tesadüfî olmasa gerek. Lozan Barış Antlaşmasından itibaren Musul Meselesinde azınlık ve din temelli bir yaklaşım içerisinde olan İngilizler, Süryanileri silahlandırıp Yezidilerinde onlarla birlikte hareket etmesini sağlayarak Mart 1926'da bu iki grubu ayaklandırmışlardır²⁹⁶. Nusaybin, Cizre ve Midyat merkezli bu ayaklanmada Süryaniler daha önce Hazak olayında olduğu gibi telefon tellerini keserek bölgedeki haberleşmeyi ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Sınırdaki nöbet bekleyen erlere de saldıran bu grup bu erlerden bazılarını da öldürmüşlerdir. Bu sırada İç İşleri Bakanı olan Mehmet Cemil Uybadin, 17 Mart 1926 tarihinde bir açıklama yaparak Nusaybin'de başlayan ayaklanmanın Midyat'a kadar yayıldığını bildirmiştir. Bu gelişmelerin ardından yapılan askeri harekât neticesinde ayaklanma fazla büyümeden bastırılmıştır. Bu olayda göstermiştir ki İngilizler Anadolu toprakları üzerinde menfaat sağlayabilecekleri her durumu kullanmaktan çekinmemektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bu olaydan kısa süre sonra bizzat devlet eliyle bu bölgelerde silah toplama yoluna gitmiştir. 1931 yılı Eylül ayına ait bir belgede Midyat ve civarında on gün devam eden silah toplama işi neticesinde 408 silahın toplandığından ve bu silahların askeri birliklere teslim

²⁹⁵ BCA., 030-10-00-00-112-756-15.

²⁹⁶ Tahir Kodal, *Paylaşılmayan Toprak*, Yeditepe yayınları, İstanbul 2005, s. 385-386.

edildiğinden bahsedilmektedir²⁹⁷ ki bu silah toplama işine 1930 yılında olduğu gibi dönemin Mardin Valisi Talat Paşa'nın da refakat edeceği de bildirilmekteydi. Buradan da anlaşılmaktadır ki silah toplama işine 1930 yılında başlanmıştır. 1932 ve 1933 yılları içerisinde de bu silah toplama hareketinin devam ettiği görülmektedir.

Kadim Süryaniler Patriklik merkezinin Mardin'den taşınmasından sonraki süreçte, Fransızların Türkiye ile Suriye'nin arasını açmak amacıyla Ermenileri ve Antakya'daki son durumdan istifade ederek, özellikle Hatay'daki Süryanileri ve Kürtleri Türkiye aleyhinde kışkırttığı görülmüştür. Örneğin, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Cumhurbaşkanlığına yazılan 23 Haziran 1938 tarihli bir raporda, "Fransızların Suriye'de şimdiye kadar tezahür eden mesailerinin Hoybun Cemiyetinde Ermeni ve Süryanilerle Kürtleri kendilerine bağlayarak bilhassa Cezire bölgesinde bir Hıristiyan nüfus fazlalığı yaratmak ve kiliseyi kendi hâkimiyetleri altına alarak Türkiye ile Suriye arasında bir tampon bölge vücuda getirmek ve kendisine bağladığı bu unsurları icabına göre Suriye veya Türkiye'ye karşı kullanmak olduğu ve yine bu unsurların Türkiye'den çapulculuk ve hırsızlık yapmalarına göz yumulmakta bulunduğu," yazılıyordu²⁹⁸. Bu belgede de görülüyor ki, bölgedeki azınlıkların ayaklanmaları genelde İngiliz ve Fransız etkisiyle olmaktadır. Türkiye Süryanileri de kimi zaman bu dış etkilere maruz kalmıştır.

3.1.3. Patrik İlyas'ın Vatandaşlıktan Çıkarılması ve Patrikhanenin Türkiye'den Suriye'ye Taşınması

Süryani Patrikhanesinin Türkiye'den ayrılması konusunda şu ana kadar yazılmış olan eserler yeterli bilgiyi vermemekle birlikte bu bilgilerde de herhangi bir ortak kanaatte yoktur. Bu konuda yazılanlar genelde Patrik İlyas Şakir Efendi'nin 1925 yılının sonunda Mardin'den Halep'e gittiği ve bir daha da Mardin'e geri dönmediği şeklindedir²⁹⁹. Patrik İlyas Efendi'nin Lozan Barış Antlaşması sonrasında Türkiye'de fazla kalmayıp yurtdışına gitmesi ve bir daha da geri dönmemesi hatta yerine gelen Patrik Efram Barsavm'ın göreve geldikten kısa süre sonra 1932'de Patriklik merkezini Türkiye'den Suriye'ye taşınması ilgi çekicidir. Ayrıca uzun süre boyunca ve birçok kez devlete bağlılık bildirmiş bir Patrik olan Şakir İlyas'ın bir anda farklı bir siyasette bulunması İngiltere'nin Orta Doğu ve Mezopotamya bölgesine dair siyasi planlarıyla

²⁹⁷ BCA., 030-0-010-000-000-54-359-7.

²⁹⁸ Azmi Süslü, "Atatürk ve Azınlıklar", *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu (Ankara, 9-11 Eylül 1991)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1996, s. 1025, 1056.

²⁹⁹ Gabriyel Akyüz ile 26 Haziran 2012 tarihinde Kırklar Kilisesi'nde yapılan görüşmeden.

açıklanabilir. Kadim Süryaniler büyük bir devletin siyaseti içerisinde kendi amaçları etrafında kullanılmış gibi görünmektedir. 1923 yılında Lozan'da Musul meselesi başta olmak üzere istediği birçok konuda ve bölgede amacına ulaşamayan İngiltere, Orta Doğu siyasetinde var olabilmek adına ırk, din ve dil faktörlerini ön plana çıkararak yıllardır bir arada yaşayan toplulukları birbirinden ayırma yoluna gitmiştir. İngilizlerin bu tutumu, yıllarca Türk dostu olarak bilinmiş, kendi cemaatinin kaderinin Türklerin kaderiyle bir olduğunu söyleyen Süryani Patriği İlyas Şakir Efendi'nin tavırlarına da yansımıştır.

İlyas Şakir Efendi'nin İngilizlerden etkilendiğinin en bariz örneği o dönemde İngiliz Mandası altında bulunan Irak tabiiyetine girmiş olmasıdır. Bağdat'ta bulunduğu sırada Irak Kralı Faysal'ı ziyaret eden Patrik İlyas Şakir, ayrıca burada bulunan İngiltere Kralını temsil eden Lord İrvin'i de ziyaret etmiştir. İngilizlere yaptığı bu ziyareti Türkiye ile Süryanilerin ilişkilerinde bir dönüm noktası teşkil eder.

İngilizlerin Süryani Patriği III. İlyas Şakir'e diğer azınlık ruhani reislerine gösterdikleri ilgiden farklı bir ilgi gösterdikleri ve her fırsatta onunla görüşmek istedikleri anlaşılmaktadır. Patrik İlyas'ın Milli Mücadele döneminde Türklere yakın siyaset takip etmesi İngilizlerin Süryanilere ilgisini daha da arttırmıştır. İngilizlerle Süryani Patriğinin görüşme trafiği Binbaşı Noel aracılığıyla 1919 yılı Nisan ayında başlamıştır. Daha sonra 22 Mayıs 1919 tarihinde İngiliz generali Patrik İlyas'ı Halep'te iken ziyaret etmiş, bir gün sonra 23 Mayıs'ta Patrik İlyas'ta bir iade-i ziyarete bulunmuştu. İngiliz haber ajansını ziyaret ettiği sırada, baskı ve etki altında bulunan İstanbul'a Patriklik makamının taşınmasını istemeleri de Süryaniler üzerinde daha rahat etki kurabilmeleri isteğinden ileri gelmekteydi.

Türkiye'den izin almaksızın bir başka devletin tabiiyeti altına girmenin vatandaşlıktan çıkarılmak anlamına geleceğini İngilizler de çok iyi biliyordu. Liderlerinin vatandaşlıktan çıkarılması bütün cemaat üyeleri arasında bir infial yaratabilir ve o dönemde Süryanilerin en yoğun şekilde yaşadıkları coğrafyalar olan Hindistan ve Amerika kıtasında kendilerine bağlı yeni oluşumlara yol açabilirdi. Nasturileri bu politikalar çerçevesinde daha açık bir şekilde kullandığı bilinen İngilizler, Kadim Süryanileri de, yeni kurulan Türk Devleti ile yakın ilişkiler kuruyor olmasından ve bu durumun ileride kendileri için sorunlar yaratabileceğinden hareketle kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır.

İlyas Şakir Efendi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin o sıralarda kaldırılmış bir konsolosluğu olan Hamedan konsolosluğuna, Lozan Antlaşmasının kazanımlarının

yürürlüğe konduğu sırada Bağdat'ta bulunması nedeniyle Irak vatandaşlığı edindiğini ve Lozan Antlaşmasınının 31. maddesi gereğince Türkiye lehine seçme hakkını kullanmak istediğini bildiren bir müracaatta bulunmuştur³⁰⁰. Bunun üzerine Hamedan konsolosluğumuzdan gönderilen seçme hakkı evrakı üzerine Şaul Ubetya oğlu Elyas adına nüfus cüzdanı düzenlenmiş ve bu cüzdan İstanbul Sultan Ahmet nüfus şubesine kaydedilmiştir. İsteği üzerine nüfus cüzdanı çıkartılan Süryani Patriği III. Şakir İlyas yada diğer bir deyişle Şaul Ubetya oğlu Elyas namıdiğer İlyahu, kendi adına düzenlenen nüfus cüzdanını kabul etmediği gibi bu sırada resmi izin almadan da Irak vatandaşlığına geçmiştir. Elyas'ın bu hareketinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile hiçbir alakası olmadığı anlaşıldığından 1312 numaralı kanunun 9. maddesi hükümlerine uygun olarak Türk vatandaşlığından çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu vatandaşlıktan çıkarılma kararı; Dâhiliye Vekâleti'nin 31-12-1930 tarih ve 3541/1114 numaralı teskeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 7-1-1931 tarihli toplantısında onaylanmış ve kabul edilmiştir.

İlyas Şakir'in hem Türkiye'ye resmi müracaatta bulunarak Türkiye lehine seçme hakkını kullanmak istemesi hem de kendi isteği doğrultusunda çıkarılan bu nüfus cüzdanını kabul etmekten çekinmesindeki kafa karışıklığının sebebi olarak başta İngilizler olmak üzere dışarıdan etkilendiği anlaşılmaktadır. İngilizlerin etkisiyle Türkiye'den resmî izin de almadan o dönemde İngiliz himayesi altında bulunan Irak vatandaşlığına geçiş yapan Patrik İlyas'ın bu tavır değişikliği lideri bulunduğu cemaat ile Türkiye ilişkilerini de bundan sonraki zaman içerisinde oldukça etkileyecektir. Vatandaşlıktan çıkarılan Patrik İlyas artık Türkiye'de Süryani Patrikliğinin merkezinde bulunamazdı çünkü Cumhuriyetin getirmiş olduğu kanunlara göre Türkiye'de bir ruhani reis olarak bulunabilmek için Türk kimliği taşımak önemli bir zorunluluktur. Hangi cemaate dâhil olursa olsun Patriklerin Türk vatandaşı olma zorunluluğu vardı³⁰¹. Bu durumda Patrik III. İlyas Şakir'den sonra Patrik olan Efram Barsavm'ın Irak uyruklu olması, Türkiye'de görev yapmasını, aynen Patrik İlyas'ın vatandaşlıktan çıkarılmasında olduğu gibi hukuken engelliyordu.

İlyas Şakir Efendi'nin Lozan Antlaşması sonrasında gelişen olaylar neticesinde yoğun bir arayış içerisine girdiği görülmektedir. Türkiye'den ayrılarak Irak, Suriye, Lübnan,

³⁰⁰ BCA., 030-0-018-001-002-17-1-18, Bkz. Ek: 8.

³⁰¹ Yaşar **Büyükant**, "Atatürk, Patrikhane ve Ruhban Okulu", Beykent Üniversitesi konferans metni, s. 2.

Kudüs'e kısa süreli ziyaretlerde bulunmasının ardından son olarak Hindistan'a giderek buradaki cemaat üyelerinin adeta nabzını yoklamıştır.

İlyas Şakir Efendi, Halep'te bulunduğu sırada, 7 Aralık 1925'te Mar Afram adında bir kilise takdis etmiş ve bu kiliseyi dönemin Suriye Metropoliti ve kendisinden sonra Patriklik makamına oturacak kişi olan Efram Barsavm'a tevdi etmişti. Bu arada Kudüs'ü de ziyaret ederek Beytül-Lahim'de bir kilise inşa ettirmiş ve bu sırada 1913'te Yuhanna Dolabani tarafından Mardin'de çıkarılan, ancak birkaç sayıdan sonra yayımlanmayan ilk Süryani dergisini Kudüs'te Hikmet adıyla yeniden yayınlamaya başlamıştır. Aralık 1925'te Kudüs'ten Lübnan'ın Zahle kentine giden Patrik III. İlyas Şakir, bu çevrenin metropoliti Efram'ı yanına alarak Zahle'de inşa ettirdiği kiliseyi takdis ettikten sonra Kudüs metropolit yardımcısı Grigorios Cebrael ve Metropolit Korillos Mihayel'le birlikte Musul mıntıkasındaki Süryanilerin durumunu düzene koymak üzere hareket etmiştir. Patrik Efendi, Musul yakınındaki Mar Matta Manastırı'nda Patriklik makamını andıran bir makam odası inşa ettirerek ikametine tahsis etmiştir. Patrik İlyas'ın bu makam odasını yaptırması sonraki süreçte Patrikhanenin Mardin'den ayrılacağı konusunda bazı ipuçları vermiştir. Süryani Patrikhanesinin ruhani toplantıları o döneme kadar hep Patriklik merkezi olan Mardin'in Deyruzzafaran Manastırında yapılıırken ilk defa Türkiye dışında bir ruhani kongre toplanıyordu. Bu durum adeta bundan sonraki dönemde Türkiye'den ayrılacak olan Süryani Patrikhanesinin yeni yer arayışı ve bunun bir provası şeklinde olacaktı. Ekim 1930'da Mar Matta Manastırı'nda ruhanî kongresini toplayarak Hindistan'ın Milibar ülkelerini ziyaret etme kararını alan Patrik İlyas Şakir Efendi, 1931 yılının Ocak ayında Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşlığından çıkarılmasının ardından Şubat 1931'de Bağdat üzerinden Hindistan'a gitmiştir. Süryani sözlü kaynakları Irak kralı Faysal ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Patrik İlyas için bir antlaşma yaparak Patriğin Irak'ta da durmaması adına görüş birliğine vardığından bahsederler. O yıllarda iki ülke arasında İkamet Mukavelesi ve İade-i Mücrimin antlaşması yapılmıştır. Bu Antlaşmanın Patrik İlyas özelinde yapıldığı iddiaları gerçeği yansıtmamaktadır zira Patrik İlyas, 9 Ocak 1932 tarihinde yapılan bu antlaşmalardan yaklaşık 1 yıl önce Şubat 1931'de Hindistan'a gitmiştir. Bu dostluk antlaşması, ileride Türkiye ile Irak arasında yapılacak olan ikamet ve ticaret antlaşmalarının adeta temelini oluşturmuştur. 1932 yılının hemen başında gerçekleşen ve karşılıklı iyi niyet gösterilerinin eseri olan bu antlaşmalar Ankara'ya gelen Irak Başbakanı ile Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri arasında

imzalanmıştır³⁰². İade-i Mücrimin Muahedenamesinin 1. maddesinde “*Yüksek akit taraflar işbu muahede ahkâmı mucibince yek diğeri makâmât-ı adliyesince takip olunan veya mahkum edilen ve diğlerinin arazisi üzerinde bulunan eşhası müteakiben yekdiğlerine teslim etmeği taahhüt ederler*”³⁰³ denmektedir ki bu muahedename ile Türkiye ile Irak, karşılıklı olarak suçluları birbirlerine iade edeceklerini taahhüt etmektedirler. Bu antlaşma da vatandaşlıktan çıkarılma durumundan bahsedilmemiştir. Ayrıca aynı gün yapılan İkamet mukavelesinin yine 1. maddesinde “*Her iki memleket tebasına ve şirketlerine diğ. memleket arazisinde tatbik edilecek ikamet ve meksüaram şartlarına ve böylece mali tekâlif ve salahiyet dâhil olduğunda bilumum adlî meselelere müteallik hususlarda Türkiye Irak’a, Irak’ta Türkiye’ye en ziyade mazharı müsaade üçüncü memlekete bahşedilmiş veya edilecek olan muameleyi aynen bahşedecektir*” ve “*Irak’ın çevresindeki Arap Devletlerine pasaport ve vize hususunda verdiği özel izinlerden Türkiye Cumhuriyeti Devleti de yararlanacak*” denmektedir³⁰⁴. Her iki antlaşmanın bu maddeleri Türkiye ile Irak arasında genel anlamda bir dostluk antlaşması olduğunu göstermektedir. Bu antlaşmaların Süryani Patriğinin Irak’taki durumundan dolayı imzalanmış olabileceği tezi tutarlı değildir. Çünkü bu antlaşmalar imzalandığında Patrik İlyas çoktan Irak’ı terk etmişti. Belki de bu antlaşmaların imzalanması Patrik İlyas konusu örneğinden hareketle bir daha böyle bir durum olması halinde bir önlem olarak düşünülmüş olabilir.

Patrik İlyas Irak’tan Hindistan’a geçtiğinde ise buraların yerel hâkimleri olan Travenkör ve Küşin hükümdarlarını da ziyaret etmiştir. Bütün bu ziyaretleri sırasında bir sevgi göstergesi olarak nişan ve madalyalar alan Patrik İlyas, buradan Milibar ülkesine büyük bir merasimle gitmiştir³⁰⁵.

Patrik İlyas’ın Aralık 1925’ten itibaren Musul’da oturmaya başlamasını onun İngiliz politikasına yakınlığının yanı sıra o dönemde çıkarılan bir kanunun uygulanmasıyla da beraber düşünmek gerekir. 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan Tekke Zaviye ve Türbelerin kapatılmasına dair kanunun uygulanmasıyla birlikte Süryani Patriğinin Türkiye’de rahat edemeyeceğini düşünmesi ve bundan dolayı Mardin Deyruzzafaran’dan Musul’a gitmiş olması olağandır.

³⁰² *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, ATASE yayınları, Sayı: 9, Ankara 2007, s. 199.

³⁰³ Yaşar **Canatan**, *Türk-İrak Münasebetleri (1926-1958)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 36.

³⁰⁴ Canatan, s. 44.

³⁰⁵ Günel, s. 188.

17 Ağustos 1926'da³⁰⁶ Cumhurbaşkanı Atatürk'e bağlılık bildirmesi için Ankara'ya giden Mardin Heyetinin içinde Süryani Kadim cemaati adına bir temsilcinin bulunmaması³⁰⁷, Süryani toplumunun Cumhuriyet yönetimiyle ilişkilerinin bu tarihten itibaren bir kesintiye uğrayacağına da bir belirtisiydi. Bu ziyarette heyete Mardin Vilayeti Mebuslarından Abdürrezzak Bey başkanlık etmiştir. Heyette belediye adına Başkan Doktor Yahya Bey, Meclis-i Umumi ve Tayyare Cemiyeti adına Encümen Azasından Abdülkerim Bey, Mardin Türk Ocağı ve Himaye-i Etfal Cemiyetlerini temsilen Türk Ocağı Başkanı Doktor Cevdet Şakir ve Muallimler Birliği adına Rauf Bey bulunuyordu. Daha önce Milli Mücadele döneminde Mardin şehrinin genel kanaati belirlenirken Süryani Cemaati lideri Patrik İlyas'ın özellikle İngilizlere karşı görüşlerine başvurulurken burada Süryanileri temsilen cemaat adına kimsenin bulunmaması da dikkat çekicidir. Şeyh Sait İsyani ve Musul'un elden çıkmasının hemen sonrasında gerçekleşen bu ziyaret Mardin şehrinin bu olaylara karşın Devlete bağlılığını ortaya koyması açısından oldukça önemlidir. Bu heyet içerisinde Süryani bir temsilci olmaması, Mardin'in nüfus yapısı içerisinde önemli bir yerde bulunan bir cemaatin liderleri aracılığıyla Cumhuriyet Türkiye'si ile ilişkilerini yeniden gözden geçirdiği anlamına gelebilir. Bu tarihte Patrik İlyas'ın Türkiye dışında olduğu ve İngiliz siyasetine yakın hareketler sergilemeye başlaması da dikkat çekicidir.

Kadim Süryani ileri gelenleri tarafından Piskopos kongresinde Patrik İlyas Şakir'in yerine aslen Mardinli olan yetkin bir kültür ve bilim adamı ve Tarihçi özelliği olan aynı zamanda Türklere sempatiyle bakan Yuhanna Dolabani yerine Musullu Efram Barsavm'ın seçilmesi anlamlıdır. Patrik İlyas'ın Hindistan'da 13 Şubat 1932 tarihinde ölmesinin ardından Patriklik makamına konsey kararıyla Efram Barsavm'ın seçilmesi, gerek Süryani toplumunun Türkiye'deki geleceği, gerekse Süryani cemaatinin Türkiye ve Anglo-Sakson dünyasıyla gelecekteki ilişkileri açısından oldukça belirleyici olmuştur³⁰⁸. Bu yıllarda Kadim Süryanilerin batıdaki gelişmelerden oldukça etkilenmesinin yanı sıra Batılılarında Süryanilerle özellikle de İngilizlerin Türkiye'deki Kadim Süryanilerle ilgilendikleri görülür. Patrik İlyas Şakir'den sonra Kadim Süryani Patriği olan Efram Barsavm daha önce Amerika'ya elçi tayin edilen ve Süryani diasporasının yakından tanıdığı bir isim idi. Ayrıca Paris Barış görüşmelerine katılan

³⁰⁶ Kocatürk, s. 395. (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Ağustos 1926).

³⁰⁷ BCA., 030-10-00-00-1-1-25.

³⁰⁸ Oral, s. 286.

heyet üyeleri arasındaydı ve ABD, İngiltere ve Fransa'nın Süryaniler adına en iyi tanıdığı isimlerden birisiydi. 1932'de Patrik İgnatios Efram Barsavm'ın başkanlığında Humus'ta toplanan Piskopos Kongresinde³⁰⁹ Süryani Nizamnamesinin birinci maddesi değiştirilerek Patrik'in Mardin Sancağındaki Deyruzzafaran Manastırında bulunma zorunluluğu da ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle Süryanilerin dinî merkezleri olan Süryani Kadim Patrikhanesi geçici olarak Türkiye'den Mardin Deyruzzafaran Manastırı'ndan Suriye'nin Humus kentine taşınmıştır. 1932'den 1960 yılına kadar Humus şehrinde bulunan Süryani Patrikhanesi 1960 yılından itibaren Patrik III. Yakup zamanında ise Süryani Patrikliğinin merkezi Şam'a nakledilmiştir. Bu taşınmalara sebep olarak bazı Süryani kaynakları o yıllarda yaşanan Kürtlerle Nasturiler arasındaki kanlı çarpışmaları göstermektedir. Bazı Süryani yazarlar bu kavgalardan Kadim Süryanilerin etkilendiğini ve daha fazla zarar görmemek adına güvenlik açısından Patrikhanenin Mardin'den Humus'a taşındığından bahseder³¹⁰. Süryanilerin hafızalarındaki sözlü tarihe göre ise Patrikhanenin Mardin'den taşınması, devlet'in isteğiyle ve Patrik İlyas'ın sebepsiz kovulması neticesinde olmuştur. Süryanilerin iddia ettiği bu sözlü tarih geleneğine göre Mardin Valisi'nin bir gün Patrik İlyas'a Atatürk'ten bir telgraf getirdiği ve telgrafta Patrik İlyas'ın birkaç gün içinde ülkeyi terk etmesi ve bir daha geri gelmemesi gerektiği yazılıydı ve birkaç gün sonra da Patriğin Türkiye'den ayrıldığı söylenir. Hatta Irak'ta da durmamasının nedenini Iraklı yerel yöneticilerin onu Irak'ta istememesine ve zulme maruz kalmasına bağlamaktadırlar. Bu hafıza içerisinde herhangi bir tabiiyet değiştirmeden yada adına düzenlenen resmi nüfus cüzdanını İngilizlerin baskısıyla kabul etmeme durumundan bahsedilmez.

Patriklik merkezinin Mardin'den taşınması sonrasında Yuhanna Dolabani Humus'a Mardin Kadim Süryani cemaati adına ve cemaatinin arzusu doğrultusunda giderek yeni Patrik Efram Barsavm'ı kutlamıştır³¹¹. Burada her ne kadar Hanna Dolapönü'nün (Yuhanna Dolabani) Patrik Efram Barsavm'ı kutlamak üzere Humus'a gittiği bilinse de aralarında bir çekişme yaşandığı da açıktır. Zira her ne kadar Patriklik merkezi Mardin'den Humus'a taşınmış olsa da Hanna Dolapönü Mardin'in Kadim Süryanilerin merkezi olma durumunu kaybetmediği iddiasında bulunmaktadır. Bu iddiasına kanıt olarak da Patriklik ünvanını bölgeye bahşeden ve miladın 6. yılında Antakya'da kurulan

³⁰⁹ Elöve, s. 260.

³¹⁰ Nelhans, s. 26.

³¹¹ Atalay, "Yuhanna Dolabani", s. 238.

ilk Hıristiyan kilisesinden (Mar Bıtrıs Kilisesi) getirilen Mukaddes Taş'ın halen Deyruzzafaran manastırında olmasını göstermektedir³¹².

Süryani Patriği Efram Barsavm her ne kadar Patrikhaneyi Suriye'ye taşımış olsa da Türkiye'deki cemaat üyelerine sık sık mesajlar gönderdiği de anlaşılmaktadır. Edebiyat konusunda mahir bir Patrik olan Efram Barsavm, Süryanilere göre büyük bir âlimdir. Süryanilere dini olarak doğru yolu göstermesi için Kutsal Hazine Dua Kitabını ve Süryanilerin Yazınsal Tarihi olan Saçılmış İnciler kitabını yazmıştır. Ayrıca 1933 yılından itibaren *Mğaltho Dıfatıryarğutho Dsuryoye* adlı dergiyi çıkararak Patrikliğin bütün dinsel, tarihsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerinden bütün dünyadaki Süryanileri haberdar etmeye çalışmıştır³¹³. Bu dergiden yayınlanmış zararlı içeriğe sahip olduğu düşünülen Patriğe ait sözlerin Türkiye'deki Süryaniler için bir tahrik oluşturabileceği düşünülmüş olmalı ki bu beyannamenin önüne geçmeye çalışılmıştır. Zira 7 Haziran 1937 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk imzalı bir kararnamede Efram Barsavm'ın yayınlamış olduğu beyannamenin zararlı içeriğine karşı matbuat kanununun 51. maddesi gereğince yurda sokulmasının yasaklanmasının icra vekilleri heyetince yasaklanmasının onaylandığı belirtilmektedir³¹⁴. Hatta Hanna Dolapönü bu Mukaddes Taş'ın burada olduğu müddetçe bu imtiyazı hiçbir yerin alamayacağını, her ne kadar dönemin Patriği III. Yakup Şam'da oturmakta ise de onun bağlı olduğu merkez Mardin Deyruzzafaran manastırındır diyerek Mardin'in her ne kadar Patriklik merkezinin Mardin'den çıkmış olsa da Mardin'in merkezlikten çıkamayacağını söylemektedir. Patriklik Merkezi, Süryani Kadim ruhanilerinin kendi istek ve arzularıyla önce Humus'a, ardından da Şam'a taşınmıştır. Zaten Cumhuriyet Türkiye'si'nin Laiklik eksenini etrafında toplanması da Patrikhanenin yurtdışında daha rahat bir gelişme ortamı bulabileceğini zorunlu kılmıştır. Atatürk, Cumhuriyet ilan edildikten yaklaşık 8 ay ve Halifelik kaldırıldıktan 2 ay sonra 1924 yılı Mayıs ayında yaptığı bir konuşmasında: *"Hilâfetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni kiliseleri ile Musevi hahamhanelerinin ortadan kalkması lâzımdır. Hilâfet ve muhtelif patriklikler asırlardan beri ruhanî daire-i salâhiyetleri haricinde muazzam imtiyazât topladılar. Halkın mütalâasına müsteniden bahşedilen hukuk haricinde imtiyazât ile Cumhuriyet idaresinin tatbiki kabil değildir. Mazide bilhassa Abdülhamit'in hal'inden sonra*

³¹² Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 166.

³¹³ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 308.

³¹⁴ BCA., 030-0-18-01-02-75-50-001, Bkz. Ek: 9.

*Kanun-i Esasimizi ve Meşrutiyet kavaninimizi Garp'in medeniyet makinesine imtisalen tadil etmeye çok çalıştık. Fakat bu teşebbüsümüz akim (yarım) kaldı. Zira her hatvede patrikhaneler ve hilâfet gibi siyasî, dinî müessesatın hukuku ile karşı karşıya geldik*³¹⁵” diyerek Patrikhaneler başta olmak üzere dinî kurumların hukuk devleti ile aynı çatı altında bulunamayacağını vurgulamıştır.

Kadim Süryani Patriklik merkezinin Türkiye'den ayrılarak Suriye'ye yerleşmesi durumunun bir keyfiyet ile değil, zorunluluk sonucunda gerçekleştiği benzeri dini kurumların durumlarından da anlaşılabilir. 30 Kasım 1925'te çıkarılan Tekke, Zaviye ve Türbelerin kapatılmasına ilişkin kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Mevlevîlerin merkezi konumundaki Konya Dergâhı merkez özelliğini kaybetmiş, Halep'teki Mevlevî Tekkesi merkez sayılmaya başlanmış, Mehmet Bâkır Çelebi de, babası Abdülhalim Çelebi tarafından Halep Dergâhına Postnişin olarak tayin edilmiştir. Bu durumdan da anlaşılmaktadır ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan bir takım kanunlarla yönetim ve toplum laikleştirilirken, toplumla devlet arasında bulunan kimi dinsel nitelikli aracı kurumların toplum içerisindeki etkileri azaltılmak istenmiştir³¹⁶. Bu gibi hareketlerde herhangi din veya ırk ayrımı yapılmadığı, gerek Mevlevî Dergâhı, gerekse Süryani Patrikhanesi örneğinden anlaşılmaktadır. 3 Mart 1924 tarihinde Halifelik kaldırılması da Süryani Patrikhanesi olayının münferit bir olay olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan 1914 yılında hazırlanan Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesine sonradan ek niteliğinde ortaya çıkan ve 1929 yılında Kudüs'te hazırlanan Süryani Ahval-i Şahsiye³¹⁷ kanunundaki rahiplerin miras bırakamaması ve vasiyet tayin edememe durumlarıyla 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu'nun miras ile ilgili maddelerinin³¹⁸ birbiriyle çelişir durumda olması da Patrikhanenin Türkiye'den ayrılmasında etkili olmuştur diyebiliriz.

Süryani Patrikhanesinin Suriye'ye taşınma tarihi üzerinde büyük tartışmalar olmamasının yanında bazı yabancı kaynaklar taşınma tarihiyle ilgili farklı bilgiler vermektedirler. Patrikhanenin 1920'lerde taşındığını söyleyen Aziz Atiya, muhtemelen

³¹⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997 s. 102-103.

³¹⁶ Oral, s. 296.

³¹⁷ Elöve, s. 260-261.

³¹⁸ Medeni Kanun'un 448. maddesinde “Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası büyükbabalar ve büyükanaların baba ve anaları ile erkek ve kız kardeşlerin intifa hakları bakî kalmak üzere devlete intikal eder.” denmektedir. Türk vatandaşı bir rahibe yukarıdaki durumdan farklı bir miras hakkı getiren Süryani ruhanilerin hazırladığı yasalar bu yönüyle Türk Medeni Kanunu ile çelişiyor görünmektedir.

Patrik İlyas'ın 1920'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de olmamasını taşınma olarak görmüş ve bundan dolayı Süryani Ortodoks Patrikhanesinin Suriye'nin Humus kentine taşınmasını 1920'ler olarak görmüştür³¹⁹.

Bugün halen Süryani Kadim Patrikhanesinin Suriye'nin Şam şehrinde olmasını Süryaniler, Suriye'de dini ortamın Türkiye'dekinden daha rahat olmasına ve Patriğin Türk vatandaşı olmamasına bağlamaktadırlar³²⁰. Patriğin Türk vatandaşı olması durumunda Patrikhanenin yeniden Mardin Deyruzzafaran Manastırı'na gelebileceği ihtimali de Süryaniler arasında konuşulmaktadır.

3.1.4. Devlet Temsilcilerinin Süryanileri Ziyaretleri

Milli Mücadele'de özellikle Mardin Süryanilerinin İngiliz ve Fransızlara karşı takınmış olduğu tavır; Sivil ve Askerî Devlet Erkânı'nın Süryanilere ilgi duymasına neden olmuş ve hükümet nezdinde Süryanilerin kutsal mekanı ve Patriklik merkezi Deyruzzafaran bu tarihten itibaren sık sık ziyaret edilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan itibaren, Cumhuriyet hükümeti yetkilileri, Mardin'e geldiklerinde devlete sadakatiyle tanınan gayrimüslim ahali olan Süryanilere ayrı bir itibar göstermişler ve onları ihmal etmemeye çalışarak ziyaretlere önem vermişlerdir. Bu ziyaretleri sırasında özellikle Deyruzzafaran Manastırı'na gelerek Süryani ileri gelenleriyle görüşmüşler ve Süryani cemaatinin devletten beklentilerini dinlemişlerdir. Cumhuriyet idaresi yöneticileri ile Süryanilerin birebir ilişkilerinin, Nisan 1925'de Mazhar Müfit Kansu başkanlığındaki Şark İstiklâl Mahkemesi üyelerinin Deyruzzafaran Manastırı'na yaptıkları ziyaretle başladığı görülmektedir.

Şeyh Sait isyanında sorumlulukları görülenleri yargılamak için kurulan ve çalışma merkezi Diyarbakır'da bulunan Şark İstiklâl Mahkemesi başkanı Mahzar Müfit Kansu ile mahkeme üyelerinden Karahisarlı Mebusu Ahmet Süreyya, Kırşehir Mebusu Lutfi Müfit, Kozan Mebusu Ömer Cihat, Bozhüyük Mebusu ve aynı zamanda Birinci Umum Müfettişi Avni Doğan, Diyarbakır Kale Komutanı Miralay Baha Bey, Mardin 5. Jandarma Komutanı Kaymakam Nihat Bey ile Vakit gazetesi yazarı Naşit Hakkı Uluğ Bey, Mardin'de buldukları sırada 25 Nisan 1925'te Süryani Kadim Patriği İlyas Şakir Efendi tarafından ziyaret edilmişlerdir. Bu ziyaretin üzerine mahkeme üyeleri de

³¹⁹ Aziz S. Atiya, *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005, s. 239.

³²⁰ Horiepiskopos Gabriyel Akyüz ve Midyat Süryani Kültür Derneği 2. Başkanı Ayhan Gürkan ile 25-26 Haziran 2012 tarihinde yapılan röportajdan.

Mardin Valisi Tefvik Hadi Bey ile birlikte bir gün sonra, Ramazan Bayramı tebriği için iade-i ziyaret ederek Patrik İlyas Şakir'i Deyruzzafaran Manastırı'ndaki makamında ziyaret etmişlerdir. Mazhar Müfit Kansu, bu ziyareti sonrasında Deyruzzafaran Manastırı'nın hatıra defterine şunları yazmıştır³²¹: “*Ramazan Bayramının ikinci günü (dün)*³²² *bizi ziyaret eden Süryani Kadim Patriği Efendi hazretlerine bugün Deyruzzafaran bina-i tarihîsinde iade-i ziyaret ettik. Patrik efendi ne kadar Türk enzarı ile müzehhep ve Türk mahiyetine gönülden merbut ise, muhiti de o kadar sade ve nezih görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti milliyesi hudutları içinde kalan kudsî vatanın bütün evlâdı Süryanisi olunca Türk vatandaşı ünvanı mefharatı altında müstemi görmekten ne kadar has ve saadet duyulursa, bu ziyaretten de o kadar mahzûz olduk. Süryani Kadim zümresi Türk vatandaşlığının en şerefli bir sıfat ve saadet-bahş bir mensubiyeti asile olduğunu bir zaman tahatturdan hâli kalmayacaktır. Bundan emin olarak Deyruzzafaran'dan avdet ediyoruz. Bu ümit ve emniyetin en kuvvetli kefilisi Patrik İlyas Efendi hazretleridir.*”

Bu yıldan itibaren farklı zaman dilimlerinde devletin üst düzey yöneticileri tarafından Süryani cemaatine yönelik ziyaretler devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nda görev almış, Muş Kaymakamlığı ve Mülkiye Müfettişliği yapmış olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilk parlamenterlerinden Hasan Reşit Bey'de Deyruzzafaran'ı ziyaret edenler arasındadır ve Manastır hatıra defterini günün anısına imzalayanlardan biridir. 6 Mayıs 1927 tarihinde Manastıra gelen Hasan Reşit Bey gördüğü ilgi karşısında hatıra olarak şunları yazmıştır³²³: “*Şark medeniyetinin ana milletlerinden biri olan Süryani Kadim ile ilk temasım Deyruzzafaran'da olmuştur. Kadimiyen ile iştiğal edenler kadar Türk Cumhuriyetçilerini de alakadar etmesi lazım gelen bu cemaatın bana tevazu bir mevcudiyetin yanında asil bir sadakat seciyesi de ihsas etti. Deyruzzafaran'dan pek çok mütehasıs olarak dönüyorum.*” Devlet makamlarında temsilci olarak bulunan kişilerin Süryanilere karşı duydukları ilgi ve sevgi bu satırlardan rahatlıkla anlaşılmaktadır. Aynı gün Hasan Reşit Bey ile birlikte Manastıra gelip ziyarette bulunan Mulazım'da ziyarete dair bir not yazmıştır. Bu notunda: “*Türk Cumhuriyetine sadakat ve merbutiyetini her zaman muhafazada şayan eden Süryani Kadim ile temasım bende iyi hisler tevhit*

³²¹ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 168-169.

³²² Miladi 1925 yılına denk gelen Ramazan Bayramı'nın birinci günü 25 Nisan'a, ikinci günü ise 26 Nisan'a denk gelmektedir. Dolayısıyla bu hatıra yazısı bayramın 3. günü 27 Nisan 1925 tarihinde yazılmıştır.

³²³ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 170.

etmiştir. Kıymet tarihiyesi haiz, bu ziyaretgâhda gördüğümüz misafirperverliğe ayrıca müteşekkirim.” diyerek Süryanilere karşı hislerini dile getirmiştir.

Bu ziyaretlerin ardından 14 Ekim 1930 tarihinde dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak Mardin’i ziyaret ettiği esnada Deyruzzafaran Manastırı’na da uğramıştır. Bu ziyarette Mareşal Fevzi Çakmak’ın yanında General İzzet Paşa, I. Genel Müfettiş İbrahim Talı ve yüksek rütbeli birçok subay bulunuyordu. Fevzi Paşa ve beraberindekileri Manastır vakıf yönetim kurulu ile Süryani Kadim cemaati ruhanî reisi Metropolit Yuhanna Dolabani karşılamışlardır. Bu ziyaret sırasında cemaat adına Yuhanna Efendi belîğ bir “hoş geldiniz” konuşması yaparak cemaati adına ziyaretçilerin ziyaretlerinden oldukça memnun kaldıklarını belirttikten sonra, Manastır’ın kısaca tarihçesini anlatmış, Manastır’ın korunması ve şimdiye kadar ayakta kalması için gayret gösteren Türkiye Cumhuriyeti’nin daimî mutluluğu ve yaşaması için dualar etmiştir. Bunun ardından da Mareşal Fevzi Çakmak, kendilerine gösterilen nezaket için Manastır yetkililerine teşekkür etmiş ve diğer ziyaretçilerin yaptığı gibi Manastır Hatıra defterini imzalayarak buradan ayrılmıştır³²⁴. Mareşal Fevzi Çakmak’ın bu ziyareti sırasında Patrik İlyas Şakir Türkiye’de değildir. Bundan dolayı Fevzi Çakmak’ı karşılayan Patrik değil Metropolitlik makamında bulunan Hanna Dolabani’dir. Bu sırada Irak’ta bulunan ve Irak tabiiyetine girmiş olduğu anlaşılan Patrik İlyas’ın bu tutumu birkaç ay sonra 1931 yılının hemen başında vatandaşlıktan çıkarılma ile sonuçlanacaktır. Mareşal Fevzi Çakmak’ın yaptığı bu ziyaret, vatandaşlıktan çıkarılması gündemde olan Patriklerinin, bu durumun gerçekleşmesi olasılığında cemaatinin nasıl bir tepki vereceklerine dair bir ön nabız yoklama hareketi olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Devlet nezdinde Mardin’e yapılan hemen her ziyaret esnasında Süryani cemaatinin de hatırlarının sorulduğu görülürken Patrikhanenin Suriye’ye taşınması ile birlikte belirli bir dönem bu ziyaretlerin kesintiye uğraması dikkati çeker. 1932 yılından itibaren Süryani Patriklik merkezinin Türkiye’den çıkmasıyla birlikte 1944 yılına kadar Deyruzzafaran Manastırına devlet nezdinde ziyaretçi gelmediği görülür. Örneğin 4 Temmuz 1935’te Mardin’i ziyaret eden Başbakan İsmet İnönü’nün Deyruzzafaran Manastırı’nı ziyaret etmediği görülür. Bu ziyaret etmeme durumu zaman darlığı ve iş yoğunluğundan olabileceği gibi büyük ihtimalle Patriğe duyulan kızgınlığın cemaatini etkilemesinden kaynaklanıyor olabilir.

³²⁴ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 113-114.

Her ne kadar İsmet İnönü Süryanileri bizzat Deyruzzafaran Manastırı'nda ziyaret etmemiş olsa da Mardin'e gelişinde Süryaniler tarafından da karşılandığı görülür. Mardin ziyareti sırasında Türk Ocağını da ziyaret eden İsmet İnönü'yü karşılayan Mardinsporlu futbolcular arasında bir Süryani olan Cemil Alkan'da vardır³²⁵. Aynı zamanda Mardinspor'un takım kaptanı olan Cemil Alkan, bu ziyaretten 4 yıl önce 1931'de vatandaşlıktan çıkarılmış olan Süryani Kadim Patriği III. İlyas Şakir'in de yeğenidir.

Patrikhanenin Türkiye'den çıkarılmasının ardından Devlet'in Süryanilere bakışının biraz daha ihtiyatlı olduğu göze çarpmaktadır. Zira Manastır hatıra defterinden de anlaşılmaktadır ki 1930 ila 1944 yılları arasında devlet erkânının manastırı ziyaretleri durmuştur. Fakat bu durum da sürekli olmamış 1944 yılından itibaren yeniden devlet temsilcileri Mardin'e geldikleri sırada Süryani cemaatini de ziyaret etmişlerdir. Bu yıllarda Metropolit olan Rahip Hanna Dolabani'nin devlet ile iyi ilişkiler kurmak adına yaptığı çabalar da oldukça etkili olmuştur. 4 Eylül 1944 tarihinde Emniyet müfettişi uzun bir aradan sonra yeniden Deyruzzafaran'a gelip Manastır defterine şunları yazmıştır: “Örf, adet ve her şeyleriyle Türk, Türkiye Cumhuriyetinin öz evlatları olan Süryani yurttaşlarım Deyruzzafaran manastırı ziyaretinde Türklüğe has misafirperverlikleriyle tanıdığım terbiyeli rahipleri ve bilhassa Başrahip Hanna Dolapönü'nün kıymetli şahsiyetinde ve takdirle selamlamaktan en büyük hazlarımdan birini duymuş oldum.”³²⁶ Görüldüğü gibi Başrahip Hanna Dolapönü o dönemde Patrik İlyas ile bozulan Devlet ile Cemaat arasındaki ilişkilerin düzeltilmesinde birinci dereceden pay sahibi olmuştur. Bu ziyaretin hemen ardından 21 Eylül 1944'te dönemin Mardin Milletvekili Aziz Uras ve Mardin Valisi Cavit Kınay'ın Deyruzzafaran'ı ziyaret ettiği görülür³²⁷. Bu ziyaret sonrasında manastır defterine “Bugün Deyruzzafaran'ı görmeye geldik. Bu mühim ruhani merkezde Süryani Kadim cemaati mensuplarının Türk Milletine ve Türkiye Cumhuriyetine karşı göstermekte oldukları muhabbet, sadakat, bağlılık ve gördüğüm nezahat ve nezaketleri dolayısıyla buradan kendilerinden ve Sayın Rahip Hanna'nın yanından çok iyi bir hisle ayrılıyoruz.” yazarak bu ilişkilerin yeniden iyi niyet ile kurulmaya çalışılmasında Rahip Hanna Dolapönü'nün çalışmalarını takdir etmişlerdir. Belgeler bizlere Deyruzzafaran Manastırı'nın 1944 yılının

³²⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 116.

³²⁶ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 171.

³²⁷ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 172.

sonlarından itibaren belirli bir süre askerlerin ikamet ettiği, adeta bir kışla gibi kullanıldığını göstermektedir. O dönemde Deyruzzafaran Manastırı Mütevelli vekilliğini yapmakta olan Cemil Alkan'ın 30 Aralık 1944 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne vermiş olduğu şikâyet dilekçesinden Süryanilerin tarihî Manastırlarının askerlerin ikametine verilmesine hoş gözle bakmadıkları anlaşılmaktadır³²⁸. Cemil Alkan bu dilekçesinde Deyruzzafaran'ın boşaltılması için emir verilmiş olmasına rağmen Mardin Valiliği'nin bu konuda girişiminin olmamasından yakınmaktadır. Manastırlarının işgal edilme durumunun bir an evvel bitirilmesi ve bu konuda ısrar edilmemesi için üst makamlardan istekte bulunmaktadır. Bu olaydan kısa süre sonra Manastır yeniden eski sahiplerine verilmiş olacak ki Eski Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Ali Yücel'de 30 Mart 1946 tarihinde Mardin Deyruzzafaran Manastırı'nı ziyaret etmiş ve Manastır hatıra defterine bu ziyaretten hoşça ayrıldığını belirten bir yazı yazmıştır.

3.1.5. Türklük ile Övünen Bir Cemaat

Süryani Kadim cemaatini diğer gayrimüslimlerden ayıran önemli bir özelliği de içinde yaşadıkları topraklarda hüküm süren devlete tarihin büyük bölümlerinde sadık kalmalarının yanı sıra Türklükleriyle de övünmeleridir. Esasen genelde Süryani Kadim cemaatinin, özelde diğer Süryani liderleri gibi Patrik İlyas Şakir Efendi'nin Türklüğü ile övünmeleri göze çarpar. Türklüğü ile övünen sadece Patrik İlyas'ta değildir. Yuhanna Dolabani de Süryani Patriği III. İlyas Şakir Efendi gibi Türklüğü ile övünen bir Süryani Piskoposu ve Metropolitidir. Dolabani'yi yakından tanıyan biri olan Süryani cemaati üyesi Cebrail Aydın, Yuhanna Dolabani için "*Rahmetli, vatanına ve milletine son derece bağlıydı. Gerçek dindarlığın gerektirdiği üzere herkese kardeş gözüyle bakardı. Onun için insan olmak yeterdi. Türklüğüyle her zaman övünürdü*"³²⁹ diye yazmıştır. Ayrıca Horepiskoposluk yapmış olan ve Mardin, Diyarbakır ve Adıyaman Süryanileri arasında tanınan ve sevilen bir din adamı Aziz Günel'de yazmış olduğu kitaba "Türk Süryaniler Tarihi" adını vererek Türk Milletine ve yeni kurulan Türk Devleti'ne olan teveccühünü göstermiştir. Aziz Günel'in yazdığı kitabın ismi haricinde Türk ismine ve Atatürk'e özel bir önem verdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Hatıratının da birçok yerinde Türk ifadesine ve Türkçeye ayrı bir değer verdiği anlaşılır. Celal Bayar'ın 1956'da Deyruzzafaran Manastır'ını ziyaret ettiği esnada Kadim Süryanilerin

³²⁸ BCA., 030-0-010-000-000-191-306-12, Bkz. Ek: 7.

³²⁹ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 13.

Manastır'ın giriş kapısına “Ne Mutlu Türküm Diyene!” yazılı pankart asması da bu dönemde Türkleştirme siyasetinden etkilendiklerini ve bu siyasetin en azından Süryaniler üzerinde devletin beklediği oranda başarılı olduğu söylenebilir. Diyarbakır Metropoliti Abdunnur Efendi'nin de “Türk” olduğunu söyleyerek övünmesi bunun bir başka örneğidir. Diğer bir açıdan bakıldığında da Süryanilerin bu tavırları onların Atatürk'ün Milliyetçilik ilkesine bağlılıklarını da açıkça ortaya koymaktadır.

Süryaniler mümkün olduğu kadar Türk Milli Mücadelesine destek vermişlerdir. Kimi zaman tahrik neticesinde bireysel düzeyde olumsuz gelişmeler olmakla birlikte, bunlar bütün Süryani Kadim cemaatini bağlamaktan uzaktır. Yalnızca savaş döneminde değil, barış döneminde de Türklerin yanında yer alan Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti ile cemaat olarak çok büyük sorunları olmamıştır.

3.2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SÜRYANİLER

II. Dünya Savaşı ile birlikte Dünyanın ekonomik anlamda bunalıma girmesi Türkiye'yi de her ne kadar savaşa bizzat katılmamış olsa da derinden etkilemişti. Bu buhranı aşabilmek için türlü çareler düşünülürken uygulamaya konan en önemli kanun Varlık Vergisiydi. Varlık Vergisinin yürürlüğe konduğu sırada bir diğer ekonomik tedbirde Zahire ambarları oluşturulmasıydı. Bu ambarlardan biri de Midyat'ta Süryani Kilisesi olan Mor Barsavmo Kilisesinde oluşturulmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı dönemine denk gelen bu olay neticesinde Süryaniler CHP'den uzaklaşıp Demokrat Partiye yakınlaşmışlardır. Midyat'lı Süryanilerin anlattığına göre kıtlık döneminde Kiliseleri ibadete kapatılarak zahire ambarına dönüştürülmüştür. Buğday, Arpa, Mercimek gibi ürünler halktan toplanarak ihtiyacı olan ahaliye dağıtılmak üzere Mor Barsavmo kilisesine yerleştirilmiştir. Fakat bu malzemelerin bekletilip ihtiyaç sahiplerine dağıtılmamasından dolayı küflendiği ve şu an Midyat otogarı olarak bilinen yerde eskiden göl olduğu ve bu malzemelerin bu göle döküldüğü anlatılmaktadır. Bu hareketin CHP'ye oldukça fazla oy kaybettirdiği ve daha önce %90'ı Cumhuriyet Halk Partisini destekleyen Süryanilerin, Kiliselerinin ibadete kapatılması ve yardım malzemelerinin göle dökülmesi neticesinde buna sebep olarak görülen İsmet İnönü'den ve dolayısıyla partisi CHP'den soğuduklarını anlatmaktadırlar³³⁰. Şu anda bile

³³⁰ Yusuf Türker ile 25 Haziran 2012 tarihinde Mor Abrohom-Mor Hobil Manastırı'nda yapılan görüşmeden. Yusuf Türker babasından duyduklarını anlatmıştır. Yusuf Türker'in babası Mardin'de bir Metropolitik oluşturulana kadar Mardin Patrik Vekili olan Rahip İbrahim Türker'dir. İbrahim Türker 2012 yılı Ocak ayında vefat etmiştir.

Midyat'taki Türk, Arap, Süryani, Kürt hangi ihtiyara sorulursa sorulsun hepsinin ortak sözlerinin CHP iktidarına “*Aman aman açlık getirecekler*” şeklinde olacağını söylemektedirler. Bu ürünlerin kimseye dağıtılmadığı, sadece Süryanilerin değil Midyat civarındaki kimsenin bu zahireden yararlanamadığı anlaşılmaktadır. Anlaşılan odur ki bu depo ve içerisindeki ürünler yetkililerin dikkatinden kaçmıştır ya da yetki mevkiinde bulunanların görevlerini kötüye kullanmalarından çöpe gitmiştir. Burada Süryanilere karşı ayrı bir tutum içerisinde olunmamış, orada yaşayan kimse bu imkânlardan yararlandırılmamıştır. CHP iktidarında büyüklerinden duydukları çocuklarının ve kendilerinin aç kaldığı, sözleri hafızalarında yer etmiş olan Süryaniler çok partili dönem ile birlikte demokrasinin nimetlerini gördüklerine inanmaktadırlar.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Bu dönemin ilk yıllarında azınlıkların yaşamında olumlu gelişmeler olmuş, tek parti döneminde rastlanan, azınlıklara yönelik ayrımcı politikalar pek görülmez olmuştu. Türkiye'deki azınlıklar ve Süryaniler 1950 seçimlerinde iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı ezici çoğunlukla Demokrat Parti'yi desteklemişlerdi. Bu dönemde birçok Süryani, anne ve babalarından “*Sakın Cumhuriyet Halk Partisine oy vermeyin onlar bizi aç bıraktı*³³¹” ifadelerini duymuşlardır. Gayrimüslimlerin Demokrat Partiyi desteklemeleri sonucunda Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatlerinin temsilcileri DP milletvekili olarak TBMM'ye girmişlerdi. Süryanilerin de büyük bölümü bu seçimde her ne kadar Meclis'e gönderecekleri temsilcileri olmasa da CHP'nin karşısında yer almışlardır.

Süryanilerin 1940'lı yıllarda CHP'nin karşısında olma durumu dönemin CHP genel Başkanı İsmet İnönü'den kaynaklanıyor görünmektedir. Tabii ki İsmet İnönü'nün yöneticiliği döneminin Dünyada genel olarak siyasi ve ekonomik bunalım dönemleri olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Zira CHP'yi kuran Mustafa Kemal Atatürk'e karşı böylesine kötü hisler beslememektedirler. Bu durumda bizlere göstermektedir ki Anadolu ahalisinin genel tutumunda olduğu gibi Süryaniler de şahıslardan etkilenme durumunda partilerden soğumuşlar veya onlara yakınlık hissetmişlerdir. 1952 yılında Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanlığı döneminde Süryanileri doğrular nitelikte bir gelişme yaşanmıştır. Tek parti döneminin zorluklarını aşmış olan Süryanilerin Türkiye'de bazı imtiyazları kullandığını görebiliriz. Süryani Patriği Efram Barsavm, 1952 yılı

³³¹ Yusuf Türker ile a.g.g.

ortalarında Türkiye'ye gelip Mardin, Diyarbakır, Midyat ve İdil'i ve buradaki cemaatlerini ziyaret etmek istemiştir. Patriğin bu isteği Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından olumlu karşılanmış, hatta ikâmeti süresince ruhanî kıyafetini taşıyabileceğine dair bir de rahatlık sunulmuştur³³². Yine 1952'de TBMM Başkanı Refik Koraltan beraberindekilerle birlikte Deyruzzafaran Manastırına gelmiştir. Patriklerine karşı devlet yöneticilerinin bu iyi niyet gösterisi Süryanilerin Cumhuriyet Türkiye'si'ne bakışını daha da olumlu hale getirmiştir diyebiliriz. 13 Nisan 1952 tarihinde gerçekleşen ziyarette Refik Koraltan'ın yanında Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinlioğlu, İçel Milletvekili Halil Atalay, Mardin Valisi Ali Cahit Betil, Mardin Milletvekili Abdurrahman Bayar, İstanbul Milletvekili Ahmet Hamdi Başaran Elazığ Milletvekili Ömer Sanaç ve Zafer Gazetesi yazarı A. Fenik bulunmaktadır³³³.

Foto 3.3. TBMM Başkanı Refik Koraltan Deyruzzafaran Manastırını Ziyaret Ediyor

Bu olaydan yaklaşık 4 yıl sonra Demokrat Parti iktidarı sırasında Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'ın Mardin Deyruzzafaran Manastırını ziyareti Süryaniler tarafından adeta bir bayram gibi alkışlarla ve büyük bir coşkuyla karşılanmış, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın gireceği Manastır giriş kapısının hemen üzerine "Ne Mutlu Türk'üm Diyene"

³³² BCA., 030-0-018-001-002-129-62-5, Bkz. Ek: 10.

³³³ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 144.

yazısı asılmıştır. 31 Aralık 1956 tarihinde gerçekleşen bu ziyaret 15 yıl önceki Devlet ile Süryaniler arasındaki kötü anıların silinmesi adına en önemli adımdır.

Foto 3.4. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Deyruzzafaran'ı Ziyareti

3.3. SÜRYANİLERİN CUMHURİYETE BAKIŞI

Kadim Süryaniler Osmanlı Devletine göstermiş oldukları bağlılığın ve sadakatin daha fazlasını Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne göstermişlerdir. Cumhuriyet'in en önemli getirilerinden olan Laik devlet anlayışı ile Osmanlı Devleti'nin teokratik yapısının sona ermesi Süryaniler açısından oldukça rahatlatıcı bir durum olmuştur. Süryanilerle yapılan görüşmelerden Cumhuriyet Türkiye'si'nin Osmanlı Devletine oranla kendileri için çok rahat bir ortam sağladığından bahsetmektedirler. Mardin'de yaşayan Süryaniler Osmanlı Devleti döneminde Müslümanların temiz kıyafetler giyindiği, gayrimüslimlerin ise hiçbir zaman bir Müslüman gibi temiz kıyafetler giyinemediği, aynı kıyafetleri kullanamadığı, toplumda mümkün olduğunca geri planda kalan kıyafetlere mecbur bırakıldığından bahsetmektedirler. Cumhuriyetin halkçı ilkesinden dolayı herkesin eşit bir şekilde istediği kıyafeti giyebilmesi ve bütün milletlerin farklılıkları bir tarafa bırakarak aynı şapkayı takması durumundan oldukça mutlu olduklarını ve bunun

Süryaniler için bir rahatlatıcı durum olduğundan bahsetmişlerdir. Hatta Süryani din adamlarının hala şapkayı ilk günkü gibi sahiplendiklerinden de bahsetmektedirler³³⁴.

3.3.1. Süryanilerin Cumhuriyet İnkılâplarına Bakışı

Mardin Süryani Kadim cemaati, Cumhuriyet'in ilanını olumlu bir gelişme olarak karşılayıp, Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafi çekerek³³⁵ devrimlerin yanında olduklarını açıkça göstermiştir. Süryaniler; Atatürk İnkılâplarının yanındadır demek elbette eksik bir cümle olacaktır. Çünkü Süryaniler sadece İnkılâpları olumlu karşılayarak onları benimseyen bir cemaat olmamış, İnkılâpları bizzat uygulayan ve bu inkılâpların toplum tarafından benimsenmesi noktasında diğer insanlara örnek olan bir konumda bulunmuşlardır. Özellikle Medenî Kanun'un gereklerini tereddütsüz şekilde uygulamaya çalışarak Mardin'de örnek bir topluluk olmuştur. Süryanilerin bu tutumunu Gabriyel Akyüz, "Özellikle Mardin'deki Süryaniler eşleriyle birlikte ruhaniler önde olmak üzere medeni kanunun getirmiş olduğu kılık kıyafet değişikliği ilkesini yerine getirerek, çarşıya inmişler ve gövde gösterisi yapmışlardır. Yapılan bu gösteriden sonra Müslüman kesim de onları örnek alarak kılık kıyafet inkılâbını uygulamaya başlamıştır. Süryani ruhanilerin halen fötr şapka giymeleri geleneği oradan gelme bir gelenektir. Çünkü Türkiye dışındaki Süryani ruhanileri fötr şapka kullanmamaktadırlar"³³⁶ diyerek açıklamaktadır. Aziz Günel'de Kılık kıyafet inkılabı ile ilgili olarak; "*Eski cübbeler ve tekkeler mazide kalmıştı, Erkeğin başına giydiği keçeden yapılmış yarım arşın uzunluktaki külahın ağırlığından, siyah püsküllü kırmızı fesin arkadan kuyruk gibi sallanan püskülün sallantısından kurtulmuştu.*" diyerek³³⁷ Kılık Kıyafet kanununun sosyal hayata dair kolaylaştırmaları da beraberinde getirdiğini ortaya koymuştur.

Ayrıca Şapka Kanunu'nun uygulanmasını da bütün Süryanilerin Atatürk'e bakış açısını ortaya koyarcasına Atatürk'ün Şapkası başında halkın arasına katıldığından, köylüler ile beraber tarlada çift sürdüğünden ve tarla ektiğinden bahsederken bunlar sırasında; "*Ata, Aziz Ruhu ve Melek Bedeninin ilahi uyumsallığını göstermekten kıvanç duyuyordu*" demektedir³³⁸. Süryani cemaati, din ve dünya işlerini de ayırarak Kemalizm'im Laiklik ilkesini benimsediğini göstermiştir. Patrik İlyas Şakir Efendi, Latin harflerinin kabulünü

³³⁴ Ayhan Gürkan ve Yusuf Türker ile 25 Haziran 2012 tarihinde yapılan görüşmeden.

³³⁵ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 455. Bu telgrafın fotokopisinin Tomas Çerme'de, metnin de kendi özel arşivinde olduğunu belirtmiştir. Tomas Çerme bugün İstanbul'da yaşayan Mardin'li bir Ermenidir.

³³⁶ Akyüz, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, s. 456.

³³⁷ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 67.

³³⁸ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 67.

de aynı şevk ve heyecanla kabul ederek, cemaatin kendi muamelatında bile Latin yazısının kullanılmasını isteyerek bu konuda öncülük etmiştir.

Süryani Kadim cemaati, cemaat liderleri başta olmak üzere diğer cemaat üyeleri ile birlikte Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaşlaştıran inkılâplara da gönülden ve istekle bağlanmıştır. Yeni Türk Alfabesi 1928 yılında kabul edildiğinde, yurt dışında bulunan III. İlyas kendi vekiline telgraf çekerek, bütün idari ve resmi işlemlerin derhal yeni Türk Alfabesine çevrilmesini istemiştir³³⁹. Bu dönemde Atatürk, III. İlyas'a yaptığı yardımlardan dolayı teşekkür etmiş ve emrindekilere talimatlar vererek Süryanilere her türlü kolaylığın sağlanmasını emretmiştir.

İlk olarak eğitim için gittiği Süryani köy medresesinde Süryanice okuma ve yazmayı öğrenen Horepiskopos Aziz Günel, Harf İnkılâbı sırasında Midyat İlkokuluna yeni başladığını ve Harf İnkılâbına ruhi bir gözle bakarken bu inkılâbı yaratan Atatürk'te üstün bir ruh gücü mevcudiyetine inandığını belirtmektedir.³⁴⁰ Alfabenin millileştirilmesinin ardından cahillikle savaşmak adına okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Bütün bunların ardından Türkiye Cumhuriyeti toprakları üzerinde yaşayan insanların dil, din ve mezhep ayırımına bakmaksızın, herkesin Türk olduğu ve Türkçe konuşması gerekliliği Ulus Devletin bir gereği olarak vatandaşlara anlatılmıştır. Aziz Günel; Türkçeyi İlkokul öğretmeni Tefvik Vural'dan öğrendiğini ve bu dili sevdirenin bizzat bu öğretmeni olduğunu söyler³⁴¹. O dönemde okul kitaplarının eski ve yeni alfabeyle karışık olduğundan bahseden Günel, Türkçe yazmak ve konuşmak ile ilgili, İlkokul Öğretmeni ile aralarında geçen diyalogu da şu şekilde aktarmaktadır:

-“*Hocam, biz Süryani olanlarda mı Türkçe konuşacağız?*”

-“*Evet evladım, herkes Atatürk'ün Türkçesini öğrenip konuşmak zorundadır.*”

-“*Hocam, ya kilisedeki Süryanice dua kitaplarımızı nasıl Türkçe okuyabiliriz?*”

-“*Evladım öğreneceksiniz. Çalışkan olanlar, Türkçe dilinin hayranı olanlar çabucak öğrenebilirler.*”

Bu karşılıklı konuşmadan da anlaşıldığı üzere yerel bölgelerde; öğretmenler başta olmak üzere kamu görevlileri İnkılâpların uygulanmasında birebir halk ile iç içe olmuşlar ve Halkın yapılan inkılapları benimsemesinde önemli rol oynamışlardır.

³³⁹ Muzaffer İris, *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, Ekol Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 172.

³⁴⁰ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 66.

³⁴¹ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 66-67.

Süryaniler yeni Türk alfabesine değer vererek onu öğrenmek istemenin dışında Türkçeye de büyük önem vermişlerdir. Süryanilerin tamamı kendi dilleri olan Süryaniceyi bilmiyorlardı ve sosyal hayatlarında genellikle Süryanice yerine Türkçe konuşarak anlaşmaktaydılar. Bu yönüyle Türkçe, Süryanilerin sadece cemaatlerinin devletle ilişkilerinde değil aynı zamanda kendi aralarında da anlaşmaları için bir araç olarak kullanılmıştır. Ayrıca Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ibadetleri ve ayinleri sırasında birçok dualarını da Türkçe yaptıkları görülür. Resmi nikah törenleri sırasında bile kutsal kitapları İncil'den evliliğin kutsallığı ve boşanmanın yanlışlığı üzerine söylenmiş duaları Türkçe okumaktadırlar³⁴². Kutsal Ayinlerinde Süryanicenin ötesinde Türkçeye de yer vermiş olmaları birçok kişiye ulaşmak istemelerinden kaynaklanmakta olup hatta çoğu Süryanice bilmeyen cemaat üyelerine hitap edebilmek amacını da taşımaktadır. Ayin sırasında cemaatin bildiği dilden sözler duyması hem ayine katılımı artırırken hem de bu kutsal sözlerin akıllara yerleşmesini ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır³⁴³. Bu yönüyle de Türkçe, Süryaniler için önemli bir araç olmuştur. Horepiskopos Aziz Günel'de İstanbul, Elazığ ve Adıyaman'daki kiliselerinde ayini çoğu zaman Türkçe yaptığını, Midyat'ta daha önce denenmediğini ve Türkçe dua ile ayin denemesinin ilk kez kendisine ait olduğunu hatıratında belirtmiştir³⁴⁴. Hatta ezanın Türkçeleştirilmesi hadisesini de gayet olumlu karşıladıklarını belirtmiştir.

Hatta Yuhanna Dolabani Efendi, başında bulunduğu cemaatinin Türkçe ibadete geçmesi konusunda yoğun gayret göstermişti. Bu konuda Cebrail Aydın şunları yazmıştır³⁴⁵:
“Dolabani, görevinde taviz vermezdi. Kilisenin de bir bakıma anayasa hocası idi denilebilir. Üzerinde titizlikle durduğu noktalardan biri de cemaatin dinî kuralları ve âyini daha iyi anlayabilmesiydi. Bu sebeple o, her bakımdan Türk olan Süryani cemaatinin dinî kuralları ve âyini, ancak Türkçe olduğu takdirde en iyi şekilde anlayacağına karar vererek dinî kural ve âyini Türkçe'ye çevirmeyi uygun görmüş ve başarıyla tatbik etmiştir.”

03.12.1934 tarihinde herhangi din ve mezhepteki ruhanilerin mabet ve ayinler dışında dini kisve giymelerini yasaklayan kanunun³⁴⁶ yürürlüğe girmesiyle birlikte, ilk olarak

³⁴² Bilgihan Akbaba Bozok, Mardin Süryani Cemaati Örneğinde Kültürel İfade ve Anlam Üretme Alanı Olarak Ritüeller ve Müzik, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2009 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 69.

³⁴³ Gabriyel Akyüz ile yapılan görüşmeden.

³⁴⁴ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 35-37.

³⁴⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 12-13.

³⁴⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt: 16, S. 413.

Süryani patrik vekili Horepiskopos Abdulahad, bu kanuna uygun davrandığını göstermek istercesine sivil kıyafetlerle sokağa çıkmıştır³⁴⁷. Bu dönemde Süryani Patriği Mardin'den ayrılmış ve Patriklik makamı da Türkiye'den taşınmıştı. Süryanileri Türkiye'de Patrik vekili temsil etmekteydi.

Sosyal hayattaki karışıklıkları gidermek ve halkın devletle olan ilişkilerinde kolaylık sağlamak amacıyla yapılan İnkılaplardan birisi olan Soyadı Kanununun uygulanması sırasında da Süryani Horepiskoposu Aziz Günel önemli bilgiler vermektedir. Soyadı kanununun yürürlüğe girdiği 1934 yılında henüz 16 yaşında olan Aziz Günel, Bu kanunun uygulanması sırasında Midyat'taki bütün Süryanilerin soyadlarını kendisinin verdiğini ifade eder. Soyadı Kocamanoğlu olan dönemin Midyat Kaymakamının³⁴⁸ bir gün kendisini yanına çağırdığını ve bir istekte bulunduğunu aktarmaktadır. Midyat Kaymakamı Günel'e hitaben: *“Senden bir ricam var. Buradaki İnsanlar Soyadı nedir bilmezler. Zorunlu bir biçimde hepsinin soyadlarını değiştirmemiz gerekiyor. Seni Nüfus dairesine bırakacağım. Burada bütün Süryanilerin soyadlarını sen koy”* diyerek ondan Süryanilere Soyadı verilmesi konusunda yardım ister. Aziz Günel'de bu isteği yerine getirerek Midyat Nüfus dairesine gitmiş ve çalışmalara başlamıştır. Soyadı Kanunu gereği Midyat Kaymakamı tarafından Süryanilere Soyadı vermekle görevlendirilen Günel; bu olaya dair anılarını da şu şekilde aktarmaktadır:³⁴⁹ *“Midyat Nüfus Dairesine oturdum. Önüme nüfusa kayıtlı olan tüm aileleri bölüm bölüm getirmeye başladılar. Onları tek tek okudum. Tümüne yeni soyadlarını ben verdim, yeni soyadları ve yeni köy isimlerini kütük defterlerine yazdım. Örneğin Kfarze Köyü, Kafar Zer (Kevvir Zer), adı iki Kürtçe sözcükten oluşuyordu. Ben onu Türkçe karşılığı olan Altuntaş olarak çevirdim ve kayda geçirdim. Onlara hiç bilgi vermeden bu yeni değişimi Soyadı Kanunu için yapıyorduk. Daha sonra bunlarla (kimlikler) nüfuslar çıktı. Eski Nüfus cüzdanları atıldı, yerlerine yenileri verildi. Tümünü yeni verdiğimiz soyadlarıyla almışlardı. Bu işlemleri Kaymakamlığa bağlı nüfus dairesinde çalışarak yaptım. Bu dönemde ben yirmi beş yaşındaydım. Benden başka bunlarla uğraşan olmadı. Kaymakam Kocamanoğlu, Midyat'ta yaşayan vatandaşlara: Şu an nüfus dairesine eski cüzdanlarınızla gidin, size yenileri verilecek dedi.”* Aziz Günel'in doğum tarihinin 1918 yılı olduğu düşünülecek olursa 1934 yılındaki Soyadı Kanunu çıktığı sırada 16 yaşında

³⁴⁷ İris, s. 172.

³⁴⁸ Aziz Günel, Dönemin Midyat Kaymakamının ismini hatırlamadığını, soyadının Kocamanoğlu olduğunu söylemektedir. Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 42.

³⁴⁹ Şimşek, s. 42.

olmalıdır. Buradaki bilgide Günel 25 yaşında olduğunu söylemektedir ki yıl 1943 olmalıdır. Soyadı Kanunu'nun Süryanilere 9 yıl gecikme ile uygulandığı tabii ki düşünülemez fakat Türkiye'de birçok yerde uygulamada problemler yaşandığı gibi Mardin'deki Süryanilere de bu kanun uygulanırken gecikmeler yaşanmıştır. Ayrıca Süryanilerin soyadı alma konusunda kendi istek ve arzularıyla hareket etmedikleri anlaşılmaktadır. Soyadı kanununun yürürlüğe konmasının üzerinden 9 yıl geçmesine rağmen Anadolu'daki bazı ailelerin ve Midyatlı Süryanilerin Soyadı almamış olmaları Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bazı tedbirler almaya yönlendirmiş ve 4.7.1937 tarihinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya imzasıyla Başvekalete gönderilen bir yazıda süresi geçmiş olmasına rağmen hala soyadı almamış olanların birde başvekaletçe uyarılmaları istenmiştir³⁵⁰. Buradan da anlaşılmaktadır ki herkesin bir soyadı alması için ortaya konan bu kanun birkaç yıl uygulamada gecikmelere neden olmuş yada halk tam olarak soyadı konusunda kararını verememiştir. Burada Süryaniler adına devletin Aziz Günel'den yararlandığı anlaşılmaktadır ki, 1940 sonrası Türkiye'de uygulanan Türkleştirme politikaları çerçevesinde soyadlarının ve yer adlarının Türkleştirilmesi sırasında Aziz Günel Süryanilerin Devlet ile irtibatını sağlayan bir aracı olarak görev yapmıştır. Zaten verdiği örnekte de kendi köy ismini nasıl Türkçe bir isimle değiştirdiğini anlatmaktadır.

Süryaniler Cumhuriyetin getirisi olarak görülen Atatürk İnkılaplarının büyük bölümüne şartsız bağlı kalmanın yanında Medeni Kanunun bazı maddeleriyle kendi ruhani kongrelerinde çıkardıkları yasaların çeliştiği de olmuştur³⁵¹. Özellikle Medeni Kanunun miras ve vasiyet konusunda getirmiş olduğu hür ve eşitlikçi anlayış, Süryanilerin ruhanilerle ilgili kendi yasalarında fazla yer almamış ve ruhanilerin öldükten sonra geride bıraktığı mallar yasaya göre Patrikhane, Manastır ve yerel kiliselere bırakılmıştır. Ailelerine ise ölen akrabalarının mallarına dair hiçbir hak verilmemiştir. Halbuki Medeni Kanunda ölüm durumunda geride kalan menkul ve gayrimenkul malların durumu ve taksimi belirlenerek, miras bırakılacak yer olmaması durumunda bile bütün varlıkların devlete kalacağı belirtilmişti.

Her ne kadar son örnekte olduğu gibi aykırı durumlar göz ardı edilemeyecek olsa da Süryaniler Atatürk İnkılâplarını sadece benimseyen ve bizzat uygulayanlar olmamış, aynı zamanda İnkılâpların koruyucusu da olmuşlardır denilebilir.

³⁵⁰ BCA., 030-0-010-000-000-124-886-17.

³⁵¹ Elöve, s. 260.

3.4. AZINLIKLARA YÖNELİK UYGULAMALAR VE SÜRYANİLER

3.4.1. Askere Alımlar ve Süryaniler

3.4.1.1. Osmanlı Son Dönemi Askerlik Durumları

Osmanlı Devleti'nde 1909 yılına kadar Gayrimüslimlerin askerlik bir vatan görevi olarak söz konusu değildi. Askerlik görevi yerine Bedel-i Askeri vergisi ödeyerek bu görevden muaf sayılıyorlardı. 1909'da bu verginin kaldırılmasıyla birlikte Süryaniler dahil olmak üzere bütün gayrimüslimlere askerlik yolu açılıyordu. Osmanlı, gayrimüslim vatandaşlarının askerliğini değişik din ve mezheplere mensup Osmanlı toplumunda "birlik bilincinin" gelişmesi noktasından çok önemli görürken, Müslüman halk ise yüzyıllardır sadece kendileri tarafından ifa edilen zorunlu askerlik hizmetinin, bundan böyle aynı topraklarda beraber yaşadıkları Hıristiyan ve Yahudi komşularınca da yerine getirilecek olmasından dolayı, bu yöndeki girişimleri destekliyordu. Hamasetin, olaya duygusal bakmanın ülkenin geldiği bu noktadan sonra bir anlamı yoktu³⁵². Dönemin gayrimüslim milletvekilleri de gayrimüslimlerin askerlik yapma zorunluluğuna "eşitlik-adalet" anlayışlarının bir gereği olarak olumlu bakıyorlardı. Aynı kanuna Hıristiyan cemaat liderleri pekte hoş bakmamışlardır. 11 Ağustos 1909 tarihinde resmi gazete Takvim-i Vekayi'de yayınlanan kanunla 1325(1909-1910)'ten itibaren 21 ila 26 yaş aralığında bulunan ve askerlik kapsamında olanların kur'alarının çekileceği belirtiliyordu. Kur'ası çekilecek kişiler Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Birlikte aynı çatı altında yapılacak bir askeri eğitim halktan farklı unsurları birbirine kaynaştırmaya vesile olacaktı.

1909 askerlik kanunu ile bazı gayrimüslimlerin askerlikten tecil edilmesi de söz konusu olmuştu. Bunlar; Hıristiyan ve Yahudi din adamları, din eğitimi gören öğrenciler ve öğretmenlerdi. Patrikler, metropolit, Piskopos, Başrahip, Papaz, Diyakos ve Haham, Rahip, Keşiş, ruhban ve haham mektepleri öğrencileriydi. Din adamlarının bu ayrıcalıktan faydalanmaları durumu bazı adı geçmeyen din adamları ile ilgili uygulamalarda bazı karışıklıkları beraberinde getirmiştir. Örneğin Musul'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta Kadim Süryani Umum Viyakos'larının kanunsuz asker edildiklerine dair bir şikâyet alınmıştır. Süryani-i Kadim umum viyakosları adına

³⁵² Ufuk **Gülsoy**, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş yayınları, İstanbul 2010, s. 139.

Şemmas Temum adıyla gönderilen 22 Rebiülevvel 1328 (3 Nisan 1910) tarihli telgrafta kanun aleyhinde olan bu durumun düzeltilmesi isteniyordu³⁵³.

Süryaniler bu dönemde Ermeni Patrikhanesine bağlı sayıldıkları için yukarıda adı geçen din adamlarından Süryanilerde bu tabirlerin karşılığı olanlar askerlik konusunda bir nebze olsun rahatlamışlardı. Fakat Süryanilerde var olan ve İncili ezbere bilen din adamları olan Şemaslar hakkında askerlikten istisna edilmelerine ya da askerliklerinin tecil edilmesine dair bir hüküm yoktu. Dolayısıyla Şemaslar sevk dönemleri geldiğinde kur'aya katılmak zorundalardı. Katılmadıkları takdirde asker kaçağı durumuna düşüyorlardı. Diğer Hıristiyan cemaatlerdeki aynı mertebedeki din adamlarının askerlikten muafiyeti söz konusuyken Süryani Şemaslarının bu imkandan yararlanamamasına itiraz ancak 1914'te geldi. 1914 yılında Süryani Nizamnamesinin hazırlanması ve yürürlüğe girmesiyle birlikte artık yalnız başına hareket edebilen Süryani Ortodoks Patrikhanesi Şemasların bu durumunu diğer cemaatlerdeki eşdeğer din adamlarıyla eşitlemeye çalışmıştı. Süryani Patrikhanesi; Ermeni Patrikhanesinin hükmünden kurtulur kurtulmaz Adliye Mezahib Nezareti'nden Süryani Şemasların Rumlardaki karşılığı olan Diyakos ve Ermenilerdeki karşılığı olan Drasolar gibi askerlikten istisnalarını isteyen bir istekte bulunmuşlardı³⁵⁴. Ağustos 1330/1914 tarihli cevabî yazıda Şemaslarında askerlikten diğer Hıristiyan cemaatlerdeki eşdeğerleri gibi istisna tutulmaları uygun görüldü. 1914 Süryani Kadim Nizamnamesinin yürürlüğe konmasıyla birçok konuda olduğu gibi askerlik konusunda da Süryaniler haklarını direk olarak arayabilmişler, devlet ile irtibat kurabilmiş ve sorunlarına çözüm bulabilmişlerdir. Bu olayın hemen sonrasında Dünya Savaşı'na girildiği için istisnasız Müslüman-gayrimüslim herkesin 45 yaşına kadar herkesin fiilen askerlik hizmetiyle mükellef olacağı açıklandı.

Gayrimüslim askerler ilk olarak Balkan Savaşları sırasında Osmanlı ordusunda yer aldı. Rum, Ermeni, Musevi ve Bulgar askerler silahlandırılarak savaşa katıldı. Silaha ve savaşa alışık olmayan gayrimüslimlerden bazıları kendi arkadaşlarını vurdu³⁵⁵. Balkan Savaşlarının ilk döneminde yaşanan bozgunların ardından çok sayıda asker firar etti, askerlerin çoğu yerlerini bırakıp kaçtı ve tek kurşun bile atmadan düşman tarafına geçen çok sayıda Rum, Ermeni ve Bulgar Osmanlı neferi vardı. Firarlar Balkan savaşına ara

³⁵³ BOA., DH.SN-THR, Dosya no: 2, Gömlek no: 111.

³⁵⁴ BOA., BEO, Dosya no: 4310, Gömlek no: 323198.

³⁵⁵ Gülsoy, s. 172.

veren mütareke süresince de devam etti. Yüzlerce Rum ve Bulgar karşı saflara geçti. Bunlara daha sonra bir kısım Ermeniler de katıldı³⁵⁶. Osmanlı Devleti bu firar olaylarının artması üzerine ordudaki gayrimüslim askerlerin silahlarını toplayarak onları geri hizmetlerde istihdam etmeye başladı. Firar ve ihanetlerin etkisinden dolayı I. Dünya Savaşı boyunca Osmanlı Devleti gayrimüslim askerleri cepheden ve kritik noktalardan uzak tuttu ve silahsız olarak amele taburu adı ile anılan geri hizmetlerde değerlendirdi.

3.4.1.1.1. Amele Taburları İçinde Süryaniler

Yirminci yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde asker ihtiyacı, dünyadaki savaş siyasetine paralel olarak artmıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki asker ihtiyacının bir bölümü de gayrimüslim ahaliden sağlanmaya çalışılmaktaydı. Bu gayrimüslim askerler cephede değil cephe gerisinde amele taburu olarak da adlandırılan taburlarda görev yapmaktaydılar. Geri hizmet birlikleri olarak da adlandırılan Amele taburları Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden beri yol yapımı, ziraat işleri, demiryolu işleri, madenler ve askerinin ihtiyacı olan bilimum inşaat faaliyetlerinde görev almışlardır. Bu taburlarda başlangıçta sadece Müslüman askerler bulunmaktaydı. Zaman içerisinde özellikle askere olan ihtiyacın artması ve asker kaynağının yetersiz kaldığı dönemlerde gayrimüslimlerden de yararlanma yoluna gidilmiştir. Birçok Amele taburunda Müslüman askerlerin sayısı gayrimüslimlerden fazlaydı. Buna rağmen Amele taburları tabiri anlam ve anlayış olarak gayrimüslimleri çağrıştırmaktadır. 1909 tarihinde Bedel-i Askerî vergisinin lağvedilmesinin ardından yükümlülerin din ayrımı yapılmaksızın askere alınmasına karar verilmesi ile gayrimüslimlerin Müslümanlarla birlikte askerliği bir vatan borcu olarak yapmaya başladıkları, en azından Hıristiyanların askerliğinin bir teori olmaktan çıktığı ve uygulama sahası bulunduğu anlaşılmaktadır. Burada İttihat Terakki yönetiminin amacı İmparatorluk içerisinde yaşayan çeşitli unsurları bir araya getirerek bir birlik oluşturabilmektir. Bir başka deyişle bütün Osmanlı topraklarında yaşayan farklı din ırk ve mezheplere mensup insanları kaynaştıracak en etkili vasitanın "silah arkadaşlığı" olacağını düşünüyorlardı³⁵⁷. Gayrimüslimleri askerlik mesleğinde ilk kez Balkan savaşları sırasında kullanan Osmanlı Devleti, bazen bu askerlik süresince gayrimüslimlerin Müslümanlarla beraber omuz omuza hizmete katıldıklarını gördüğü gibi, bazen de onların ihanetlerine şahitlik etmiş, askerden firar etmenin yollarını

³⁵⁶ Gülsoy, s. 173.

³⁵⁷ Gülsoy, s. 138.

ararken çürük raporu peşinde koştukları gibi bazıları da yurt dışına kaçmayı en iyi yöntem olarak görüyorlardı³⁵⁸.

Süryanilerin de diğer Osmanlı ülkesinde yaşayan gayrimüslim ahali gibi I. Dünya Savaşı sırasında Amele taburlarında görev yaptıkları bilinmektedir. Amele taburu içerisinde Ermeni, Rum ve Yahudilerin ardından 4. nüfus gücü olarak görev yapan Süryanilerden, Birinci Dünya Savaşı sırasında genellikle Urfa, Musul ve Çukurova bölgelerinde cephe gerisinde askerliklerini yapmışlardır.

Amele taburları deyince her ne kadar direk olarak akla Süryaniler gelmese de bu taburların çoğunluğunu oluşturan Ermeni, Rum ve Yahudilerin ardından isimleri anılmaktaydı. Bu durum, sayı olarak diğer gayrimüslim gruplardan az olan Süryanilerin, Amele taburu nüfus ve meslek cetvelleri hazırlanırken yanlışlıkla Ermenilere ya da diğer Hıristiyan grupların hanelerine yazılmaları ihtimalini de beraberinde getirmiştir. Süryanilerin Nizamnameleri hazırlanıp yürürlüğe konmasına kadar Ermenilerle içerisinde sayılmaları da Amele taburları içerisindeki Süryanilerin sayılarının tam olarak anlaşılmasını güçleştirmektedir. 10. Amele taburunda bulunan toplam 912 askerin 227'si Müslüman iken bunlardan 12'si Süryanilerden oluşmaktaydı³⁵⁹. Bu Süryani askerlerin çoğu taş ustası olduğundan taş işçiliğinde ve yol köprü yapımında çalışıyorlardı. Süryanilerin sivil hayatlarında ince işçilik isteyen işlerle uğraşmaları ve tahta işlemeciliği konusunda mahir olmaları, askerlik süresi boyunca taş işçiliğinin yanı sıra tahta işçiliği ve marangozluk yapmalarını da beraberinde getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Amele taburları içerisinde görev yapan Süryanilerin yanı sıra askerliklerini daha sonra yapmak üzere belirli bir dönem erteleyenlerde olmuştur. Yezidilerle birlikte ihtiyat ve müstahfaz yaşlarında bulunanlarından 1500 lira nakdi bedel alınarak askerliklerinin tecil edildikleri bilinmektedir³⁶⁰. Bu askerlikten muaf tutulmuş Süryanilerden bazıları, Ermenilerin tehciri sırasında onlarla birlikte hareket ederek Ermeni çeteleri içerisinde yer almışlar ve devleti Musul ve civarında zarara

³⁵⁸ Cengiz **Mutlu**, *Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları (1914-1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 164.

³⁵⁹ Zekeriya ÖZDEMİR, *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 55, 56.

³⁶⁰ BOA, DH. ŞFR, Dosya no: 49 Gömlek no: 261.

uğratmışlardır³⁶¹. Burada Süryanilerin Ermeni tahriklerine kapılarak hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

Süryaniler ayrıca Ermenilerin 1915 yılında isyanıyla birlikte taburlar içerisinde huzursuzluk çıkarmalarından da olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Zira Urfa Amele taburunda bulunan sayısı 300'den fazla olan Ermeni'nin Eylül ayında tabanca, kazma ve küreklerle Müslüman ve Süryani erler üzerine saldırdıkları³⁶² bilinmektedir. Ermenilerin burada kendi dindaşlarını Müslümanlardan ayrı tutmayarak onlara da saldırmaları savaş psikolojisi içerisinde Süryanilerden bekledikleri yardımı görmemelerinden de ileri gelebilir. Bu isyan hareketinin devamında hızını alamayan bu Ermeni grubu, muhafız Osmanlı jandarmaları üzerine hücum etmiş ve bir kısım jandarma ve Müslüman eri şehit etmiş ve bazılarını da yaralayarak kaçırmışlardır. Amele taburu içerisinde Müslümanlarla birlikte asker konumunda olan Süryanilerin bu asi Ermenilerin hücumundan yaralanarak kurtulabildikleri muhtemeldir. Çatışma sırasında Ermenilerin bazıları iyi yetiştirilmiş olacaklar ki birkaç jandarmanın elinden silahlarını alarak dağlara kaçmayı başarmışlardır.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinin ardından Bâbıâli itilaf devletlerinin isteği üzerine 1919 yılından itibaren Osmanlı vatandaşı Rum ve Ermenilerin dolayısıyla Süryanilerin silah altına alınmaması konusunda bir karar aldı. O dönemde halihazırda Osmanlı ordusunda bulunan gayrimüslimler ise terhis edilerek süresiz izinsiz sayıldı. Böylece Osmanlı gayrimüslimlerinin askerlik mükellefiyeti fiilen ortadan kalkmış oldu³⁶³.

3.4.1.2. Cumhuriyet Dönemi Askerlik Durumları

3.4.1.2.1. Süryanilerin Askerliği

Cumhuriyet döneminde bütün Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yaşayan ahali Türk halkı olarak tanımlanmış ve Müslüman-gayrimüslim Türkiye toprakları üzerinde yaşayan herkes Devlete vatandaşlık bağıyla bağlı sayılmışlardır. Bu vatandaşlıktan doğan seçme-seçilme başta olmak üzere birçok hak resmiyette bütün gayrimüslimler dolayısıyla Süryanilere da tanınmıştı. Bunun yanında Askerlik ve Vergi

³⁶¹ BOA, DH. ŞFR, Dosya no: 71 Gömlek no: 232.

³⁶² Cengiz Mutlu, s. 142.

³⁶³ Ufuk Gülsoy, s. 177.

yükümlülüğü gibi devlete karşı birtakım sorumluluklarda Cumhuriyet Türkiye'si'nin halkından beklediği yükümlülüklerdi.

Süryaniler Askerliklerini Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Müslümanlarla birlikte eşit zaman dilimi içerisinde, aynı birliklerde eğitim yaparak ve aynı koşullarda kalarak yapmışlardır. Zira Askerlik sırasında görev bilinci içerisinde hareket etmenin mükafaatından yeri geldiğinde Süryanilerde yararlanmışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kısa süre 48 ay olan askerlik süresi zaman içerisinde 36 aya inmiştir. 36 aya olduğu dönemde askerlik yapmış olan Horepiskopos Aziz Günel askerliğini bir mükafaat olarak diğer asker arkadaşlarından kısa yapmıştır. Hatıratında askerlik süresi ile ilgili şöyle söyler: *“Bu sıra askerlik otuz altı aydı. Ama ben otuz üç ay askerlik yaptım. Nedenine gelince Bir ara yanımıza bir kumandan, bir paşa gelmişti. Adını artık anımsamıyorum. Gelen kumandan benim tabur kumandanıma “Bu adamı çok seviyoruz, üç ay daha askerlik yapmasına gerek yok. Askerlik süresini indirin demişti”³⁶⁴. Ayrıca Aziz Günel'in hatıratında yine askerlik anıları ile ilgili şunlar yer almaktadır: “Ben köyümüze muhtar olmadan önce askerliğe gitmişim³⁶⁵. Askerlik görevimi çeşitli yerlerde Akhisar'da, Adana'da, Mimarşinan'da Büyükçekmece'de yaptım. Ben tabur kumandanının yanında yazıcı ve askerlerin gıda maddelerinin temininden görevli olmuştum. “Askerlik görevi sırasında Süryanice ve Türkçeyi geliştirmek ve ilerletmek için okumalarım devam ettim. Bu yüzden kumandanlarım beni çok sevip saydı, yanlarına yazıcı olarak kabul ettiler. Ben askerler için getirilen gıdaların kontrol etme görevini yaptım. Otuz üç aylık askerlik görevinden sonra köyüme geldim³⁶⁶”.*

Bu hatıratın Süryanilerin askerlik vazifeleri sırasında Türkiye'nin çeşitli illerinde görev aldıklarını anlayabiliriz. Hatta bugün de olduğu gibi bir asker acemi birliği ve usta birliği olmak üzere farklı şehirlerde görev yapması Süryaniler içinde geçerli bir durumdur.

Askerliğini Eskişehir Sivrihisar'da yapmış Kayserili bir Ermeni askeri, askerliği sırasında Süryanilerinde bölüklerde bulunduğunu söylemesi göz önünde bulundurulacak

³⁶⁴ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 5.

³⁶⁵ Şimşek, s. 29-30., Aziz Günel'in hatıratında askerliği ile ilgili iki farklı bilgi bulunmaktadır. Bu Hatıratın 4. sayfasında 1939'da köyü Kfarze'ye muhtar olduğunu ve 3 yıllık muhtarlık süresinin ardından köyünden ve muhtarlık görevinden ayrıldığını söylemesine rağmen yine hatıratının 29. sayfasında köyüne muhtar olmadan önce askerliğe gittiğini söylemektedir.

³⁶⁶ Şimşek, s. 4-5.

olursa Süryanilerin kur'a neticesinde Eskişehir'e toplu olarak askerliklerini yapmak üzere sevk edildikleri anlaşılır. Normal askerlik süresince de gayrimüslimlerin amele taburlarında görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Bu Kayserili Ermeni; komutan çavuş ve onbaşının haricindeki bütün erlerin Ermeni, Rum, Süryani, Hatay Arapları ve Yahudilerden oluştuğunu ve bunların siyah elbise ile taş ocaklarında yol köprü yapımında çalıştıklarını söyler ayrıca Hatta İhtiyat askerliği döneminde köyde olduğu için asker toplanması işinden kurtulabilmişti³⁶⁷.

3.4.1.2.2. İhtiyat Taburları İçinde Süryaniler

II. Dünya Savaşı devam ettiği sırada 1940 yılının sonunda Alman Ordusunun Balkanlarda ilerlemesi henüz savaşa katılıp katılmama konusunda kararsız olan Türkiye'yi endişeye sevk edecekti. Alman Ordusunun Balkanlardan sonra her an İstanbul'a girebileceği ihtimali yeni tedbirler almaya mecbur bırakmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin böylesi bir tehlike ile karşı karşıya kalması ihtimali İstanbul'un nüfus durumunu da akıllara getiriyordu. 1940'lı yılların İstanbul'unda özellikle Rum ve Yahudi nüfus önemli bir yere sahipti ve bunların olası bir savaş halinde ne şekilde davranacağı konusunda kendilerine çokta güven duyulmuyordu. Bu güvensizliğin anlaşılması açısından dönemin İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir'in şu sözleri kayda değerdir: *"Almanların gelmek ihtimali yoktur, gelseler de deniz kıyısına kadar gelirler gibi ifadeler sakattır. Bununla beraber İstanbul öbür sahildedir. İstanbul'un tahliyesi halinde askerin bir manevrası sırasında Yahudinin, Ermeninin şunun bunun bir takım facialar doğurması muhtemel değil midir?"*³⁶⁸ Kazım Karabekir burada I. Dünya Savaşı'nda Ermenilerin yaptıklarını unutmamış ve bir örneğinin daha yaşanmaması konusunda ihtiyatlı davranmıştır.

Her ne kadar Adolf Hitler Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta; Bulgaristan harekâtının Türkiye'ye yönelik olmadığı konusunda teminat vermiş olsa da II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye de sıçraması halinde yurdun güvenliğini sağlamak açısından hükümet savaş hazırlıklarına girişerek Trakya'daki askeri birlikler Anadolu'ya sevk edildi, Meriç nehri üzerindeki köprüler tahrip edildi, İngiliz yetkililer Anadolu'da askeri havaalanları inşa edilmesi için çalışmalara başladılar.

³⁶⁷ *Agos Gazetesi*, 5 Mayıs 2000, "Bugün Doksaniki Yaşındayım" adlı yazı. Kayserili Ermeni Sarkis Keşişyan'ın anısı.

³⁶⁸ Kazım **Karabekir**, *Ankara'da Savaş Rüzgarları II. Dünya Savaşı CHP Grup Tartışmaları*, Yay.Haz.: Faruk Özerergin, Emre Yayınları, İstanbul 1994, s. 256.

Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Dünya Savaşı devam ederken, Türkiye'nin de savaşa girme ihtimaline ve buna bağlı olarak olası bir seferberlik haline hazırlıklı olmak için bazı kanunlar çıkarmıştı. Bu kanunlardan birisi de Hazarda ve Seferde askere gidenlerin ailelerine yardım edilmesine dair kanundu³⁶⁹. Bu kanuna göre askere alınanların geride bıraktığı ailelerine iâşe ve iskan yardımının yanında bu ailelerin ziraatına da yardım edilmesi şeklinde olacaktı. Bu yardımların kaynağı da kendi köylerinden yine halk arasından karşılanacaktı. Bu tedbir çalışmalarının yanı sıra gayrimüslimlere yönelik tedbir çalışmaları yaşandı. Gayrimüslimlerin savaş sırasında olası yıkıcı faaliyetlerine engel olmak temel amaçtı ve bunun için Türkiye'nin savunma hatlarının güçlendirilmesi maksadıyla başlatılan yol ve köprü inşaatlarını süratle bitirebilmek adına ilk olarak 10 Nisan 1941 tarihinde 1912 ila 1932 yılları arasında doğanlar senelik ihtiyat yoklamalarını yapmaya çağırılacaklardı³⁷⁰. Kısa süre sonra 18 Nisan 1941'de Milli Müdafaa Vekâleti İcra Vekilleri Heyeti'ne 1902-1914 arası doğumlu gayrimüslim erlerin silah altına celp edilmeleri ve yol inşaatlarında çalıştırılmak üzere Nafia Vekâleti emrine verilmelerini teklif etti, İcra Vekilleri Heyeti Nisan 1941 tarihinde bu teklifi kabul ederek uygulamaya geçirdi³⁷¹. Dönemin Nafia Vekili Ali Fuat Cebesoy, Nafia askerlerinden sorumlu kişi ise Binbaşı Şeref Zorlu idi. Gayrimüslimler resmîyette 24 ila 39 yaşları arasındakiler silah altına çağırılıyorlardı ancak birçok askerin nüfusa doğumdan birkaç yıl sonra kaydedildikleri de düşünülecek olursa 40 yaşın üzerindeki bazı gayrimüslimlerin askerlikleri de söz konusu olabiliyordu.

Süryaniler, Yirmi Kur'a Nafia askerliği olarak da bilinen ihtiyat askerliği boyunca Manisa Akhisar ve Balıkesir Sındırgı'ya görevlendirilmişlerdir.

Kaynağı Süryanilere dayandırılan bir bilgi bize bu ihtiyat uygulamasının Gayrimüslimlerin geneli tarafından adeta bir "tutuklanmak" olarak görüldüğünü gösterir. Bu kaynakta İhtiyat askerlerinin celbi şu şekilde anlatılmaktaydı³⁷²: "1940 yılının yaz aylarında tüm Türkiye genelinde gayrimüslümanlar aranmaya başlanmış, sebep gösterilmeden ve akrabalarına veya ailesine hiçbir bilgi verilmeden, tutuklanmaya ve değişik yerlerde toplanmaya başlanmıştı. Değişik yöntemlerle psikolojik işkence uygulayan polis ve askeri birlikler gayrimüslümanlara şunları söylüyordu:

³⁶⁹ *Düster*, Üçüncü Tertip, Cilt : 22, Sayfa : 588.

³⁷⁰ *Ulus Gazetesi*, 10 Nisan 1941, Askerlik İşleri Başlığı.

³⁷¹ Rıfat N. **Bali**, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 42.

³⁷² Bali, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, s. 44.

-Çocuklarınızı ve ailelerinizi unutun, Mardin ve Midyat'ı kafanızdan silin.

Tutuklananların hepsi 20 ila 45 yaş arası erkeklerden oluşuyordu. Halkımız Süryaniler arasında bu olaylar İhtiyat adı altında biliniyordu. Çok süre geçmeden anlaşıldı ki tutuklananların tamamı gayrimüslim olan Asurî-Süryani, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşuyordu. Bu karar sakat ve özürlüleri bile kapsamına alıyordu.” Buradaki bilgide yanlışlıklar ve abartılı durumlar vardır. Zira ihtiyata çağırılma tarihi 1940 değil 1941 yılı ortalarıdır. Ayrıca bu bilgide yaş aralığının da mümkün olduğunca yüksek tutulmaya çalışıldığı görülür. Gayrimüslimlerin Nafia Vekâleti tarafından askere çağırılması durumunu “*tutuklanma*” olarak görmelerini azınlık psikolojisi içerisinde incelemek belki de daha doğru olacaktır. Zira tutuklanma meselesi yasaya uygun davranarak iki gün içerisinde ismini bağlı bulunduğu askerî birliğe yazdıran gayrimüslimlerin hiçbiri için geçerli olan bir durum değildi. Hatta tutuklanmanın ötesinde büyük bir katliama uğrayacaklarına kendilerini inandırmış olan Yahudiler, ihtiyat askerliği olayına katliamın bir aşaması olarak bakıyorlardı. Bu psikoloji içerisinde ihtiyat taburlarına katılmamak için başta Yahudi ve Ermeniler olmak üzere Süryanilerinde içerisinde bulunduğu birçok gayrimüslim, yurtdışına kaçmak için fırsat kolluyorlardı. Tabiki kaçmayı akıllarının ucundan bile geçirmeyen ve emir verilir verilmez adımı listelere kaydettiren gayrimüslimlerde vardı. Fakat yine de Yahudilerin katliama uğrayacakları düşüncesi diğer gayrimüslim milletlere de sirayet etmiştir. Mayıs 1941’de belirtilen yaş aralığındaki İstanbul’daki gayrimüslimler başta olmak üzere Anadolu’da yaşayan Süryanilerde Nafia askeri olarak hizmete alınmaya başlandı. Nafia Vekâleti bu gayrimüslimleri 20 Kur’a halinde yani 20 dönem-sevkiyat³⁷³ halinde askerlik hizmetine aldı. Hizmete alınan gayrimüslim erler askeri eğitim almanın yanı sıra daha çok yol ve köprü yapımında çalışıyorlardı. İhtiyat askerlerine kış mevsimi gelmesinden dolayı 1941 Aralık ayından başlamak üzere 4 aylık izin verilmişti. Yaklaşık 10 aylık askerlik hizmeti süresi için alınan bu ihtiyat erleri 27 Temmuz 1947’de³⁷⁴ terhis edilerek evlerine gönderildiler.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yaşayan Süryanilerin büyük bölümü bu ihtiyat askerliğine katılmışlardı. Süryanilerden de ihtiyata katılmamak adına başta Suriye olmak üzere Amerika’ya ve Avrupa ülkelerine göç edenler vardı. Bu ülkelerde

³⁷³ Hori episkopos Gabriyel AKYÜZ Süryanilerin bu İhtiyat askerliğine 18 dönem boyunca alındığını söylemektedir. 26 Haziran 2012 tarihli görüşmeden.

³⁷⁴ Bali, *Yirmi Kur’a Nafia Askerleri*, s. 63.

daha önce Türkiye’den göç etmiş olan akraba ve tanıdıklarının varlığı onları göç etme konusunda cesaretlendiriyordu. Bazı Süryaniler ise ihtiyat askerliğinin memleket iznine kadarki ilk dönemine katılmış, buradaki askerlik şartlarına uyum sağlayamadıkları için yeniden ihtiyata gitmemek adına 4 aylık kış izninin ardından aileleriyle birlikte Türkiye’den göç etmişlerdir³⁷⁵.

Öte yandan İhtiyata çağrılan Süryani din adamlarının ihtiyat askerliğinden muaf tutulması veya hiç olmazsa askerlik konusunda ayrıcalıklı olmaları için Diyarbakır Süryani Kadim Meryem Ana Kilisesi Mütevellisi Toma Huri Papasgil tarafından Başvekalete bir istek yazısı gönderilmiştir. 30 Haziran 1944 tarihli bu belgeye göre her kilisede bir papaz ve birde diyakos (papaz yardımcısı) olması gerekliliği belirtilmiş ve ihtiyatın uzun sürmesi ve yaşlı din adamlarının ihtiyat sonrasında din işlerine fazla katılamamalarından dolayı bunların ihtiyatlıklarının müftülükler ve imamlıklarda olduğu gibi tecil edilmeleri istenmiştir³⁷⁶. Burada İmam ve Müftülerin durumları Süryaniler tarafından emsal gösterilerek kendi din adamları için aynı ayrıcalıkların gösterilmesini devletten beklemişlerdir. O dönemde her il ve ilçede birer müftünün ve imamın askerliğinin tecil edilmesi, Kadim Süryanilerin bu konuda beklenti içerisinde olmalarını beraberinde getirmiştir. Toma Huri Papasgil’in bu isteğinin yerine getirilip getirilmediği net olarak bilinmesi de Süryani din adamlarına bu konuda ayrıcalık gösterildiği de bilinmektedir.

Mardin Süryanilerinden Horepiskopos Aziz Günel hatıratında askerliğinin bir bölümünü Akhisar’da yaptığını söylemektedir. Her ne kadar bu askerlik sürecinden ihtiyat askerliği olarak bahsetmese de Akhisar’da İhtiyat askerliği döneminde bulunduğu muhtemeldir. Bu hatıratında Günel şunları söylemektedir: *“1939’da Kfarze’ye köy muhtarı oldum. Tam üç yıl bu görevde kaldım. Sonra askerlik görevini yapmak üzere köyümden ve muhtarlık görevimden ayrıldım³⁷⁷. Beni taburda amelebaşı yapmışlardı. Elimin altında taburda iken manga kumandanı, manga onbaşı vardı. Birde yanımda Ayn-Wardo’dan Süryani biri vardı, Peder Şavme’nin bir yakınıydı ve çok inançlı birisiydi. Gece-gündüz hep dua ediyordu. Perhiz zamanında da perhizini tutardı. Bunun dışında Hindokelerden Hanna Gavazlardan Silo (Süleyman) Tuma ve Kfarze’den*

³⁷⁵ Horepiskopos Gabriyel AKYÜZ ile 26 Haziran 2012 tarihli görüşmeden.

³⁷⁶ BCA., 030-10-00-00-112-763-29.

³⁷⁷ Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel’in Hatıratı*, s. 4.

hatırlayamadığım daha başkaları vardı, ayrıca Peder Circis'te vardı”³⁷⁸. Aziz Günel; muhtemelen muhtarlığından sonra yaptığını söylediği askerlik dönemini Nafia Nezaretine hizmet eden ihtiyat askeri olarak yapmıştır. Belirttiği tarih 1941-1942 dönemin İhtiyat askerliği dönemine denk gelmektedir ve bu dönemde muhtemelen oda Akhisar'da ihtiyattadır. Süryaniler tarafından sevilen ve saygı duyulan bir din adamı olmasından dolayı, Süryani erler arasında birliği sağlayabilmek ve beklide askerlerin itaatini tam olarak sağlayabilmek adına ihtiyat sırasında da Amele başı olarak görevlendirilmiştir.

Midyat'ta başpapazlık yapmış olan İbrahim Aksan Manisa-Akhisar'da ihtiyata katılmaları hadisesini ve ihtiyat askerlik hizmeti sırasında yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır: “Sadece Midyat'tan 400 kişi toplandık. Bu ara birçok genç baskı ve zulüm görmemek için askeri ve sivil mercilere başvurmadı, saklandı. Daha sonraları bu saklananların önemli bir bölümü Suriye, Irak ve Lübnan'a göç etmek zorunda kalmıştı. Biz adını yazdırmışlara iki gün içinde hazırlanmamız için emir verilmiş. Midyat'ın ve Mardin'in çevre köylerinden katılanlarla birlikte sayımız 600'e ulaşmıştı. Bu sıra Midyat askerlik şubesinde zenci bir binbaşı vardı. Elinde listelerle karşımıza geldi. Yanındaki listelerde tek tek adlarımızı okumak için okumaya başladı. Yöreden olmadığı için Süryanice adlarımızı okumakta zorlanıyordu. Yanına yanaştım listedeki adları onun yerine okumam için ricada bulundum. Memnun oldu bana hemen listeleri uzattı(...) Burada bize kumanya verildi. İçinde ekmek kuru üzüm ve şeker vardı. Mardin'e yola çıktık(...) Ertesi gün hepimizi Diyarbakır'a götürdüler(...) 7-8 gün burada kaldık, adlarımız yoklamalardan okunduktan sonra bizi trenlere bindirdiler. Doğru Manisa ve Akhisar'a götürüldük. Mevsimlerden yazdı burada 8 ay çalıştırdıktan sonra eve 4 aylığına izinli geri geldik. Burada 1320(1904), 21,22,23,24,25,26,27 doğumlu olanlar bırakıldı. 1320 ve öncesi doğumlular eve gönderildi. Çünkü onlar bizden önce 8 ayını tamamlamıştı. Bileri altı ay daha bırakmışlardı. Sabahları çok erken uyanıyorduk. El yüz yıkandıktan sonra, kahvaltıya saat altıda oturuyorduk. Kahvaltı olarak her kişiye bir kaşık pekmez, beş tane zeytin. Bazen pekmez yerine bir kaşık reçel alırdık(...) Birlikte aynı yerde 7-8 grup biçiminde kalıyorduk. Her grupta 10-15 kişiydik. Öğlen yemeğine çorba gelirdi. Bir saat molamız vardı. Her gruba bir ya da iki tane leğenle çorba gelirdi. İçinde ne vardı? Hiç soranımız olmazdı! Yedikten sonra hemen çalışmaya

³⁷⁸ Şimşek, Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı, s. 29-30.

giderdik. Akşam saat altıda işi bırakıyorduk. İzinli gelen arkadaşlarımızın bir bölümü yeniden zulüm ve baskı çekmemek için Turabdin'den Suriye'ye göçtü. Ertesi yıl Nisan ayında yeniden Manisa ve Akhisar'a geldik. Bu seferde altı ay çalıştıktan sonra evlerimize yeniden geri yollandık. Bulduğumuz yere mahalli halk Zeytinlik diyordu. 100-150 kadar çadırdık. Başımızda asker olarak üç onbaşı, bir çavuş ve birde subay vardı. Çadırlarımızın içinde yerde yataydık. Topraktaki pirelerden geçilmiyordu. Sabahları uyanırken bu pirelerin kanından her yerimiz kan oluyordu. Etrafımız yine yılan ve akreple doluydu. Yer sulu olduğu için yılanlar galiba zehirli değildi. Ama yinede çok korkuyorduk. Geceleri ıslık çalardı bu yılanlar. Ödümüz kopuyordu. Bir süre bitlerin saldırısına uğradık. Yeni ihtiyat grupları gelmişti. Sanırsam bunlar Hısn-Manşur (Adıyaman) Diyarbakır ve çevre köylerinden Ermenilerdi. Beriye(Beşiri) yöresinden Yezidilerde gelmişti. Bunların tümü bitliydi. Her yanımız bitle dolmuştu. Bilahare elbiselerimiz toplandı, onları buharlı bir kazana götürmüşlerdi. Daha sonra o bitlerden biraz kurtulmuştuk. Hastalandığımızda bize bir Yahudi hekim gelirdi. O da ihtiyattaydı. Nereliydi? Adı neydi? Ona hiç sorma fırsatımız olmadı. Diyarbakır'dan Süryani Circis Asfar hastabakıcılık yapıyordu. Hekimden aldığı bilgiye göre bize ilaç ve benzerini veriyordu. Hekimden başka yine Yahudiler vardı. Yanımızda dönmelerde vardı. İhtiyatlığa alınmalarına çok şaşkındılar. Mardinli bir arkadaşımız Aziz Doqmaq öldü. Günlerden bir gün cumartesi günüydü. Bize yakın kalan bir dağın hemen yanında bulunan su kenarına yıkanmaya gittik. Bu arkadaşımız yıkandıktan sonra, güneşin önünde yere uzandı. Uzandığı yer çimen ve rutubetliydi. Zatiürreye yakalandı. Hastalığa iki gün dayandı, sonra hayata gözlerini yumdu. Bu ara grubumuz ikinci dönüşte Diyarbakır'a vardığında arkadaşlarımızdan Gawriye Be-Abraham da hayatını kaybetti".³⁷⁹

İhtiyat taburlarından en yoğun sevkîyat Manisa Akhisar ve Sındırgı'ya yapıldı. Buralara gönderilen gayrimüslimler arasında Süryanilerin yanı sıra Ermenilerde vardı. Diğer taraftan Rumlarla Museviler özellikle İzmir Cumaovası, Gaziemir, Malatya gibi havaalanı inşaatlarında çalışıyorlardı.

Manisa Akhisar ve Balıkesir Sındırgı arasındaki yol esas olarak Süryanilerin eseridir. Bu yol yapımı sırasında iki Süryani ihtiyat eri çalışma hatırası olarak bir fotoğraf çektiler Mardin'deki akrabalarına göndermişlerdir. Rahip Yuhanna'ya hitaben

³⁷⁹ Bali, *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, s. 183-193.

gönderilen bu fotoğraf dönemin Mardin Metropolit'i Hanna Dolapönü'ye (Dolabani) gönderilmiştir³⁸⁰.

Foto 3.5. Süryani İhtiyat Askerleri

³⁸⁰ Bu fotoğrafı Hori episkopos Gabriyel AKYÜZ vermiştir. Fotoğrafın aslı Kırklar Kilisesi arşivinde bulunmaktadır. Bu fotoğrafın üzerinde 19 Haziran 1942 tarihi yazılıdır. Ayrıca fotoğrafın ön ve arka yüzünde bu fotoğraftakilerin el yazısı ile Rahip Yuhanna'ya hitaben yazılmış bir yazı bulunmaktadır. Buradaki yazının ön yüzünde: “Geçiyor hayat bitti bir rüya gibi bu da bir haldir.” yazarken arka yüzünde ise: “Faziletli Sayın Bay Ruhani babamız Rahip Yuhanna. Hayat mücadelesi örneklerinden Akhisar-Sındırgı arasında yapılan yolda çalışma hatırası olarak. (imzalar)”

Bir başka İhtiyat dönemi anısında babasının durumunu anlatan bir Süryani Münir Kilimci şunları anlatmaktadır³⁸¹: “*Babam Cercis Kilimci (1320 doğumlu) ve kardeşi Yakup Kilimci (1322 doğumlu) 1941 yılında askere çağrıldılar. O zaman bir Müslüman arkadaşı dedeme “Çocuklarını saklayayım, kötü bir şey olursa onları Suriye’ye kaçıtırırım” dedi. Dedemde kendisine “Devlet’in emri Allah’ın emridir” deyip bu teklifini reddetti ve çocuklarını askere teslim etti. Midyat’taki Süryaniler İbrahim Şaboğlu’nun liderliğinde ellerinde Türk bayrakları toplu halde Mardin’e götürüldüler. Kulealtı’ndaki medresede dinlendiler, bir iki gün sonra gidip Askerlik şubesine teslim oldular. Topluca Akhisar’a gönderildiler. Sekiz ay hizmet ettikten sonra onlara dört ay izin verildi. İzinden sonra gene Akhisar’a döndüler. Hepsinde kırmızı renkte çöpçü elbisesi vardı. Dört aylık izine gelenlerin bir kısmı Suriye’ye firar etti. Zira Suriye o sırada Fransız Mandasından yeni çıkmıştı. Vergi yoktu askerlik yoktu gelenleri hemen vatandaşlığa alıyordu. Bir amcam Tevfik adında bir tuhafiyeci ile babamı ve kardeşini görmeye Akhisar’a gitti, Onlarla birlikte çadırda kaldı. Depremden dolayı çadırın sabaha kadar beşik gibi sallandığını ve toprakta çok yılan olduğunu söylerdi. Babam kantinci olduğundan askerliği rahat geçmişti, diğer kantincide Diyarbakırlı bir Musevi idi. Söylenen hep “Mareşal Fevzi Çakmak bizleri ölümden kurtardı” idi”. Buradaki anıdan da anlaşıldığı üzere gayrimüslimlerin gözünde Mareşal Fevzi Çakmak’ın ayrı bir yeri vardır. Dönemin Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak, hükümete uyarıda bulunarak “Silah altında bulunan bilaistisna herkesin beş düğme altında bulunduğu sürece (askeri üniforma) kendi evlatları sayılacağını ve ona göre muamele görmelerini” istemişti³⁸². Gabriyel AKYÜZ’de Süryani milletinin genelinin bu ihtiyat askerliği sırasında Süryanilere ılımlı yaklaşımlarından dolayı Mareşal Fevzi Çakmak Paşa’ya bir sevgi beslediğini, ayrıca ihtiyat dönemi askerliğinin genel olarak Süryanilerde huzursuzluk yarattığını ve 1940’lı yıllarda yurtdışına yaşanan Süryani göçünün en önemli sebebini oluşturduğunu söylemiştir³⁸³.*

3.4.2. Varlık Vergisi ve Süryaniler

İkinci Dünya Savaşı’nın psikolojik olarak yorgunluğunun yaşandığı dönemde 12 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan 4305 sayılı “Varlık Vergisi Kanunu”, bu kanunu çıkaranlara göre önemli bir ekonomik tedbir, azınlıklara göre ise onlara yönelik ayrımcı

³⁸¹ Bali, *Yirmi Kur’a Nafia Askerleri*, s. 196-197.

³⁸² Bali, *Yirmi Kur’a Nafia Askerleri*, s. 119.

³⁸³ Gabriyel Akyüz ile 26 Haziran 2012 tarihinde yapılan görüşmeden.

uygulamaların en önemlilerinden biridir. Bu kanunla vergi ödemekle yükümlü olan kişiler, Müslümanlar ve gayrimüslimler olarak tasnif edilmiş, gayrimüslimler daha yüksek oranlar üzerinden vergilendirilmişlerdir. Kanuna göre, vergi yükümlülerinin kimler olacağına ve ne kadar vergi ödeyeceklerine bir takdir komisyonu karar verecekti. Komisyonun belirlediği tutar nakit olarak ödenecekti. Vergiyi ödemeyenlere bedensel çalışma zorunluluğu getiriliyordu. Kendilerinden beklenen vergiyi ödeyemeyenler Erzurum Aşkale'deki çalışma kamplarına sürülüyorlardı. Aşkale'ye gönderilenlerin büyük bir bölümü gayrimüslimlerdi. Bu kamplarda işkence ve kötü muamele olmamakla birlikte çalışma koşullarının zorluğu göze çarpmaktaydı ve bu ağır çalışma koşulları 21 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştu.

Varlık Vergisi Kanunu büyük devletlerin baskısı ve etkisi sonucu 15 Mart 1944 tarihinde yürürlükten kaldırılmış, devlet o zamana kadar tahsil edilememiş olan tüm alacaklarından vazgeçmiştir. Tüm Türkiye'de toplanan verginin % 53'ünü, İstanbul'da ise % 85'ini gayrimüslimler ödemişlerdi. Varlık Vergisi'nin getirilmesindeki amacın, II. Meşrutiyet yıllarından o güne kadar süregelen milli burjuvazi yaratma idealini gerçekleştirmek olduğu ve bunun için gayrimüslim azınlıkların mal varlıkları tasfiye edilerek, piyasanın Müslüman ve Türk tüccar ve sanayicilerin ellerine geçmesi sağlandığını ileri süren görüşlerde vardır³⁸⁴. Bu düşünceyi çürüten durum ise yine o dönemde Anadolu'daki zengin fabrika sahibi Müslüman kişilere de bu verginin ağır ve ödemekte güçlük çekecekleri şartlarda uygulanmasıydı.

Mardin'de oluşturulan Varlık Vergisi komisyonunun bu şehirde vergi olarak toplanılmasını öngördüğü miktar 324.250 lira iken varlık vergisine muhatap tutulan kişilerden toplanan miktar ise, 322.282 liradır³⁸⁵. Bu bilgiden Mardin'de hemen hemen toplanılması hedeflenen paranın toplandığı, dolayısıyla Mardin'de Varlık Vergisi hedefine ulaşıldığı anlaşılmaktadır. 1940'lı yıllara kadar yurtdışına yoğun göçler vermesine rağmen Süryaniler Mardin nüfus yapısında hala Ermenilerden sonra ikinci büyük gayrimüslim yoğunluğu oluşturmaktaydı. Bu durum Mardin şehri örneğinde Süryanilerin Ermeniler kadar olmasa da Varlık vergisinden etkilediğini göstermektedir.

³⁸⁴ Rıdvan Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul 2000, s. 22-23.

³⁸⁵ Akar, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, s. 92.

Varlık Vergisi'nin belirlenen mükellefler tarafında bir ay içerisinde ödenmemesi neticesinde yeni bir kanun çıkarılarak bu mükelleflerin çalışma mecburiyetine tabi tutulması da kanunla belirlenmişti. 12 Ocak 1943 tarihli Resmi gazetede yayınlanan 4305 numaralı Varlık Vergisi Kanununun³⁸⁶ çalışma mecburiyetine dair hükümleri ihtiva eden 12 ve 13. maddelerinin tatbik sureti hakkındaki talimatnamenin birinci maddesine göre; vergi tarh cetvellerinin asıldığı tarihten itibaren bir ay içinde borcunu ödemeyenler hakkında çalışma mecburiyetinin tatbikine başlanmış ve bulunulan mahallin en büyük mal memurluğunca borcunu ödemeyenlerin adlarını, soyadlarını, iş adreslerini ve bilindiği takdirde ikamet adreslerini ve vergilerinden ödemedikleri miktarı gösteren cetveller hazırlanmıştır. Bu cetvellerde Süryanilere dair herhangi bir bilgi var mıdır bilemiyoruz ancak Süryanilerin tarihine ait yazılan eserlerde Varlık Vergisinin ödenip ödenmemesine dair böyle bir bilgi yoktur. Edinilen bilgiler sadece Süryanilere ait sözlü kaynak olarak hatıralardır. Bu hatıraların sahiplerinin de Varlık Vergisi'ne dair söyledikleri ve bu vergiye bakış açıları birbirlerinden farklıdır. Mardin'de Süryanilerle yapılmış olan röportajların bazılarında Süryaniler Varlık Vergisi'nin kendi cemaatlerinden yalnızca bir-iki kişiye uygulandığını ve bu vergiden fazla etkilenmediklerini ileri sürmekteyken bazı görüşmelerde Varlık Vergisi'nin Süryanileri oldukça etkilediği, hatta Süryanilerin Türkiye'den göç etmelerinin en önemli sebebini oluşturduğunu söyleyenler de vardır. Bu çalışmalardan birinde 1920 doğumlu bir Süryani ile yapılan görüşmede bu verginin sadece İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerdeki zenginlere çıkarıldığı düşünülmektedir³⁸⁷. Röportaj yapılan kişinin bir yakınının Keyfetti³⁸⁸ köyü Süryanilerinden olduğu ve ona ve onunla birlikte birkaç kişiye daha Varlık Vergisi uygulandığı söylenmiştir. Bu kişinin Varlık Vergisi olarak 500 lirayı ödeme konusunda anlaştığı ve 500 lirayı bulabilmek için bütün memleketi dolaştığını söylemiştir. Röportaj sırasında; bu vergiyi İsmet İnönü'nün çıkarttığını söyleyen bu kişi, Varlık vergisinin Süryanilere uygulanmasını da fesat Kürt ağalarına bağlamaktadır. *Veremeyince Sürgün oldular mı?* Sorusuna ise: “*Hayır ondan evvel Atatürk Hatırı var*” diyerek Süryanilerin çalışma kampına Atatürk ile iyi ilişkileri olduğundan dolayı gönderilmediklerinden bahsetmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki Kadim Süryanilerin hafızasında Atatürk'ün yeri çok farklıdır. Zira bu verginin sebebini

³⁸⁶ BCA., 030-0-018-001-002-100-110-14.

³⁸⁷ Mutay Öztemiz, “II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (Doktora Tezi), İstanbul 2007, s. 174-175.

³⁸⁸ Bu köyün ismi Kefertüt olmalıdır. Zira Süryanilere dair Keyfetti adında bir köy bulunmamaktadır.

“İsmet çıkarttı”³⁸⁹ diyerek İsmet İnönü’ye bağlamakta olan bu Süryani’nin, İsmet İnönü hakkında çokta olumlu düşünceler içerisinde olmadığı anlaşılmaktadır.

Türkiye’de yaşayan birçok gayrimüslimin Varlık Vergisi’nin sadece gayrimüslimler için çıkarıldığı kanısına kapılması gibi Süryaniler arasında da bu azınlık psikolojisi içerisinde olanlar vardır. Bunlar bu verginin her ne kadar eşit şartlarda olmasa da varlıklı Müslümanlardan da alındığı gerçeğini görmezden gelmektedirler. Jan Bet-Şawoçe’nin yaptığı bir röportajda bir Süryani’nin hatıratı şu şekildedir: “Her yerde olduğu gibi Midyat’ta da Varlık Vergisi’ni toplamak için komite kurulmuştu. Komitenin üyeleri Midyat Kaymakamı, Belediye Başkanı Selim Önen, Mehmedolardan Nuri Aziz Midyat, Nehrozlardan Murat Yenigün, Mal Müdürü ve Mıhallemi ileri gelenlerinden birkaç üye. Kimin ne kadar Varlık Vergisi vereceğini bu komite belirliyordu. Çok iyi anımsıyorum babamdan 4000 lira istediler. Siirt’li Kildani Yusuf’tan 8000 lira istediler. Başkalarına da 4 bin 5 bin lira gibi büyük paralar koymuşlardı. Zavallı Süryaniler ve Kildaniler yoksuldu, kimde para vardı bunca para? Vermeyenler Ürgüp’e, Nevşehir’e ve Konya’ya sürüldü³⁹⁰.” Buradaki hatıradaki bazı bilgilerin hatalı, abartılı ve taraflı olduğunu düşünmek gerekir. Öncelikle bu vergiyi ödemeyen yada ödeyemeyenler Ürgüp, Nevşehir yada Konya’ya sürülmemişlerdir. Aşkale yada Sivrihisar’a gönderilmişlerdir. Süryanilerin belirli bir dönemde Nevşehir-Arapsun civarına yerleştirildikleri doğrudur fakat bunun tarihi de Varlık Vergisi’nden yaklaşık 20 sene öncesine 1922 yılına dayanır³⁹¹. Burada hatıraya sahip kişilerin olayları karıştırmış olabileceği muhtemeldir. Yukarıda bir önceki örnekte zenginlere bu verginin çıkartıldığı, dolayısıyla Süryaniler arasında bu duruma uyan sadece birkaç kişi bulunduğu ve bunlardan birinden 500 lira ödemesi istenmişken bu örnekte bu miktarın 16 katından bahsedilmektedir ki Varlık Vergisi mükelleflerine ait hatıralarda bunların genelde 500 lira vergi ödemeye mecbur tutulduğu hatta borcu 500 lira olarak belirlenenlerin kısa süre sonra bu borçlarının affedildiği görülmektedir³⁹².

Varlık Vergisi’nin bir başka Süryani tanığı Midyatlı Başpapaz İbrahim Aksan’dı. Varlık Vergisi ile ilgili şu anıyı paylaşmaktadır: “Varlık vergisini toplamak için devlet

³⁸⁹ Öztemiz, “II. Abdülhamit’ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler”, s. 174.

³⁹⁰ Bu örnekler Midyat Kiliseleri Ruhanişi Papaz İshak Ergün ile 25 Haziran 2012 tarihinde Midyat’taki evinde yaptığım görüşmede kendisi tarafından verilen yazılı belgelerden alınmıştır. Bu belgelerde Jan Bet-Şawoçe’nin kitabına dayanılarak Varlık Vergisi ile ilgili anılar kaleme alınmıştır.

³⁹¹ BCA., 272-00-00-11-23-119-31, Bkz. Ek: 6.

³⁹² Rıfat N. Bali, *Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklıklar*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 38-39.

tarafından önce bir komisyon hazırlandı. Üyelerden biri Talat Nehroz'du. Komite üyeleri kimlerden ne kadar Varlık Vergisi alacağını listesini yaptı. Tek tek listede adı olanların evlerine gidiliyordu. Hiç kimsede verecek bir olanak yoktu. Vermeyenlerin adları hemen yerel yöneticilere teslim ediliyordu. Yöneticiler jandarma eşliğinde evlere gelir, ödemeyenleri kelepçeleyip tutuk evlerine alıyordu. Buradan da daha sonra Aşkale'ye gönderiliyorlardı. Aşkale'de aylarca bedavaya çalıştırılıyorlardı. Turabdin halkı çok yoksullaştırılmıştı³⁹³.”

Varlık vergisini belirleyen komisyon Midyat'tan Kfarze köyüne geldi. Kfarze köyünde Semer zanaatkârı Guldi adlı biri vardı. Bütün herkes semerlerini ona yaptırırdı. Guldi'nin fabrika sahibi olduğu söylenerek Varlık Vergisi yüklendi. Ödeyemeyeceği kadar belirlenen bu vergiye itiraz etmek için Kfarze muhtarı Circo Keskin ile birlikte Midyat'taki Kaymakama başvurdu. Kaymakamın odasına alındılar. Muhtar Circo ve Guldi saygı anlamında başlarındaki şapkalarını çıkarmışlar. Kaymakamla el sıkışmışlar. Kaymakam onları buyur etmiş ve dertlerini sormuş, Muhtar Circo dil bilmediği için nereden başlayacağını bilememiş. Semerci Guldi elini bir anda cebine atıp cebinden semerlerini diktiği çuvaldızını çıkarmış, muhtara Süryanice olarak “*Circo, işte fabrikam bu Kaymakam'a söyle onu alsın, anasına doğrudan soksun*³⁹⁴” demiş. Bu tür anılar, Süryaniler arasında bilinen, nesilden nesile aktarılan fakat tam olarak kime ait anı olduğu bilinmeyen sözlü tarih olarak karşımıza çıkmaktadır.

Süryanilerle yapılan bu görüşmeler de göstermektedir ki Süryanilerin birçoğu Varlık Vergisi'nin kendilerine uygulanıp uygulanmadığını bilmemektedirler. Zira Varlık Vergisi diye bildikleri ve anlattıkları çoğu olayında Varlık Vergisi ile alakası yoktur. Osmanlı Devleti döneminden beri alınan ve bu dönemde alınmaya devam edilen Hayvan Vergisi ya da diğer adıyla Ağnam Vergisi olarak bilinen vergi bile Varlık Vergisi olarak görülmüş ve anlatılmıştır. Bu durumu en iyi açıklayan durum halen sözlü tarih olarak Süryaniler arasında anlatılan olaylar da hayvanların sayılarak her baş için belirli bir oranda devlete vergi verilmesinin varlık vergisi olarak düşünülmesi ve anlatılmasıdır.

³⁹³ Jan Bet-Şawoce'nin eserinden aktaran İshak Ergün.

³⁹⁴ Midyat Süryani Kültür Derneği Yönetim Kurulu 2. Başkanı Ayhan Gürkan ile 25 Haziran 2012 tarihinde Mor Barsawmo kilisesi avlusunda yapılan görüşmede Süryani Skandar Be-Başşo'nun anılarından aktarmıştır.

Varlık Vergisi ile hemen hemen aynı döneme rastgelen günlerde gerçekleşen kıtlık halini ortadan kaldırmak amacıyla zaten Mardin’de yerel düzeyde bir seferberlik hali ilan edilmiş ve şehrin ileri gelenlerinin destekleri istenmiştir. 1942 yılında Mardin Valisi olarak atanan Raşit Demirtaş, II. Dünya savaşı nedeniyle yaşanan ekonomik bunalımın Mardin’deki etkilerini ortadan kaldırmak için Süryanilerin yardımına başvurmuştur³⁹⁵. Hanna Dolabani, Sosyal yardımlaşma konusunda önemli adımlar atan Vali Demirtaş’ın kıtlığa karşı şehrin zenginlerini toplayıp onlardan sağladığı yardımları fakir halka dağıtması yanında Süryani cemaati ileri gelenlerinin yaptıkları yardımla Mardin ve çevresindeki 312 kişinin dört aylık geçimleri sağlandığını ifade etmektedir. Varlık Vergisi Kanununun hemen öncesine denk gelen günlerde yaşanan bu gelişmeler de Süryanilerin olası bir Vergi halinde nasıl davranabileceklerini göstermesi açısından önemlidir.

Bu verginin çıktığı günden bu güne kadar Varlık Vergisi’nin adaletsizliğinden yakınan gayrimüslim grup sayısı oldukça fazladır. Yine bir hatıradaki Kayserili Kadir Has, Milli Mensucat Fabrikası ortaklarından olan babasına biçilen Varlık Vergisi’nin 300 bin lira olduğundan bahsetmektedir ki bu vergideki orantısızlığın olduğu kesin ise de sadece gayrimüslimlere ya da Süryanilere karşı olmadığı da açıktır³⁹⁶.

Varlık Vergisi uygulaması her ne kadar direk olarak Süryanileri hedef almamış olsa da hatta birçok Süryani bu Vergi’den çok fazla etkilenmemiş görünse de Mardin ve civarındaki Süryanilerin diğer gayrimüslimler ile ortak psikolojiyi yaşadıkları görülmektedir. Varlık Vergisinin sonuçlarını gösterdiği yıllardaki seçim neticeleri de bunu rahatlıkla bize göstermektedir. 1946 ve 1950 yıllarındaki seçimlerde birçok Süryani Varlık Vergisi’ni çıkararak CHP’yi iktidardan etmek adına Demokrat Parti’ye destek vermişlerdir³⁹⁷.

³⁹⁵ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 115.

³⁹⁶ Bali, *Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklıklar*, s. 103.

³⁹⁷ Yusuf Türker ve Ayhan Gürkan ile 25 Haziran 2012 tarihinde yapılan görüşmelerden.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE SÜRYANİLERİN CEMAAT ÖRGÜTLENMESİ

4.1. KİLİSE VE CEMAAT ÖRGÜTLENMESİ

Süryani Cemaatinin en belirgin özelliği dinî bir cemaat yapılanması içerisinde olmasıdır. Bu özelliği Süryanilerin Kilise etrafında toplanmalarını ve sosyal ve kültürel hayatlarını bu çerçevede sürdürmelerini sağlamış, aynı zamanda kilise içerisindeki örgütlenme ile cemaat örgütlenmesinin aynı yolda ilerlemesini de beraberinde getirmiştir.

Hıristiyan Süryanilerin kırsal kesimdeki örgütlenmeleri Müslüman aşiretlerin örgütlenmeleriyle benzerlikler gösterir. Kilise örgütlenmesi yanında, aşiret yapılanması da Hıristiyanların sosyal yapılanmasında temel unsurlarından biridir. Hıristiyan aşiretlerin kendi sosyal yapılarındaki işlevleri, bazen kilise örgütlenmesinin dahi önüne geçebilmekteydi. Ancak bir Hıristiyan cemaat olarak Süryanilerin, bölgedeki hâkimiyet mücadelesinde herhangi bir varlıklarından bahsetmek mümkün değildir³⁹⁸.

Kadim Süryanilerin kilise örgütlenmesi genel olarak diyakosluk, papazlık ve episkoposluk olmak üzere 3 sınıfa ayrılır. Osmanlı Devleti döneminde Süryani Kadim Patrikliğinin, Süryani Kadim kilisesine inanç yönünden bağlı Süryaniler için hem dünyevî hemde dinî otorite olarak görülmesi, Osmanlı Millet sisteminin uygulanması ile uyuşma içerisindeydi³⁹⁹. Osmanlı Devleti'nin son döneminde 1914 yılında ilk defa Nizamnameleri hazırlanan Süryaniler, Cumhuriyet döneminde de bu nizamnameyi kullanmışlar ve ayrı bir Nizamname hazırlama gereği duymamışlardır. 1914 yılında hazırlanan bu nizamname ile adeta Süryaniler, resmi belgelerde o zamana kadar Ermenilerin içinde sayılmış olmanın verdiği rahatsızlığı gidermiş ve onlardan bağımsız olma yolunda önemli bir adım atmışlardır. Nizamnamelerinde kilise hiyerarşisi

³⁹⁸ Ayhan Öztürk, "19. Yüzyıl Mardin'inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler", *I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu*, s. 520-521.

³⁹⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 68.

içerisinde görev alan kişiler bunların görevleri ve seçimleri ile ilgili bilgilerin yanı sıra, eğitim işleri, vergi, vakıf işleri ve yardımlara dair bilgiler yer almaktaydı. Süryani Ruhani liderlerinin, Nizamname hazırlanmadan çok daha önceleri havarilerden almış oldukları Kâhinlik Erki olarak adlandırılan hiyerarşik düzen örgütlenmede temeli teşkil etmiştir. Bu hiyerarşinin en üst basamağını Episkoposluk oluşturur. Episkoposluk Patrik, Mafıryan (Patrik Mülhakı), Metropolit ve Piskoposluk olmak üzere 4 kategoride incelenebilir⁴⁰⁰.

4.1.1. Patriklik

Patrik, iç içe geçmiş bir görünüm arz eden Süryanilerin Cemaat örgütlenmesinde dini ve sosyal hayatın en yetkili ismi ve kilisenin lideridir. Bu hiyerarşi Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Süryani Kadim Patriklik makamının 1932 yılında Türkiye'den Suriye'ye taşınmasına kadar geçen yaklaşık 9 yıllık süre içerisinde Süryani Patriği, Osmanlı Devleti döneminde olduğu gibi bütün dünyadaki Süryanilerin lideri olarak Mardin Deyruzzafaran Manastırı'nda ikamet etmiştir. Süryani Patrikleri Osmanlı Devleti döneminden beri İgnatıyos ünvanını kullanan Süryani Patrikleri Doğu'nun Papası ünvanını da kullanmışlardır. Cumhuriyet Döneminin ilk Süryani Patriği konumunda olan III. İlyas Şakir'de İgnatıyos ünvanını kullanmıştır. Bu unvan 1293'te Patrik Mar Vahab'ın 107 yılında Roma'da öldürülen Antakya Piskoposu İgnatıyos'un adını kullanmasından sonra gelenek oluşturmuştur⁴⁰¹. Antakya Patriği adı ile anılan Süryani Kadim Patriği, Patrikliğin Türkiye'de kaldığı sürece, sadece Türkiye'deki Süryanilerin değil Hindistan, Amerika, ve diğer bütün ülkelerde bulunan Süryanilerin en üst Ruhani lideri olarak bilinmiştir. Patrikhanenin Suriye'ye taşınmasının ardından Süryani Patriklerinin kullandığı unvanlar değişmemiştir. Süryani Ortodoks cemaatinde en yetkili ve sonrası olmayan bir makamı temsil eden Patrikler günümüzde dâhil bütün Süryani Patrikleri Antakya Patriği ünvanını kullanmışlardır.

4.1.1.1. Patriğin Görevleri

Patriğin görevi, Nizamnamede kısaca, nizamname gereklerine uygun hareket etmek ve nizamname esaslarının tamamının uygulanmasını sağlamak olarak belirlenmiştir. Kendisine gelen işleri ve evrakları gereği yapılmak üzere patrikhanede bulunan karma

⁴⁰⁰ Günel, s. 309.

⁴⁰¹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 69.

meclise havale etmektir. Bu meclisin çoğunluğu arasında kabul edilen bir karar patrik tarafından da kabul edilip, gereğince hareket eder ve gerektiğinde işlerin yerine getirilmesi için yazılı veya sözlü emir verir.

Patrik ruhani işlerde ve sivil cemaat üyeleri üzerinde geniş yetkilere sahiptir. Karma meclisçe verilen kararlar nizamname hükümlerine aykırı bulunduğu anda, bunu ret etme hakkına sahip olmakla beraber, patrik kararının meclis tarafından tekrar görüşülmesini isteyebilir. Bir madde hakkında oylar birbirine eşit olması halinde, patriğin oyunun bulunduğu taraf tercih edilir. Patrik Ortodoks Süryani kilisesinin görüşünde ve dine mensup kişilerin ruhani babası olup, patrikliği dâhilinde bulunan ruhani reislerin sosyal birleştiricisi olması düşüncesiyle, adı geçen mezhebi himaye etmesi ruhani vazifesinin gereklerindedir. Patriklik makamında bulunan zat, rahip ve piskoposları takdis ve tayin edebilir. Gerektiğinde bunları ve diğer ruhani sınıfa ait olanları, haklı bir nedeninin bulunması durumunda azil ve aforoz edebilir, böyle bir durumda karma meclis bu karara katılmalıdır.

Patrik zamanın ihtiyaçlarına göre karma meclisçe kendisine tahsis edilen yıllık gelirden başka, adı geçen meclisin kararı olmadıkça, patrikhane, kilise ve manastırların vakıf gelirlerinden para alıp harcayamaz.

Patrik, Hindistan'daki Süryani Ortodoks Kiliselerinin durumlarını görmek ve yerinde inceleme yapmak amacıyla yola çıkmak veya diğer yerlere seyahat etmek istediğinde, bu seyahate gidip gidemeyeceği konusunda karma meclis ile birlikte karar verilecektir.

4.1.1.2. Patriklik Seçimleri

1914 Nizamnamesinde Patrikliğe seçilecek kişinin özellikleri ve Patriklik seçimi ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Buna göre Patrik olarak seçilecek kişinin güzel ahlaklı, yetenekli, ilminde, kilise kanunlarına ve dini hükümlere hakim olmalıdır. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Süryani ruhbanları arasında kendisini kabul ettirmiş olmalıdır. Cemaat dâhilinde bulunan Süryanilerin dini meselelerinde hem Osmanlı Devleti'nin, hem de Süryani cemaatinin güvenine sahip olmalıdır. Patrik olabilmenin önemli şartlarından birisi de Osmanlı vatandaşı olması zorunluluğuydu. 1914'te hazırlanan ve yürürlüğe giren Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesi Nizamnamesinin 2. maddesine göre Patrik seçilebilmek için yaşça en az otuz beş, en fazla altmış yaşını geçmemiş olmalıydı. Fakat bu durum daha sonra 17 Kânunuevvel 1932 tarihinde Humus'ta toplanan Piskopos Kongresinde değiştirilerek Patrik olma yaş sınırı 40 yaşa

çıkarılmış ve ayrıca Patrikliğe seçilecek kişinin en az 5 sene Metropolitlik görevinde bulunması şartı konulmuştur⁴⁰². Patriğin görevi sırasında belirtilen yaş sınırını aşması halinde, sağlık şartları mevcut ise, bu durum onun görevden alınmasına sebep teşkil etmeyecektir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduktan sonra aynen Osmanlı Devleti döneminde Osmanlı vatandaşı olma zorunluluğu gibi, Patriklerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaları şart koşulmuştur. Bu durum Patrik İlyas'ın vatandaşlıktan çıkarılmasının ardından Türkiye'deki Patrikliğinin meşruiyetini de sorgulanır hale getirmiştir.

Herhangi bir biçimde patriklik vazifesinin sona ermesiyle meydana gelebilecek olumsuz şartlarda, patrikhane meclis üyeleri Deyruzzafaran Manastırı'nda toplanarak, diğer memleketlerde yaşayan Süryanilerinde kabul edeceği bir kimseyi, patriklik seçimine hazırlık amacıyla belirlenen kişi için diğer metropolitlerin, kaymakamı seçmek üzere telgrafla oyları istenir. Meclis üyelerinin oybirliği ile seçilmiş bulunan zatın, mazbatasını onaylanarak Adliye ve Mezahib Bakanlığına takdim edilir. Kaymakamın göreve başlamasıyla patrik seçimine dair usul ve kaideleri içeren yazılı bir belge gönderilecektir.

Patrik kaymakamı olarak tayin olunan kişi Deyruzzafaran'da bulunan makama geldikten on gün sonra Osmanlı Hâkimiyeti altındaki episkopos rütbesi taşıyan ruhani reisler ile Hindistan'daki episkopos vekili (Mafıryan) bulunan Başepiskoposu da patrik seçimi için Deyruzzafaran Manastırında belirlenecek bir günde toplanacak meclise davet edilecektir. Bu seçime Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan metropolit ve metropolit vekilleri ve metropolitlik meclis üyeleri, belirlenen günde birer vekillerinin bulunması ve halktan uygun görülen kimselerin de belirlenen günde Deyruzzafaran Manastırı'nda bulunmaları gerekir. Belirlenen mahallerdeki cemaat üyelerine davetiye gönderilecektir. Temsilci göndermeyen cemaatler, seçme hakkından vazgeçmiş sayılacaklardır. Geçerli bir nedenden dolayı davete gelemeyecek olan piskoposlar, oylarını yazılı ve onaylı olarak, belirlenen tarihten bir gün önceden adı geçen meclis başkanlığına bildirmek zorundadır.

Kaymakam tarafından belirlenen şartları taşıyan piskoposlar ile patrik olmaya layık metropolitlerin isimlerinin bulunduğu bir belge hazırlanarak Deyruzzafaran'da toplantı halinde bulunan metropolitler ve halk temsilcilerinden oluşan karma meclise sunulur.

⁴⁰² Elöve, s. 260.

Bu belgenin bir örneği, genel meclisin ilan yerlerine asılarak ilan edilir. İkinci maddede belirtilen şartları taşıyan piskopos ve ruhbanlardan, isimleri ilan edilen listede adları olmayanların itirazları genel mecliste değerlendirilir. Patrik; bütün metropolitlerden ve cemaat temsilcileriyle, patrikhane meclisini oluşturan heyet tarafından, isimleri adı geçen listede bulunan piskopos ve rahipler arasından gizli oy ve oy çoğunlukla seçilir. Patrikhane karma meclisinin üyelerinden en az iki piskopos, diğer metropolitler gibi birer oy hakkına sahiptir. Heyetin diğer on üyesi de birer oy hakkına sahiptirler. Oy pusulaları genel meclis huzurunda sayılır ve düzenlenir. Seçmenlerden iki kişiye aynı sayıda oy verildiği takdirde genel meclis takdir hakkını kullanır.

Kaymakamlık, patrik seçimi için gönderdiği davet yazılarının tarihinden itibaren 61 gün içerisinde seçimlerin tamamlanması ve bu maddedeki görevi yerine getirmelidir.

Seçimlerin tamamlanmasından sonra bir dilekçe yazılıp, patrik vekili ve seçici kurul tarafından imzalanıp mühürlendikten sonra Adliye ve Mezahib Bakanlığına bir telgraf ile bildirilir. Geleneklere göre icra edilmek üzere yeni patriğin göreve başlaması, Padişahın onayı alındıktan sonra dini tören yapılır. Bu dini töreni takiben patrik, meclis üyelerinin hazır bulunduğu bir ortamda yemin töreni yapılır. Devletine ve milletine her zaman sadakatle hizmette bulunacağına, cemaat kanunlarının uygulanmasına bütün zamanı ve gayretini sarf edeceğine dair, hazır bulunanların huzurunda beyan ve taahhütte bulunarak görevine başlar.

4.1.1.3. Patriklik Merkezi

Patriğin, başkanı bulunduğu ve cemaate ait dini-idari işlerin yürütüldüğü merkeze Patrikhane yada Patriklik denir. Patrikler, Patrikhane olarak belirlenen ve aynı zamanda bir kilise veya manastırdan ibaret olan yerlerde ikamet ederler. Süryanilerin ilk Patriklik merkezi Antakya olarak bilinmektedir. Bu durumdan dolayı Antakya adı, Patriklerin halen isimlerinin önünde bir unvan olarak zikredilir. Antakya'nın Patriklik merkezi olması M.S. 38 yılına denk gelir. Antakya'dan sonra 1293 yılında kadar Halep, Malatya, Diyarbakır ve Mardin belirli dönemler Patriklik merkezi olarak kullanılmışlardır. 1293 yılından 1932 yılına kadar ise Patriklik merkezi Mardin Deyruzzafaran Manastırı olmuştur. 1293 yılında Patrik Filüksinos Nemrut'un Deyruzzafaran Manastırında vefat etmesi üzerine yerine geçen Patrik Mor İgnatios Yusuf Bar Vahap sürekli ikamet yeri

olarak Deyruzzafaran'a yerleşmiştir⁴⁰³. Süryanilerde Patrik nerede ikamet ediyorsa Patriklik merkezi de orası kabul edilmiştir. 1293'ten itibaren Deyruzzafaran Patriklik merkezi kabul edilse de arada bazı dönemlerde Patriklerin ikametinden dolayı Diyarbakır Meryem Ana Kilise'sine taşındığı da olmuştur. Patrik Petros'un 1892 yılından itibaren Mardin Meryem Ana Kilisesi'nde ikametinden dolayı burası da bir dönem Patriklik merkezi olarak sayılabilir. Hatta Mardin Kırklar Kilisesi bile yazlık ikametinden dolayı Patriğin evi olarak adlandırılmıştır. Deyruzzafaran Manastırı Süryani Kadimlerin Patriklik Merkezi olmasına rağmen Süryani Patriklerinin bazılarının Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde ikamet etmek istemelerinin nedeni de Diyarbakır'ın Mardin'den daha büyük bir şehir ve eyalet merkezi olmasıydı⁴⁰⁴.

Patriğin Devlet ile iletişimi açısından Diyarbakır şehri, Mardin'e göre daha avantajlıydı. 1914'te hazırlanan Süryani Kadim Ortodoks Patrikhane Nizamnamesinin ilk maddesinde de Patriklik merkezi olarak Mardin Deyruzzafaran Manastırı gösterilmektedir. Fakat bu maddedeki Mardin ve Deyruzzafaran ifadeleri 1932 yılında Humus'ta toplanan Piskopos Kongresinde kaldırılarak yerine "Antakya Patriği Metropolitlerden seçilen zattır ve kendisi Süryani Kilisesinin genel başkanı sayılır" ifadesi konmuştur⁴⁰⁵. Nizamnamenin bu maddesindeki değişiklik Patriklik merkezinin Türkiye'den çıktığının ve Suriye'ye geçtiğinin resmi belgesi niteliğindedir. Görüldüğü gibi Süryani ruhanileri 1932'deki bu toplantıda Patrikliğin Türkiye'den çıkması fikrinde birleşmişlerdir. Bu olayın hemen ardından Patrik İgnatios Efram Barsavm Süryani Kadim Patrikhanesini Mardin Deyruzzafaran Manastırı'ndan Suriye'nin Humus kentine taşınmıştır. 1960 yılında da Patrik III. Yakup tarafından ise Süryani Patrikliğinin merkezi Şam'a nakledilmiştir. Günümüzde hala Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinin merkezi Şam'dadır.

4.1.2. Patrik Vekili

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da bulunan ve Süryanilerin isteklerini devlete bildiren bir makamdı. Patrik Mardin'de bulunduğundan dolayı İstanbul ile bağlantıların rahat sağlanabilmesi için oluşturulmuş bir makamdır. Patrik Vekili yada Patrik Kaymakamı adıyla anılan bu göreve ilk olarak 1844'te Mardin Metropolitleri Yakup

⁴⁰³ Gabriyel Akyüz, *Deyruzzafaran Manastırının Tarihi*, Mardin 1997, s. 35-36.

⁴⁰⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 84.

⁴⁰⁵ Elöve, s. 260.

atanmıştır⁴⁰⁶. Bu atama Süryani cemaatinin kendi aralarında aldığı bir karar ile yapılan atamadır. Resmi olarak ise Patrik vekilinin ilk ataması 1852 yılında Patrik Yakup döneminde yaşanmıştır⁴⁰⁷. İstanbul’da devletin başkentinde bulunmasından dolayı, bu önemli makama atanacak patrik vekilinin ruhaniyet özelliklerinden başka, yönetmeliklere uyan ve uygulamaları bilen, herkesin güvenini kazanmış ve her yönüyle bu makama layık nitelikte olacak kişilik ve ahlaka sahip bulunması, devletin resmi dili olan Türkçeye hâkim olması gerekiyordu.

Nizamnameye göre İstanbul Patrik Vekilliği makamının herhangi bir nedenle boşalması durumunda, öncelikle patriğin başkanlığında toplanan karma meclis tarafından piskopos rütbesinde bulunan üç kişi, cemaat metropolitliğine gönderilirdi ve yerel millet meclislerinin oybirliği ile metropolitler üç kişiden birisini seçip 31 gün içerisinde oylama sonuçlarını patrikhaneye sunma mecburiyetindeydi.

Osmanlı Devleti ile ilişkilerin hızlandığı sırada Nizamname hazırlanmadan hemen önce Dersaadet Patrik Vekili olarak patrikhanece tayin edilen Bulus Efendi, Bulus Efendi’nin Nizamname hazırlanmadan hemen önce ölümü üzerine yerine oğlu Patris Fehim (Erunur) Efendi Dersaadet Patrik Vekili olarak atanmıştır. Fehim Bey, özellikle III. İlyas Şakir zamanında Devlet ile Süryani ilişkilerinde aracı konumda olması ve aktif siyasetinden dolayı takdir topladı. Hatta görev süresi dolduktan sonra memuriyete alınan Patrik Vekilidir⁴⁰⁸. Cumhuriyet döneminde Patrikhanenin Suriye’ye taşınması ile birlikte Dersaadet Patrik Vekilliği makamı da ortadan kalkmış oldu.

4.1.3. Metropolitlik ve Matranlık

Metropolit Yunanca şehir yöneticisi demek iken Matran “Hıristiyanlar arasındaki davalara bakan kadı” olarak adlandırılmıştır⁴⁰⁹. Süryanilerde Metropolitlik idari, Matranlık ise ruhani bir rütbeye denk gelmektedir. Patrikhane dışındaki Süryani cemaatinin yaşadığı yerlere idari yönden Matranlık denilmiştir. Matranlık idaresi, piskoposluk birimlerinden oluşur. Her ne kadar tam olarak birbirini tam olarak karşılama da günümüzde Matran ifadesi yerine daha çok Metropolit sözcüğü kullanılmaktadır.

⁴⁰⁶ Ahmet **Taşğın**, “Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinde Yenileşme Çabaları: Deyru’l-zafaran Manastırında Patriklik Matbaası”, *Süryaniler ve Süryanilik IV*, s. 10.

⁴⁰⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 85-86.

⁴⁰⁸ BOA.,DHEUM.MEM., Dosya no: 113 Gömlek no: 4.

⁴⁰⁹ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 88.

Dul kaldıktan sonra rahiplikten kutsanmış olanlara metropolit denilmektedir⁴¹⁰. Bütün Metropolitler aynı zamanda Matran'dırlar yani Matran rütbesi taşımaktadırlar. Matran rütbesinde ruhanilerin olmadığı metropolitlik merkezlerinde rahipler metropolitliğe vekalet ederler. Metropolitlik; içerisinde birkaç piskoposluğu barındıran bir bölgesel yönetimi temsil etmektedir. Çevresindeki piskoposlukları bölgesel olarak kendisine bağlayan ve etki alanı içerisinde bulunduran Metropolitliklerin başında Metropolit adı verilen yöneticiler bulunur. Diyarbakır, Suriye ve Musul Metropolitliği gibi Metropolitlikler Osmanlı dönemindeki önemli metropolitliklerdir. Metropolitler, Patriklerin sahip olduğu evlilik-boşanma, miras gibi birçok yetkininde kendi bölgeleri içerisinde sahibiydiler⁴¹¹. Metropolitler sağlığı yerinde olduğu sürece görevinin başında durur fakat 75 yaş haddi görevini bırakması için bir sebeptir. Metropolitler kendi bölgelerinin hakimidirler fakat diğer Metropolitlik alanlarına karışamazlar⁴¹².

Cumhuriyet döneminde Türkiye'deki Süryani Metropolitliği sayısı da dönem dönem değişiklik göstermiştir. Cumhuriyet döneminin başından itibaren Türkiye'de Süryaniler idari anlamda İstanbul, Mardin ve Diyarbakır Metropolitliği olmak üzere 3 Metropolitliğe ayrılmışlardır⁴¹³. Uzun süre bu durum devam etmiş ve 2006 yılında Rahip Melki Ürek'in Adıyaman Metropolitliğine yükseltilmesiyle Türkiye'deki Metropolitlik sayısı 4'e çıkarılmıştır. Ayrıca daha önce sadece İstanbul Metropolitliği olarak bilinen Metropolitliğin adına bir ekleme yapılarak İstanbul-Ankara Metropolitliğine dönüştürülmüş, bunun yanında Siirt-Cizre-Nusaybin bölgesi de Turabdin Metropolitliği adıyla anılmıştır. Turabdin Metropolitliği olarak bilinen Metropolitlik Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Midyat Metropolitliği olarak anılmıştır. Midyat Metropolitliği Deyr-el Umur (Mar Gabriyel), İdil, Turabdin ve Betzebdey çevrelerini içine alıyordu⁴¹⁴.

Günümüzde Süryanilerin idari anlamda 4 metropolitlik tarafından temsil edilerek yönetildiği görülmektedir. Türkiye'de İstanbul ve Ankara Metropolitliği, Mardin Metropolitliği, Turabdin

⁴¹⁰ Zeki **Demir**, *Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi*, 3. Baskı, Resim Matbaacılık, İstanbul 2002, s. 79.

⁴¹¹ Özcoşar, s. 88-89.

⁴¹² Mustafa **Bülbül**, *Türkiye'nin Süryanileri*, Tasam yayınları, İstanbul 2005, s. 85.

⁴¹³ Türkiye'de bulunan Metropolitler: İstanbul-Ankara Metropoliti Mor Filüksinos Yusuf Çetin, Mardin Metropoliti Filüksinos Saliba Özmen, Turabdin Metropoliti Timotheos Samuel Aktaş ve Adıyaman Metropoliti Mor Grigorios Melki Ürek'tir.

⁴¹⁴ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 166.

Metropolitliği ve Adıyaman Metropolitliği olmak üzere 4 önemli Metropolitliğe ayrılmıştır. Süryani Patrikliğine bağlı dünyada ise 19 adet Metropolitlik merkezi bulunmaktadır.

4.1.4. Piskoposluk

Metropolitin bir alt rütbesidir ve Süryani cemaati için hem ruhani hemde idari bir görevin karşılığıdır. Metropolitlerin yardımcısı konumundaki Piskoposlar aynı zamanda buldukları bölgede Patrik ve Metropolitin temsilcisi sayıldığından bunlar adına cemaatin işlerini yürütmekle de görevliyidiler⁴¹⁵.

Süryanilerin Cemaat örgütlenmesi içerisinde yukarıda saymış olduğumuz rütbeler, dini görevlerinin yanı sıra bizzat idari görev üstlendiklerinden yönetime katılmışlardır. Hiyerarşik sıralama içerisinde idari görevden ziyade dini görevli olarak sayabileceğimiz Episkoposluk rütbelerinden sonra kilise görevlisi olarak adlandırılacak rütbeler ise Papazlık ve Diyakosluktur. Türkiye Cumhuriyeti döneminde bu rütbelerde bulunanlar her ne kadar kilise içerisinde görev yapıyor olsalar da sadece dini özellikleriyle de ön plana çıkmazlar. Süryani toplumunun din ile içi içe olan özelliğinden dolayı aynı zamanda cemaat örgütlenmesinde idari görevlerde de bulunmuşlardır.

4.1.5. Papaz (Keşiş) ve Başpapaz (Horepiskopos)

Papaz olabilmek için Diyakosluk yapmış olmak gerekir. Diyakosluk sürecinde evlenen kişinin ulaşabileceği en son ruhani rütbe papazlıktır. Horepiskoposluk rütbesi, daha çok kendisini cemaatine kabul ettirmiş ve cemaat dışı çalışmalarında üstün meziyetleri bulunan papazlara verilen bir unvandır. Diyakosluk sürecinden geçip evlenmeyen kişi, üst ruhanilerin uygun görmesi neticesinde rahiplik görevine yükseltilirler. Rahip olanlar, idari ve dini anlamda etkinliği güçlü olan, diğer hiyerarşi basamaklarına çıkabilirler⁴¹⁶.

4.1.6. Diyakosluk

Kiliselerde papaz yardımcısı olarak görevlendirilen kişilerdir. Bunlar yaşça genç ve öğrenim görmekte olup, cemaatin isteği ve üst ruhanilerin takdiri ile diyakosluk basamaklarında ilerleme imkânına sahip olurlar. Diyakosluk kendi içerisinde bir görev dağılımı yaparak Okuyucu (Koruyo), Mürennim (Mzamrono), Mürettip (Afodyakno),

⁴¹⁵ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 89.

⁴¹⁶ Ahmet Taşgın, *Anadolu'nun Yok Olmaya Yüz Tutan Zenginliklerinden Süryaniler*, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular Seksiyon Bildirileri (İçel 18-22 Haziran 2001), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 51.

Başdiyakos (İncili Şemmas) ve Başdiyakosların Başkanı (Arhedyakon)⁴¹⁷ olmak üzere 5 bölüme ayrılır.

4.2. SOSYAL YAŞAM VE ÇEVREYLE İLİŞKİLER

4.2.1. Süryani-Müslüman İlişkileri

20. yüzyılda Süryanilerin yaşadıkları bölgelerde Müslümanlarla olan ilişkileri dendiğinde Kürtler ile olan ilişkileri akla gelmektedir. 20.yüzyıla girerken 1895 yılında Süryanilerle Müslümanlar arasında yaşanan ve 3 gün süren Tel-Ermen (bugünkü Kızıltepe) dolaylarında Hıristiyan köylerinde yağmalanma olayı yaşanması bir gayrimüslim olan Süryanilerin dehşete kapılmalarına neden olmuştur. Bu saldırılar sırasında birçok Ermeni köyü yağmalandığı gibi Süryani köyleri olan Göllü'ye 10.000 kişilik bir akıncı grubunun saldırısı sonunda 70, Kalıtmara köyünde 3, Benezil'de 15 ve İbrahimiyye'de 8 kişi öldürülmüştür⁴¹⁸. Bu olayların sebebi Müslümanlar olarak görülse de hangi milletten oldukları konusu tartışmalıdır.

Birlikte yaşamaları ve komşuluk ilişkisi içerisinde bulunmaları 17 Haziran 1915'te daha önce ceza reisliği yapmış olan Mardin Mutasarrıfı Edip Bey Mardin Mutasarrıflığına getirilmişti. Aynı yıl aralarında birleşen bir grup yağmacı Deyruzzafaran Manastırına saldırınca Metropolit Cercis durumu hemen Edip Bey'e başvurmuştur. Edip Bey Bitlisli Nuri'yi 90 er ve Ramman Aşireti Başkanı Ali Ağa ile birlikte birlikte Deyruzzafaran'a gönderir. Yağmacıları dağıtan birlik iki günlük bir dinlenmeden sonra şehre dönerken, Deyruzzafaran Manastırında muhafız olarak on er bırakılmıştır⁴¹⁹. Bu olayda göstermektedir ki Süryani-Müslüman ilişkilerinde aşiretler bazen aracı konumda olmuşlar, bazen de olayların sona ermesinde etkili bir söz sahibi gibi hareket etmişlerdir.

Sportif faaliyetlerinde Süryani-Müslüman ilişkilerini güçlendirdiği görülür. Mardin'de kurulu olan Mardinspor takımının uzun süre kaptanlığını yapmış olan Cemil Alkan bir Süryani'dir. Aşağıda 1938 yılına ait fotoğraf Mardinspor kadrosunu göstermektedir. Sağ baştaki futbolcu takım kaptanı Cemil Alkan'dır. Bir Süryani'nin sportif başarısından

⁴¹⁷ Günel, s. 309.

⁴¹⁸ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 100.

⁴¹⁹ Dolapönü, s. 100.

dolayı bir şehir takımının kaptanı olabilmesi, birlikte yaşadıkları Müslümanların Cemil Alkan'ın şahsında bütün Süryanilere bakış açısını göstermektedir⁴²⁰.

Foto 3.6. Mardinsporlu Futbolcular

Cemil Alkan'ın futbolu bıraktıktan sonra 1950 yılından itibaren Mardinspor'un Antrenörlüğünü yapması da Süryani-Müslüman ilişkilerinin artık iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Müslüman ahali tarafından bazen Ermenilere karşı duyulan öfke Ermeniler gibi Hristiyan oldukları için Süryanilere de yansıtılmaktadır. Bu durum Süryanilerin Ermenilere mesafeli yaklaşmalarına ve mümkün olduğunca Ermeni çetelerden uzak durmalarına neden olmuştur⁴²¹.

⁴²⁰ Dolapönü, *Tarihte Mardin*, s. 198. O dönemin çevre şehirlerde en güçlü spor kulübü olarak görülen Mardinspor'un futbolcuları. Sağdan Cemil Alkan, T. İnal, Munur Sevinç, Melek, Musa Çertel, İnyet Utku, İbrahim Aydın, Aziz Kaya, Yasin, Cemal, Cahit Kömürlü.

⁴²¹ Bülent Özdemir, s. 66.

4.2.1.1. Haço Çetesine Karşı Süryanilerin Tutumları

Haço, Güneydoğu Anadolu bölgesindeki birçok aşirete hükmeden ve Hoybun Kürt cemiyetinin önde gelen üyelerinden biriydi. Fransızlar Haço'yu güçlü bir Kürt beyi olarak görüyor ve saygı duyuyorlardı. Haço Kürt aşiretleri arasında önemli bir reis olduğundan Fransızlar genelde ona nazik davranıyor ve kendi menfaatleri çerçevesinde kullanmaya çalışıyorlardı. Fransızların desteğini alan Haço, Kürt ağaları arasında bu itibarı görememiştir. Çünkü kendileri için çok güçlü ve tehlikeli bir rakipti. Haço diplomatik yanının güçlü olmasından dolayı Fransızlar nezdinde Kürt aşiretlerinin en çok tanınan sözcüsü konumuna geldi. Bu gücü halk üzerine de kullanarak onlardan aşar vergisi alıyordu⁴²². Kısa zamanda bir eşkıya olarak ortaya çıkan Haço etrafına başta Kürtler olmak üzere Müslüman ve gayrimüslim birçok kişiyi toplamayı başarmıştı.

Mardin ve Midyat civarına geldiğinde Süryanilerle de irtibat kurmuştur ancak Süryaniler Haço'nun umduğu desteği vermemiştir. Birçok olay ve konuda devlet ve hükümet yanlısı tavır sergileyen Süryaniler Haço'ya karşıda devlet safında bir tavır sergilemişlerdir. Diyarbakır'dan gönderilen 7/8 Mart 1921 tarihli vukuat raporunda⁴²³ Harap Kefen(?) Süryanilerinin ve Yezidilerin Haço ve avanesine kesinlikle destek vermeyeceklerini bildirdikleri, hatta bu Süryanilerin ikinci fırka kumandanlığı tarafından takibe alınan Haço taraftarlarını takibe koyuldukları bildirilmektedir. Haço'nun Midyat civarındaki Süryanileri kendi tarafına çekmek istediği anlaşıldığından buraya bir müfreze gönderilmiş, bu müfreze Midyat'ın güney taraflarındaki Deyrülumur'a gitmiş ve bu civardaki Süryanilerle irtibata geçmeden yakalanmasına çalışılmıştır.

4.2.2. Süryani-Ermeni İlişkileri

Hıristiyanlığı ilk kabul eden topluluklardan olan Süryanilerin Ermenilerin Hıristiyanlaşmasında önemli rol oynadıkları bilinir. Aynı mezhepten olan bu iki cemaat dinsel olarak birbirine oldukça yakındır ve bu yakınlık 20. yüzyılda komşuluk ilişkilerine de yansımıştır.

⁴²² Martin van Bruinessen, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 168.

⁴²³ ATASE, İSH., Kutu no: 807, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

20. yüzyıl Süryani-Ermeni ilişkilerine bakıldığında Süryani din adamlarının bu ilişkilerde belirleyici oldukları görülür. Başta Patrik Abdülmesih olmak üzere Süryani din adamları Ermenilere karşı bazı tavırlara girerek cemaatlerinin de Ermenilere bakışında etkili olmuşlardır. 1895 yılında Süryani Kadim Patriklik makamına atanmış olan ve 1905 yılına kadar Patriklik makamında oturacak olan II. Abdülmesih Ermenilere karşı tavrıyla dikkat çeker. Patrik Abdülmesih Kadim Süryanileri Ermeni olaylarından uzak tutmaya çalışmıştır. Ermenilere karşı sert tavırları onu devletle bile karşı karşıya getirmiştir⁴²⁴. Bu karşı karşıya gelme olayında Abdülmesih'in bir Ermeni'yi Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi'nde hapsedmesi olayı etkilidir. Bu olay Ermeniler ile Süryanilerin komşuluk ilişkilerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmuştur. Patrik Abdülmesih'ten başka daha sonra Patrikliğe aday gösterilecek olan fakat daha önce Patrik vekilliğinde bulunduğu sırada uygunsuz hareketlerinden dolayı⁴²⁵ namzetlikten çıkarılan Metropolit Abdunnur Efendi'nin Ermeniceyi hiç sevmediği, Ermenice konuşana da iyi gözle bakmadığı bilinir. Ayrıca Ermenice konuşanı tokatlar, gerekirse cezalandırırdı⁴²⁶. Abdunnur'un bu tavrında Ermenilerin yüzyıllardır kendi yönetimlerine verilen Süryani Kadimler üzerinde oluşturmaya çalıştıkları baskının ve Ermenilere karşı Süryani Kadim kimliğini koruma çabasının bir ürünüdür⁴²⁷.

I. Dünya Savaşı'nda Tehcir uygulaması sırasında özellikle Mardin ve Midyat'ta Ermenilerle birlikte bazı Süryanilerin de göç ettirildikleri bilinir. Burada Ermenilerle yıllarca komşuluk ilişkileri içerisinde beraber yaşayan ve aynı dinden olan Süryanilerin Ermeni tehcirine karşı geldikleri ve bunun sonucunda onlardan da bazılarının yerlerinin değiştirildikleri anlaşılır. Tehcirden etkilenen Süryanilerin Ermeni tahriklerine kapılmış olması muhtemeldir. Süryanilerin bazılarının Ermeni komitacılarına bilerek ve isteyerek destek verdiği söz konusu olsa da bunlardan birçoğunun zorlanarak destek vermek durumunda kalması da muhtemeldir. Bu dönemde Ermeni komitalarına destek olmayana dokunulmayacağına dair bir bildiri yayınlanmıştır⁴²⁸. Bu bildirinin Süryaniler üzerinde ne kadar etki ettiğini bilemiyoruz ancak tehcire uğrayan Kadim Süryanilerin sayısının oldukça az olduğu da düşünüldüğünde bu bildiriden etkilenen Süryaniler olabileceğini de akla getirmektedir.

⁴²⁴ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 250-252.

⁴²⁵ BOA., MV., Dosya no: 204, Gömlek no: 40.

⁴²⁶ Günel, s. 195.

⁴²⁷ Özcoşar, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak...*, s. 253.

⁴²⁸ BOA., DH. ŞFR. Dosya no: 486, Vesika no: 8.

20. yüzyılda Süryani-Ermeni ilişkilerinin önemli bir bölümünü ibadethaneleri için yaptıkları tartışmalar oluşturmaktadır. Bu tartışmalardan en büyüğü Diyarbakır'ın Lice ilçesinde bulunan Süryani Kadim cemaatine ait Akkilise olarak bilinen Deyrülebyaz Manastırı'nın Ermeniler tarafından zaptedilmesidir. Akkilise'nin Süryanilerin elinden alınması sonrasında bu durumun sona erdirilerek kilisenin yeniden Süryani Kadim cemaatine verilmesi için Adliye ve Mezahib Nezaretine 15 Mayıs 1912 tarihinde Kadim Süryani Patrik vekili Serpiskopos Bolus Efendi tarafından başvuruda bulunulmuştur⁴²⁹. Aynı dinden olan cemaatlerin kilise kavgasına girmiş olmaları ve bu tartışmaların uzun süre boyunca devam etmesi Süryani-Ermeni ilişkilerine oldukça zarar vermiş ve Süryanilerin yıllarca beraber yaşadıkları Ermenilere olan güven duygularını yitirmelerine neden olmuştur.

4.3. SOYKIRIM İDDİALARI VE SEYFO

Seyfo yada Sayfo ifadesi "kılıç" anlamına gelen ve kendilerinin kılıçtan geçirildiklerine inandıkları zamanı anlatan bir sözcüktür. 1915 yılında Ermenilerin tehciri sırasında bu tehcirden etkilenen Süryanilerin yaşadıkları zorlukların sözlü kaynaklara dayandırılarak anlatıldığı genel bir ifade olarak kullanılmaktadır.

Süryani kaynaklarına göre Seyfo, İttihat Terakkicilerin kurduğu hükümet iktidarı ele aldıktan hemen sonra bütün Hıristiyan halk kitlelerinin yok edilmesi adına yapılan bir planın ürünüdür⁴³⁰.

Seyfo sözcüğü içeriğinde Süryanilere göre soykırım ve katliam ifadelerini de barındırmaktadır. Bizzat Osmanlı Devleti eliyle ve Türk ve Kürt ahali tarafından kendilerine yaşama hakkı verilmeyip asılıp kesildikleri, görüldükleri yerlerde öldürülerek soykırıma uğradıkları Süryani büyükleri tarafından nesilden nesile aktarılmaktadır. Seyfo olarak anlatılan bu olayların belgelere dayanmaması, sadece sözlü tarih içerisinde yer alması bu bilgilerin bir azınlık psikolojisi içerisinde taşıdıkları hafızanın ürünü olarak yorumlanabilir. Bir propaganda malzemesi olarak Avrupalı Asurîler tarafından adeta Ermeni şablonunu Süryanilere de oturtarak uluslar arası arenada Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni zor duruma düşürmek adına bir kampanya başlatmışlardır. Avrupalı Devletlerin birçoğu da Ermenilerde olduğu gibi Süryanilerin 1915 Soykırım iddialarına da destek vermektedir.

⁴²⁹ BOA., ŞD. MLK., Dosya no: 2814, Gömlek no: 9.

⁴³⁰ Yonan, s. 258.

Bir Asurî birlikteliği yaratmak adına ortaya atılan Seyfo ifadesi zaman zaman Kadim Süryaniler tarafından da bir sözlü tarih olarak anlatılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasında özellikle Ermeni tehciri sırasında paniğe kapılan Midyat ve Hazak bölgesi Süryanilerinin başkaldırması ve iletişim hatlarının kesilmesi neticesinde Süryanilere baskı uygulanması durumu Seyfo olarak anlatılmaktadır. Süryanilerin Seyfoya uğrayarak kılıçtan geçirildiklerini iddia ettikleri yerler arasında Mzizah, Ayn-Wardo, Kfarze, Ayn-Kaf gibi köyler vardır⁴³¹.

Seyfo'dan kurtuluşlarına dair sözlü tarihlerinde ise bir Müslüman din adamı olan Şeyh Fethullah'ın Süryanileri kurtardığı söylenmektedir. Süryaniler bugün yaşıyorlarsa bunu Şeyh Fethullah'a borçlu olduklarını söylemektedirler. Türk-Kürt ve Süryaniler arasındaki anlaşmazlıkların arabulucusu olarak Şeyh Fethullah'ın devreye girdiği ve Süryanileri kılıçtan geçirilerek yok olmaktan kurtardığı anlatılmaktadır. Şeyh Fethullah'ın gelir gelmez Süryanilerin onun koruması altına girdiği ve Türkler ile Kürtleri Süryanilere zarar vermemesi için uzaklaştırdığı ve Süryanilere serbest bir geçiş yolu vermeye ikna ettiği Süryanilerin yazılı tarihine de geçmiştir. Şeyhin Süryanilerin silahlarını topladığı, saldırı güçlerine uzak durmalarının ve bir tek Süryaniye bile dokunulmamasını emrettiği hatta garanti olarak kendi oğlu Şeyh Siracettin'i rehin olarak bıraktığından bahsedilir.

Şeyh Fethullah'ın hatırası Kadim Süryanilerde halen büyük canlılığını korumaktadır. Süryanilerin bir kurtarıcı olarak gördükleri ve büyük saygı duydukları Şeyh Fethullah'ın fotoğrafı Deyruzzafaran Manastırında aynen Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafının asılı olduğu gibi günümüzde halen asılı durmaktadır. Süryanilerin bir Mıhallemi olan Şeyh Fethullah'tan başka Çelebiyo ve Serhanolar'ın kurtardığı da söylenmektedir⁴³².

Seyfo bugün Avrupa'daki Süryani diasporasının bir asurî birlikteliği yaratabilmek adına en çok kullandığı ve üzerinde durduğu bir sözcüktür.

Katolik Süryaniler ile Protestan Süryanilerin de 1915'te soykırıma uğradıklarını iddia ettikleri tarih Seyfo olarak adlandırılan tarihle birbirine denk gelir. Seyfo konusunda da Asurî olarak adlandırılan cemaatler bütünü içerisinde bile tam bir ortak düşünce geliştirilemediği de açıktır. Yakubi Süryani olarak adları geçen Ortodoks Süryanilerin

⁴³¹ Gaunt, s. 202.

⁴³² Çelebiyo; Turabdin'in tanınmış bir ağası ve Çelebiyo aşireti başta olmak üzere diğer tüm aşiretlerin lideriydi. Şimşek, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, s. 21.

birçoğu 1915 yılı olayları sırasında Ermenilerle birlikte hareket eden Katolik ve Protestan Süryanilerin yaptıklarını hoş görmüyor ve bu hukuksuz durumu devlete bildiriyorlardı⁴³³.

Ermenilerin soykırım adı çatısı altında Süryanileri de toplayarak daha güçlü olma istekleri Seyfo'nun duyurulma gayretlerini arttırmaktadır. Türkiye'ye karşı oluşturulmak istenen Mezopotamya Demokratik Forumu adıyla 2000 yılında bir açıklama yapan Kadim Süryaniler bu Soykırım iddialarının Avrupa'daki Ermenilerden kaynaklandığını iddia ederek bazı Süryani gençlerin bu tuzağa düştüklerinden bahsetmektedir. Beyrut Süryani Başpiskoposu George Saliba'nın 19 Haziran 2000 tarihli Ash-Shiraa adlı dergiye verdiği demeçte Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bakış açılarını ortaya koymasından önemlidir. *“Süryanilerin Türkiye Cumhuriyeti ile hiçbir sorunları yoktur. Süryanilerin adını kullanan Avrupa'daki birtakım siyasi çıkar gruplarının çevirdikleri entrikalar, Süryani halkına hiçbir yarar sağlamaz. Bunları kınıyoruz. Süryaniler, Türkiye'deki barış ve hoşgörü ortamında, din, dil ve kültürlerini muhafaza ederek, huzur içerisinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu huzuru bozmaya hiç kimsenin hakkı yoktur.”*⁴³⁴ Bu birleştirici açıklamalar bugün Türkiye'de yaşayan birçok Kadim Süryani'nin tartışmasız destek verdiği görüşlerdir.

Birçok milletin olayları abartarak sözlü tarih yapmaya çalıştığı gibi çevredeki ırmak ve nehir gibi su yollarından günlerce kanlar akması durumu Seyfo olayında da bazı Süryanilerin hatıraları arasında anlatılmaktadır ki bu durum olayın gerçek bile olsa inandırıcılığını yitirmesine neden olmaktadır.

4.4. GÖÇ

4.4.1. Süryani Göçünün Sebepleri

Batı Hıristiyanlığından koparak yüzyıllarca Müslümanların hâkimiyeti altındaki topraklarında barış içinde yaşayan Süryani Kadimler, zamanla Dünya savaşlarının kendi coğrafyalarını etkilemesi, misyonerlik faaliyetlerinin kapalı toplumları etkilemesi, komşularıyla olan ilişkilerin bozulması, kendi aralarındaki anlaşmazlıklar, birlikte yaşadıkları Ermenilerle yaşadıkları çekişmeler, ekonomik sıkıntılar çekerek fakirleşmeleri, modern çağın ideolojik ve politik akımlarının etkisi ve Cumhuriyet

⁴³³ Fr. Hyac. Simon des Fr. **Precheurs**; *1915 Bir Papazın Günlüğü Kartal Yuvası Mardin'de Beklenmedik Felaket Ermeni-Asurî-Keldani Soykırımı*, Çev: Mehmet Baytimur, Pêrî yayınları, İstanbul 2008, s. 117.

⁴³⁴ Mezopotamya Demokratik Forumu'nun 2000 yılı Temmuz ayında yaptıkları “Süryaniler Ermeni Entrikalarına Alet Olmamalı” başlıklı basın açıklamasından.

döneminde Süryanilerin Patriklik merkezinin Mardin'den Suriye'ye taşınmış olmasından dolayı Mezopotamya'dan Batıya doğru bir göç dalgası oluşturmuşlardır. Göç ile ilgili Hıristiyanlara ve daha özeldir Süryanilere has birçok sebep sayılabilir. Bunların başında dinî sebepler gelmektedir. Genelde Osmanlı coğrafyasında gayrimüslimlerin nüfus hareketleri, Müslüman komşularıyla olan kötü ilişkileriyle veya daha açık bir ifadeyle Müslümanlar tarafından baskıya maruz kalmalarıyla açıklanmıştır. Bu genel eğilim, beraber yaşayan tüm toplumlar arasında sorun olabileceği gerçeğinden yola çıkılarak tamamen reddedilemeyeceği gibi, çoğu kez gerçeklerle desteklenmediğini ve abartıldığını da kabul etmek gerekecektir⁴³⁵. Çoğu kez taraflı ve kasıtlı bu bakış açısı Hıristiyan cemaatlerin kendi aralarındaki sorunların da nüfus hareketliliğinde önemli bir sebep olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Özellikle misyoner faaliyetlerin etkisiyle, eski dini toplulukların çözülmesi ve yeni kiliselerin çoğalmasıyla birlikte toplumsal ve ekonomik değişimin neden olduğu alt üst oluşa dinî bir kargaşa da eklenmiş ve bu dinî kargaşa nüfus hareketliliğinin önemli sebeplerinden biri olmuştur. Bu durum Süryani Kadimler ile Süryani Katolikler arasında yaşanan kavgalarda net bir şekilde gözlenebilmektedir. Osmanlı Devleti döneminde yaşanan bu Müslüman-gayrimüslim gerginliği, Türkiye Cumhuriyeti döneminde daha çok Devlet-vatandaş gerginliğine dönüşmüştür. Cumhuriyet Türkiye'si'nin gayrimüslimlerden beklediği vergi durumları birçok gayrimüslimde olduğu gibi Süryanilerde de olumsuz tepkiler doğurmanın da ötesinde Süryani göçünün önemli bir sebebini oluşturmuştur.

Son dönem Süryani göçüne sebep arandığında Süryanilerinde kendi bakış açılarından yararlanmak gerekir. Süryanilerin azınlık statüsüne ve hakkına sahip olmaması, okullarda Süryani öğretmen olmaması dolayısıyla Süryanicenin öğretilmemesi, din adamı eğitiminin anayasada garanti altına alınmaması, Anadolu'daki birçok Hıristiyan'ın yararlandığını söyledikleri pozitif ayrımcılıktan kendilerinin yararlanamamaları, geleceklerinin bu topraklarda olmayacağı düşüncesi göçün sebeplerinden sayılabilir⁴³⁶.

⁴³⁵ İbrahim Özcoşar, "19.yy.da Mardin ve Çevresinde Nüfus Hareketliliği ve Sebepleri", *Makalelerle Mardin II Ekonomi-Nüfus Kentsel Yapı*, s. 125.

⁴³⁶ Gabriel Rabo, "Süryani Diasporasında Kiliseler ve Kuruluşlar", *Avrupa Birliği, Türkiye ve Asurî/Süryani Göçü Sempozyumu*, Bilgi Üniv., İstanbul 2005, s. 1.

4.4.2. Göç Hareketleri

Kadim Süryanilerin, ilk göç hareketi olarak 1830'larda tüccar olarak Bitlis, Diyarbakır ve Elazığ'dan İstanbul'a göç etmelerinin yanında, toplu bir şekilde Turabdin bölgesinden Suriye'ye 19. yüzyılın ortalarında kuraklık ve çekirge afetleri yüzünden göç ettikleri de bilinir⁴³⁷. Süryaniler için temel teşkil eden bu göç hareketlerinin ardından esas göç hareketi 20. yüzyılın başlarında yaşanmıştır. Süryanilerin büyük kitleler halinde ve kalıcı olarak özellikle yurtdışına yaptığı göçler 20. yüzyılın başlarına denk gelir.

20. yüzyılda Süryanilerin; zaman olarak dört önemli göç dalgası meydana getirdiklerini söylemek mümkündür.

Süryani göç hareketlerinden birincisi, 1890'dan 1930'lu yıllara kadar sürmüş ve bu göçlerde daha çok Amerika kıtası ve bu kıta üzerinde de özellikle ABD, Kanada, Brezilya, Arjantin ve Avustralya gibi ülkeler tercih edilmiştir⁴³⁸. İkincisi, 1942'deki ihtiyat askerliği ve ardından Varlık vergisi koşullarından dolayı Suriye yoğunlukta olmak üzere, İsrail, Irak ve Ürdün gibi ülkelere; üçüncüsü de 1950'li yıllarda daha çok ekonomik amaçlı yurtiçi göçü olmak üzere İstanbul'a, son olarak da 1970'li yıllardan başlayarak günümüze kadar süren ve başta İsveç olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine yönelik olarak gerçekleşmiştir.

Göç edilen zamana göre yapılan bu kategorinin yanında 20. yüzyıl boyunca Süryani göçünü bir de göç edilen yere göre "yurtiçine göç" ve "yurtdışına göç" olmak üzere iki gruba ayırmak mümkündür.

4.4.3. Yurtdışına Yapılan Göçler

20. yüzyılda Süryanilerin göç hareketleri içerisinde ilk göç dalgası olarak sayabileceğimiz göçler Amerika kıtasına yapılan göçlerdir. Bu kıtada özellikle A.B.D. ve Kanada sayıca en fazla göç edilen iki ülkedir. Amerika'ya 1890'dan itibaren özellikle Suriye'de bulunan Süryaniler göç etmişlerdir. 1304 tarihinde Paris Sefiri tarafından Suriye'de bulunan birkaç Süryani'nin tezkire almadan vapurlarla Amerika'ya göçleri İstanbul'a bildiriliyordu. Daha sonra bunların sebebinin araştırılması ve tedbir

⁴³⁷ Gabriel Rabo, s. 1, 2. Süryanilerin Suriye'ye yaptıkları bu göç 1860 yılında 5000 kişinin yer değiştirmesiyle gerçekleşmiştir. Suriye; Süryanilerin ilk anavatanı olarak bilinmesine rağmen uzun süre Turabdin bölgesinde yaşayan Süryaniler için bir göç ülkesi sayılabilir.

⁴³⁸ Gabriyel Akyüz ve Şabo Aktaş, *Bakısyen (Alagöz) Köyü'nün Tarihçesi*, Mardin 2004, s. 94.

alınması isteniyordu. Başta Osmanlının ekonomik, toplumsal ve kültürel hayattaki genel değişiminin getirdiği zorunluluklar olmak üzere, artık kentlerinde iş bulamayan geleneksel zanaatkârlar ve meslek erbabı Süryaniler mesleklerini icra edebilmek adına Amerika kıtasında tarım ve sanayi bölgelerini tercih etmişlerdir. Süryanilerden birçoğu dokumacılıkla uğraşmış, büyük bir bölümü de göç edilen ülkenin birçok eyaletine yerleşerek buralarda işçi ve zanaatkâr olarak çalışmışlardır. 1898 yılında resmi makamlara gönderilen yazıyla “memâlik-i ecnebiye de bulunup memâlik-i şahâneye avdet idecek” Süryanilere pasaport ve vize işlemlerinde kolaylık gösterilmesi isteniyordu⁴³⁹.

Amerika Birleşik Devletleri’ne göç eden Süryanilerin göç karakteristiğine bakıldığında başlangıçta ailelerini geride bırakıp göç edilen yerde para kazanıp dönen gençlerden oluşan yapı, zamanla eşleri ve aileleriyle birlikte Amerika’da yaşama hayali ile dolu gençlere dönüşmüştür.

Yurtdışına göç edenlerin çoğunun resmi yollardan devletin olurluğunu alarak çıkış yapmak yerine gizli yollardan firar ettiği görülür. Aralık 1908’de Meclis-i Vükelâ’da Süryani Kadim vekilinin istidası üzerine görüşülen konu yurtdışına çıkan Süryanilerin durumunun ortaya konması açısından ilginçtir. Buna göre; Mamuretülaziz, Diyarbekir ve Bitlis vilayetlerinde daha önce firar etmiş olan Süryanilerin geri döndüğü belirtilmektedir. Ancak perişan halleri sebebiyle yardıma ihtiyaçları vardır. Bu sebeple bunlar için Süryani patrik vekili tarafından meclisten bir miktar akçe yardımı istenmektedir⁴⁴⁰. Bu firar olaylarının yaşanması da dönemsel sebeplere bağlanabilir. Mesela Bedel-i Askeri vergisinin kaldırılması ile beraber gayrimüslimlere askerliğin Müslümanlar gibi zorunlu hale gelmesinden hemen sonra askere gitmek istemeyen birçok gayrimüslimin yurt dışına kaçtığı bilinir. Bu kaçışların bir kısmı gayri resmi devletten habersiz kaçış şeklinde iken büyük bir bölümü de resmi dairelere başvurularak yapılıyordu.

Askere gitmemek için bir kısım gayrimüslimler Amerika veya Mısır’a gidebilmek için resmi dairelere başvuruyorlardı. Özellikle 1909 yılı Ağustos ve Eylül aylarında yoğun bir pasaport müracaatı oldu. Bu konuda yasal bir engel olmaması pasaport taleplerini

⁴³⁹ Özcoşar, “19.yy.da Mardin ve çevresinde nüfus hareketliliği ve sebepleri”, s. 127.

⁴⁴⁰ BOA., MV., Dosya No: 123, Gömlek No: 26.

arttırıyordu. Bu arada Amerika'ya gitme konusunda bazı konsolosluk görevlileri ile simsarların gayrimüslimlere yardımcı oldukları da görülüyordu⁴⁴¹.

Savaşların da Süryanilerin göçleri üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Süryani Rönesansını gerçekleştirdiği söylenen çıkardığı dergi ve yazılarla Süryani milletinin oluşması konusunda önemli çalışmaları bulunan Naum Faik'te Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden Süryanilerdendir. O'nun göç etmesinin de diğer Süryanilere cesaret verdiği önemli bir gerçektir. Naum Faik'i göç etmeye zorlayan sebep İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki Trablusgarp savaşı ve bu savaş nedeniyle Hıristiyanlara ülke içerisinde yapılan protestolardır. 1911'deki bu savaş sırasında ülkede yaşayan azınlıkları bir korku sarmıştı. Anadolu'da yaşayan genelde Hıristiyanlar özelde de Süryaniler bu savaşın ardından katile katile göç etmeye başladılar⁴⁴². Trablusgarp Savaşı'nın ardından yaşanan Balkan Savaşları ve devamında gelen Dünya Savaşı Süryanilerle birlikte Anadolu'dan birçok gayrimüslimin göç etmesine neden olmuştur.

Süryani göçlerinin yoğunluğu Mardin ve Diyarbakır'dan yapılan göçlerdir. Dönemin nüfus hareketlerine bakıldığında bu göçün izleri rahatlıkla görülebilir. 1914 tarihinde Mardin'in gayrimüslim nüfusu 49.131 iken 1927 nüfus sayımında yarısından daha fazla azalarak 20.377'e düşmüştür. Buna karşılık Müslüman nüfusu 1914 nüfus sayımına göre 163.515 iken, 1927'deki sayımda çok az bir azalmayla 163.094'e gerilemiştir⁴⁴³. Burada Müslüman nüfusun artmasa da yoğun miktarda azalmadığı anlaşılmaktadır. Gayrimüslim nüfus, buradaki örnekte de görüldüğü gibi gerek I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasında, gerekse Milli Mücadele döneminde yaşanan çeşitli bölgesel-siyasal gelişmelere bağlı olarak ülkeden firar ve göç olaylarının yaşanmasıyla birlikte azalmıştır.

Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra ülkeden kaçan ya da göç eden bazı Ermeniler memlekete yeniden dönebilmek için müracaatta bulunmuşlardır. Bu Ermeniler için haklarında herhangi bir muamele yapılmaması için bir talimat yayınlanmıştır. Bu talimatname şu şekildedir⁴⁴⁴:

“Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Kararname

⁴⁴¹ Gülsoy, s. 156.

⁴⁴² Çıkkı, s. 26-27.

⁴⁴³ Mehmet Zeydin **Yıldız**, “Mardin'in Cumhuriyet Dönemi Demografik Gelişimi”, *Makalelerle Mardin II Ekonomi-Nüfus-Kentsel Yapı*, s. 146.

⁴⁴⁴ BCA., 030-0-18-01-01-014-34-13-001 ve 002.

Dahiliye Vekaleti Celilesi'nden mevrut 10 şubat 341(10 Şubat 1925) tarih ve emniyet-i umumiye müdüriyeti 722-2366 numrolu tezkerede suver-i muhtelif(çeşitli yollar) ile memleketi terk edip avdet etmek isteyenler hakkında seyrüsefer talimatnamesi mucibince muamele ifa edilmekte olmakla beraber pederleri vefat etmiş olan ve Türkiye'de yalnız valideleri bulunan çocuklar henüz tehhül etmeyen ve bu meyanda 30 yaşlarında bulunan firari Ermeni bakireleri ve Bulgar, Latin ve Arap Katolikleriyle mübadeleye gayri tabi Arap Ortodokslar veya Protestanlar ve Süryani Kadim ve Katolik Süryaniler ile Keldani, Maruni ve Nasturiler hakkında mevzubahis talimatname sakıt bulunduğundan bunlar hakkında ifa olunacak muamele için karar ittihazı teklif edilmiştir. Keyfiyet icra vekilleri heyetinin 27-5-341 (27 Temmuz 1925) tarihli içtimaında lede't-tezkere muhtelif suretlerle ve muhtelif vesaik-i seyahat ile memleketi terk eylemiş olan ve Türkiye'ye avdet için müracaat etmekte bulunanlardan pederleri vefat etmiş olup Türkiye'de yalnız valideleri bulunan çocukların validelerinin nezdine gelmeleri için avdetlerine müsaade edilmesi ve henüz nâhil eytamın ve memlekete fiilen ihaneti ve fenalığı görülmediği bittahkik anlaşılacak olan firari Ermeni bakirelerin kabul olunması ve bunlar haricinde olan Bulgar, Latin, Arap Katolikleriyle mübadeleye gayr-i tabi Arap Ortodokslar veya Protestanlar Süryani-i Kadim ve Katolik Süryaniler ile Keldani, Marunî ve Nasturiler hakkında da seyrüsefer talimatnamesi ahkâmının tatbik edilmesi karargir olmuştur.”

27-5-341 (27 Temmuz 1925)

Türkiye Reis-i Cumhuriyeti Mustafa Kemal

Bu talimatname ile daha önce yurtdışına kaçan ve göç eden Ermenilerden bazılarının geri dönme hakkı verilmişse de Süryaniler ya da diğer gayrimüslim ahali bunun dışında tutulmuştur. Bu belgeden anlaşıldığına göre göç ya da firar eden Ermenilerden yeniden ülkeye dönme konusunda yoğun bir müracaat vardır. O dönemde Süryanilerden ya da Ermeniler dışındaki diğer gayrimüslim gruplardan Türkiye'ye dönme konusunda herhangi bir başvuru olup olmadığı bilinmemektedir. Böyle bir başvurunun hiç olmaması da ihtimal dâhilindedir. Zira o dönemde yurtdışına en yoğun olarak kaçan ya da göç eden gayrimüslim grup Ermenilerdir ve bunların geri dönüş için izin isteği resmî kurumlara bildirilmiştir. Süryanilerden böyle bir geri dönüş için başvuru olsaydı Ermenilere uygulanan ayrıcalık muhtemelen onlara da uygulanacaktı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin o tarihlerde bir gayrimüslim grubu -ki Ermeniler 1915'te

kendilerine soykırım uygulandığı iddiasında bulunmalarına rağmen- diğer gayrimüslimlerden ayrıcalıklı hale getirme derdinde olmayacağı düşünülmektedir. Esasen geri dönüş hakkı daha önce yurtdışına kaçmış gayrimüslimlerden sadece Ermenilere verilmiş olsa da Ermenilerin tamamı da bu haklardan yararlanamamıştır. Geri dönüş hakkının talimatnamede Ermeniler arasında bazı özel durumu olan kişilere verildiği anlaşılmaktadır. 27 Temmuz 1925'teki talimatnameye göre; Ermenilerden daha önce çeşitli sebep ve vasıtalarla memleketi terk etmiş olup ta Türkiye'ye geri dönmek için başvuruda bulunanlardan 30 yaşlarında olan, babaları vefat etmiş olup Türkiye'de yalnızca anneleri bulunan çocukların annelerinin yanına gelmeleri için geri dönmelerine müsaade edilmesi ve henüz ehil olmayan yetimlerin ve memlekete fiilen ihaneti ve kötülüğü görülmediği yapılacak olan araştırma sonucunda anlaşılacak olan kaçak Ermeni bakirelerin kabul olunması ve bunlar haricinde olan Bulgar, Latin, Arap Katolikleriyle mübadeleye tabi olmayan Arap Ortodokslar veya Protestanlar, Kadim Süryaniler ve Katolik Süryaniler ile Keldani, Maruni ve Nasturiler hakkında da Seyrüsefer talimatnamesinin hükümlerinin uygulanması kararı verilmiştir. Burada her ne kadar Ermenilerden bazılarının geri dönüşlerine izin verilmiş gibi görünse de dönüşleri en sıkı denetlenen ve engellenen yine Ermenilerdi. Zira Amerikan diplomatları; Türkiye'den göç eden gayrimüslimlerin çoğunun Türkiye'de askerlik yapmak istemedikleri için kaçtığını, gittikleri yerlerde Türkiye karşıtı ordulara katıldıklarını ve yabancı ülkelerden vatandaşlık aldıklarını belirterek Türkiye'nin bunları yeniden yurda sokmak istememesini normal karşılıyorlardı⁴⁴⁵. Buradan da anlaşılmaktadır ki Seyrüsefer talimatnamesi gereğince Türkiye'ye girişler sınırlı hale gelmiştir.

Mardin'deki gayrimüslim nüfus içerisindeki Süryanilerin, Ermenilerden sonra ikinci nüfus yoğunluğuna sahip olduğu düşünülecek olursa bu azalmadan eğer en büyük payı Ermeni nüfusu alacaksa, ikinci sırada Süryani nüfusu olacağı da bir gerçektir. Zira 1927 nüfus sayımında Süryaniler nüfus sayımı verilerinde Mardin şehrinin ikinci büyük dinsel grubunu oluşturmalarına rağmen "Sair Dinler" olarak kaydedilmişlerdir⁴⁴⁶.

Süryanilerin yoğun olarak Mardin ve Diyarbakır'dan göç etmelerinin yanında, yaşadıkları diğer illerden de göç ettikleri görülmektedir. Önemli miktarda Süryani

⁴⁴⁵ Soner **Çağaptay**, "Kim Türk Kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma" *Toplum ve Bilim*, Güz 2003, Sayı 98, s. 175-176.

⁴⁴⁶ Mehmet Zeydin Yıldız, s. 148.

nüfusun yaşadığı Urfa'dan da Süryanilerin gruplar halinde göç ettiği görülür. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında 1915'ten 1920'lerin sonlarına kadar geçen süreçte kentteki Süryanilerin büyük bir çoğunluğu Urfa'yı topluca terk etmiştir. Bunların büyük bir kısmı Suriye'nin Halep kentine yerleşmişlerdir. Bugün hala orada varlığını sürdüren ve "Süryani Mahallesi" olarak adlandırılan mahalleyi kuranların bu dönemde göç eden Süryaniler olduğu bilinmektedir. Bu dönemde Urfa'dan o kadar çok Süryani ailesi göç etmiştir ki birçok Süryani eserinde "Süryanilerin baş tacı" olarak geçen Urfa şehrinde sadece birkaç Süryani ailesi kalmış ve kalanların da bir kısmı din değiştirmişlerdir⁴⁴⁷.

Yukarıdaki bilgiyi doğrular nitelikte Halep'e yapılan Süryani göçünün 1920'li yıllar boyunca devam ettiği de anlaşılmaktadır. Amerika'nın Halep Konsolosu Parker W. Buhrman Anadolu'daki azınlık nüfusu ile ilgili bilgiler aktarırken 1924 tarihinde Mardin ve Diyarbakır bölgesinde 15.000 Süryani'nin yaşamakta olduğunu ve Urfa'daki Süryani nüfusunun başlangıçta 8.000 iken Süryanilerin istikrarsız politik ve ekonomik koşullar ve gönüllü göçler sebebiyle yaklaşık üç bin kişi azalarak 5.000 kişiye kadar gerilediklerini ve Halep'e 1924'te 1.200 Süryani'nin göç ederek geldiğini bildirmiştir⁴⁴⁸.

4.4.4. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Süryani Göçü

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan Süryani göçü göç dalgasının ikinci kısmını oluşturmaktadır. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı'ndan, 1960'lara kadar olan yaklaşık 20 yıllık dönemdir. Bu göç döneminde Süryaniler daha çok göç edilecek mekân olarak Suriye'yi tercih etmişlerdir. En yoğun göç Suriye'ye yapılmış olsa da Lübnan ve Filistin topraklarına da göç eden Süryaniler olmuştur. Önemli oranda Süryani nüfusun yurt dışına göç ettiği Bu dönemde yapılan göçler sonucu Suriye'de tamamı Mardin'den göç eden Süryanilerden oluşan mahalleler meydana gelmiştir. Heseke'nin Nasra Mahallesi bu şekilde oluşmuş mahallelerden biridir. 1925 yılında Suriye'ye göç eden Urfalı Süryanilerin kurduğu mahallelerin 2. göç dönemindeki nüfus artışlarından sonra büyüyerek Kamışlı şehrini oluşturduğu da söylenmektedir⁴⁴⁹.

Bu dönemde özellikle Suriye'ye yapılan göçün sebeplerinden birisini de Süryani Patrikhanesi'nin Suriye'ye taşınması olarak görebiliriz. Patrikhanenin ve patriğin artık

⁴⁴⁷ *Yeni Günışığı Dergisi*, "Süryaniler" Sayı 3, Haziran 1998, s. 17.

⁴⁴⁸ Hikmet **Özdemir**, Kemal **Çiçek** vd., *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, 3. Baskı, Ankara 2005, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 153-154.

⁴⁴⁹ Rabo, s. 2.

Türkiye’de olmaması, Süryani cemaatinin kendisini güçlü hissedememesine neden olmuş olabilir. Patriklerinin cemaatin hakkını hükümete karşı savunacağı düşüncesi ve dinî özellikli toplum olmaları, bir dinî lider olan patriğin bulunduğu ülkede daha rahat yaşayabilecekleri düşüncesi Süryanilerin Suriye’ye göçlerinde etkili olmuştur diyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların Balkanlar’ı işgal etmesinden sonra, Kazım Karabekir’in ülke içindeki gayrimüslimlerin Almanya ile işbirliği yapma ihtimaline karşı başvurduğu tedbirlerden biri olan ihtiyat askerliği, gayrimüslimlerin yoğun olarak askere alınmasını sağlayan uygulamaydı. Bu uygulama, askerliğini daha önce yapmış olduğu halde tekrar askere çağrılmayı da kapsıyordu. Akyüz, bu uygulamanın Süryaniler arasında da huzursuzluğa neden olduğunu ve Süryani göçünün en önemli sebeplerinden birini oluşturduğunu ve pek çok kişinin bu ihtiyat uygulamasından dolayı yurt dışına kaçtığını ifade etmektedir⁴⁵⁰. İhtiyat uygulamasının bitip gayrimüslim askerlerin evlerine gönderilmesinden 6 ay sonra 1942 yılı sonunda Varlık Vergisi uygulamasının getirilmesi ile Süryani göçünün artarak devam ettiği görülür. Her ne kadar varlık vergisinin Süryaniler üzerinde sayısal etkileri tam olarak açıklanamasa da ihtiyatlık dönemi ile başlayan Suriye’ye göçlerin varlık vergisinin psikolojik etkileri ile artarak devam ettiği görülen bir gerçektir.

II. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu psikolojinin beraberinde getirdiği politikalar neticesinde yaşanan Süryani göçünün tam olarak anlaşılabilmesi için dönemin Mardin nüfusuna bakmakta yarar vardır. 1935 ve 1940 yıllarında Mardin nüfusu büyüme göstermiştir. Ancak, 1940’ta nüfus artış hızı bir önceki döneme göre düşük seyretmiştir. Bunun nedeni, İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaşmasının neden olduğu psikolojik etkilerdir. Zira Türkiye savaşa girmemesine rağmen genel seferberlik koşullarının neden olduğu teyakkuz hali, toplum psikolojisini etkilemiş, bu da gelecek kaygısı yaşayan bütün dünya nüfuslarında olduğu gibi Türkiye’de de doğum oranlarını düşürmüştür.

1927-35 arasında Müslüman olmayan nüfustaki azalma, bu kesimin göçünün devam ettiğini göstermektedir. Nitekim sair dinler başlığı altındaki nüfus 9.521’den 8.077’ye düşmüştür⁴⁵¹.

⁴⁵⁰ Akyüz ile a.g.g.

⁴⁵¹ Mehmet Zeydin Yıldız, s. 150.

1940-45 devresinde Mardin İli, nüfus kaybına uğramıştır. Bu nüfus kaybı direk olarak Süryanilerin ya da şehirdeki azınlıkların göçüne bağlanamaz çünkü bu dönemde Mardin Vilayeti, idarî olarak bir önceki döneme nazaran 1.141 km² küçülmüş ve idarî sınırlarda meydana gelen kimi değişimler bazı alanların nüfuslarının düşmesinde rol oynamıştır⁴⁵². Yine 1950 yılında İdil merkez ilçe nüfusunun düşmesi, devam eden Süryani göçü dolayısıyladır⁴⁵³. İdil Osmanlı Devleti döneminde Süryanilerin yoğun olarak yaşadığı coğrafyalardan birisiydi.

Göç, sadece Türkiye'deki Süryaniler için geçerli olan bir durum değildir. Süryaniler yaşadıkları bütün coğrafyalardan çeşitli sebeplerle aynı dönem aralıklarında farklı coğrafyalara göç etmişlerdir. Ortadoğu'dan Irak, İran ve Suriye'den de Avrupa'ya göç eden Süryaniler vardır⁴⁵⁴. Bunu Avrupa'da konuştukları Süryaniceye geldikleri yerin dilinden katkıda bulunmalarından anlıyoruz. Suriye'den göç edenler Arapça, Türkiye'den göç edenler Türkçe, İran'dan gidenler Farsça, Irak'tan gelenler ise Kürtçe ve Arapça kelimeler katmışlardır dillerine.

4.4.5. Ülke İçerisinde Süryani Göçü

Süryanilerin göçü genel itibariyle yurtdışına gerçekleşirken, özellikle ekonomik sebepli olarak yukarıda 3. göç dalgası olarak bahsettiğimiz 1950'li yıllardan itibaren özellikle Süryani tüccarlarının ve ailelerinin Turabdin bölgesinden İstanbul'a göçü yurtiçi göçü olarak göze çarpmaktadır.

Süryanilerin yurtdışına yapmış oldukları göç hareketleri kalıcı olmuşken yurt içerisinde özellikle Osmanlı Devleti döneminde tam tersi bir durum söz konusudur ve bu göçler kısa süreli ve kalıcı olmamıştır. Süryanilerin Mardin'den Osmanlı'nın başka şehirlerine yönelik göçlerinin çoğunlukla kalıcı olmamasının başlıca sebebi; Süryanilerin Mardin'deki diğer gruplar kadar geniş hareket alanına sahip olmamalarıdır. Örneğin; Ermenilerin Osmanlı sınırları içinde hemen her yerde sahip oldukları kilise örgütlenmesi, onlara daha geniş bir alanda göç etmeleri gibi bir avantaj sağlarken, Süryaniler için aynı avantaj söz konusu değildir. Kiliseye olan bağlılıklarıyla birlikte, Süryani Kilisesinin Osmanlı sınırlarında az sayılabilecek yerde örgütlenmiş olması ve

⁴⁵² Elif Keser, *Tur Abdin*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 19.

⁴⁵³ Mehmet Zeydin Yıldız, s. 151.

⁴⁵⁴ Adnan Can, "Asurî/Süryani Göçü ve Etkileri", *Avrupa Birliği, Türkiye ve Asurî/Süryani Göçü Sempozyumu*, Bilgi Ün.v., İstanbul 2005, s. 4.

Mardin'in Kadim Süryanilerin patriklik merkezi olması Süryanileri Mardin'e bağlayan önemli bir unsur olmuştur⁴⁵⁵.

Süryanilerin Osmanlı Devleti'nin son döneminde yurtiçi göçü olarak özellikle yoğun olarak göç ettikleri İstanbul'dan başka az sayıda da olsa diğer Osmanlı şehirlerine de göç ettikleri görülür. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine ait nüfus cetvellerine bakıldığında Süryanilerin Anadolu'nun batısındaki bazı şehirlerde birer ikişer hane ile göç ettikleri anlaşılmaktadır. Anadolu'nun 1330(1911-1912)'da ki nüfus sayımına bakıldığında Süryani, Nesturi ve Keldanilerin ortak yazıldığı cetvellerde yoğun olarak yaşadıkları yerler dışında; Aydın'da 13, Sivas'ta 3, Konya'da 4, İzmit'te 11, Canik'te 10 ve Erzurum'da 121 kişinin varlığı⁴⁵⁶ dikkat çekmektedir ki bunların bir kısmının Süryani olması muhtemeldir. Osmanlı nüfus cetvellerinin gayrimüslim nüfusu vermesi yönünden birçok eleştiri aldığı da bir gerçektir. Osmanlı Devleti'ndeki nüfus verileri, nüfusun yazımlanması ve bu yazımlanmaların incelenmesiyle sayıların bulunmasının eksikli ve yanlış bir biçimde yapılması olağandır⁴⁵⁷.

Süryanilerin, İstanbul'a yönelik göçlerini bu değerlendirmenin dışında tutmak gerekecektir. İstanbul'un kozmopolit yapısı Süryanilerin rahat hareket etmesini sağlayacak bir ortam sunmuş olmalıdır. Buna rağmen; 19. yüzyılın ortalarında başlayan ve 20. yüzyılda yoğunlaşan İstanbul'a yönelik yaşanan Süryani göçü, zaman içinde Ermenilerden bağımsız bir millet olmak, başkentte aracısız temsil edilebilmek ve teşkilatlı bir yapı kazanmak için önemli bir fırsat olarak görülmüştür⁴⁵⁸. İstanbul'a göç eden Süryanilerin bir kısmı burada ticaret yaparak buraya tutunmaya çalışmışlar ve bunda da başarılı olmuşlardır. Kuyumculukta, ince el işçiliğinde, zanaatkârlıkta ve sanatkârlıkta mahir olan Süryaniler kendilerini İstanbul'da ve diğer Anadolu şehirlerinde bu şekilde tanıtmışlardır.

4.4.6. Göçün Sonuçları

Göç, zorunlu olmadıkça kitleler tarafından tercih edilen bir olgu değildir. Toplumlar rahat yaşadıkları, ekonomik özgürlüklerini sağladıkları, büyüdükleri, alıştıkları, uzun süre yaşadıkları ve akrabalarının mezarlarının bulunduğu yerlerden bir başka yere kolay kolay göç etmezler. Göç için mutlaka terk edilen yerde hoş gitmeyen durumlar olması

⁴⁵⁵ Özcoşar, "19.yy.da Mardin ve Çevresinde Nüfus Hareketliliği ve Sebepleri", s. 126.

⁴⁵⁶ Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998, s. 112.

⁴⁵⁷ McCarthy, s. 107.

⁴⁵⁸ Özcoşar, "19.yy.da Mardin ve Çevresinde Nüfus Hareketliliği ve Sebepleri", s. 126, 127.

gerekir ki insanlar yaşadığı, alıştığı şehirleri terketsinler. Ayrıca göçle birlikte gidilen yerin daha iyiyi vaat etmesi beklenir.

Göç olayları birçok millet de olduğu gibi Süryani halkı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Yukarıda belirtilen göç edilen yerin avantajlarını bazı Süryaniler kullanamadıklarını söylemektedirler. Anavatanları olarak kabul ettikleri Türkiye'den sahipsizlik yüzünden göç ettiklerini iddia etmenin yanında yurtdışında da sahipsiz kaldıklarını söylemektedirler. Anadolu'dan diğer gruplar göç ettiğinde göç ettikleri ülkelerden konsolosluklar aracılığıyla yardım alırken, Süryanilere herhangi bir yardım yapılmadığından yakınmaktadırlar⁴⁵⁹.

Bugün diasporada bulunan ve zamanında aileleri memleketlerinden yurtdışına göçmüş Süryani düşünür ve yazarların büyük bir bölümü Süryani göçünü değerlendirirken; bu göçün esasen Anadolu ve Mezopotamya için büyük bir kayıp olduğunu söyleyerek, Mezopotamya coğrafyasının tarihinin hemen her sayfasında izini bulabileceğimiz köklü bir kültürün taşıyıcıları olan Süryanilerin bu coğrafyadan siliniyor olmasının vahim bir durum olduğunu ve bu vahametın yeterince anlaşılmadığından yakınmaktadırlar⁴⁶⁰.

Batı'ya göç etmiş Süryani kilisesine bağlı kişileri, Batılı ülkeler, günümüzde de kullanma konusunda çabalar sarf etmekte, bu kişilere siyasi planlarını sunmakta ve birtakım yeni oluşumlarda figüran olarak kullanmayı planlamaktadırlar. Tarihsel gerçeklerden habersiz olan bazı Süryani gençler bu hareketleriyle, kendi cemaati içinde bile büyük huzursuzluklar ve parçalanmalara neden olmaktadır⁴⁶¹. Bunun doğal bir sonucu olarak en büyük tehlike, Süryani kilisesinin, zamanla batı kilise ve kültürü içinde asimile olmasıdır. Süryaniler göçün başlangıcında; göç ettikleri yerlerdeki dini ayinlerinin çoğunu kendi kilise yapılanmaları olmadığı için Katolik ve Protestan kiliselerinde yapmak zorunda kalmışlardı. Kendi geleneklerine göre ayin yapamama durumu, Süryanileri Katolik ve Protestan kültürünün etki ve baskısı altında bırakmıştı. Bundan kurtulmak isteyen Süryaniler yurtdışına göçtükten kısa süre sonra göç edilen yerlerde binalar satın alarak⁴⁶² kiliselere çevirmişler ve Hıristiyanlığın en eski gelenekleriyle icra ettikleri ayinlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Kilise binalarının satın

⁴⁵⁹ Can, s. 3.

⁴⁶⁰ Can, s. 1.

⁴⁶¹ Mehmet **Çelik**, *Ortadoğu Mozaiği Süryaniler-Nasturiler*, Fırat Üniv. Ortadoğu Araştırma Merkezi Yay., Elazığ 1996, s. 60-61.

⁴⁶² Süryaniler yurtdışında geniş salonlar ve bazı fabrika hollerini satın alarak kiliseye çevirmişlerdir. Gabriel Rabo, s. 6.

alınması Süryanilerin gittikleri yerde kalıcı olmalarını da beraberinde getirmiştir. Buda Süryanileri göç karakteristiği bakımından Anadolu'nun diğer göç eden milletlerinden ayırır. Süryani göçünün önemli bir özelliği göç ettikleri yeri benimseyip uzun süre orada kalıcı olmalarıdır. Anadolu'dan batıya doğru tarih boyunca birçok millet göç etmesine rağmen bunların hiçbiri Süryaniler kadar orada kalıcı olmamıştır. Zira özellikle vatanını ekonomik sebeplerle terk eden Türklerin büyük bir bölümü bir süre sonra ekonomik olarak rahatlama ile birlikte ülkelerine dönmüşlerdir. Fakat Süryaniler 2000'li yıllardan sonra ancak Türkiye'ye dönmeye başlamışlardır ki bu geri dönüşte bulunan Süryanilerin Avrupa'daki toplam nüfuslarına oranı oldukça azdır.

Göç, birçok toplumda olduğu gibi Süryanilerin de geleneksel aile yapısını etkileyerek adeta köyden kente göçmenin doğal bir sonucu gibi geniş aileden çekirdek aileye geçiş sürecini hızlandırmıştır. Göçle birlikte yaşanan kültürel çatışmalar sonucunda ortaya çıkan bir olgu olan "kültürel stres" ise göçün bireyler üzerindeki etkisini gösterir⁴⁶³.

Göç sonrasında asimile olma tehlikesinden dolayı zamanında zorunlu ve çıkar yol olarak görülen bu göçlere Mardin ve yöresinde şu anda ikamet eden Süryanilerin aynı bakış açısıyla yaklaşmadıkları anlaşılmaktadır. Süryani cemaati içindeki yaşlılar, genç neslin göç etmek suretiyle, bölgeden ayrılmasının memnuniyetsizliğini dile getirmektedirler. Özellikle Avrupa'da bulunan gençlerin, Katolik dünyanın yönlendirmesine maruz kalmaları, politik ve hayali birtakım amaçlar peşinde olmaları, bu endişenin en önemli göstergesi olarak ele alınmaktadır⁴⁶⁴. Günümüzde özellikle 2000'li yıllardan itibaren Mardin ve çevresine, yurtdışından yapılan geri dönüşler; geride kalan akrabalar kadar göç edenlerde de bu memnuniyetsizliğin var olduğunu açıkça ortaya koymaktadır⁴⁶⁵. Bu durum, farklı din mensuplarının hoşgörü ortamına olan ihtiyaçlarına ve barış içinde yaşama arzularına dair bir kanıt olarak ele alınabilir.

4.4.7. Göçle Birlikte Diaspora Oluşumu

Süryanilerin yurtdışına göçünün bir diğer önemli sonucu da gittikleri yerlerde zamanla diaspora bilincine sahip olmalarıdır. Göç hareketleri sonrasında farklı batı ülkelerinde gruplaşan ve I. Dünya Savaşı'na kadar henüz diaspora oluşturamayan Süryaniler, bu savaş ile birlikte özellikle Amerika'da olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde

⁴⁶³ Can, s. 6.

⁴⁶⁴ B. Murat Öztemiz, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yay., İstanbul 1988, s. 50.

⁴⁶⁵ Mehlika Aktok Kaşgarlı, *Mardin ve Yöresi Türko-Semitler*, Erciyes Üniv. Yay., Kayseri 1991, s. 20.

örgütlenerek bu konuda çalışmalara başlamışlardır. Süryanilerin diaspora bilincine ulaşmalarında I. ve II. Dünya savaşları ve bunların sonucunda dünyada oluşan sosyo-ekonomik durumlar etkili olmuştur. Süryanilerin geleneksel yaşamları, etnik kimlik arayışları ve kilise ile dini aidiyet kavramları diaspora oluşumunda belirleyici olmuştur⁴⁶⁶. Avrupa'daki Süryaniler, Hıristiyanlık ve kilisenin yanı sıra "Asurluluk" ve etnik temele dayalı kimlik tanımlamaları yapan birçok Süryani derneği kurmuşlardır. Bu noktada kendilerinin Hıristiyanlığın yayılmasından çok daha önce Kuzey Mezopotamya'da yaşayan, ticaret konusunda Anadolu'ya öncü olan ve güçlü devletler kuran Asurlular olarak tanımlanmışlardır. Özellikle ticaret kolonileri ile ün yapmış ve binlerce yıl önce yaşamış bir medeniyete kendini dayandırmak isteği ile karşımıza gelen ve bilimsel verilerle ispatlanması çok zor olan bu iddia pratik olarak çok doğru bir tercih olmuştur⁴⁶⁷. Süryanilerin özellikle kilise olarak bölünmelerinin ardından yurtdışında "Asur" kimliği altında yeniden birleşme çabaları, diaspora oluşumunda kilise yada dini merkezli değil de etnik kimlik esasına göre bir birleşme istediklerinin de göstergesidir.

Göç eden Süryanilerin yerleştikleri yerlerde asimile olma kaygısı ve korkusu beraberinde "Bütün Süryaniler ortak hareket etmeli" düşüncesini doğurmuş, Süryaniler içerisinde yaşanan bölünmeler ve anavatanlarında kalan akrabalarının ve cemaatlerinin ezilip hor görüldüğü düşüncesinin getirmiş olduğu psikoloji, Süryanilerde diaspora bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Diasporanın en önemli endişesi; büyük göç dalgalarıyla yöneldikleri batı toplumunda kültürel ve etnik yönden asimile olmaktır. Asimile olmamak için direnme çabaları Süryanilerin din ve etnik aidiyet arayışını beraberinde getirmiştir. Göç edilen ülkelere kendini kabul ettirmek; cemaatlerinin ortak problemlerinde birlikte hareket edip çare aramak, yerel yönetimlerle iyi ilişkiler kurarak buldukları yerin ekonomisine ve gelişmesine katkıda bulunmak, kendi oluşturdukları yardımlaşma ve dayanışma kuruluşlarıyla sorun ve problemlerine çözüm aramak, düğün, bayram ve yas gibi toplumsal olaylarda hep birlikte hareket edip kendi organizasyonları etrafında toplanmak ve ekonomik açıdan rahat hareket edebilmek diasporanın asimile olmamak için yaptığı çalışmalardır. Ayrıca Süryani cemaatinin iyi örgütlenmiş olmalarına rağmen dağınık olan üyelerin gözden kaçırılıp kayıplara karışması tehlikesinden dolayı diasporada yaşamın sürdürülebilmesi için en kısa

⁴⁶⁶ Hakan **Olgun**, "Asûri Göçleri ve Kimlik Arayışı", *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, Aralık 2008, s. 283.

⁴⁶⁷ Bülent Özdemir, s. 164.

zamanda kilise makamlarının bütün Süryanileri resmî bir nüfus kaydıyla belirlemeleri Süryani halkının diasporada geleceği ve varlığı açısından oldukça önemli görülmektedir⁴⁶⁸.

Süryaniler kilise ve nüfus birliği olarak güçlenmenin yanında diasporada kalıcı olabilmek için kendi adlarına birçok kurslar ve kulüpler de oluşturmuşlardır. Süryanilerin diğer ırkdaşlarıyla birlikte Asurî geleneğinin ve mirasının korunup yeni nesillere aktarılmasında önemli bir yere sahip olan kuruluşlardan biri olan “Asurî Akademik Topluluğu” (Assyrian Academic Society) sadece diasporadaki Süryanilerin değil, aynı zamanda otantik Asurî geleneğini ve dil mirasını koruyup güçlendirmek amacıyla akademik araştırmalar seminer ve konferanslar düzenleyen bu kuruluş düşüncelerini Asurî Akademik Topluluğu Dergisi (Journal of the Assyrian Academic Society) ile duyurmuşlardır⁴⁶⁹. Kadim Süryani Patriği Efram Barsavm’a dayandırılan bir söylemde Süryanilere Asurî adının verilmesinin bir İngiliz oyunu olduğu vurgulanmaktadır⁴⁷⁰.

Süryanilerde etnik bilinçlenmeye ve dolayısıyla diaspora oluşumuna hizmet eden bu kuruluşların yanısıra, iki önemli güncel faktörden de bahsetmek gerekir. Bunlardan ilki ve önemlisi Süryaniler gibi ancak onlardan daha kalabalık bir diaspora oluşturan Ermenilerin 1960’lardan itibaren I. Dünya Savaşı’nda yaşananları “Soykırım” olarak nitelermeye başlamaları sürecidir. Diğerisi ise Süryanilerin etnik kimlik tanımlamalarını yine I. Dünya Savaşı sırasında yaşadıkları haksızlık ve kötü tecrübelerle dayandırmak istemeleridir. Diaspora topluluklarının kimlik oluşumlarında, neden şimdi farklı bir ülkede yaşamak zorunda oldukları sorusunun cevabı olarak ortaya koydukları soykırım ve haksızlık iddiaları en önemli birleştirici unsur olarak görülmektedir⁴⁷¹.

Süryaniler; diasporadaki güçlenmelerinin en önemli sebebini oradaki rahatlığa bağlı olarak kilise, cemaat ve sivil toplum kuruluşlarının sayısındaki sürekli artışa bağlamakla birlikte Diasporadaki geleceklerini de tam olarak kestiremeyip, 6000 yıldan beri yaşadıkları öz topraklarında yaşamlarını sürdürebilme şanslarının daha fazla olduğunu

⁴⁶⁸ Rabo, s. 2.

⁴⁶⁹ Olgun, s. 287.

⁴⁷⁰ Bayzan, s. 139.

⁴⁷¹ Bülent Özdemir, s. 165.

belirtmektedirler⁴⁷² ki bu durum, yeniden ata-babalarının doğup büyüdüğü memleketlere doğru bir göç hareketi olabileceğinin göstergesidir.

Süryanilerin patriklik merkezi bugün Şam'da bulunurken, Asurî diasporasının dinsel merkezi ise ABD'nin Chicago kenti olarak kabul edilmektedir. Burada Süryani, Nasturî ve Keldani olduğuna bakılmaksızın cemaatler Asurî kimliği altında birleştirilerek dinî organizasyonları buradan yönetilmeye çalışılmaktadır. Her ne kadar Türkiye dışındaki diaspora Süryanileri olarak adlandırabileceğimiz Süryaniler Chicago'da tek merkezde birleşmiş gibi görünseler de özellikle Avrupa'da çok farklı ülkelerin birbirinden uzak kentlerine dağıldıklarından kendi aralarındaki iletişim hattını kolayca kurdukları söylenemez. Bu durum şehirlerdeki küçük Süryani gruplarının kendi aralarında ve aile temeli üzerinde varlık mücadelesi vermeleri sonucunu vermeleri sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle Süryaniler göç ettikleri ülkelerde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı ve çok iyi organize olmuş etnik gruplar olarak ortaya çıkmışlardır⁴⁷³. Süryanilerin genel olarak bir Asurî diasporası altında birleşmeleri kendi aralarındaki yüzyıllardır sürüp giden kilise ayrılığı ve mezhepsel farklılıkların ortadan kalkmasında etkili olduğu gibi ortak bir tarih anlayışı geliştirmelerinde de etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında Nasturilerin yaşadıkları olaylar, diasporada yaşayan Kadim Süryaniler tarafından da kabullenilerek kendi tarihleri gibi görülmüş ve savaşın genelinde taraf olmamalarına rağmen Asurîler adına genel tarihsel ortak bilinç oluşturabilmek için rahatlıkla kabullenilmiştir.

⁴⁷² Rabo, s. 11.

⁴⁷³ Olgun, s. 287.

SONUÇ

Mezopotamya'nın en kadim halklarından olan Süryaniler kendilerini dünyaya dinî özellikleriyle tanıtmışlardır. Cemaat yapılanmasında dinin belirleyici olduğu Süryanilerde etnik köken ikinci planda kalmış ve tarih boyunca kökenleri aramılık ve asurîlik arasında tartışma konusu olmuştur. Osmanlı Devleti yönetimi altındayken Süryaniler, millet sistemi içerisinde Ermenilere bağlı ve onların içinde kabul edilmişlerdir. Bu durumdan uzun yıllar boyunca şikâyetçi olmamış olacaklar ki 19. yüzyılın sonlarına kadar devlete Ermenilerden ayrılmak istediklerine dair dilekçeler yazmamışlardır. Ermenilerden bağımsız bir millet olmak adına başkente ulaştırdıkları dilekçeler 20. yüzyılın başlarında Süryanilerin Ermenilerden ayrı müstakil bir cemaat olarak tanınmasına neden olacaktır. Dinî bir cemaat özelliği taşımaları onların uzun süre kapalı bir toplum olmalarını ve çevreyle ilişkilerinde diğer gayrimüslim ve Müslüman unsurlarla ilişkilerinde çekingen davranmalarını da beraberinde getirmiştir.

Tarih boyunca, bağlı buldukları devlete sadakatten ve bağlılıktan şaşmayan bir cemaat izlenimi veren Süryaniler, 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'ne karşı da Türkiye Cumhuriyeti'ne de bu sadakati sık sık göstermişlerdir.

20. yüzyılda Anadolu'daki birçok Hıristiyan cemaat misyonerlik faaliyetlerinden etkilenmiştir. Süryani Kadimlerin özellikle İngiliz ve Amerikan misyonerlerinden etkilendikleri söylenebilir. Bu etkilenme Süryanilerde diğer cemaatlerden farklı olmuştur. Süryanilerde misyonerlik hareketleri milliyetçilik anlayışını doğurmuş ve bu durum kendi aralarında din kimliği mi? etnik kimlik mi? sorularının sorulmasına neden olmuştur. Yakubi olarak da adlandırılan Süryani Kadimler misyonerlik faaliyetlerinden mezhepsel olarak etkilenmenin yanında, batılı devletlerin Osmanlı Devleti aleyhine yapmış oldukları kışkırtmalara itibar etmemişler, dini gelenekleri gereği egemenlikleri altında yaşadıkları devletin yasa ve yükümlülüklerine sadakat içerisinde yaşamlarını sürdürmüşler, Hıristiyan olmalarına rağmen Ermeniler ve Nasturilerden farklı olarak Osmanlı Devleti'ne ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne bağlı kalarak büyük isyan

faaliyetlerinin içinde olmamışlardır. Olan birkaç hadise de toplu bir isyan boyutunda olmamış diğer gayrimüslim cemaatlerce kışkırtılan bir ortamda, münferit hareketlerden öteye gitmemiştir.

Kadim Süryaniler için en büyük problemlerden biri diğer cemaatlerle karıştırılmaktır. Türkiye’de “Süryani” adı altında yapılan çalışmaların birçoğu Nasturi ve Keldani cemaatlerini konu etmekte ve onların tarihlerini ve yaşantılarını anlatmaktadır. Bu durum Nasturilerin isyanının da, Keldanilerin zaman zaman devlete başkaldırıışlarının da Kadim Süryanilerin hesabına yazılmasına neden olmaktadır. Buda ortaya bir kavram karmaşası koymaktadır. Belirli bir döneme kadar aynı kilise geleneğinden gelen Nasturilerin batılı devletlerden aldıkları güçle yaptıkları faaliyetler diğer cemaatlere ve özellikle Kadim Süryanilere mal edilirken “Süryaniler isyancıdır” gibi yanlış bir genel söylem oluşturmaktadır.

Lozan Barış Antlaşması süreci Süryanilerin diğer Anadolu Hıristiyanlarından farklı konumda olmalarını da beraberinde getirmiştir. Lozan Barış Antlaşması ile birlikte Türkiye’de bir azınlık tanımı yapılmış ve din merkezli yapılan bu ayrıma Süryaniler dâhil olmamışlardır. Süryanilerin azınlık haklarından yararlanamama durumu Türklerin kaderiyle kendi kaderlerini birleştirmek istemelerinden kaynaklanmış bir durumdur.

Zaman içerisinde Süryanilerin olaylara bakışı değişmiş ve azınlık olup olmama durumu ile ilgili farklı düşünceler içerisinde girmişlerdir. Lozan Barış Antlaşması imzalandığı sırada ve hemen sonrasında azınlık sayılmamayı diğer gayrimüslimlere nisbetle adeta bir üstünlük gibi gören Süryaniler, zamanla azınlık haklarından yararlanamamayı bir eksiklik olarak görmüş ve azınlık haklarından yararlanamama durumu bugün Süryanilerin en çok şikâyet ettiği ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nden çözmesini bekledikleri ilk konudur. Süryaniler, her Türk vatandaşları gibi vergi verme, askere gitme gibi yükümlülüklerinin bir karşılığı olarak devletin her kademesinde görev yapmak, kendi okullarını kurup işletmek, kendi dillerinde eğitim yapmak, kendi din adamlarını yetiştirmek, göçler sonucunda boşalan Süryani köylerindeki tarihî kilise ve manastırların tahrip edilmemesi adına korunması ve yenilenmeye ihtiyaç duyan kilise ve manastırların yenilenmesine izin verilmesi gibi isteklerde bulunmaktadır.

20. yüzyılda Süryaniler açısından oldukça önemli olan bir hadise de Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinin Türkiye’den Suriye’ye taşınması olmuştur. Yeni Türk Devleti’nin temel ilkelerinden birisinin de Laiklik olması, Süryani Patriğinin kafasının

İngilizlerce karıştırılması, göçler neticesinde Türkiye’de nüfus olarak oldukça az sayıda kalmaları ve Suriye’de daha rahat bir yaşam alanı bulabilme ihtimali Patriğin Türkiye’yi terk etmesine neden olmuştur. Patriğin bu sırada İngiliz hâkimiyetinde bulunan Irak tabiiyetine girerek Türk kimliği taşımaktan çekinmesi, bu olaydan önceki hayatına baktığımızda başlangıçta büyük bir tezattır fakat İngilizlerin Ortadoğu politikaları içerisinde menfaatleri uğruna dinî cemaatleri etkileme çabaları düşünüldüğünde bu değişikliğin sebebi anlaşılacaktır.

Süryani Patriği III. İlyas Şakir’in, İngilizlerin kendi menfaatleri çerçevesinde gayrimüslimler üzerinde uygulamış oldukları politikalardan dolayı, siyaseten ve politik olarak yönetime karşı istikrarsız yaklaşımı Süryani cemaatinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile ilişkilerini etkilemiştir.

Süryanilerin önemli özelliklerinden birisi de merkezleri olarak kabul edilen Deyruzzafaran Manastırı’nın bulunduğu Mardin ilinden yoğun bir şekilde göç etmiş olmalarıdır. Çeşitli nedenlerle 20. yüzyılın başından itibaren ülke içerisinde başta İstanbul olmak üzere büyük şehirlere göç etmenin yanında Türkiye’den çeşitli kıta ve ülkelere de göç etmişlerdir. Süryaniler yurtdışında göçettikleri yerlerde zamanla kaybolmamak adına belirli örgütler etrafında toplanmışlardır. Kilise olarak oldukça parçalanmış olmalarına rağmen yurtdışında bu farklılıkları gözetmemişlerdir. Diaspora oluşturabilmek adına hangi kilise üyesi olursa olsun hepsinin Asurî soyundan geldiği iddiası ile özellikle Avrupa’daki Süryanilerin bir etnik kimlik yaratmaya çalıştıkları görülür. Süryanilerdeki bu kimlik arayışları bazen din ve milliyet çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar; Süryanilerin en büyük özelliklerinden birisi olan din merkezli bir cemaat olma durumlarının sorgulanabilir olduğunun öğrenilmesinin de doğal bir sonucudur.

Bugün Süryanilerin yurtdışındaki örgütlenmesi konumundaki diasporadaki Süryaniler, bugünlerde Türkiye Cumhuriyeti’ne kendi akrabalarına 1915 yılında soykırım yapıldığını iddia ederken, Türkiye’de de buna karşılık antitez geliştirme durumu Anadolu’daki soykırım iddiasında bulunan Hıristiyanlar genelinde Kadim Süryani cemaatine karşı da olumsuz bakışların doğmasına da neden olmaktadır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan Süryanilerin soykırım gibi bir iddiaları yoktur. Fakat Avrupa’dan başlayarak dünyanın birçok yerine yayılan başta “Ermeni Soykırımı” ifadesi bir taslak olarak bugün Süryanilere de uygulanmaya çalışılmaktadır. Türkiye’de

yaşayan Süryani Kadimler Mezopotamya Demokratik Forumu adıyla 2000 yılında yaptıkları açıklamada Avrupa’da birkaç kendini bilmez Süryani toplumu kullanarak “Türkler 1915’te Süryanilere de soykırım yaptı” sözlerini kınamışlardır. Bu ifadelerle Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin ileri de daha da sık bir şekilde karşılaşacağı muhtemeldir. Dünyada çeşitli yerlerde Ermeni soykırım anıtlarının yanında artık Süryani yada Asurî ismiyle soykırım anıtları dikilmektedir. Diasporanın bu şekilde çalışması Anadolu’daki birçok Süryani’nin Türkiye’de huzursuz yaşamalarına da zemin oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Meclis-i Vükelâ Mazbataları

BOA., *MV.*, Dosya no: 204, Gömlek no: 40.

BOA., *MV.*, Dosya no: 217, Gömlek no: 127.

BOA., *MV.*, Dosya no: 246, Gömlek no: 98.

BOA., *MV.*, Dosya no: 123, Gömlek no: 26.

Babialı Evrak Odası

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-1.

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-3.

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-4.

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-5.

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4230, Gömlek no: 317250-6.

BOA., *BEO.*, Dosya no: 4310, Gömlek no: 323198.

İrade Adliye ve Mezahip

BOA., *İ.AZN*, Dosya no: 59, Gömlek no: 22.

BOA., *İ.AZN*, Dosya no: 59, Gömlek no: 22-3.

İrade Dosya Usulü Tasnif

BOA., *İ.DUİT.*, Dosya no: 135, Gömlek no: 24.

BOA., *İ.DUİT.*, Dosya no: 135, Gömlek no: 29.

BOA., *İ.DUİT.*, Dosya no: 135, Gömlek no: 30.

BOA., *İ.DUİT.*, Dosya no: 135, Gömlek no: 31.

Dahiliye Şifre

BOA., *DH. ŞFR.*, Dosya no: 49, Gömlek no: 261.

BOA., *DH. ŞFR.*, Dosya no: 71, Gömlek no: 232.

BOA., *DH. ŞFR.*, Dosya no: 486, Vesika no: 8.

BOA., *DH. ŞFR.*, Dosya no: 500, Gömlek no: 44, Belge no: 1.

BOA., *DH. ŞFR.*, Dosya no: 500, Gömlek no: 44, Belge no: 2.

BOA., DH. ŞFR., Dosya no: 81, Gömlek no: 154.
BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 650, Gömlek no: 83-1.
BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 650, Gömlek no: 83-2.
BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 57, Gömlek no: 328.
BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 99, Vesika no: 85.
BOA., DH.ŞFR., Dosya no: 97, Gömlek no: 307.
BOA.,DH.EUM. ŞFR., Dosya no: 54-A, Gömlek no: 154.

Dahiliye İdarî

BOA., DH.İD., Dosya no: 113, Gömlek no: 19.

Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi

BOA., DH.SN-THR., Dosya no: 2, Gömlek no: 111.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA., 030-10-00-00-180-242-1-1.
BCA., 030-10-00-00-112-756-15.
BCA., 030-0-010-000-000-54-359-7.
BCA., 030-10-00-00-1-1-25.
BCA., 030-0-010-000-000-124-886-17.
BCA., 030-10-00-00-112-763-29.
BCA., 030-0-018-001-002-100-110-14.
BCA., 030-0-18-01-01-014-34-13-001.
BCA., 030-0-18-01-01-014-34-13-002.
BCA., 030-0-18-01-02-75-50-001.
BCA., 030-10-00-00-191-306-12.
BCA., 030-18-01-02-129-62-5.
BCA., 272-00-00-11-23-119-31.

ATASE Arşivi

Birinci Dünya Harbi Kataloğu

ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 81, Belge no: 051/03.
ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 81, Belge no: 032/1.

ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 027.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 027-01.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 031-2.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 032-01.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17. Gömlek no: 263/81, Belge no: 032-34.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035.01.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-03(2.madde).
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-03(3.madde).
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-08.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-09.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-12.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 035-14.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 043-01.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 051-02.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 058.
 ATASE, BDH., Kutu no: 17, Gömlek no: 263/81, Belge no: 058-01.

İstiklal Harbi Kataloğu

ATASE, İSH., Kutu no: 8, Gömlek no: 139, Belge no: 139-3.
 ATASE, İSH., Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.
 ATASE, İSH., Kutu no: 30, Gömlek no: 33, Belge no: 33-2.
 ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-1.
 ATASE, İSH., Kutu no: 48, Gömlek no: 97, Belge no: 97-2.
 ATASE, İSH., Kutu no: 116, Gömlek no: 21, Belge no: 21-1.
 ATASE, İSH., Kutu no: 333, Gömlek no: 204, Belge no: 204-1.
 ATASE, İSH., Kutu no: 333, Gömlek no: 204, Belge no: 204-2.
 ATASE, İSH., Kutu no: 807, Gömlek no: 33, Belge no: 33-1.

Amerikan Arşivi

The American Board of Commissioners For Foreign Missions, ABC 16: The Near East, 16.8.4: Assyrian Mission 1847-1859.

Düsturlar

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 16, Sayfa: 413.

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 22, Sayfa: 588.

Kitaplar

Açıkses, Erdal, *Amerikaluların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Akar, Rıdvan, *Aşkale Yolcuları Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları*, Belge Yayınları, İstanbul 2000.

Akgül, Suat, *Musul Sorunu ve Nasturi Ayaklanması*, Simurg Yayınları, İstanbul 2002.

Aktar, Ayhan, *Varlık Vergisi ve "Türkleştirme" Politikaları*, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Akyüz, Gabriyel, *Deyrulzafaran Manastırı'nın Tarihi*, Mardin 1997.

Akyüz, Gabriyel, *Osmanlı Devletinde Süryani Kilisesi*, Resim Ofset A.Ş., İstanbul 2001.

Akyüz, Gabriyel, *Tüm Yönleriyle Süryaniler*, Anadolu Ofset, İstanbul 2005.

Akyüz, Gabriyel ve Aktaş, Şabo, *Bakısyen (Alagöz) Köyü'nün Tarihçesi*, Mardin 2004.

Albayrak, Kadir, *Keldaniler ve Nasturiler*, Vadi Yayınları, Ankara 1997.

Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, ATASE Yayınları, Sayı: 9, Ankara 2007.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, ATASE Yayınları, Yıl 53, Sayı: 118, Ankara 2004.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

Atiya, Aziz S. *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi*, Çev: Nurettin Hiçyılmaz, Doz Yayınları, İstanbul 2005.

Aydın, Suavi, Emiroğlu, Kudret vd.; *Mardin, Aşiret, Cemaat, Devlet*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2000.

Aybars, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, C.I-II, İleri Kitabevi, İzmir 1995.

Bali, Rifat N., *Yirmi Kur'a Nafia Askerleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.

Bali, Rifat N., *Varlık Vergisi Hatıralar-Tanıklıklar*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2012.

Bayzan, Ali Rıza, *Misyonerin Soykırım Oyunu Ermeni/Rum-Pontus ve Süryani Nasturi Galesi*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006.

Bebiroğlu, Murat, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, Akademi Matbaası, İstanbul 2008.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Bilge, Yakup, *Süryaniler Anadolu'nun Solan Rengi*, Yeryüzü Yayınları, İstanbul 1996.

Bilsel, Cemil, *Lozan Barış Antlaşması*, C. II, İstanbul 1943.

Bozkurt, Gülnihal, *Alman - İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Durumu (1839-1914)*, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1996.

Bozkurt, Deniz, (Der.), *Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları*, Umay Kültür Sanat Merkezi Yayınları, Ankara 1998.

Bokförlag, Bethil, *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Halkı*, Anadolu Ofset, İstanbul 2008.

- Bruinessen, Martin van, *Ağa, Şeyh, Devlet*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Bülbül, Mustafa, *Türkiye'nin Süryanileri*, Tasam Yayınları, İstanbul 2005.
- Canatan, Yaşar, *Türk-Irak Münasebetleri (1926-1958)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- Çadırcı, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Çelik, Mehmet, *Süryani Tarihi (I)*, Ayraç Yayınları, Ankara 1996.
- Çelik, Mehmet, *Ortadoğu Mozaiği Süryaniler-Nasturiler*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 1996, s. 60-61.
- Çıkkı, Murat Fuat, *Naum Faik ve Süryani Rönesansı*, Belge Yayınları, İstanbul 2004.
- Demir, Zeki, *Süryani Kilisesi ve Kilisenin Kutsal Yedi Gizi*, 3. Baskı, Resim Matbaacılık, İstanbul 2002.
- Dolabani, Hanna, *Antakya Süryani Kadim (Ortodoks) Kilisesi Patriklerinin Özgeçmişi*, Çev: Gabriyel Akyüz, Editör: İbrahim Özcoşar-Hüseyin H. Güneş, İstanbul 2006.
- Dolapönü, Hanna, *Tarihte Mardin*, Hilâl Matbaacılık, Yay.haz.: P. Cebrail Aydın, İstanbul 1972.
- Duru, Orhan, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Ener, Kasım, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

- Ercan, Yavuz, *Kudüs Ermeni Patrikhanesi*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1988.
- Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.
- Fendoğlu, Hasan Tahsin, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2002.
- Fr. Precheurs, Fr. Hyac. Simon des, Çev: Mehmet Baytimur, *1915 Bir Papazın Günlüğü Kartal Yuvası Mardin'de Beklenmedik Felaket Ermeni-Asurî-Keldani Soykırımı*, Pêrî Yayınları, İstanbul 2008.
- Gaunt, David, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia During World War I*, Gorgias Pres, New Jersey 2006.
- Genel Kurmay, *Kafkas Cephesi*, C.I. Ankara 1978.
- Gülsoy, Ufuk, *Cizyeden Vatandaşlığa Osmanlı'nın Gayrimüslim Askerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Günel, Aziz, *Türk Süryaniler Tarihi*, Oya Matbaası, Diyarbakır 1970.
- Holmes, Mary Caroline, *Urfa'da Ermeni Yetimhanesi (1919-1921)*, Çev: Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2008.
- İris, Muzaffer, *Bütün Yönleriyle Süryaniler*, Ekol Yayıncılık, İstanbul 2003.
- Karabekir, Kazım, *Ankara'da Savaş Rüzgarları II. Dünya Savaşı CHP Grup Tartışmaları*, Yay. Haz.: Faruk Özerergin, Emre Yayınları, İstanbul 1994.
- Kaşgarlı, Mehlika Aktok, *Mardin ve Yöresi Türko-Semitler*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1991.

- Kenanoğlu, M. Macit, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, Klasik Yayınları, İstanbul 2012.
- Keser, Elif, *Tur Abdin Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- Keskin, Funda, “Azınlıklar Konusu”, *Yaşayan Lozan*, Çağrı Erhan (Der.) , T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2003.
- Kieser, Hans Lucas, *İskalanmış Barış:Doğu Vilayetlerinde Misyonerlik, Etnik Kimlik ve Devlet 1839-1938*, Çev: Atilla Dirim, Ed.Baha Siber, Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, Arba Yayınları, İstanbul 1989.
- Kocatürk, Utkan, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2007.
- Kodal, Tahir, *Paylaşılmayan Toprak*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.
- Koluman, Aziz, *Ortadoğu'da Süryanilik, Dini-Sosyal-Kültürel Hayat*, Asam Yayınları, Ankara 2001.
- Mccarthy, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1998.
- Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı - Tutanaklar – Belgeler*, YKY. Takım II, Cilt II, İstanbul 1993.
- Mutlu, Cengiz, *Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları (1914-1918)*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.

Mutlu, Şamil, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2005.

Nelhans, Bertil, *Asurî, Süryani, Kildani Adlandırmalarının Dünü Bugünü Üzerine*, Nsibin Yayınevi, Södertälje-İsveç 1990.

Oran, Baskın, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Tesev Yay., Ankara 2004.

Oran, Baskın, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, TESEV Yayınları, İstanbul 2004.

Osmanlı Belgelerinde Ermenilerin Sevk ve İskanı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Sistem ofset, Ankara 2007.

Öke, M. Kemal, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

Özcoşar, İbrahim, *Bir Yüzyıl, Bir Sancak, Bir Cemaat 19.Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2008.

Özdemir, Bülent, *Süryanilerin Dünü Bugünü I. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

Özdemir, Hikmet, Çiçek, Kemal vd.; *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Öztemir, B. Murat, *Yezidiler ve Süryaniler*, Ekin Yayınları, İstanbul 1988.

Öztemiz, Mutay, *Süryaniler*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012.

Perinçek, Doğu, *Kurtuluş Savaşı'nda Kürt Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I, TTK Yayınları, Ankara 1993.
- Sarihan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.II, TTK. Yayınları, Ankara 1994.
- Sertoğlu, Midhat, *Süryani Türklerinin Siyasî ve İctimaî Tarihi*, Baha Matbaası, İstanbul 1974.
- Sonyel, Salahi R., *The Assyrians Of Turkey Victims Of Major Power Policy*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Şimşek, Mehmet, *Süryaniler ve Diyarbakır*, Çhiviyazıları Yayınevi, İstanbul 2003.
- Şimşek, Mehmet, *Horepiskopos Aziz Günel'in Hatıratı*, Anı Yayınları, İstanbul 2011.
- Tahincioğlu, Yakup, *Tarihleri, Kültürleri ve İnançlarıyla 5500 Yıldır Bu Topraklarda Yaşayan Süryaniler*, Butik Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Taşgın, Ahmet, *Anadolu'nun Yok Olmaya Yüz Tutan Zenginliklerinden Süryaniler*, VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Genel Konular Seksiyon Bildirileri (İçel 18-22 Haziran 2001), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- Türköne, Mümtazer, *Osmanlı Modernleşmesinin Kökenleri*, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 1995.
- Ursavaş, Ali Sâib, *Çukurova Faciaları ve Urfa'nın Kurtuluşu*, Günümüz Türkçesine Çeviren: Mehmet Ali Akidil, Kastaş Yayınları, İstanbul 1988.
- Yonan, Gabriele, *Asur Soykırımı Unutulan Bir Holocaust*, Çev: Erol Sever, Pencere Yayınları, İstanbul 1999.

Makaleler

Alan, Gülbadi, “20. yy.ın başlarında Osmanlı Topraklarında Faaliyet Gösteren Amerikan Kurumları”, *Yeni Türkiye*, S.45, Mayıs-Haziran 2002, s. 396.

Alan, Gülbadi, “Amerikan Board’ın Mardin’de Yürüttüğü Eğitim Çalışmaları Çerçevesinde Mardin Kız Okulu (The girls Evangelical High School)”, *I. Uluslar arası Mardin Tarihi Sempozyumu*, s. 505-515.

Akar, Rıdvan, “Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları”, *Modernleşme ve Çokkültürlülük*, İletişim Yayınları ve Helsinki Yurttaşlar Derneği Dizisi, İstanbul 2001.

Akyüz, Gabriyel, “Süryani Kaynaklarına Göre: İngilizler, Mardin’i İşgal Etme Teşebbüsünde Bulunmak Üzere Kırklar Kilisesi’nde” *Mardin Life Dergisi*, Sayı:12, Mardin 2010, s. 12-14.

Atalay, Talip, “Yuhanna Dolabani”, *Süryaniler ve Süryanilik IV*, yay. haz. Ahmet Taşğın-Eyüp Tanrıverdi-Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2005, s. 235-251.

Aydın, Suavi, “Doğu ve Batı Hıristiyanlığı Arasında Son Hesaplaşma: Modernleşme ve Doğu Hıristiyanlığı Üzerinde Misyon Faaliyetleri”, *Süryaniler ve Süryanilik III*, s. 101-128.

Bayburt, Deniz, “Milli Mücadele Döneminde Süryaniler”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s. 45-72.

Bilsel, Cemil, “Medeni Kanun ve Lozan Muahedesi”, *Medeni Kanun’un XV. Yıldönümü İçin*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 21-71.

Büyükanıt, Yaşar, “Atatürk, Patrikhane ve Ruhban Okulu”, Beykent Üniversitesi Konferans metni.

- Can, Adnan, “Asurî/Süryani Göçü ve Etkileri”, *Avrupa Birliği, Türkiye ve Asurî/Süryani Göçü Sempozyumu*, Bilgi Üniv., İstanbul 2005.
- Çağaptay, Soner, “Kim Türk Kim Vatandaş? Erken Cumhuriyet Dönemi Vatandaşlık Rejimi Üzerine Bir Çalışma” *Toplum ve Bilim*, Güz 2003, Sayı 98, s. 166-185.
- Çakı, Fahri ve Yılmaz, Şefik, “Kimlik Tartışmaları ve Süryaniler: Bir Literatür Çalışması, *Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyumu*, Editör: Kenan Ziya Taş, Nusaybin 27-28 Mayıs 2004, s. 257-276.
- Çelik, Hacer, “Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, VII/16-17, İzmir 2008, Bahar-Güz, s. 143-163.
- Çerme, Tomas, “Süryaniler” *Tarih ve Toplum*, Temmuz 2003, Sayı: 235, s. 28-37.
- Dalyan, Gökhan M. ve YILDIZ, Mehmet; “XIX. Yüzyılda Adıyaman Süryani ve Ermenileri Arasında Katolik Misyonerlik Faaliyetleri”, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl:3, Sayı: 5, Aralık 2010, s. 74-85.
- Dikeçligil, Beylü, “Dünya Modernizm Diyerek Dönüyor”, *Yeni Türkiye*, Eylül-Aralık 1998, Yıl 4, S.23-24, s. 1641-1648.
- Elöve, M.Emil, “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.X, Ankara 1953, s. 184-280.
- Ergün, Ömer, “Lozan’daki Azınlık Anlayışı ve Süryaniler”, *Süryaniler ve Süryanilik II*, Haz:Ahmet Taşğın vd., s. 239-256.
- Kankal, Ahmet, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Midyat”, *Makalelerle Mardin Cilt I Tarih-Coğrafya*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, Haz: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 457- 477.

Kaymaz, İhsan Şerif, “Aldatılan Bir Halkın Trajedisi: Asurîler (Süryaniler)”, s. 109-135.

Kurtcephe, İsrail, “Birinci Dünya Savaşı’nda Bir Süryani Ayaklanması”, *OTAM*, S. 4, 1993, s. 291-296.

Küçük, Cevdet, “Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Bali, Rifat N., “Cumhuriyet Döneminde Azınlıklar Politikası”, *Birikim Dergisi*, Sayı: 115 Kasım 1998, s. 80-90.

Olgun, Hakan, “Asûri Göçleri ve Kimlik Arayışı”, *Milel ve Nihal Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, Aralık 2008, s. 269-301.

Oran, Baskın, “Lozan’ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken” *AÜSBF Dergisi (Prof. Dr.Yılmaz Günel’a Armağan)*, C. 49, No: 3-4, Haziran-Aralık 1994, s. 283-301.

Oral, Mustafa, “Mardin’in son Süryani Kadim Patriği Mor İgnatios İlyas Şakir Efendi (1867–1932)”, *Makalelerle Mardin IV*, s. 269-297.

Öksüz, Hikmet, “Lozan’da Azınlıklar Meselesi”, *Türk Yurdu*, C. 17, No: 121, Eylül 1997, s. 87-98.

Ölçen, Yavuz, “Milli Mücadele’de Mardin”, *1.Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, Mardin 2006, s. 655-665.

Özcoşar, İbrahim, Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler, *Geçmişten Günümüze Nusaybin Sempozyum Bildirileri 27-28 Mayıs 2004*, s. 213-229.

- Özcoşar, İbrahim, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi ve Süryani Kadimler”
Süryaniler ve Süryanilik II, Haz:Ahmet Taşğın vd., s. 209-238.
- Özcoşar, İbrahim, “19.yy.da Mardin ve Çevresinde Nüfus Hareketliliği ve Sebepleri”,
Makalelerle Mardin II Ekonomi-Nüfus Kentsel Yapı, s. 121-129.
- Öztürk, Ayhan, “19. Yüzyıl Mardin’inde Müslim-Gayrimüslim İlişkilerine Örnekler”,
I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu, s. 519-524.
- Rabo, Gabriel, Süryani “Diasporasında Kiliseler ve Kuruluşlar”, *Avrupa Birliği, Türkiye ve Asurî/Süryani Göçü Sempozyumu*, Bilgi Üniv., İstanbul 2005.
- Sarısamam, Sadık, Ömer Naci Bey Müfrezesi, s. 501-513.
- Seyfeli, Canan, “Osmanlı Devlet Salnamelerinde Süryaniler (1847-1918)” *Süryaniler ve Süryanilik I*, Hazırlayanlar: Ahmet Taşğın, Eyüp Tanrıverdi, Canan Seyfeli, Orient Yayınları, Ankara 2010, s. 41-116.
- Sezer, Ayten, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Misyonerlerin Türkiye’deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, s. 169-183.
- Sofuoğlu, Ebubekir ve Akvarup, İlke Nur, “Osmanlı Devletinde Millet Sistemi ve Süryaniler” *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, Sakarya 2012, s. 71-87.
- Süslü, Azmi, “Atatürk ve Azınlıklar”, *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu (Ankara, 9-11 Eylül 1991)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1996, s. 1025-1056.
- Şimşek, Mehmet; “Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi Patrikhane Nizamnamesi”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı:6, Eylül 2005, s. 725-742.

Taşğın, Ahmet, “Süryani Kadim Ortodoks Patrikhanesinde Yenileşme Çabaları: Deyru'l-zafaran Manastırında Patriklik Matbaası”, *Süryaniler ve Süryanilik IV*, s. 1-38.

Ural, Selçuk, Fransa'nın Diyarbakır Vilayetini işgale yönelik Girişimi: Albay Norman Olayı, s. 43-55.

Ünal, Mustafa, “Nasturilik ve Türkler”, *Dinler Tarihi Araştırmaları III, Hıristiyanlık Dünü Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, 9-10 Haziran 2001, Dinler Tarihi Derneği Yayınları, Ankara 2002, s.529-539.

Yeni Günışığı Dergisi, “Süryaniler” Sayı 3, Haziran 1998, s. 15-18.

Yıldız, Mehmet Zeydin, “Mardin'in Cumhuriyet Dönemi Demografik Gelişimi”, *Makalelerle Mardin II Ekonomi-Nüfus Kentsel Yapı*, s. 130-167.

Yıldız, Özgür, 1890-1919 Yılları Arasında Amerikan Board Teşkilatının Mardin'deki Faaliyetleri, *Makalelerle Mardin Cilt I Tarih-Coğrafya*, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, Haz: İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 563-580.

Tezler

Bayburt, Deniz, *Türk Tarihi'nde Süryaniler (1880-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

Bozok, Bilgihan Akbaba, *Mardin Süryani Cemaati Örneğinde Kültürel İfade ve Anlam Üretme Alanı Olarak Ritüeller ve Müzik*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 2009, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Özdemir, Zekeriya, *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*, Gazi Üniv. Sos. Bil. Enst., Ankara 1994, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Öztemiz, Mutay, *II. Abdülhamit'ten Günümüze Sosyolojik, Siyasal ve Hukuki Açından Süryaniler*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul 2007, (Doktora Tezi).

Gazeteler

Agos Gazetesi 5 Mayıs 2000.

Hadisat Gazetesi 10 Mart 1919.

İkdam Gazetesi, 19.08.1922.

İkdam Gazetesi, 8921, 15 Kanunusani 1922.

İkdam Gazetesi, 9261, 28 Kanunuevvel 1922.

İkdam Gazetesi, 9299, 4 Şubat 1923.

İleri Gazetesi, 9 Şubat 1923.

İstiklal Harbi Gazetesi, 9 Haziran 1919, Sayı: 23.

Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 1977.

Ulus Gazetesi, 10 Nisan 1941.

İnternet

Çağlayan, Ercan; "Cumhuriyet ve Süryaniler"

<http://suryoyoonline.blogspot.com/2012/08/cumhuriyet-ve -suryaniler.html>

Erişim tarihi:10.02.2013.

1

12. Kolordu Kumandanı Cevdet Paşa, 51
 13. Fırka Kumandanı Cevdet Bey, 46, 94
 18. Kolordu Komutanı Halil Bey, 48

A

- ABCFM, 35
 ABD, 1, 99, 100, 129, 182, 195
Abdulkadir Paşa, 65
 Abdunnur, 33, 121, 137, 177
 Abdülğani Ganime, 83
 Adana, 63, 71, 72, 74, 88, 89, 90, 91, 95,
 151, 205
 Adıyaman, 37, 39, 136, 143, 157, 172, 173
 Adolf Hitler, 152
 Afodyakno, 173
 Ağa Petros, 92
Akhisar, 96, 151, 153, 155, 156, 157, 158,
 159
 Ali Fuat Cebesoy, 153
 Alman misyonerler, 34
 Amele taburu, 149, 150
 Amerika, 3, 32, 35, 36, 37, 43, 44, 46, 47,
 93, 99, 100, 104, 124, 128, 154, 166,
 182, 183, 184, 187, 192
 Amerikan Board, 35, 36, 37
 Amerikan Yetimhanesi, 84
 Amidli papaz Nimetallah, 73
 Anadolu, 1, 2, 3, 33, 35, 44, 54, 55, 63, 65,
 68, 80, 84, 88, 89, 90, 91, 95, 96, 98, 99,
 101, 102, 104, 105, 106, 116, 122, 138,
 145, 152, 154, 160, 173, 176, 181, 184,
 187, 190, 191, 192, 193, 204, 209
 Anglo-Sakson, 128
 Ankara Antlaşması, 89
 Antakya Kilisesi, 12, 13

DİZİN

- Antep, 63, 71
 Antuniyus Azar Efendi, 73
 Aram, 12, 100
 Aramî Kralı *Sürrüs*, 11
 Aramice, 22
 Araplar, 18, 112
 Arhedyakon, 174
 Arnavutlar, 18, 112
 Asiro-Kaldo, 100
 Assyrian Academic Society, 194
Asur, 11, 193, 209
 Asuri, 1, 12, 41, 43, 89, 93, 99, 101, 106,
 154, 179, 180, 194, 195, 206
 Asurî, 12, 13, 30, 42, 43, 89, 92, 93, 179,
 181, 189, 194, 195, 211, 213
 Asurî Devleti, 93
 Asurî Yurdu, 93
 Asurîlik, 43
Asurya, 11
 Atatürk, 5, 9, 45, 79, 95, 96, 97, 98, 119,
 123, 125, 128, 129, 130, 131, 136, 138,
 141, 142, 145, 161, 179, 203, 207, 210,
 213
 Austen Henry Layard, 41
 Avrupa, 1, 3, 34, 39, 43, 44, 94, 154, 179,
 180, 181, 182, 189, 192, 195, 211, 213
Ayavnis Matran Elyas Efendi, 25
 Azerbaycan, 47, 48, 112
 Aziz Günel, 8, 9, 12, 13, 16, 64, 83, 95, 96,
 136, 141, 142, 143, 144, 151, 155, 156,
 179, 209

B

- Babil, 22
 Babilon, 43, 47
 Bağdat, 48, 73, 92, 99, 100, 124, 125, 126

- Baraday, 14
 Bedel-i Askeri, 146, 183
 Belçika Hastanesi, 84, 85
 Bethmann Hollweg, 55
 Beyazıt, 5
Beyoğlu, 77
 Binbaşı Şeref Zorlu, 153
 Birinci Dünya Savaşı, 3, 20, 22, 47, 55, 78, 82, 98, 112, 148, 149, 179, 187
 Bulus, 25, 28, 30, 64, 171
- C**
- Cebrail Aydın, 136, 143, 205
 Celal Bayar, 8, 136
 Celal Nuri İleri, 114
 Cemil Alkan, 135, 174, 175
 Cercis, 33, 159, 174
 Cevat Çobanlı Paşa, 91
 Cizre, 47, 48, 49, 50, 52, 54, 82, 122, 172
 cizye, 17
 Constans, 39
- Ç**
- Çar II. Nikola, 92
Çukur Aslan, 90
 Çukurova, 9, 81, 88, 95, 149, 205, 209
- D**
- Dadanoğlu*, 11
 Dağıstanlı Yahya Bey, 89
 Danili, 94
 Dedepınarı, 88
 Demokrat Parti, 138, 164
 Derik, 56, 67
 Dersaadet, 23, 25, 27, 30, 72, 74, 75, 171
 Dersaadet Patrik Vekilliği, 171
 Deyr-el Umur, 172
 Deyr-i zor, 89
 Deyruzzafaran, 3, 10, 31, 38, 45, 79, 95, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 170, 179, 203
 Deyruzzafaran Manastırı, 3, 79, 132, 133, 135, 136, 170
 diaspora, 29, 94, 192, 193, 194, 195
 Dispanser, 35
 Diyakos, 146, 147
 Diyarbakır, 8, 10, 11, 12, 25, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 64, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 79, 81, 83, 93, 94, 98, 100, 120, 121, 132, 136, 155, 156, 169, 170, 172, 176, 177, 178, 182, 184, 186, 187
 Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, 170, 177
- E**
- Ecanip Defteri, 118
 Efraim, 37
 Efram Barsavm, 43, 100, 101, 123, 125, 126, 128, 129, 170, 194
 Elazığ, 42, 143, 182, 191, 205
 El-cezire, 38
 Enver Paşa, 47, 49, 51, 52, 53
 Episkopos, 29
 Erkek Okulu, 35
 Ermeni, 3, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 27, 29, 33, 37, 38, 43, 44, 46, 47, 49, 63, 71, 73, 74, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 94, 105, 113, 114, 115, 117, 121, 123, 130, 138, 147, 149, 150, 151, 152, 154, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 186, 206
 Ermeniler, 1, 2, 18, 19, 22, 34, 35, 37, 44, 47, 49, 53, 63, 81, 83, 87, 89, 92, 105, 110, 112, 116, 148, 154, 160, 175, 177, 178, 184, 185, 187, 208
Ermenistan, 94, 102

Eskişehir, 72, 96, 151
eşek ile at, 66

F

Fatih Sultan Mehmed, 17, 22
Faysal, 100, 124, 126
Fethi Okyar, 96
Fischer, 85
Franchet de Esperey, 114
Franklen Buyyon, 89, 90
Fransa, 39, 68, 111
Fransızlar, 63, 68, 69, 71, 81, 83, 84, 85,
88, 89, 92, 95, 176

G

Gassani Meliki Haris, 15
gayrimüslim, 1, 2, 17, 20, 21, 26, 33, 37,
44, 55, 63, 67, 68, 71, 79, 84, 88, 89, 91,
92, 94, 98, 109, 113, 116, 117, 118, 121,
132, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154,
160, 164, 174, 176, 181, 184, 185, 186,
188, 190
General Dö La Mut, 88
General Düfyo, 88
General Gouraud, 93
General İzzet Paşa, 134
General von der Goltz, 55
Gevriye Ağa, 33
göç, 3, 7, 13, 43, 46, 78, 90, 91, 93, 100,
108, 154, 156, 161, 177, 181, 182, 183,
184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192,
193, 195

H

Habeş, 20
Hacı Göze, 65
Hacı Kermo, 65
Haço, 176
Hakkari, 120, 122

Halep, 38, 65, 66, 67, 72, 73, 74, 80, 88,
123, 124, 126, 131, 169, 187
Hama, 52, 72, 75
Hanna Dolabani, 9, 65, 66, 67, 74, 96, 134,
135, 164
Hanna Efendi Çıkkı, 25
Hanna Efendi Elkas, 25
Hanna Efendi Hanaşî, 25
Hanna Sırrı Çıkkı, 36
Hanna Sırrı Efendi, 28
Harput, 34, 36, 42, 47
Hastane, 35, 85
Hazak, 47, 49, 50, 51, 54, 55, 82, 122, 179
Hikmet, 28, 106, 126, 212
Hindistan, 32, 43, 47, 80, 100, 124, 126,
127, 128, 166, 167, 168
Hori, 29, 99
Hoybun, 123, 176
Humus, 32, 72, 75, 129, 167, 170
Hüdavendigâr Valisi İsmail Bey, 75
Hz. İbrahim, 11
Hz. Nuh, 12
Hz. İsa, 13

I

I. Dünya Savaşı, 5, 7, 37, 42, 43, 45, 46, 47,
54, 63, 68, 74, 92, 93, 94, 99, 148, 149,
152, 177, 184, 194, 195, 208
III. İlyas Şakir, 30, 36, 49, 56, 64, 87, 91,
114, 115, 119, 124, 125, 126, 135, 136,
166, 171
Irak, 12, 43, 65, 67, 68, 93, 100, 101, 120,
124, 125, 126, 127, 129, 134, 156, 182,
189, 205
Islahat fermanı, 21

İ

İdil, 172, 189

İgnatius Abdullah, 24, 30
 İhtiyat, 152, 153, 154, 155, 157, 159, 188
 İlyas Şakir, 49, 63, 65, 66, 67, 72, 74, 75,
 76, 78, 79, 80, 83, 86, 87, 91, 95, 96, 97,
 98, 99, 100, 114, 120, 123, 124, 125,
 126, 128, 132, 134, 136, 141, 212
 İskenderiye, 13, 15
 İskenderun, 89
 İsmet Paşa, 96, 105, 107
 İstanbul, 5, 8, 10, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 22,
 28, 29, 30, 33, 35, 36, 37, 39, 42, 43, 44,
 55, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 80,
 81, 83, 93, 95, 96, 98, 99, 102, 105, 107,
 110, 112, 118, 120, 122, 124, 125, 143,
 146, 149, 152, 153, 154, 160, 161, 162,
 170, 171, 172, 176, 180, 181, 182, 189,
 190, 192, 203, 204, 205, 206, 207, 208,
 209, 210, 211, 213, 215, 234
 İtilafnâmesi, 68
 İzmir, 63, 96, 120, 143, 157, 161, 204, 214

K

Kadıköy, 9, 14, 15
 Kadıköy Konsili, 9, 14, 15
 Kafkasya, 89, 92
 Kal'a tamara?, 40
 Kalıtmara, 174
 Kanada, 99, 100, 182
 Kapusen rahipler, 39
karma asurî fırkası, 89
 Kazım Karabekir, 152, 188
 Kefertüt, 161
 Keldanî, 8, 13, 14
 Kendigyan, 71
 Keşiş, 146, 173
 Keyhüsrev, 11
Kfarze, 144, 151, 155, 163, 179

Kıptî, 20
 Kız okulu, 35
 Kızıltepe, 174
 Koruyo, 173
 Kudüs, 13, 19, 20, 26, 27, 29, 31, 44, 126,
 131
Kürdistan, 94, 102
 Kürt, 47, 94, 99, 102, 120, 121, 138, 161,
 176, 178, 179, 208
 Küşin, 127

L

Latife Hanım, 96
 Lloyd George, 94, 102
 Lord Curzon, 104, 105, 106, 107
 Lozan, 3, 96, 104, 105, 106, 107, 109, 110,
 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119,
 122, 123, 124, 125, 204, 207, 208, 210,
 211, 212
 Lozan Barış Antlaşması, 107, 112, 114,
 115, 116, 119, 123

M

Mahmud Kamil Paşa, 50
Mansur Efendi Ken'u, 25
 Mar Bitris Kilisesi, 130
 Mar Matta Manastırı, 126
 Mar Şimun, 92, 99
 Mar Şimun Benyamin, 92
 Maraş, 63, 71, 89
 Mardin, 3, 5, 7, 8, 9, 10, 20, 24, 25, 28, 32,
 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 45, 50, 55,
 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 89, 93, 94, 96,
 97, 98, 99, 114, 120, 122, 123, 126, 127,
 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136,
 137, 140, 141, 143, 144, 145, 154, 155,
 156, 157, 159, 160, 161, 164, 165, 166,

169, 170, 172, 174, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 203, 206, 212, 213, 214

Mardin mutasarrıfı Hüseyin Zeki Bey, 73

Mardin Mutasarrıfı Zeki Bey, 64

Mardinspor, 135, 174, 175

Mareşal Fevzi Çakmak, 96, 134, 159

Marunî Kilisesi, 13, 14

Mary Caroline Holmes, 37, 72, 84, 87

Matran, 25, 26, 29, 171, 172

Matran Circis Efendi, 25

Matran Luma Efendi, 25

Mazhar Müfit Bey, 120

Mehmet Ali Çelebi, 65

Mehmet Cemil Bey, 121

Melkî Ağa, 33

Mersin, 71

metropolit, 15, 49, 126, 146, 168, 172

Metropolit, 29, 33, 49, 126, 134, 135, 166, 171, 172, 174, 177

Mezopotamya, 1, 10, 11, 41, 99, 100, 123, 180, 181, 191, 193, 204

Mısır Metropoliti Mor Makariyos, 73

Midyat, 5, 33, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 67, 68, 75, 82, 120, 122, 132, 137, 142, 143, 144, 154, 156, 159, 162, 163, 172, 176, 177, 179

Mihayel Carve, 15

Milibar, 126, 127

Millet Sistemi, 1, 15, 17, 18, 19, 22, 113, 114, 116, 213

Miralay Kenan Paşa, 64, 66

Miralay von Lossow, 54

Misak-ı Millî, 120

misyon, 14, 34, 35, 41

misyoner, 2, 12, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 45, 84, 85, 181

Misyonerlik, 12, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 44

Modernleşme, 35, 44, 118, 210

Monofizist, 15, 113

Mor Arşnasya Toma Kasir, 28

Mor Dimitriyos, 73

Mösyö Konye, 91

Musa Şükür, 100

Musul, 25, 35, 43, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 63, 65, 68, 80, 92, 100, 114, 119, 120, 122, 124, 126, 127, 128, 146, 149, 172, 203

Müftü Hüseyin Efendi, 69

Müftüzade Şeref Uluğ Bey, 79

Mzamrono, 173

N

Nasturî, 9, 13, 14

Naum Efendi Şehristan, 25

Naum Faik, 36, 42, 46, 100, 184

Nizamname, 21, 22, 23, 24, 29, 30, 165, 171

Noel, 37, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 124

Norman, 56, 69, 70, 71

Növil, 55, 56, 68, 70

Nusaybin, 15, 22, 35, 122, 172

O

Ortodoks, 8, 13, 14, 15, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 41, 45, 73, 87, 130, 131, 147, 166, 167, 170, 171, 179, 214

Osmanlı Devleti, 1, 2, 6, 7, 10, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 29, 32, 33, 34, 36, 38, 39, 44, 45, 47, 49, 54, 55, 56, 64, 65, 68, 74, 75, 76, 87, 92, 95, 98, 102, 103, 113, 114, 140, 146, 148, 163, 165, 166, 167, 170, 171, 178, 181, 184, 189, 190, 213

Ö

Ömer Naci Bey, 48, 50, 51, 52, 53, 54

P

Papa, 16

Paris, 30, 89, 99, 100, 101, 128, 182

Patrik İlyas, 56, 64, 65, 66, 67, 72, 74, 75,
76, 78, 79, 80, 82, 83, 91, 95, 96, 97, 99,
100, 114, 115, 119, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 133, 134, 135, 136, 141, 168

Patrik Kaymakamı, 30, 170

Patrik Petros, 22, 170

Patrik vekili, 30, 63, 144, 178

Patrik Vekili, 25, 30, 64, 73, 74, 76, 137,
170, 171

Patrikhane, 22, 26, 28, 29, 31, 45, 107, 125,
145, 169, 170, 171, 210

Patris Fehim, 30, 171

Piskopos, 32, 71, 100, 128, 146, 167, 170

polis, 37, 153

Protestan, 12, 14, 21, 26, 27, 37, 41, 42, 90,
112, 179, 191

R

Rahip Efram Efendi, 25

Rıza Nur, 106

Roma, 13, 14, 166

Ruhban, 29, 125, 210

Rum, 17, 18, 19, 21, 23, 27, 43, 73, 90, 105,
113, 115, 117, 138, 147, 149, 150, 152,
154

Rumlar, 1, 19, 21, 63, 92, 105, 106, 110,
112, 116

S

Sabiîn, 22

Sado, 49

Said Antun Namık, 100

Said Raci, 100

San Remo, 94, 99, 102

Sancak, 7, 10, 32

Savuçbulak, 54

Savur, 56, 67

Serpiskopos Bulus Efendi, 25

Severios I. Efram Barsavm, 100

Sevr, 3, 94, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 107,
109, 111, 204

Seyfo, 178, 179, 180

Sincar, 50

Soyadı Kanunu, 144

Soykırım, 1, 3, 43, 178, 180, 194

Sur şehri, 10

Suriye, 6, 11, 15, 31, 32, 63, 68, 70, 73, 78,
93, 99, 114, 119, 120, 123, 125, 126,
129, 131, 132, 134, 154, 156, 159, 166,
170, 171, 172, 181, 182, 187, 188, 189

Süleymaniye, 75

Sürme Hanım, 101

Süryani, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,
14, 15, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 54, 55, 56,
63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73,
74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84,
86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96,
97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 106, 113,
114, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125,
126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134,
135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144,
146, 147, 149, 150, 152, 154, 155, 157,
159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167,
170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185,
186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,

- 194, 195, 204, 205, 209, 211, 212, 213, 214
- Süryani Ahval-i Şahsiye kanunu, 31
- Süryani Diasporası, 3, 94
- Süryani Kadim, 3, 5, 15, 20, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 40, 45, 56, 63, 64, 65, 66, 72, 76, 79, 80, 90, 96, 97, 100, 114, 120, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 141, 142, 147, 155, 165, 166, 167, 170, 171, 177, 178, 183, 185, 212, 214
- Süryani Melkit Kilisesi, 13, 14
- Süryani Murahhas Bitrus, 56
- Süryani Nasturî Kilisesi, 13, 14
- Süryani Ortodoks Kilisesi, 13, 14, 15
- Süryani Patrikhanesi Nizamnamesi, 23, 30
- Süryani-Katolik Kilisesi, 13
- Süryaniler, 1
- Süryanistan, 46, 47
- Sykes-Picot Anlaşması, 68
- Ş**
- Şam, 72, 73, 75, 129, 130, 132, 170, 195
- Şapka Kanunu, 141
- Şaul Ubetya oğlu Elyas, 125
- Şehmus, 98
- Şemmas, 33, 174
- Şeyh Sait, 119, 120, 121, 128, 132
- T**
- Tahran, 48
- Taksim, 5
- Tanzimat, 19, 21, 33
- Tebriz, 51
- Tehcir, 78, 177
- Tekalif-i Milliye Emirleri, 79
- Tel-Ermen, 174
- Temo İbrahim, 88
- Teoloji okulu, 35
- Theodora, 15
- Theodosius, 15
- Tiflis, 92
- Tel-abyaz, 72
- Trablusgarp savaşı, 184
- Travenkör, 127
- Turabdin, 114, 157, 163, 172, 179, 182, 189
- Türk Medeni Kanunu, 31, 110, 117, 131
- Türkiye, 1, 2, 3, 6, 7, 9, 12, 19, 29, 32, 34, 37, 40, 41, 44, 46, 47, 56, 65, 78, 79, 93, 95, 97, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 140, 141, 142, 144, 145, 150, 151, 152, 153, 154, 160, 161, 162, 166, 168, 170, 172, 173, 178, 180, 181, 184, 185, 188, 189, 191, 192, 195, 205, 208, 211, 213
- Türkiye Cumhuriyeti, 1, 2, 3, 6, 7, 32, 56, 79, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 133, 134, 137, 140, 142, 145, 150, 152, 154, 166, 168, 173, 178, 180, 181, 184, 185
- U**
- Urfa, 34, 36, 37, 48, 63, 70, 71, 72, 74, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 89, 120, 149, 150, 187, 209
- Urfa ve Çevresi Kuva-yı Milliye Kumandanı Namık, 84
- Uşak, 96
- V**
- Vahdettin, 64, 75, 76, 98
- Van, 34, 120

Varlık Vergisi, 118, 159, 160, 161, 162,
163, 164, 188, 203, 204

Venizelos, 107

W

Williams, 35

Y

Yahudi, 13, 18, 19, 21, 80, 113, 117, 138,
146, 152, 154, 157

Yakın Doğu Amerikan Yardım Heyeti, 38

Yakubi, 15, 179

Yakubîler, 13

Yakup, 10, 14, 15, 47, 70, 79, 97, 129, 130,
159, 170, 209

Yavuz Sultan Selim, 19, 22, 44

Yervant Efendi, 63

Yetimhane, 36, 87

Yezidi, 121

Yirmi Kur'a Nafia askerliği, 153

Yusuf Raci Efendi, 25

Yüzbaşı Ali Sâib Ursavaş, 81, 84

Z

Zeyd, 71

zimmat, 17

Zimmi, 17

EKLER

دائرة صادرات بحريات تلمی شعبه

لاجل الترخيص قلبه ووردی	لعمده	هـ	میسوی	میسوی	تاریخ تریبون
مقابلہ ابدانار	۲	۴	تاریخ تریبون	تاریخ تریبون	تاریخ تریبون

عبد الوہاب صاحب

برایانہ قدیم بطریقہ سے موجود اولیٰ اوزرہ برقعہ منہ تریبی خدمتہ برقعہ روٹا و نصف برقعہ
 جماعتہ کلہ و بطور یوصفہ وہ اسبہ محرم و اربابہ زانیہ و کتبہ برقعہ
 تشکیل ابدانار بطریقہ استغناء سے باقی جماعتہ مذکورہ بطریقہ دردیارہ
 تقریر کوزر لیکر و صادر لایہ ۱۳۷۶ تاریخ اعلامہ و ماہنامہ خدمتہ و تریبون
 سازہ و کتبہ جماعتہ برقعہ ایچہ امتیازہ و معنیانہ عارفہ لایہ روٹہ و معانی
 ابتداء ایچہ ادبیت و قلم و کلام و کلام و کلام و کلام و کلام و کلام
 ایدہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 تریبون جماعتہ معنیانہ بلذکر جانبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 در دستہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 تاریخ ۱۳۷۸ نو روٹہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 برایانہ قدیم بطریقہ سے موجود اولیٰ اوزرہ برقعہ منہ تریبی خدمتہ برقعہ روٹا
 زواتہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ
 جماعتہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ و کتبہ ایچہ

میسر صاحب ۱۳۷۹ تاریخ ۱۳۷۹
 تاریخ ۱۳۷۹ تاریخ ۱۳۷۹

4230317150

EK-1 Patrikhaneye Mahsus Nizamname Hazırlanması

۵

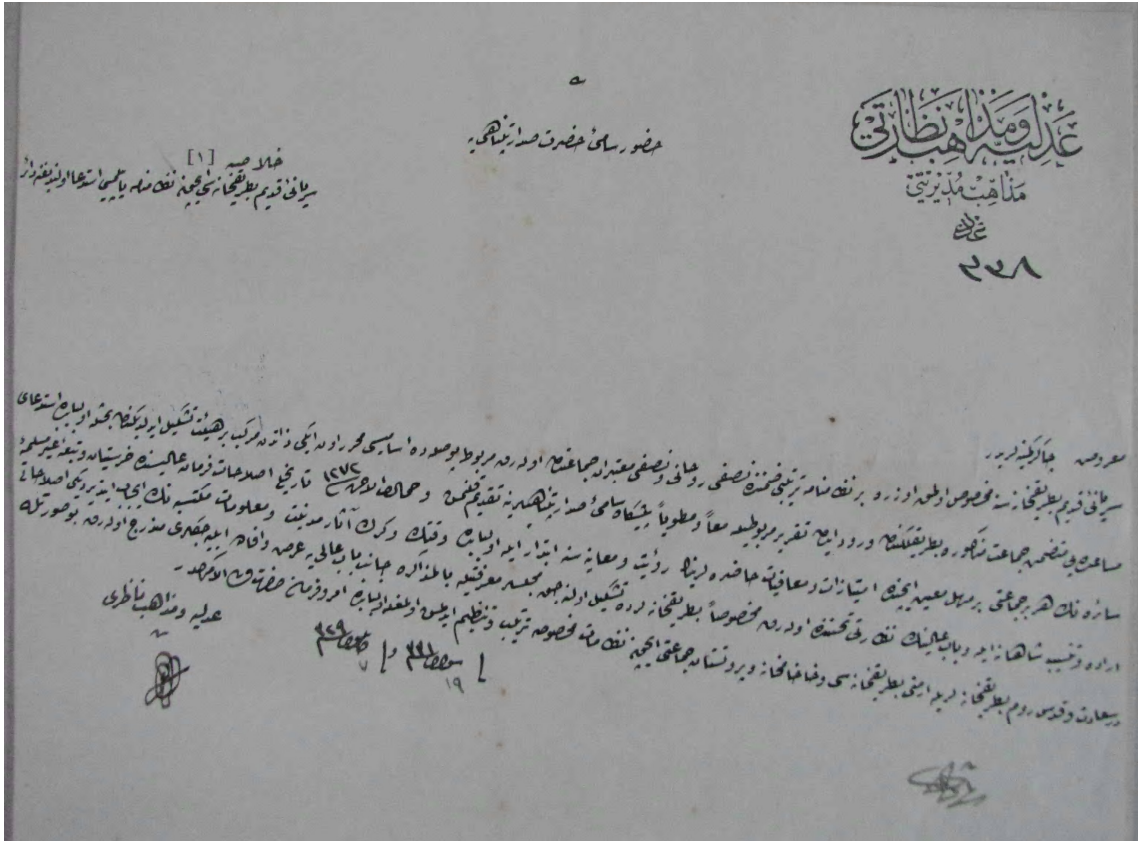
 وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 ۱۳۴۸

سر بانی قیوم بطریقاً از منصوص بر نظامنامه تنظیمی مجموعه بهیئت تشکیل بدین منتهی است که ای سعاده فی مشتمله مذکور بطریق تفصیله که کونیه بولایه تقدیر بطریق تفصیله علیه
 و مذاکرات نظاره جمیده سده رس ۷۱ و ۷۲ و ۷۳ تاریخ ۷۴۸ نور و نوروز ۱۳۴۸ دیوانه همایونیه هواد بویغده منتهی اولدی
 بطریق تفصیله سالف العرصه تقدیریه بطریقاً منصوص بر نظامنامه اولدنده طولی امور و خصوصیات معارف و عادات قدیمه اوزج جریانه ایله مملوده
 اولدیغده مناساره شایو بر نظامنامه قلم المیزه حکومت سینه نیک نظر تصویب و تصدیقه عرصه و تقسیم اوقافه اوزره انسی مطرانه انسی معتبره جمعده
 مرکب و مربوط بر صلا رسا ایس مجر اولدیکی زانک احتیاج اولدیکی بایه فاشده . قیده له عالمه جمع . عملی اوزج . تاریخچه اصاری بویغده مملود
 زمانه علیتک بقصره سده « فرتیانه و زرتیغه عیسیه جمعده نیک منتهی اولدنه صلواتیک اداره که هر جماعتک رهبانه دعوائی بیخ متعمد اعضانه
 مرکب بر جمعده حسن می افظه سده حواله قلمه جفی « مجر و مطور اولدیکی کی غیر مسلم تبعه دولت علیه دمه بر دستانه منتهی سالیک اولدیکی منتهی امور جریانه
 جسیانه لرزه سائر صنوف تبعه پادشاهی شایو نای اولدیکی مملودکی مساعدت سینی تاکیده بر نظامنامه تنظیمی عقدده وقوع بولایه سده عا اوزر به خاصیه
 نقد جمیده سده تشکیل انجمنه اولدنه قوس سوزده قلمه انابه مضطره و مضطری نقد نامه لایحه کی غیر مسلم تبعه دولت علیه دمه بر دستانه منتهی سالیک اولدیکی منتهی امور جریانه
 اولدیکی مذکور نقد نامه نیک اعلانه ذجری احطانه ، صفر ۱۳۴۸ تاریخ اراده سینه سرفضار اولدیکی رضی اجرا قضاوت تبعه سده انجمنه
 و دانای سیدت روح دارنه بطریقاً از منصوص بر نظامنامه سده روح بطریقاً سده روح و خاصه خانه نیک اداره مخصوصه لایحه حادی رویتیمه سده بر نقد نامه
 برنته نظر ، جریانه ایله رهبره اراده عید خدمت بویغده ایله رهبره مذکور مملود مضطریله برابر تقسیم ذمعه قلمده . اروزانه جمعه وین لایحه

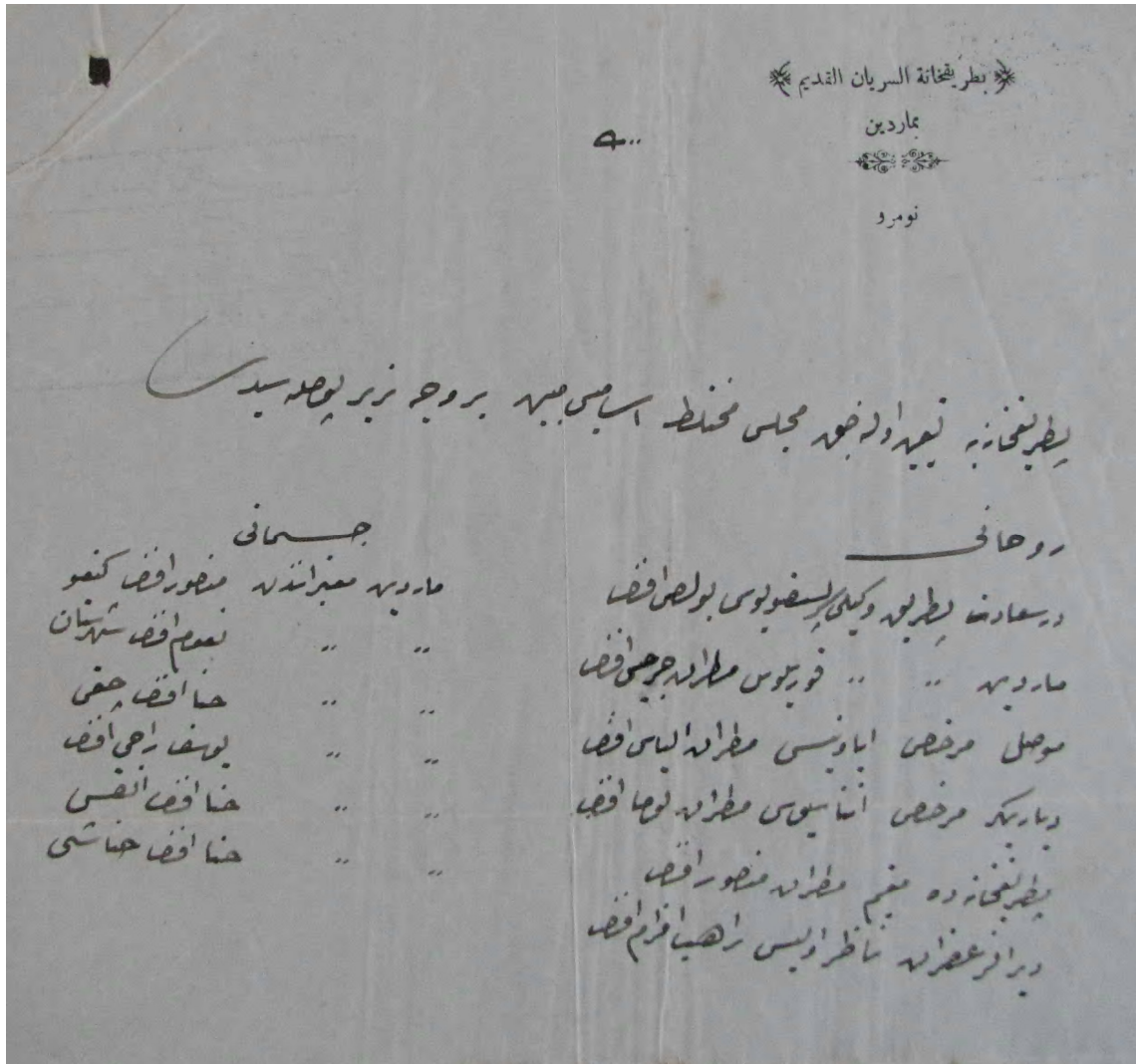
۱۳۴۸
 ۱۳۴۸

EK-2 Patrikhaneye Mahsus Nizamname Hazırlanması

EK-3 Patrikhaneye Mahsus Nizamname Hazirlanması

EK-4 Patrikhaneye Mahsus Nizamname Hazırlanması

4

بطریقہ خاتہ السربان العظیم
بمادین
نورو

عبدلہ وندھاب نفعہ رجبیدہ س جانت علیہ

دوئلہ افق حفترہ

من سارہ مملو بطریقہ راجنامہ نفعہ محض اولیٰ سندہ خصصت دفعہ مید فرغ و عادت قیدہ اور زہ جہا لہ ایدہ
 کلمہ اولین و بو حالہ وقت زمانہ غیر مناسب بودینش تجربہ ثابت ایشہ بنی من سارہ مملو بطریقہ راجنامہ محض
 اولہ اور زہ برخط منہ قدم المود و زرعہ نفعہ بنی جہا لہ آتویب سیر لہ بنی حالہ ایجابی اجرا اولہ اور زہ مجلس محتاط لکھی
 اقتضایست بنی مضمون بودہ اس موی محران مطر و ایدہ آقاری حازر بقدرہ جماعتہ انی کس انتخاب ایرتہ و سبب
 حالہ فہما لہ ای قدرہ اندیک حالہ ایشہ باسرت اندر طہ اور زہ امر بے اعصہ و دستور سبب بھس لقا عرصہ و نفعہ مضمون
 ایجابی اجرا س حفترہ مسیح جبید جناب نفعہ رجبیدہ س بان سیر لہ بنی فرغان حفترہ و زہ اولہ و کلمہ

۱۶ مارچ ۱۳۱۳ھ
وای سارہ

از اعم
دوئلہ افق
نورو

EK-5 Patrikhaneye Mahsus Nizamname Hazırlanması

T. C.
VAKIFLAR
UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

Hulâsa

Müdürlüğü

Sayı:..... TEL SURETİDİR.

Mardin'de binbeşyüz senelik tarihi ve mimarî kıymeti hai-z olmakla beraber içinde yüzbinlerce lira kıymetinde antika eşyayı ve mukaddes kitapları havi âsarı âtikadan meşhur Deyrulzaferan manastırının tahliyesine dair bura Valiliğine önemle emir verilmiş olduğu halde her nedense tahliyesi cihetine gidilerek bize verilmemiştir. ve bu suret boynumuz bükük bırakılmıştır. Manastırın tahliyesi için Mermihall kilisesini tamir ve ranza tesisatı ile vermeği taahhüt ve bu da olmadığı takdirde Er Okulu arkasındaki Garnizon'da şimdiye kadar vâsi mahallerde ranza tesisatını teberruan yapmak suretile Deyrulzaferan'ın tahliyesi istenilmiş isede hiç birine muvafakat olunmuyarak manastır işgalinde ısrar olunmaktadır. Gösterilen yerleri kabul etmemek ve garnizonda eski erlerin ikametgâhı mevcutken bunu böylece bırakmak suretle manastırımızın işgal mevzuatı kat'i kanuniyeye ve âsarı atika kanununa ve bunlara ilgili emirlere muhaliftir. Binaenlaeyh müsaade buyrulduğu takdirde ya Mermihall kilisesinin işgali, olmadığı takdirde buraya yapılacak olan ranza tesisatının bütün masarifi tarafımıza ait olmak üzere garnizondaki kışlada yapılmasına merhameten inayet ve lütfen emir buyrulmasını delâleten arz.

Mütevelli Vek.
Cemil Alkan

Aslı gibidir.

8/1/1945

030	10			191	306	12
-----	----	--	--	-----	-----	----

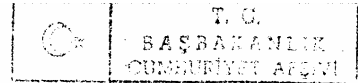
2

EK-7 Deyruzzafaran'ın Boşaltılma İsteği

T. C.
BASVEKÂLET
MUAMELAT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube: _____
Sayı: 10473

KARARNAME

Lozan muahadenamesinin iktisabı mer'iyetinde Bağdatta bulunması hasebile Irak tabiyetini iktisap eylediğini ve mezkûr muahadenamenin 31 inci maddesi mucibince Türkiye lehine hakkı hıyarını istimal eylemek istediğini mülga Hemedan Konsolosluğumuza müracaatla x beyan ederek Hemedan Konsolosluğumuzdan gönderilen hakkı hıyar evrakı üzerine Sultan Ahmet Nufus Şubesi ne kaydedilip namına hüviyet cüzdanı doldurulmuş olan Şaul Ubetya Oğlu Elyas namıdiğer İlyahu nam şahsın mezkûr hüviyet cüzdanını kabulden istinkâf eylediği ve resmî izin almaksızın Irak tabiyetine girdiği ve memleketimizle de hiç bir alâkası bulunmadığı anlaşıldığından merkurumun 1312 numaralı kanunun 9 uncu maddesi ahkâmına tevfiakan Türk vatandaşlığından çıkarılması; Dahiliye Vekâletinin 31/12/930 tarih ve 3541/III4 numaralı teskeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 7/1/931 tarihli içtimanda tasvip ve kabul olunmuştur. 7/1/931

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemel

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

Şükrü Kemal

M. M. V.

Yecânî

Da. V.

S. Vatan

Ha. V.

H. B. B.

Ma. V.

M. İsmail

Mf. V.

Erat

Na. V.

İ. İsmail

İk. V.

Mustafa Serap

S. İ. M. V.

S. İsmail

10473 17 1 18

EK-8 Patrik İlyas Şakir'in Vatandaşlıktan Çıkarılması

<p>T. C. BAŞVEKÂLET KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ</p> <p>Karar sayı 2 6789</p>	<p>Kararname</p>	<p>T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ</p>	
<p>Süryani kadim patriği Efrim tarafından neşir ve tamin edilen beyannamenin zararlı muhteviyatına binaen, Matbuat Kanununun 51 inci maddesi mucibince memlekete sokulmasının yasak edilmesi; Dahiliye Vekillığının 2/6/937 tarih ve 3220/33 sayılı tezkeresi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 7/6/937 tarihinde onanmıştır.</p>			
<p>7/6/937</p>			
<p>REİSİCUMHUR K. Atatürk</p>			
<p>Hk. V. T. İsmail</p>	<p>Ad. V. F. Sarıgül</p>	<p>M. M. Y. M. Özalp</p>	<p>Da. V. S. Kaya</p>
<p>Ha. V. F. Başbakan</p>	<p>Ma. V. S. Akıncı</p>	<p>Mi. V. S. Akıncı</p>	<p>Na. V. A. Çetinbaş</p>
<p>İk. V. S. Akıncı</p>	<p>S. İ. M. V. S. Akıncı</p>	<p>G. İ. V. Rıza Yıldırım</p>	<p>Zr. V. M. Akıncı</p>
<p>020 18 75 50 1</p>			

EK-9 Efram Barsavm'ın Zararlı Beyannamesinin Yurda Sokulmasının Yasaklanması

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı
3

I5455

Mardin, Diyarbakır, Midyat ve İdil'i ziyaret etmek üzere Türkiye'ye gelmek isteyen Süryani tarikatının Ruhanî Reisi Patrik Efram Barsom'un Memleketimizde ikameti müddetince ruhanî kıyafetini taşımasına müsaade edilmesi; İçişleri Bakanlığı - ğının uygun görüşüne dayanan Dışişleri Bakanlığının 25/7/1952 tarihli ve 19437/252 sayılı yazısı üzerine, 2596 sayılı kanunun 1 inci maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 31/7/1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

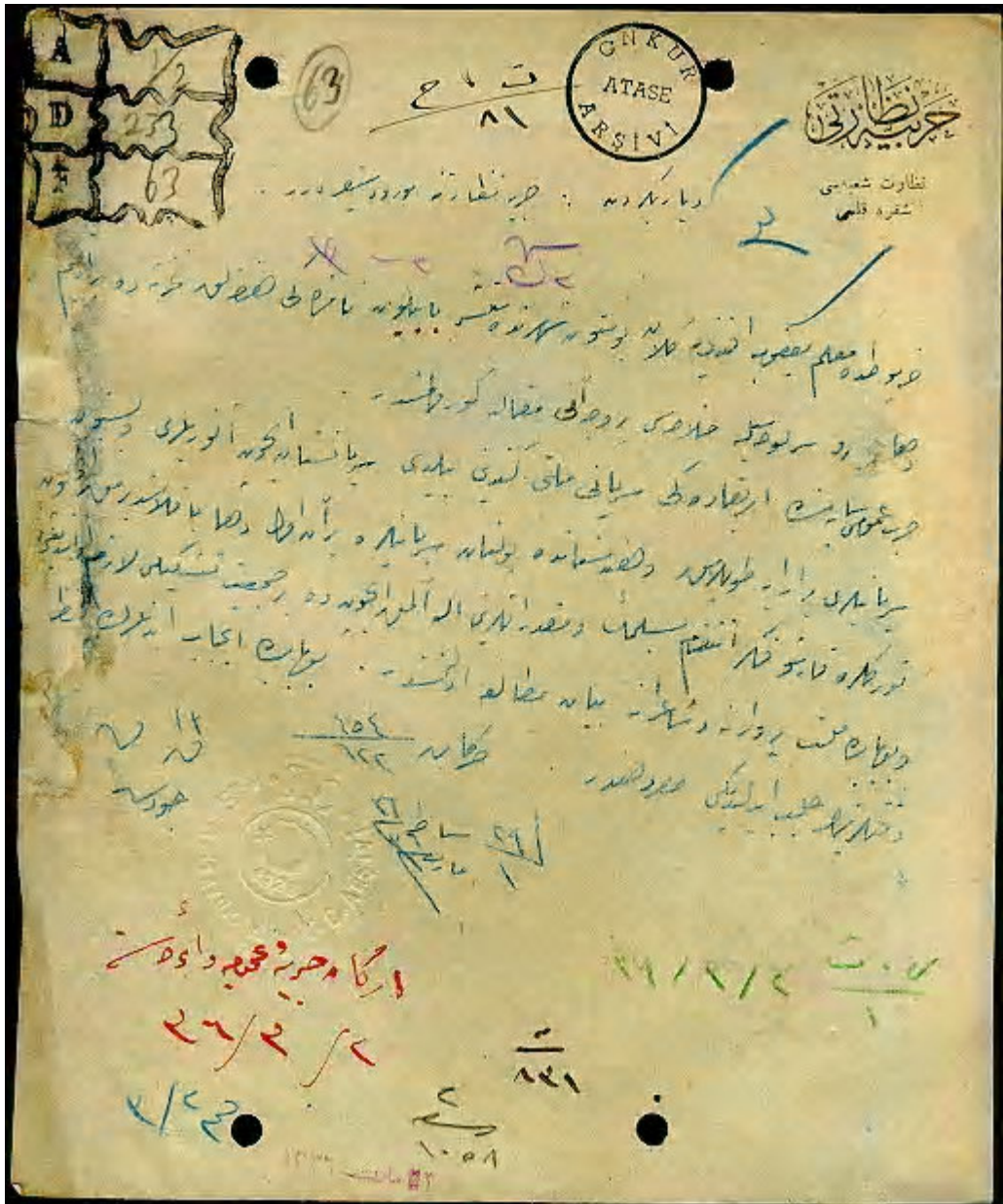
CUMURBAŞKANI

C. Bayar

030 18 01 129 62 5

Başbakan *U. Memecioğlu*
Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı *S. Bay*
Devlet Bakanı *M. Talatlı*
Adalet Bakanı *A. M. A.*
Millî Savunma Bakanı *M. Ö. Köymen*
İçişleri Bakanı *J. Köprülü*
Dışişleri Bakanı *H. F. Köprülü*
Maliye Bakanı *H. F. Köprülü*
Millî Eğitim Bakanı *R. K. Köprülü*
Bayındırlık Bakanı *H. F. Köprülü*
Eko. ve Ticaret Bakanı *H. F. Köprülü*
Sa. ve So. Y. Bakanı *D. M. Köprülü*
G. ve Tekel Bakanı *R. K. Köprülü*
Tarım Bakanı *H. F. Köprülü*
Ulaştırma Bakanı *H. F. Köprülü*
Çalışma Bakanı *H. F. Köprülü*
VE İşletmeler Bakanı *H. F. Köprülü*

EK-10 Efram Barsom'un Ruhanî Kıyafetiyle Türkiye'ye Gelebileceği.

EK-11 Süryanilere Verilen Bağımsızlık Sözleri

 [TARİHİAT MÜDÜRLÜĞÜNE] X ŞİBE
 T.C. SAĞLIK BAKANLIĞI
 ANKARA

Numuru: 88/1
 Başvuru: ...
 Tarih: ...

1 - ...
 2 - ...
 3 - ...
 4 - ...
 5 - ...
 6 - ...

A	...
D	25
F	...

EK-13 Süryanilerin Devlete Bağlılık Bildirmeleri

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı, Soyadı: Haşim ERDOĞAN

Uyruğu: TC

Doğum Tarihi ve Yeri: 10 Aralık 1981, Kayseri

Medeni Durumu: Bekâr

Tel: 0 506 358 43 71

e-mail: herdogan@erciyes.edu.tr

Yazışma Adresi: Erciyes Üniversitesi,

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü,

Talas/Kayseri.

EĞİTİM:

Derece	Kurum	Mezuniyet
Tezli Yüksek Lisans	Erciyes Üniv. Sos.Bil.Enst. (T.Cum.Tarihi)	2007
Tezsiz Yüksek Lisans	Erciyes Üniv. Sos.Bil.Enst. (Tarih Öğrt.)	2004
Lisans	Erciyes Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü	2003
Lise	Kayseri Lisesi	1999

İŞ DENEYİMİ:

Yıl	Kurum	Görev
2007-Halen	Erciyes Üniversitesi	Okutman
2004-2006	Dilbem Dershanesi	Öğretmen

YABANCI DİL:

Almanca